

คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัดป่าศรี
คุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

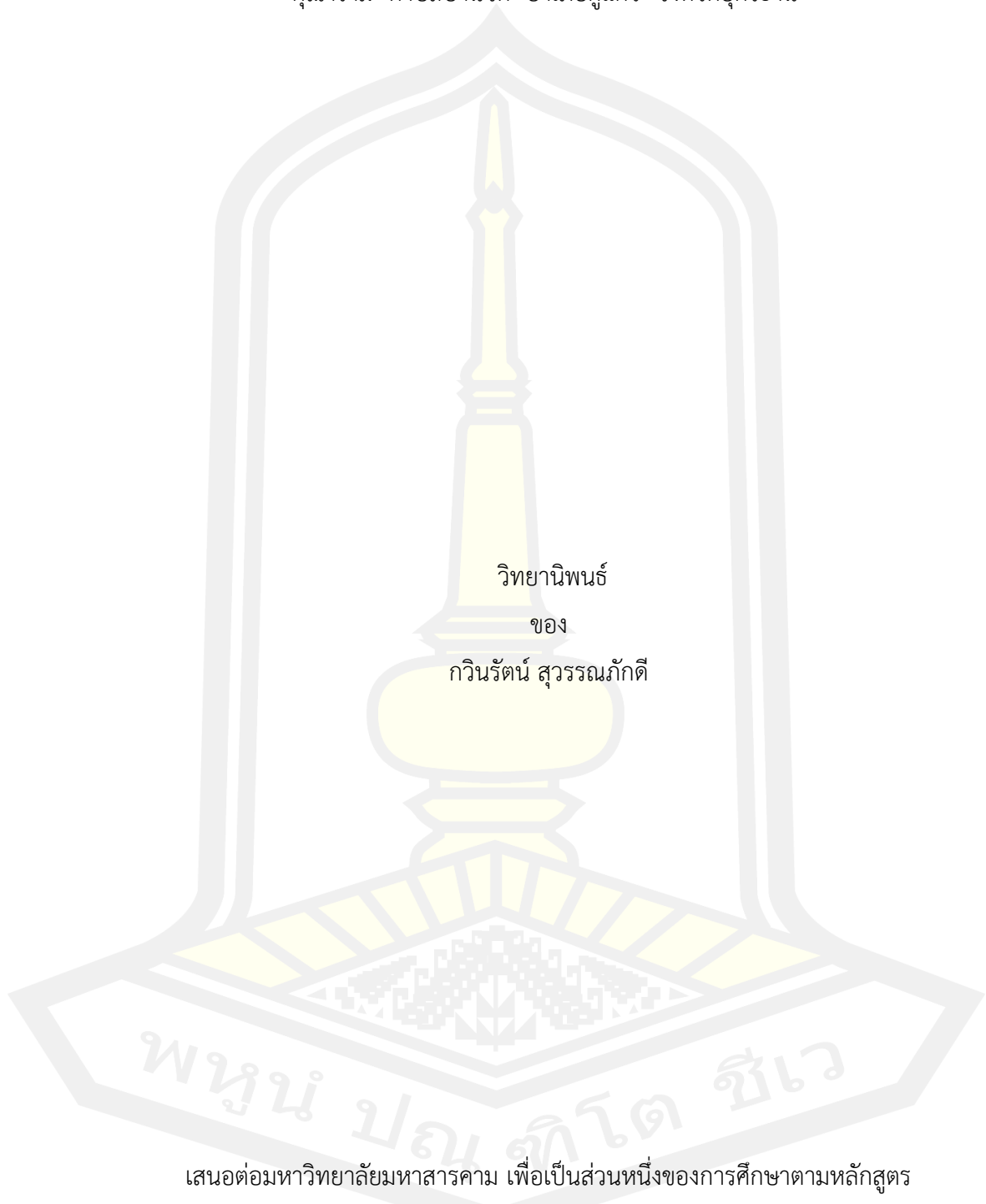
วิทยานิพนธ์
ของ
กวิรัตน์ สุวรรณภักดี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

พฤษภาคม 2565

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัดป่าศรี
คุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี

วิทยานิพนธ์
ของ
กวิรัตน์ สุวรรณภักดี

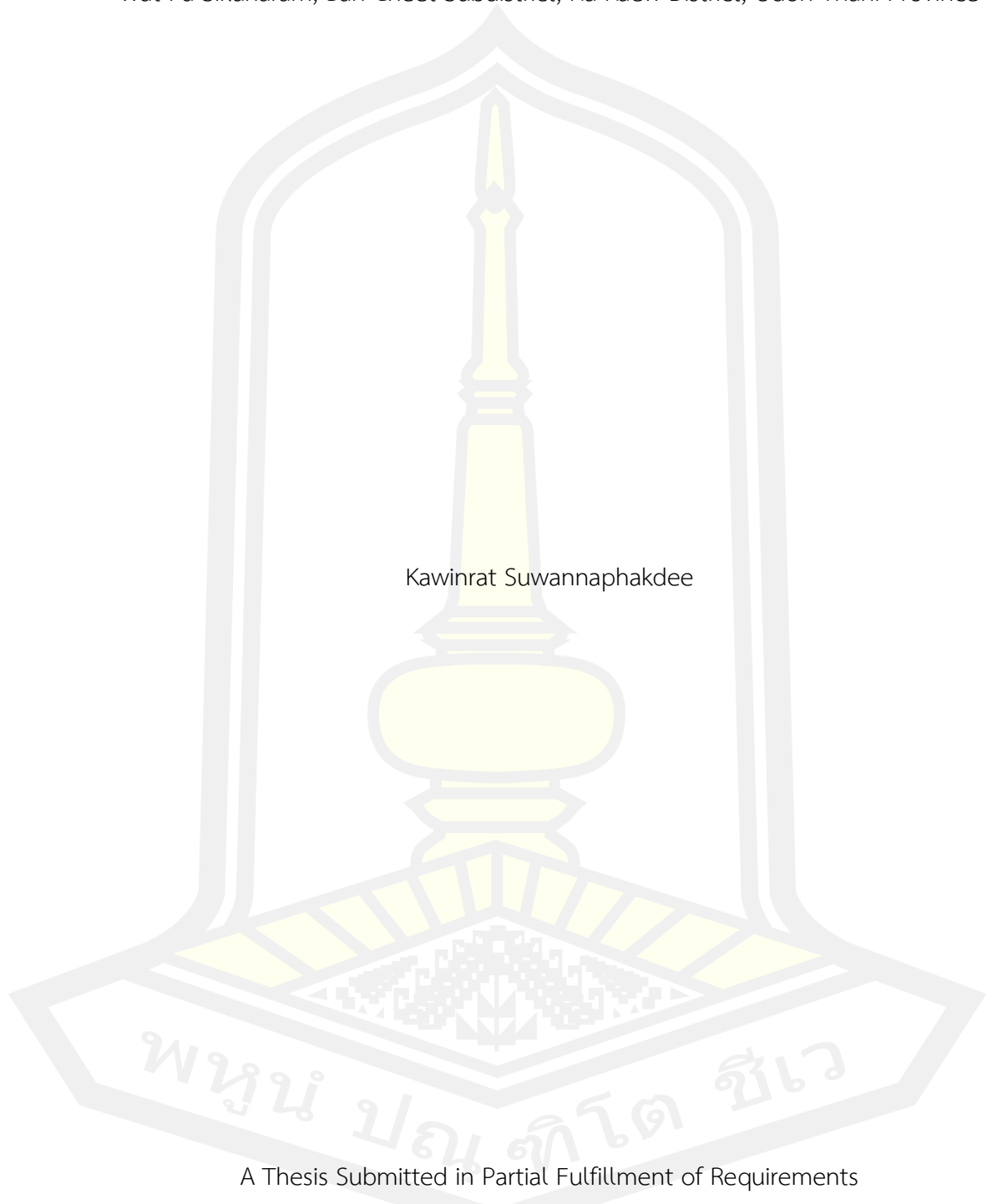
พหุบัณฑิตศึกษา

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

พฤษภาคม 2565

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Symbols for decorating Buddhist places to promote cultural tourism : a case study of
Wat Pa Sikunaram, Ban Cheet Subdistrict, Ku Kaew District, Udon Thani Province

Kawinrat Suwannaphakdee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Cultural Science)

May 2022

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางสาวกวิรัตน์ สุวรรณ
ภักดี แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ดร. ควันเทียน วงศ์จันทร์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รศ. ดร. สิทธิศักดิ์ จำปาแดง)

..... กรรมการ

(ผศ. ดร. ศาสตรา เหล่าอรรคยะ)

..... กรรมการ

(ผศ. ดร. พันธุ์ โพธิ์บัติ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(ศ. ดร. ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์)

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรม
ศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กฤษณ์ ชัยมูล)

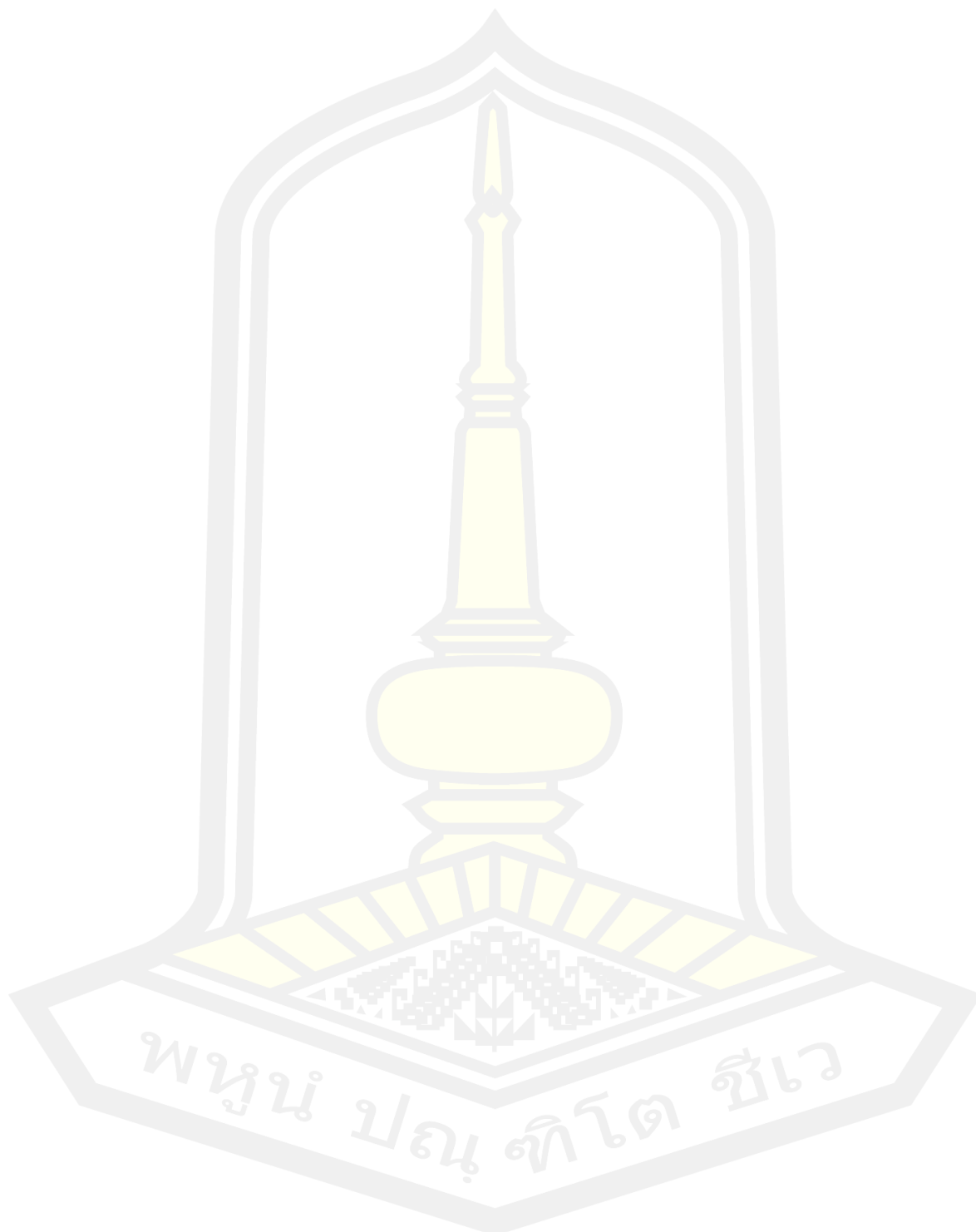
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษา วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี		
ผู้วิจัย	กวินรัตน์ สุวรรณภักดี		
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. สิทธิศักดิ์ จำปาแดง		
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2565

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ไว้เพื่อศึกษา 1) ประวัติพัฒนาการการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม 2) คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน 3) แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 60 คน ซึ่งประกอบไปด้วย 1) กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) จำนวน 10 คน 2) ผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) จำนวน 10 คน 3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำนวน 40 คน วิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่กำหนดไว้ในกรอบการวิจัย นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่า 1) วัดป่าศรีคุณารามสังกัดคณะธรรมยุตมีแนวทางการปฏิบัติด้านสมณะและวิปัสสนาตามแบบหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต สมัยที่ท่านยังมีชีวิตแนะนำให้พระผู้เป็นศิษย์ถือธุดงค์เข้าวัดเป็นหลักท่องเที่ยวไปตามป่าเขา แต่สถานที่ใดพิจารณาจึงพักปฏิบัติต่อ ชาวบ้านเมื่อเกิดศรัทธานิมนต์ให้อยู่ประจำจึงสร้างวัดที่ถาวร ภายหลังท่านได้มรณภาพลงผู้เกิดศรัทธาจึงได้สร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานเสนอประวัติและเป็นที่เก็บรักษาอัฐิธาตุ อัฐบริวารเครื่องใช้จัดแสดงให้ผู้สนใจได้เรียนรู้ นับจากนั้นมาเมื่อลูกศิษย์ของพระเถระอาจารย์ก็นิยมสร้างกันต่อเนื่องมา วัดก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2494 วัดได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 2) คติสัญลักษณ์ที่ใช้ประดับตกแต่งพุทธสถานเป็นงานร่วมสมัย ประกอบไปด้วย กุฎิ ศาลาการเปรียญ พระธาตุ ชุ่ม ประตู่โขง สถาปัตยกรรมดังกล่าวได้นำเอาเรื่องราวทางศาสนาและประเพณีท้องถิ่นโดยวิธีการเขียนภาพจิตรกรรม ประติมากรรม และการจัดส่วนไม้ประดับที่โดดเด่น 3) แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดควรพิจารณาให้ความสำคัญในด้านสถาปัตยกรรมที่ถูกประดับตกแต่งด้วยคติสัญลักษณ์ โดยให้ความหมายและดูแลให้สวยงามเสมอ วัดควรมีการเชิญชวนให้ประชาชนเข้ากิจกรรมอย่างสม่ำเสมอและควรมีการดูแลไม้ดอกไม้ประดับรอบบริเวณพระธาตุและบริเวณอื่นเพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนแก่ผู้ที่มาเยี่ยมชม โดยสรุปงานวิจัยนี้สามารถนำไปเป็นข้อมูลในการพัฒนาวัดเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้

คำสำคัญ : คติสัญลักษณ์, การตกแต่งพุทธสถาน, การส่งเสริม, ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, วัดป่าศรีคุณาราม

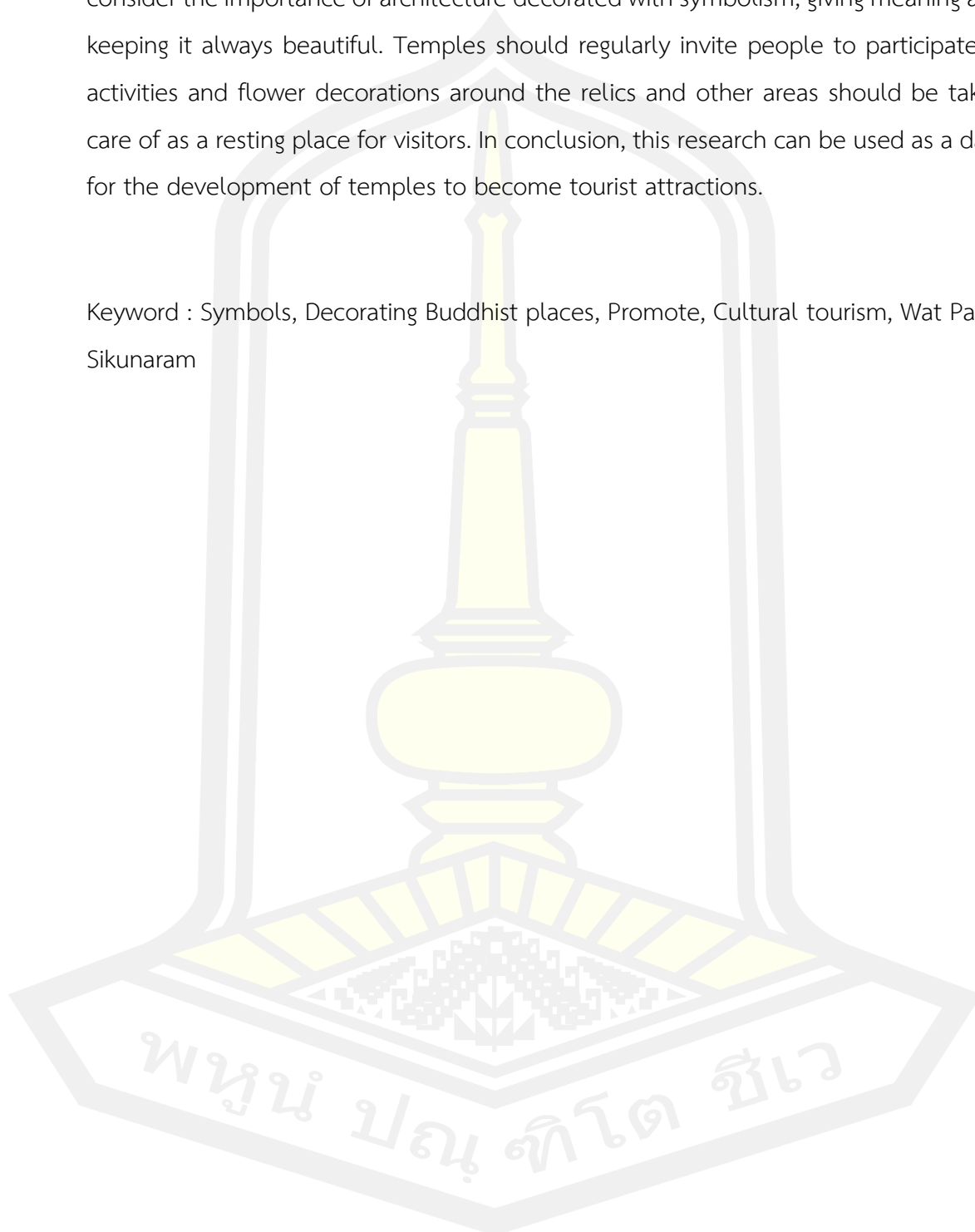
TITLE	Symbols for decorating Buddhist places to promote cultural tourism : a case study of Wat Pa Sikunaram, Ban Cheet Subdistrict, Ku Kaew District, Udon Thani Province		
AUTHOR	Kawinrat Suwannaphakdee		
ADVISORS	Associate Professor Sithisak Jupadaeng , Ph.D.		
DEGREE	Master of Arts	MAJOR	Cultural Science
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2022

ABSTRACT

The objectives of this study were to 1) History and development of local Buddhist sites at Wat Pa Sikunaram; 2) Symbols and elements in the decoration of the Buddhist place and 3) Guidelines for promoting cultural tourism of Wat Pa Srikunaram. The researcher used a qualitative research methodology to study the data from the documents and the field. 60 respondents comprising 1) Key Informants 10 people 2) Casual Informants 10 3) General Informants 40 people; Data from documents and fieldwork were analyzed and presented by means of descriptive analysis. The results are as follows. 1) Wat Pa Si Khun Naram, affiliated with the Faculty of Dhammayut, has a guideline for calmness and introspection according to the style of Luang Pu Man Phurithatto. When he was still alive, he advised his disciples to go on a pilgrimage to the temple as the main travel guide in the forests. But any place that considers it, therefore stays and treats; Villagers were invited to stay permanently and built a permanent temple. After his death, the believers built a museum building to present the history and preserve the relics. Attabikhan utensils are displayed for interested parties to learn. Since then, when the disciples of Phra Thera Achan have continued to create Established in 1951, the temple has continued to evolve. 2) The symbols used to decorate Buddhist places are contemporary works, consisting of a cloister, a pavilion, relics, a Mekong arch. The architecture draws on religious stories and local traditions through its distinctive paintings, sculptures and ornamental arrangements. 3)

Guidelines for promoting cultural tourism of Wat Pa Srikunaram; should consider the importance of architecture decorated with symbolism, giving meaning and keeping it always beautiful. Temples should regularly invite people to participate in activities and flower decorations around the relics and other areas should be taken care of as a resting place for visitors. In conclusion, this research can be used as a data for the development of temples to become tourist attractions.

Keyword : Symbols, Decorating Buddhist places, Promote, Cultural tourism, Wat Pa Sikunaram

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความรู้และความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก
รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์
ดร.ควันเทียน วงศ์จันทร์ ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศาสตรา เหล่าอรรค
กรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พนัส โพธิ์ปลั กรรมการสอบ
ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.สมคิด สุขเอิบ อาจารย์ ดร.สุพจน์ สุวรรณภักดี ว่าที่ร้อยตรี
วิระศักดิ์ ชัยผิง ที่กรุณาตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ และให้คำแนะนำที่มีคุณค่า
ขอขอบพระคุณ คุณพ่อสุพจน์ คุณแม่พัชรีพร สุวรรณภักดี คุณครูวิระศักดิ์ ชัยผิง
คุณจรัญญา ทุงจันทร์ ที่ให้ความช่วยเหลือให้กำลังใจ และให้การสนับสนุน
ประโยชน์และคุณค่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเพื่อบูชาคุณพระศรีรัตนตรัย บูชาคุณ
บิดา บูชาคุณมารดา และขอมอบบูชาบูรพาจารย์ผู้มีพระคุณทุกท่าน

กวินรัตน์ สุวรรณภักดี

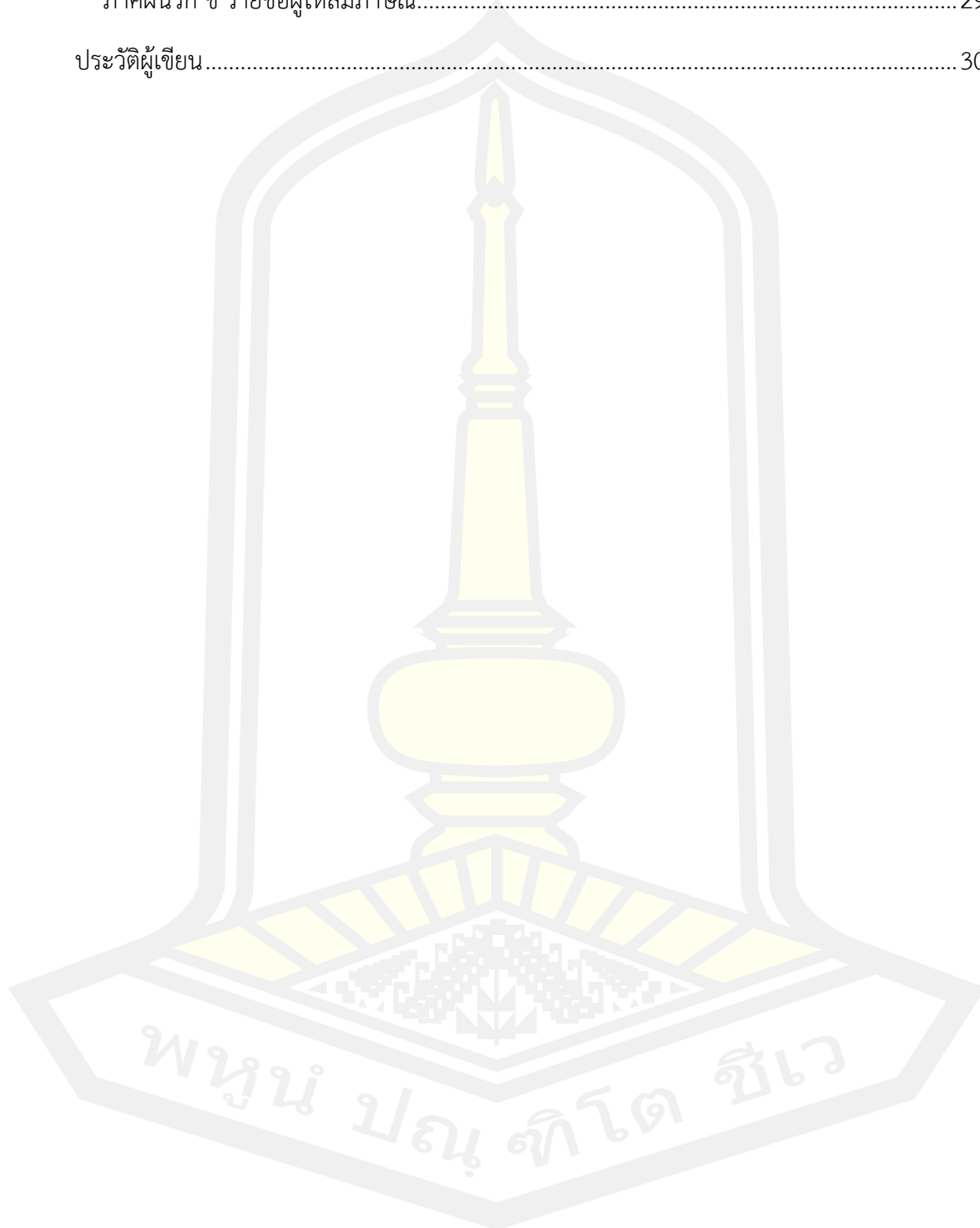
พหุบัณฑิตวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	3
คำถามการวิจัย	4
ความสำคัญของการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
พระพุทธศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม.....	7
องค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา.....	13
องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริการชุมชนและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์	37
ความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์.....	66
ความรู้เกี่ยวกับการประดับตกแต่งและคุณค่าทางศิลปะ	76
ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยววัฒนธรรม	100
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	112
แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม	112

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม	115
แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์	123
แนวคิดปะติมานวิทยา	130
ทฤษฎีแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusionism).....	132
ทฤษฎีการพัฒนาศิลปะ	134
ทฤษฎีสัญวิทยา	135
ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่	139
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	141
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	161
ขอบเขตของการวิจัย.....	161
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	162
วิธีดำเนินการวิจัย	163
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	166
ตอนที่ 1. ประวัติพัฒนาการการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม	166
ตอนที่ 2. คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม ..	168
ตอนที่ 3 สันเนทางเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว	244
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	252
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	252
สรุปผล	252
อภิปรายผล.....	262
ข้อเสนอแนะ	265
บรรณานุกรม.....	267
ภาคผนวก.....	275

ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	276
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....	296
ประวัติผู้เขียน.....	301

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
ภาพประกอบที่ 2 ศาลาการเปรียญ	171
ภาพประกอบที่ 3 พระประธานภายในศาลาการเปรียญ	171
ภาพประกอบที่ 4 ภาพพระจักขุธาตุ	172
ภาพประกอบที่ 5 พระอุโบสถ	173
ภาพประกอบที่ 6 เขตพัทธสีมา	173
ภาพประกอบที่ 7 ซุ้มประตูพระอุโบสถ	174
ภาพประกอบที่ 8 ปรากฏแก้ว วัดแก้วรัตนาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว	179
ภาพประกอบที่ 9 ลูกมะหวดที่ใช้ประดับปราสาทหอมและจาม	179
ภาพประกอบที่ 10 พระธาตุพนม อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม	180
ภาพประกอบที่ 11 พระมหาเจดีย์มงคลพระบรมสารีริกธาตุ	180
ภาพประกอบที่ 12 พระจักขุธาตุ	181
ภาพประกอบที่ 13 พระพุทธรูปศรีมงคลสิริมี่แสงนิล	183
ภาพประกอบที่ 14 พระพุทธรูป	184
ภาพประกอบที่ 15 พระแก้วทรงเครื่องในบุษบก	185
ภาพประกอบที่ 16 พระพุทธรูปปางประทานพร	185
ภาพประกอบที่ 17 พระพุทธรูปเมตตามหาบารมีศรีโลกนาถ	186
ภาพประกอบที่ 18 พระพุทธรูปปางห้ามพระญาติแย่งน้ำในสมุทร	188
ภาพประกอบที่ 19 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร	190
ภาพประกอบที่ 20 พระพุทธรูปปางลีลา	191
ภาพประกอบที่ 21 พระโสภิตะพุทธเจ้า พระอินมัทสสีพุทธเจ้า	192

ภาพประกอบที่ 22 รอยพระพุทธรบาท	194
ภาพประกอบที่ 23 รอยพระหัตถ์	194
ภาพประกอบที่ 24 รอยพระพุทธรบาท	195
ภาพประกอบที่ 25 พญานาคทางเข้าซุ้มพระประตู่.....	197
ภาพประกอบที่ 26 หน้าบันพระอุโบสถ.....	199
ภาพประกอบที่ 27 โคมไฟกินรี.....	200
ภาพประกอบที่ 28 ดาวเพดานมหาเจดีย์.....	201
ภาพประกอบที่ 29 ภาพพิมพ์ลายเทพพนม.....	202
ภาพประกอบที่ 30 ลายเทพพนม.....	202
ภาพประกอบที่ 31 ภาพพิมพ์ดอกมณฑารพ.....	204
ภาพประกอบที่ 32 เตมียี่ชาดก.....	205
ภาพประกอบที่ 33 มหาชนกชาดก.....	206
ภาพประกอบที่ 34 สุวรรณสามชาดก.....	207
ภาพประกอบที่ 35 เนมิราชชาดก.....	208
ภาพประกอบที่ 36 มโหสถชาดก.....	209
ภาพประกอบที่ 37 ฎริทัตชาดก.....	210
ภาพประกอบที่ 38 จันทชาดก.....	211
ภาพประกอบที่ 39 นารทชาดก.....	212
ภาพประกอบที่ 40 วิชุกรชาดก.....	213
ภาพประกอบที่ 41 เวสสันดรชาดก.....	214
ภาพประกอบที่ 42 กัณฑ์ที่ 1 ทศพร.....	214
ภาพประกอบที่ 43 กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์.....	215
ภาพประกอบที่ 44 กัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์.....	215
ภาพประกอบที่ 45 กัณฑ์ที่ 4 วนปเวศน์.....	216

ภาพประกอบที่ 46 กัณฑ์ที่ 5 ชุชก	216
ภาพประกอบที่ 47 กัณฑ์ที่ 6 จุลพน.....	217
ภาพประกอบที่ 48 กัณฑ์ที่ 7 มหาพน	217
ภาพประกอบที่ 49 กัณฑ์ที่ 8 กุมาร.....	218
ภาพประกอบที่ 50 กัณฑ์ที่ 9 มัทรี	218
ภาพประกอบที่ 51 กัณฑ์ที่ 10 สักกบรรพ.....	219
ภาพประกอบที่ 52 กัณฑ์ที่ 11 มหาราช	219
ภาพประกอบที่ 53 กัณฑ์ที่ 12 ฉกษัตริย์.....	220
ภาพประกอบที่ 54 กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์.....	220
ภาพประกอบที่ 55 สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกและชั้นดาวดึงส์	221
ภาพประกอบที่ 56 สวรรค์ชั้นยามาและชั้นดุสิต	225
ภาพประกอบที่ 57 สวรรค์ชั้นนิมมานนรดี.....	226
ภาพประกอบที่ 58 สวรรค์ชั้นปรนิมิตวสวัตตี	227
ภาพประกอบที่ 59 พุทธประวัติ	229
ภาพประกอบที่ 60 ผจญมาร.....	231
ภาพประกอบที่ 61 ชும்ประตู่.....	232
ภาพประกอบที่ 62 ทรงแสดงธรรม	233
ภาพประกอบที่ 63 ปรีนิพพาน.....	236
ภาพประกอบที่ 64 ประชุมเพลิง	237
ภาพประกอบที่ 65 โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้กับเจ้านครทั้ง 8.....	237
ภาพประกอบที่ 66 การจัดสวนภายในวัด.....	241
ภาพประกอบที่ 67 ภาพมูมสูงภายในวัด	242
ภาพประกอบที่ 68 สระบัว.....	244

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ศาสนสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นแหล่งศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคม ชุมชนนั้นๆ กล่าวถึงศาสนสถานของชาวพุทธหรือที่เรียกกันว่าพุทธสถานนั้นถือเป็นอาคารสถานที่ที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนา มีอาคารสถานที่ต่างๆสร้างขึ้นภายในบริเวณเดียวกันมีกำแพง ล้อมรอบกำหนดเขตที่แน่นอน โดยอาคารสถานที่ประกอบเป็นพุทธสถานนั้นมีชื่อเรียกเพื่อสื่อให้ทราบถึงหน้าที่ของอาคารนั้นๆ คือ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สี่มา หอไตร ศาลาการเปรียญ และกุฏิ เป็นต้น

ต้นกำเนิดของพุทธสถานเกิดขึ้นควบคู่ไปกับพุทธประวัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเรื่อยมา จนเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วพุทธสถานได้มีวิวัฒนาการมากยิ่งขึ้นตามความสำคัญในแต่ละประเทศที่พระพุทธศาสนาได้แพร่ไปถึง โดยแสดงลักษณะที่ยังคงเค้ารูปแบบเดิมจากต้นกำเนิดอยู่นั่นเอง (กรมศิลปากร, 2553 : 1) จากการที่พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากปักฐานในดินแดนประเทศไทยตั้งแต่อดีตผ่านมานั้นทำให้ได้เห็นพัฒนาการในหลายๆด้าน ด้านผ่านยุคสมัยต่างๆเรื่อยมา โดยเฉพาะการสร้างพุทธสถานสำคัญให้มีความโดดเด่นและสวยงาม เนื่องจากพุทธสถานนั้นถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ใช้ในการติดต่อกับพระพุทธเจ้าจึงเป็นศูนย์รวมแนวคิดและปรัชญาในการสร้างสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารทางศาสนานั้นต้องยกระดับความสำคัญให้สูงกว่าสิ่งอื่น (ชูเกียรติ สมควร. 2550 : 21) และได้มีการสร้างงานประติมากรรมการตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมนั้นด้วยการผนวกเอาความคิดและคติความเชื่อทางพุทธศาสนามาถ่ายทอดออกเป็นรูปธรรม พัฒนาการของการสร้างพุทธสถานและประติมากรรมประดับตกแต่งพุทธสถานในประเทศไทยได้มีมาเป็นลำดับยุคสมัย สำหรับพุทธสถานในยุคแรก เช่น ทวารวดี ศรีวิชัย และลพบุรี ไม่ปรากฏร่องรอยของอาคารต่างๆอย่างเด่นชัดเหมือนอย่างในสมัยหลัง เช่น สุโขทัย ล้านนา อโยธยา และรัตนโกสินทร์ โดยมีการสร้างเจดีย์ วิหาร พระอุโบสถให้ใหญ่โต

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเปรียบเสมือนบริเวณที่อยู่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมทางทิศตะวันตกแต่เหนือจรดใต้มีเทือกเขาเพชรบูรณ์และดงพญาเย็นเป็นขอบแบ่งกันออกจากภาคเหนือและภาคกลาง ทางทิศใต้ มีเทือกเขาพนมดงรักทอดเป็นแนวยาวจากตะวันออกไปตะวันตกออกจากที่ราบต่ำทางด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาและที่ราบต่ำเขมร ทางทิศเหนือและตะวันออก มีแม่น้ำโขงเป็นขอบไหลลงมาจากเหนือกันดินแดนในภาคนี้มาจากประเทศลาวและเขมร ภูมิประเทศภายในมีลักษณะคล้ายแอ่งกระทะใหญ่ 2 แอ่ง คือ แอ่งสกลนครและแอ่งโคราช

แอ่งโคราช ซึ่งอยู่ทางตอนใต้เป็นแอ่งใหญ่กว่าแอ่งสกลนครมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะคือมีบริเวณที่สูงเป็นขอบอยู่โดยรอบแล้วค่อยๆลาดลงสู่ที่ลุ่มต้ำน้ำท่วมถึงในบริเวณตอนกลางซึ่งทอดเป็นแนวยาวจากจะวันตกลเฉียงใต้ตามลำน้ำแม่น้ำมูลไปทางตะวันออกเฉียงเหนือไปจนออกแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ส่วนแอ่งสกลนคร อยู่ตอนเหนือในเขตจังหวัดเลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนม ตอนเหนือและตอนตะวันออกของแอ่งมีแม่น้ำโขงเป็นขอบ ส่วนตอนตะและตะวันออกมีเทือกเขาภูพานตัดผ่านแบ่งกันแอ่งสกลนครออกจากแอ่งโคราช ลำน้ำส่วนใหญ่จะไหลจากที่สูงในเขตเทือกเขาภูพานลงมาทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือไปออกแม่น้ำโขง ลำน้ำสำคัญๆได้แก่ ลำน้ำโมง ลำน้ำห้วยหลวง ลำน้ำสงคราม ลำน้ำก่าและลำน้ำพุง เป็นต้น (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2538 : 1 - 2) ในบริเวณแอ่งสกลนคร มีพื้นที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือที่ราบลุ่มหนองหานน้อยกุ่มกวาปี ถือเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่บรรพกาล จากความเจริญรุ่งเรืองทางโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวก่อกำเนิดงานศิลปวัฒนธรรมมีการวัดและวัดธรรมทางศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก

วัดในประเทศไทยมีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ของแต่ละภูมิภาคของประเทศมีลักษณะและขนาด ฐานะ และอยู่ท่ามกลางชุมชนที่แตกต่างกันแต่วัดทั้งหลายนั้นทำบทบาทหน้าที่ของวัดได้ถูกต้องโดยรักษาและดำรงไว้ซึ่งความเป็นวัดให้ตรงหลักการของพุทธศาสนาเป็นวัดที่มีความสะอาด สว่าง และสงบ ตามหลักไตรสิกขา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการบริหารและการจัดการวัดให้ถูกต้องและเหมาะสมการบริหารและการจัดการโดยผู้นำวัดคือเจ้าอาวาสร่วมกับพระเถระในวัด ประชาชนที่อยู่รอบ ๆ และกิจกรรมการปฏิบัติให้เกิดผลดีการบริหารและการจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ต้องนำหลักวิชาการและหลักการปฏิบัติมาผสมผสานกันอย่างลงตัวและถูกต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่เกิดขึ้น (วิชัย แข่งขัน. 2539 : 195) วัดมีความผูกพันกับคนไทยเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะวัดเป็นสถานที่หล่อหลอม อบรม ให้การศึกษาทั้งด้านจริยธรรม ศีลธรรม และเป็นที่พบปะของประชาชนในระดับท้องถิ่น และวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในอดีตนั้นก็มีการเกี่ยวพันกับวัดและพระสงฆ์เป็นอย่างมาก นับตั้งแต่การตื่นนอนคนไทยก็นิยมใส่บาตร ซึ่งเป็นการปลูกฝังธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน ในเทศกาลวันสำคัญทางพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และงานบุญประเพณีต่าง ๆ จนกล่าวได้ว่าวัดและชาวบ้านต่างพึ่งพาอาศัยกันและกันจนไม่สามารถจะแยกออกจากวิถีชีวิตได้ (พระมหาชัยนาท อรรถบุตร. 2542 : 1-2)วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต อิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นแหล่งรวมงานศิลปกรรมที่มีค่า เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจิตรกรรมฝาผนัง และความรู้สาขาต่าง ๆ มากมาย นับเป็นมรดกล้ำค่าและ

เสมือนเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย (รสิกา อังกูร. 2544 : 1) วัดจึงเป็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต (2541 : 18-19) กล่าวว่า การที่วัดกลายเป็นศูนย์กลางของสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจเป็นศูนย์รวมความร่วมมือ อาจเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น การเป็นที่ประกอบพิธีกรรมพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ เป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านในปัญหาต่างๆ ได้และในฐานะเป็นศิษย์กับอาจารย์ทำให้สังคมไทยเชิดชูฐานะของพระสงฆ์ในสังคม คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญผลประโยชน์และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา นอกจากนี้ไพบุลย์ เสียงก้อง (2544 : 49) กล่าวถึงการจัดอุทยานการศึกษาในวัดมีจุดประสงค์ ดังต่อไปนี้ 1) จัดและพัฒนาบริเวณอาคารสถานที่ เสนาสนะของวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา โดยเน้นบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น สวยงาม สงบ 2) มีบริเวณสถานที่ที่มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ดี เอื้อต่อการเข้ามาใช้บริการของประชาชน 3) ส่งเสริมและพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ให้บริการความรู้ ข่าวสาร ข้อมูลและเกิดความเข้าใจที่ดีแก่ประชาชนในชุมชน 4) ให้การศึกษาตามอัธยาศัย โดยการเรียนรู้อาจจะอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และแหล่งวิทยากรชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในชุมชนมาเป็นองค์ประกอบในการเรียนรู้

พื้นที่บริเวณบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานีนั้นเกี่ยวข้องกับอารยธรรมบ้านเชียง ดังปรากฏในศาสนสถานสำคัญในวัฒนธรรมขอมคืออโรคยาศาลา หรือที่เรียกว่ากู่แก้วบ้านจืด ทำให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นมีความเคารพ ศรัทธา เลื่อมใส ในศาสนสถานนั้น ในขณะที่เดียวกันในพื้นที่สังคมปัจจุบัน ได้เกิดวัดป่าศรีคุณารามที่ได้ก่อสร้างพุทธสถาน คือองค์เจดีย์อันเป็นการสร้างขึ้นเพื่อเคารพบูชาและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสารีริกธาตุอันเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอินเดีย ทางวัดและศรัทธาของผู้คนจึงมีการก่อสร้างเจดีย์ที่มีรูปทรงของอีสาน มีการประดับตกแต่งทั้งภายนอกและภายใน ด้วยงานจิตรกรรม ประติมากรรม โดยใช้คติสัญลักษณ์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนาและท้องถิ่นในการประดับตกแต่งอาณาบริเวณโดยมีคติสัญลักษณ์ที่ถูกจินตนาการขึ้นอย่างงดงามมีคุณค่าจิตใจอันเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้คนทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่ได้เข้ามาสักการบูชา นั้นมีความสำคัญในการสื่อถึงวัฒนธรรมความเชื่อที่สืบทอดกันมาในสังคม ครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาคุณค่าของงานพุทธศิลป์ซึ่งมีสำคัญเชิงวัฒนธรรมของท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ความมุ่งหมายของการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้กำหนดความมุ่งหมายไว้เพื่อศึกษา

1. ประวัติพัฒนาการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม
2. คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม

3. แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

คำถามการวิจัย

1. พัฒนาการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณารามเป็นอย่างไร
2. คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณารามเป็นอย่างไร
3. แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี เป็นอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทราบถึงวัฒนธรรมการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี
2. ทราบถึงองค์ประกอบทางศิลปะด้านเนื้อหาของการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี
3. ทราบถึงพัฒนาการการประดับตกแต่งพุทธสถานท้องถิ่น วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

นิยามศัพท์เฉพาะ

วัดป่าศรีคุณาราม หมายถึง พุทธสถานหรือสถานที่ทางศาสนาพุทธ มีโบสถ์ วิหาร และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์หรือนักบวช เพื่อปฏิบัติพระธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางการบริการทางการศึกษาและทางสังคม รวมทั้งเป็นแหล่งส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

พัฒนาการพุทธสถาน หมายถึง พัฒนาการวัดป่าศรีคุณาราม ปุชนิยสถานและอาณาบริเวณ

คติสัญลักษณ์ หมายถึง โหราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ปรัชญา ธรรมชาติ เทพนิยาย และสัญลักษณ์ศาสนา

องค์ประกอบการประดับตกแต่งพุทธสถาน หมายถึง องค์ประกอบในการตกแต่งงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม การจัดพื้นที่ คุณค่าและการใช้ประโยชน์

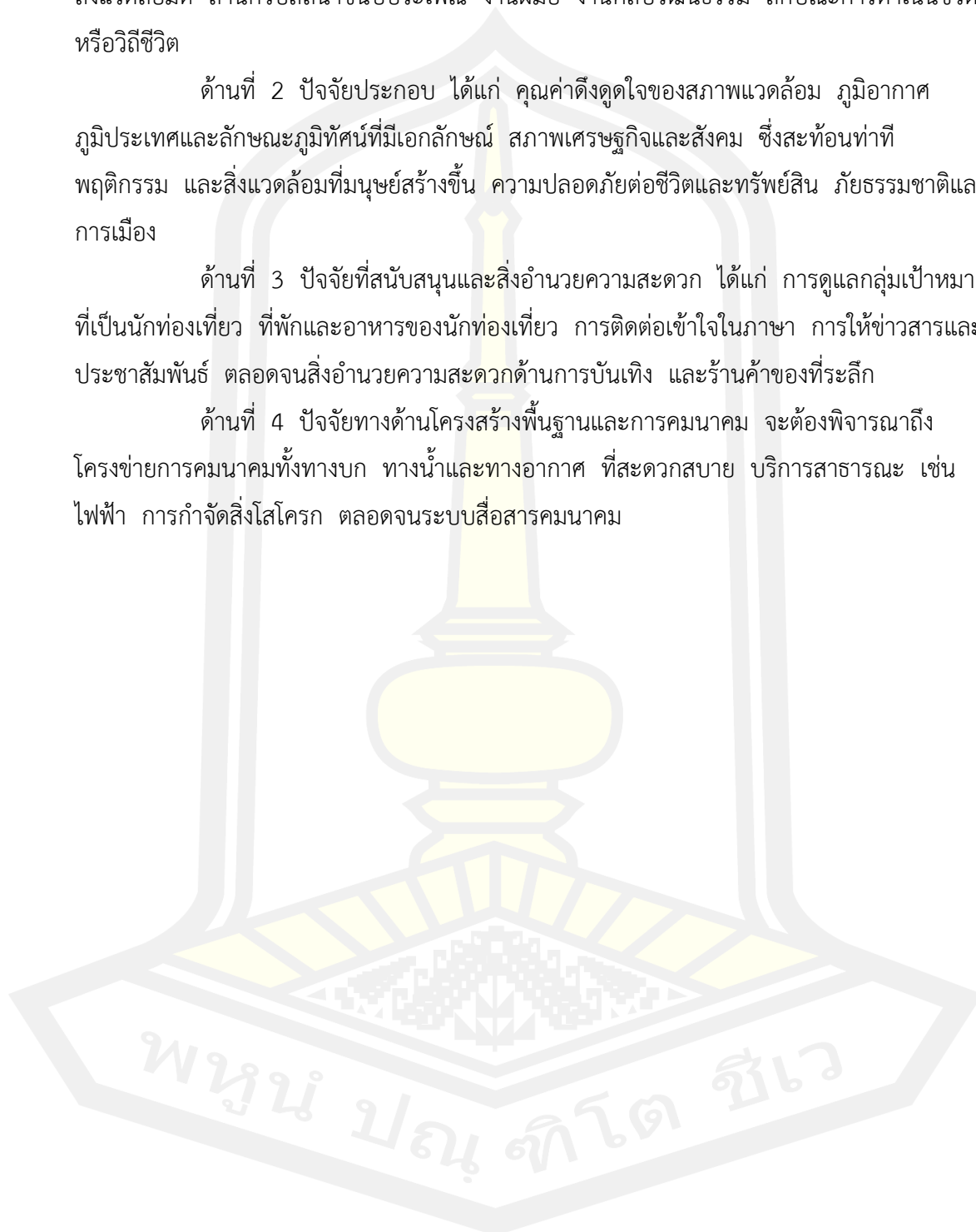
ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง ประเด็นดังต่อไปนี้

ด้านที่ 1 ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ ได้แก่ โบราณสถานโบราณวัตถุ กิจกรรมดีเด่น สิ่งแวดล้อมดี สำนักวิปัสสนาชนบประเพณี งานฝีมือ งานศิลปวัฒนธรรม ลักษณะการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิต

ด้านที่ 2 ปัจจัยประกอบ ได้แก่ คุณค่าดึงดูดใจของสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ ภูมิประเทศและลักษณะภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสะท้อนทำที่ พฤติกรรม และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ภัยธรรมชาติและการเมือง

ด้านที่ 3 ปัจจัยที่สนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ การดูแลกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว ที่พักและอาหารของนักท่องเที่ยว การติดต่อเข้าใจในภาษา การให้ข่าวสารและประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการบันเทิง และร้านค้าของที่ระลึก

ด้านที่ 4 ปัจจัยทางด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม จะต้องพิจารณาถึง โครงข่ายการคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำและทางอากาศ ที่สะดวกสบาย บริการสาธารณะ เช่น ไฟฟ้า การกำจัดสิ่งโสโครก ตลอดจนระบบสื่อสารคมนาคม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

พหุ ม ปณ จิต โธ ชีเว

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี ได้ศึกษาค้นเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งกลุ่มดังต่อไปนี้

1. พระพุทธศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม
2. ความสำคัญของวัดพุทธศาสนา
3. ความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์
4. ความรู้เกี่ยวกับการประดับตกแต่งและจัดพื้นที่
5. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระพุทธศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (2538 : โอวาท) ประทานว่า ประเทศไทยเจริญตลอดมาด้วยการมีจารีตประเพณี ความประพฤติปฏิบัติแบบของไทยนี้แหละที่เป็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมของไทยทำไทยเจริญ และเป็นที่ยอมรับของชาวโลกอย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรี แม้ว่าทุกวันนี้โลกจะเจริญกว่าที่เคยเป็นมาก็ยังเป็นที่ยอมรับของชาวโลกกว่าปราณีตงดงาม เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่ารากฐานที่แท้จริงของวัฒนธรรมไทยเกิดแต่พระพุทธศาสนาที่ประเสริฐสุดไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม

ความหมายของวัฒนธรรม

Broom และ Zelzmick (สุพัตรา สุภาพ.2536 : 98 ; อ้างอิงมาจาก Broom and Zelzmick. 1999 : 54-55) อธิบายว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกอื่นทางสังคมที่ประกอบไปด้วยความรู้ ความเชื่อ ประเพณี และความชำนาญที่คนเราได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

Bierstedt และ Samuelson (สุพัตรา สุภาพ.2536 : 98 ; อ้างอิงมาจาก Bierstedt, Bierstedt and Samuelson. 2000 : 56-57) กล่าวว่า วัฒนธรรมคือส่วนทั้งหมดอันซับซ้อนประกอบด้วยทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาคิด และทำในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

Taylor (สุพัตรา สุภาพ.2536 : 98 ; อ้างอิงมาจาก Taylor. 2000 : 78-79) กล่าวว่า เป็นส่วนทั้งหมดที่ซับซ้อนประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถอื่น ๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

ประสาตร์ สิทธิเลิศ (2542 : 45) ได้นิยามว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ ดัดแปลงปรับปรุงหรือผลิตขึ้นเพื่อความเจริญของงานในชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนแบบกันได้เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคน สมัยก่อนสืบต่อกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็น หรือการกระทำของมนุษย์ใน ส่วนรวมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ระเบียบ ประเพณี

ไพบุลย์ ช่างเรียน (เมอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์.2541 : 16) ได้อธิบายลักษณะที่สำคัญ ๆ ของวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ว่าวัฒนธรรมจะมีลักษณะสำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้จากสังคม กล่าวคือ วัฒนธรรม ไม่ได้เกิดมาพร้อมกับบุคคลหรือ ได้รับการถ่ายทอดทางชีวภาพหรือกรรมพันธุ์ หากแต่เป็นสิ่ง ที่บุคคลจะต้องเรียนรู้จากสังคม การเรียนรู้นี้จะเรียนรู้จากสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ วัฒนธรรม ในกรณีนี้จึงเป็นสิ่งที่มีสมาชิกในสังคมเดียวกันจะต้องมีการปฏิบัติร่วมกัน เพื่อเป็นหลักในการดำเนิน ชีวิตในสังคมนั้น ๆ เช่น ภาษา กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี การกินอยู่ การแต่งกาย ฯลฯ

2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถถ่ายทอดได้หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นของที่มี อยู่แล้วในสังคม คือเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมจึงต้องมีการสอนหรือถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อน ให้แก่คนในรุ่นต่อมา จากบุคคลหนึ่งหรือจากกลุ่มชนหนึ่งไปยังอีกกลุ่มชนหนึ่ง จากสังคมหรือไปยัง สังคมหนึ่ง ซึ่งในการที่วัฒนธรรมสามารถถ่ายทอดกันได้ เพราะมนุษย์มีวัฒนธรรมเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด (ภาษาในที่นี้หมายถึง ภาษาพูด ภาษาเขียน ตลอดจนสัญลักษณ์ต่างที่ ใช้เป็นสื่อกลางในกรสื่อความหมาย) ถ้าหากวัฒนธรรมไม่ได้รับการถ่ายทอด วัฒนธรรมนั้นก็ จะ สูญหายไ้จากสังคม

3. วัฒนธรรมในแต่ละสังคมจะแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ วัฒนธรรมใน สังคมหนึ่งจะแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของอีกสังคมหนึ่ง ทำให้แบบแผนการดำเนินชีวิต ตลอดจน การดำเนินกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ทั้งในทางสังคม การเมือง การปกครอง การบริหาร เศรษฐกิจ ฯลฯ ต่างกันออกไป เช่น วัฒนธรรมของชาวเมืองกับชนบท ชาวไทยกับชาวต่างชาติ หรือชาติอื่น ๆ ทั้งนี้โดยถือว่าแต่ละสังคมหรือชาติจะมีวิถีชีวิต ตลอดจนการดำเนินการในด้านต่าง ๆ ที่มีลักษณะ เป็นของตนเอง แต่ไม่ได้หมายความว่าวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งสังคมใด หรือชาติหนึ่งชาติใดจะต้อง ดีไปกว่ากันหรือล้าหลังไปกว่ากัน

4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ สามารถถ่ายทอดกันได้ ซึ่งการเรียนรู้นั้น เนื่องจากมนุษย์เป็นผู้ที่มีมันสมองหรือความคิด ดังนั้น ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมทำให้มนุษย์สามารถที่จะคิดค้น ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ดังเช่น เรื่องของสิทธิเสรีภาพ ความคิดทางการเมืองการปกครอง การบริหาร หรือนวัตกรรมใหม่ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นย่อมก่อให้เกิดสังคมมีความเจริญก้าวหน้า และสามารถพัฒนาต่อไปได้

เมอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์ (2541 : 16) ได้จำแนกวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ วิธีการต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดขึ้นมาสามารถสร้างทำให้เห็นเป็นรูปร่างขึ้นมาได้ เช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค รถยนต์ เครื่องบิน เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมทางวัตถุเป็น การถ่ายทอดวิธีการทำอาหาร การตัดเย็บเสื้อผ้า วิธีการสร้างบ้าน วิธีการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ ทั้งนี้เพราะวัตถุทั้งหลายย่อมเสื่อมสลายไป จะเหลืออยู่ก็เพียงรู้แบบ และวิธีการประดิษฐ์ ซึ่งจะถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ วิธีการคิด และแบบแผน พฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นมาแล้ว ไม่สามารถสร้างทำให้เห็นเป็นรูปร่างได้ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ศิลธรรม จริยธรรม กฎหมาย เป็นต้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเป็นการถ่ายทอดแนวทางแห่งความคิด และระบอบอย่างการปฏิบัติ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2534 : 14) ได้สรุปว่า วัฒนธรรม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์นี้มนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นใหม่ ทุกชั่วอายุคนแต่จะรับระบบความสัมพันธ์ ที่ตกทอดกันมาจากอดีต มีความซับซ้อนมาก ต้องอาศัยการถ่ายทอดปลูกฝังเป็นเวลานาน

สุพัตรา สุภาพ (2536 : 99) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ว่า

1. เป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้ เนื่องจากมนุษย์เราแตกต่างจากสัตว์ในแง่ที่เราอาศัยสัญชาตญาณกระทำการต่าง ๆ ได้น้อยมากหรือไม่ได้เลย และการเรียนรู้ก็ต้องเรียนรู้จากมนุษย์ด้วยกันโดยเฉพาะจากกลุ่มที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่

2. เป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมจะต้องมีการเรียนรู้ แม้ว่าจะเป็นการเรียนแบบไม่รู้ตัวก็ตาม วัฒนธรรมจะต้องมีการสอนแม้จะไม่ตั้งใจก็ตาม ถ้าวัฒนธรรมต้องสิ้นสุดหรือสูญหายไป ก็แสดงว่าคนรุ่นก่อนไม่ได้ถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อมา

3. เป็นวิถีชีวิตหรือแบบของการดำรงชีวิต ความคิดในเรื่องวัฒนธรรมทำให้สามารถจำแนกวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่ง เป็นวัฒนธรรมเฉพาะอย่าง เพราะบุคคลเกิดในสังคมใดก็เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น

4. เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ เพราะมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้เหมาะกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีการในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

สรุปได้ว่าวัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์ทำให้มีขึ้นโดยการปรับเปลี่ยนของเดิมที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้เปลี่ยนไปจากเดิม ตั้งแต่การเปลี่ยนอย่างง่ายจนถึงการปรับเปลี่ยนที่ซับซ้อนหากว่าการเปลี่ยนแปลงมีมากก็ยิ่งมีความซับซ้อนเพิ่มขึ้น วัฒนธรรมที่มีอยู่ในปัจจุบันเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้คัดเลือกแล้วว่าดี และเข้ากับสภาพสังคมนั้น ๆ คนส่วนมากในสังคมยอมรับ และเห็นดีด้วย วัฒนธรรมนั้นไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มนุษย์สัมผัสได้ด้วยกาย เห็นได้ด้วยตา ฟังได้ด้วยหู รับรสชาติได้ด้วยลิ้น รับกลิ่นได้ด้วยจมูก และสิ่งที่มนุษย์สัมผัสได้ด้วยใจ ล้วนได้ผ่านการเลือกสรรจากสังคมนั้น ๆ แล้ว และถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อน ไม่มีลักษณะตายตัวเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

วัฒนธรรมไทย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535 : 12) ได้ระดมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิให้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรมไว้ 2 ระดับ กล่าวคือ ในระดับความหมายทั่วไปวัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมนั้น ๆ และในระดับความหมายเชิงปฏิบัติการ วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งสม สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้ และก่อให้เกิดผลิตรกรรม และผลิตผลทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม

ส่วสตี พินิจจันทร์ (2538 : 14-19) ได้แบ่งวัฒนธรรมไทยออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมหลัก คือวัฒนธรรมที่เป็นหลักของชาติหรือประจำชาติ ซึ่งเราจะต้องรักษาส่งเสริมให้ดำรงอยู่คู่กับชาติไทยเพื่อให้เป็นจุดรวมจิตใจของคนในชาติและเป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย เป็นวัฒนธรรมที่เราไม่ควรเปลี่ยนแปลง แต่ควรปรับปรุงให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น

2) วัฒนธรรมรับช่วง เนื่องจากชาติไทยมิได้อยู่โดดเดี่ยวชาติเดียวในโลก เราต้องอยู่ร่วมและติดต่อกับชาติต่าง ๆ ทั้งตะวันตกและตะวันออก ในการติดต่อกันนี้ ชาติต่าง ๆ จะพบปะสังสรรค์กันต่างก็จะรับเอาวัฒนธรรมของกันและกัน ทั้งทางวัตถุและมีใช้วัตถุ รับเอาทั้งจิตใจและไม่

จงใจ บางทีก็รับเอาทั้งหมดบางทีรับเอาบางส่วน บางทีก็รับเอาไปประสมกับวัฒนธรรมของตน เกิดวัฒนธรรมแบบใหม่มีลักษณะดีเด่นกว่าของเดิม และยังได้แบ่งเนื้อหาของวัฒนธรรมไทย ออกเป็น 4 อย่าง คือ

1) คติธรรม ได้แก่วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากทางศาสนา เช่น ประหยัดอดออม ขยันหมั่นเพียร เสียสละ ขอบภัย ให้อภัย ชื่อสัตย์สุจริต รักชาติ รู้จักรับผิดชอบ สามัคคี เมตตา กรุณา กตัญญูกตเวที สุภาพอ่อนโยน รอบคอบไม่ประมาท ตรงต่อเวลา มีวินัย รักเกียรติ กล้าหาญ ใช้ปัญญาในทางที่ถูก และมีขันติ

2. เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมายรวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือ กันว่ามีความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เช่น

- 2.1 ศึกษาให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองตามกฎหมาย
- 2.2 เคารพต่อกฎหมายของบ้านเมืองในทุกกรณี
- 2.3 ใช้สิทธิของตนตามกฎหมายโดยความสุจริตและไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

ผู้อื่น

2.4 พยายามศึกษาให้รู้ถึงกฎหมายต่าง ๆ ที่ใช้บังคับเป็นกฎหมายอยู่ใน

ปัจจุบัน

2.5 ใช้กฎหมายโดยสุจริต ไม่พึงใช้กฎหมายในทางที่จะก่อให้เกิดความ

เดือดร้อนแก่ผู้อื่น

2.6 เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งอันชอบธรรมของเจ้าหน้าที่ผู้รักษา

กฎหมาย

2.7 ให้คำแนะนำแก่ญาติมิตรหรือเพื่อนบ้าน ให้ปฏิบัติแต่ในทางที่

ถูกต้องตามกฎหมาย

2.8 หากมีความผิดเกิดขึ้นแก่ตน เนื่องจากไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย การสารภาพความผิดพึงถือว่าเป็นหน้าที่ของพลเมืองดี

2.9 ระลึกเสมอว่า การปฏิบัติตามกฎหมายย่อมเป็นเส้นทางที่ปลอดภัย

2.10 เคารพประเพณีที่ดีงาม

3. วัตถุธรรม ได้แก่วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่นที่เกี่ยวกับการกินที่อยู่ดี

เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้สอยบ้านเรือนและอื่น ๆ เช่น

- 3.1 รู้จักกินดี
- 3.2 รู้จักอยู่ดี
- 3.3 รู้จักทำเครื่องใช้หรือทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้
- 3.4 ปลุกบ้านให้ถูกสุขลักษณะ น่าดู น่าอยู่

3.5 รู้จักรักษาความสะอาดของร่างกาย เครื่องแต่งตัว และบ้านเรือน

3.6 รู้จักแต่งกายให้เรียบร้อย ถูกต้องตามกาลเทศะ และความนิยม

3.7 รู้จักรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลปวัตถุ

3.8 ช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติ

3.9 รู้จักสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นเอง

3.10 รู้จักสร้างความเจริญทางวัตถุให้แก่ตนและประเทศชาติ

3.11 พยายามประกอบงานอาชีพ เพื่อเพิ่มพูนรายได้

4. สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม นอกจากหมายถึงคุณธรรมต่าง ๆ

ที่ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุกถ้อยทีถ้อยอาศัยกันแล้ว ยังรวมทั้งระเบียบมารยาทที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคมทุกชนิด เช่น

4.1 มารยาทในการเป็นแขกไปหาผู้อื่น

4.2 มารยาทในการเป็นเจ้าของบ้านต้อนรับแขก

4.3 มารยาทในโต๊ะอาหาร

4.4 การใช้บัตรชื่อ

4.5 มารยาทในการไปงานมงคลและงานศพ

4.6 มารยาทในการโต้ตอบจดหมาย

4.7 มารยาทในการขับรถ เก็บค่าโดยสาร และตรวจตั๋ว

4.8 มารยาทในการเดินทาง เช่น โดยสารเครื่องบิน เรือโดยสาร

และรถประจำทาง

4.9 มารยาทในการดูมหรสพ กีฬา หรือการแสดงต่าง ๆ

4.10 รู้จักแสดงความเคารพต่อสถานที่ และสิ่งแทนซึ่งควรเคารพทั้งของชาติตนและของคนอื่น ไม่แสดงอาการดูหมิ่นเหยียดหยามชนบทรรมนิยม และสิ่งเคารพของคนอื่น

4.11 พยายามทำตนให้เข้าไหนเข้าได้ รู้จักกาลเทศะ คุณค่า และความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมไทย

4.11.1 มรดกทางศิลปะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา

4.11.2 มรดกทางศิลปะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นและในชาติ

4.11.3 มรดกทางศิลปะวัฒนธรรมเป็นสิ่งก่อให้เกิดความรู้สึกสามัคคีเป็นเอกภาพอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชาชนระดับต่าง ๆ

4.11.4 มรดกทางศิลปะวัฒนธรรมเป็นหลักฐานที่เอื้อประโยชน์ต่อ การศึกษาค้นคว้าวิจัย

จรัล ทองเกษม (2539 : 25-26) วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตที่คนไทยได้สั่งสมเลือกสรร ปรับปรุง แก้ไข จนถือกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และได้ใช้เป็นเครื่องมือ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาสังคมความหมายของวัฒนธรรมที่มีผู้ให้ความหมายข้างต้นนั้น แม้จะดูเหมือนว่ามีความแตกต่างกันแต่ทว่าเมื่อพิจารณาโดยถ่องแท้แล้วก็จะพบว่าเป็นความแตกต่างของการใช้ภาษาสำหรับการอธิบายเท่านั้น โดยแก่นแท้แล้ว มีความคล้ายหรือมุ่งไปในทางเดียวกัน นั่นคือวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการดำเนินวิถีชีวิตของคน เป็นสิ่งที่คนสร้างขึ้นและเป็นสิ่งที่มีการสั่งสม ปรับเปลี่ยน ถ่ายทอด ยอมรับนำมาปฏิบัติของคนแต่ละรุ่นนั่นเอง

สรุปว่า “วัฒนธรรมไทย” หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนไทยเพื่อให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของประเทศไทย สามารถแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ ได้แก่ สิ่งที่ทำให้คนไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นไทย เช่น วัดไทย บ้านทรงไทย การไหว้ ศิลปะต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมที่คนไทยสร้างมาเพื่อตอบสนองปัจจัย 4 ของชีวิต คือการได้อยู่ในที่ที่ดี การได้กินอาหารที่ดี การตกแต่งร่างกายประดับเครื่องประดับที่สวยงาม และการมีสุขภาพที่แข็งแรง และวัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ สิ่งที่ทำให้คนไทยรู้สึกถึงความรับผิดชอบชั่วดี รู้จักรับผิดชอบต่อสังคม ไม่เห็นแก่ตัว ทำให้รู้จักการวางตัวต่อบุคคลในสังคม การรู้จักสถานะที่ตนเป็นอยู่ และหน้าที่ที่มาพร้อมกับสถานะนั้น

องค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ความหมายของศาสนา

เจมส์ เฟรเซอร์ (นงเยาว์ ชาญณรงค์. 2545 : 213 ; อ้างอิงมาจาก James Frazer. 1998 : 25-29) ศาสนาเป็นเรื่องความเชื่อในอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่าของมนุษย์ และเป็นความพยายามของมนุษย์ในการที่จะสร้างสัมพันธภาพกับอำนาจนั้น ยิงเกอร์ (Yinger) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน เห็นว่าหน้าที่ของศาสนาเป็นสิ่งสำคัญ โดยให้คำจำกัดความของศาสนาว่า “ศาสนาเป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติโดยวิธีที่กลุ่มชนพยายามดิ้นรนเพื่อทำความเข้าใจกับความหมายสำคัญที่สุดในชีวิต เป็นความพยายามที่จะไม่ยอมยุติลงแต่เพียงความตาย และไม่ยอมให้ความว่าวุ่นเข้ามาบิบบาททำลายความสัมพันธ์แห่งมนุษย์ เดอร์ไคม์ (Durkheim) นักมานุษยวิทยา และนักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงได้ให้คำจำกัดความว่า “ศาสนา คือระบบรวมว่าด้วยความเชื่อ และการปฏิบัติเพื่อความสัมพันธ์ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์” คำว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความหมายของเดอร์ไคม์ หมายถึง “สิ่งเฉพาะต้องห้าม” สามารถเข้าถึงได้โดยพิธีกรรม และมีอำนาจที่จะยังผลที่เป็นประโยชน์และเป็นอันตรายได้ เดอร์ไคม์ เน้นว่า ศาสนาเป็นเรื่องสังคม แรดคลิฟฟ์ บราวน์

(Redcliff Brown) เห็นด้วยกับเดอริโคม และเน้นเรื่องพิธีกรรมโดยให้ความสำคัญในพิธีกรรมพอๆ กับความเชื่อ และว่าพิธีกรรมเป็นส่วนสำคัญในกาครองอยู่ของสังคม พิธีกรรมเป็นพลังที่จะชุบชีวิตใหม่ให้กับสังคม และแสดงออกถึงความรู้สึกร่วมกันของกลุ่มนั้น ทั้งเดอริโคมและแรดคลิฟฟ์ มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ศาสนาเป็นระบบในสังคมที่มีหน้าที่รักษาและเพิ่มพูนความมั่นคงของสังคม ส่วนคาร์ล มาร์ค กล่าวว่า ศาสนา คือ เครื่องปลอบใจของสัตว์โลกผู้ที่ถูกกดขี่ เป็นสิ่งที่ชนชั้นปกครองใช้เป็นเครื่องมือรักษาอำนาจของตนไว้ได้ ศาสนาเป็นเครื่องปลอบให้ผู้ถูกกดขี่อดทนต่อความอยุติธรรม และไม่ลุกฮือขึ้นต่อต้าน ศาสนาเป็นยาเสพติดของประชาชน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542 (2551 : 29-30) ให้ความหมายศาสนา ว่าหมายถึง ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลัก คือ แสดงกำเนิด และความสิ้นสุดของโลกเป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตม์ประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือ นั้น ๆ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (นงเยาว์ ชาญณรงค์. 2545 : 213 ; อ้างอิงมาจาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. 2506 : 23-35) กล่าวว่า ศาสนาคือหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นคนเอียง และสัตว์ป่าทำให้สัตว์ป่ากลายเป็นมนุษย์ สามารถอยู่ร่วมกันได้กับมนุษย์ที่มีใช้ผู้มีสภาพเป็นคนเอียง และมีใช้มีสภาพเป็นสัตว์ป่าทั้งหลาย

พระญาณวโรดม (2543 : 1) กล่าวว่าศาสนา คือ คำสั่ง (บังคับให้ทำ) คำสอน (แนะนำชักชวนให้ทำ) คำสั่งสอน การปกครอง เป็นต้น และโดยทั่วไปคือคำสั่งสอน

สุพัตรา สุภาพ (2536 : 75) ได้สรุปว่าศาสนา ได้แก่ คำสั่งสอนของศาสดาผู้ประกาศและตั้งศาสนาขึ้น เพื่อแนะแนวทางให้แก่ผู้ที่ปรารถนาความสุข พึงปฏิบัติตามหลักที่สั่งสอนไว้

จากความหมายดังกล่าวพอสรุปได้ว่า “ศาสนา” หมายถึง คำสั่งสอน ทั้งที่เป็นข้อแนะนำในสิ่งที่ดี และห้ามในสิ่งที่ไม่ดี โดยผู้ปฏิบัติตามคือผู้ที่มีความเชื่อศรัทธาในศาสนา นั้น ๆ ซึ่งปฏิบัติได้โดยไม่รู้ล้าบากใจอย่างไร

ประเภทของศาสนา

พระญาณวโรดม (2543 : 3) กล่าวว่า ประเภทของศาสนามีหลายประเภท เช่น มีพระเจ้าองค์เดียว หลายองค์ เป็นศาสนาประจำชาติ ทั่วไป เป็นต้น แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปมี 2 คือ มีพระเจ้าเป็นผู้สร้างทุกอย่าง เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม กับศาสนาไม่มีพระเจ้าสร้าง เช่นพระพุทธศาสนา ศาสนา เช่น

สรุปว่าศาสนานั้นแบ่งความเชื่อออกเป็น 2 ประเภท คือ เชื่อในการอ่อน
วอนหรือการประทวนพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และเชื่อในการปฏิบัติ
คือไม่เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถ้าอยากได้สิ่งใดก็ต้องปฏิบัติเอง

องค์ประกอบของศาสนา

สุพัตรา สุภาพ (2536 : 77) ได้สรุปองค์ประกอบของศาสนาไว้
เหมือนกับคนอื่นว่า องค์ประกอบของศาสนา คือ

1. พิธีกรรม (Situal of Ceremony) พิธีกรรมก่อให้เกิดความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน ก่อให้เกิดความเลื่อมใส และความจงรักภักดีต่อศาสนา แต่ละศาสนาจึงต้องมี
พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับเกิด แต่งงาน ล่าสัตว์ สวดอ้อนวอน การบูชา การตาย
 เป็นต้น
2. สัญลักษณ์ (Symbolism) เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละศาสนา เพื่อให้
สาวกได้มีเครื่องหมายแสดงต่อกันว่าตนอยู่ในศาสนาใด หรือใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น
ศาสนาพุทธมีพระเครื่อง ศาสนาคริสต์มีไม้กางเขน ศาสนาอิสลามถือพระจันทร์เสี้ยว บางศาสนา
ใช้รูปเคารพ
3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Objects) ปกติสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะหมายถึง
สัญลักษณ์ของศาสนา คืออาจจะจับต้องได้หรือจับต้องไม่ได้ก็ได้ เช่น พระ น้ำมัน วัตวาอาราม
เจดีย์ รอยพระพุทธรูป โบสถ์ แม่น้ำ ภูเขา คำสวด ภูตผีปีศาจ เทวดา พระเจ้า ฯลฯ
4. องค์กร (Orgamization or Building) องค์กร เช่นวัด โบสถ์
วิหาร ฯลฯ เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของศาสนา องค์กร หมายถึง พระ นักบวช นักสอน
ศาสนา หมอผีโดย บุคคล เหล่านี้จะทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนาของตน ตลอดจนช่วยประกอบพิธีกรรม
ต่าง ๆ หากองค์กรเข้มแข็งศาสนาก็จะแผ่ขยายไปได้อย่างมั่นคง เช่น ศาสนาคริสต์ และอิสลามที่มี
องค์กร ที่อุทิศชีวิตเพื่อความดำรงอยู่ของศาสนา ศาสนาทั้งสองจึงมีผู้นับถือเกือบจะทั่วโลก
5. คำสอนหรือความเชื่อ (Theology or Belief) ทุกศาสนานักจะ
สอนคนให้เป็นคนดี มีศีลธรรมโดยแต่ละศาสนาก็มีความเชื่อของตนเป็นพื้นฐาน เช่น ศาสนาคริสต์
เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก ศาสนาพุทธเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ส่วน
ศาสนาใดจะเน้นเรื่องใดก็แล้วแต่ความเชื่อของศาสดาหรือสาวกของศาสนานั้น ความเชื่อจึงอาจจะ
เชื่อด้วยความศรัทธา หรือเชื่อด้วยปัญญา และการใช้เหตุผลก็ได้ เพราะศาสนาเป็นของทุกคนหาก
ใครต้องการยึดมั่น แต่ศาสนาใดที่มีการประสานกลมกลืนกับปัญญาความคิด และจิตใจของคน
ศาสนานั้นก็จัดว่าเป็นศาสนาที่ตีความเหมาะสมกับความเป็นอยู่ของชาติที่นับถือ

ประโยชน์และความสำคัญของศาสนา

สมเด็จพระญาณวโรดม (2543 : 3) กล่าวว่า ศาสนามีความสำคัญดังนี้

1. มีความสำคัญต่อชาติ ประเทศ กลุ่มชนในด้านต่าง ๆ เช่น ในด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี สถาปัตยกรรม ปฎิมากรรม วรรณกรรม วิจิตรศิลป์ และ সামัคคีธรรม เป็นต้น เช่น ปิรามิด และวังวาตีกัน เป็นต้น

2. บางชาติใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการเมืองการปกครอง
3. ทำให้คนปกครองตัวเองได้ทั้งในที่ลับ และในที่เปิดเผย
4. ทำให้คนนับถือดำเนินชีวิตอย่างมีหลัก
5. ศาสนาทำให้คนต่างจากสัตว์
6. ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์มิใช่เป็นหุ่นหรือเครื่องจักร
7. ทำให้คนมีหลักที่พึงทางใจ เป็นต้น

นงเยาว์ ชาญณรงค์ (2545 : 206-208) สรุปคุณประโยชน์ และบทบาทหน้าที่ของศาสนาต่อบุคคล และสังคม พอเป็นสังเขปดังนี้

1. เป็นหลักในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม โดยการยึดคำสอนทางศาสนา มาใช้เป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิต การที่มนุษย์ยอมรับศาสนาในรูปนี้ ถือว่าศาสนาเป็นแบบอย่างให้ยึดเป็นหลักในการดำรงชีวิต อันถือว่าเป็นเป้าหมาย และจุดประสงค์ประการหนึ่งของศาสนา

2. ศาสนามีความสัมพันธ์กับสถาบันอื่น ๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว การศึกษา การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ เป็นต้น

3. ช่วยกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม เพื่อให้มนุษย์ซึ่งเป็นสมาชิกสังคมที่อยู่ร่วมกันมาก จะได้มีแนวพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันเป็นรูปเป็นรอยเดียวกัน คำสอนของศาสนาในรูปปรายนี้ มีทั้งคำสอนที่เป็นข้อห้ามมิให้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง อันอาจก่อให้เกิดความเสียหายทั้งแก่ตน และส่วนรวมได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีคำสอนให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งอันจะอำนวยประโยชน์ และผลดีทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่นคือสังคม นับว่าศาสนาช่วยควบคุมพฤติกรรมสังคมให้มีแนวทางพฤติกรรมอย่างเดียวกัน อันเป็นสัญลักษณ์ให้เป็นที่รู้แก่กลุ่มอื่นด้วย

4. ศาสนาเป็นตัวเร้าและจูงใจให้มนุษย์ยินดีปฏิบัติตาม โดยอาศัยหลักคำสอนหลักศาสนาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัว เต็มใจทำดี และยินดีปฏิบัติตามศีลธรรม และกฎหมายของสังคม

5. ศาสนาควบคุมให้คุณและให้โทษทางด้านจิตใจแก่มนุษย์ คือ ถ้าทำดี ผู้ทำก็จะได้ได้รับความปลื้มใจสุขใจ ถ้าทำชั่วผู้ทำก็จะได้ความทุกข์ใจ เกรงกลัวบาป เป็นต้น นอกจากนี้ศาสนายังควบคุมจิตใจมนุษย์ให้เกิดมโนสำนึก ความเข้าใจหลักคำสอนของศาสนา ทำให้มีจิตใจเข้มแข็ง และยังช่วยอภิบาลอารมณ์ เมื่อถูกภัยคุกคาม

6. ศาสนาเป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาวะเหนือธรรมชาติด้วยความนับถือศรัทธา และบางศาสนาสอนให้มนุษย์ปฏิบัติจนเกิดปัญญาระดับสูงเพื่อการหลุดพ้นทุกข์

ความสำคัญของพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย

นงเยาว์ ชาญณรงค์ (2545 : 65-69) กล่าวว่า ตั้งแต่คนไทยนับถือผี สางเทวดา บรรพบุรุษ มีความเชื่อนับถือว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต รวมทั้งผู้ที่ตายไปแล้วก็ตามล้วนมีอำนาจ มีจิตวิญญาณที่มีพลังสามารถบันดาลโชคชะตาหรือโชคร้าย และเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ แม้ชาวไทยจะยอมรับนับถือพุทธศาสนา ซึ่งเผยแผ่มาสู่ดินแดนไทย ชาวไทยที่เป็นชาวพุทธก็ยังคงมีความเชื่อดังกล่าวฝังแน่นอยู่ ขณะเดียวกันก็นับถือศรัทธาศาสนาพุทธอย่างจริงจังมั่นคงตลอดมา พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยในด้านต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. คติธรรม พุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการหล่อหลอมให้คนไทยมีจิตใจและคุณธรรมตามแนวคำสั่งสอนของพุทธศาสนา ชาวไทยจึงมีลักษณะนิสัยอ่อนโยน สุภาพ มีเมตตา เป็นมิตรแก่คนทั่วไป ไม่รุกรานรังแกใครก่อน จะทำสิ่งใดในการดำรงชีวิตก็มักจะมีติดหลักทางสายกลางไม่ตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป ชาวไทยมีความรักเคารพและกตัญญูต่อบิดามารดา ผู้มีพระคุณ ครูบาอาจารย์ ชาวไทยจะเลื่อมใสศรัทธาบิดามารดา และตอบแทนคุณผู้มีพระคุณเมื่อมีโอกาส ชาวไทยมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ใจบุญ ชอบช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก และมาขอความช่วยเหลือมักไม่ค่อยปฏิเสธ จนทำให้คนไทยมีลักษณะเฉพาะคือ “ซื่อตรงใจ” ชาวไทยมีจิตใจกรุณา มักให้อภัยเสมอ โกรธไม่นาน ตามคติธรรมของพุทธศาสนาที่ว่า “อภัยทาน เป็นทานที่สูง และทำได้ยาก” คนไทยให้อภัยจนขอบพูดติดปากเสมอว่า “ไม่เป็นไร”

2. เนติธรรม กฎระเบียบ และข้อบังคับ ข้อห้ามทางสังคม รวมทั้งที่เป็นกฎหมายบ้านเมืองทั้งหลาย ล้วนมีพื้นฐานมาจากหลักในพระพุทธศาสนา เป็นส่วนใหญ่

3. วัตรธรรม พุทธศาสนามีอิทธิพลทางวัตถุอย่างมาก และเห็นได้ชัดเจน เช่น

ที่อยู่อาศัย ชาวไทยจะมีห้อง หรือที่บูชาพระพุทธรูปโดยไว้ในที่สูงหันหน้าไปทางทิศเหนือ หรือทิศตะวันออก โดยจะไม่นอนหันปลายเท้าไปทางที่บูชาพระ มีการทำบุญบ้าน เป็นต้น

อาหาร ชาวไทยนิยมทำอาหารดี ๆ ใส่บาตร ส่วนอาหารที่ตนเองรับประทานนั้น แม้จะด้อยกว่าก็ไม่เป็นไร แต่ทำบุญต้องให้ของดี ๆ ไว้ก่อน

ยารักษาโรค ชาวไทยจำนวนมากมีความเชื่อมั่นศรัทธาพระพุทธรูปอย่างมาก มักนำน้ำมันดินโบสถ์ไปกินหรือผสมกับยา และดอกไม้บูชาพระ ไปต้มกินคู่กับยา เช่น นิยมให้หญิงท้องกินดอกบัวที่บูชาพระโดยต้มน้ำกินจะทำให้คลอดง่าย เป็นต้น

ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวไทยล้วนสร้างขึ้นจากแรงบันดาลใจที่
ประดิษฐ์สิ่งมีค่างดงามอุทิศให้แก่พุทธศาสนา เป็นพุทธบูชา ชาวไทยจะสร้างด้วยใจ ศรัทธาโดย
ไม่ได้คำนึงถึงอามิสสินจ้างเท่าใด สิ่งใดที่ทำเพื่อพระพุทธศาสนาก็จะทำให้ดีที่สุด

4. สหธรรม ขนบธรรมเนียม จรรยา มารยาทในสังคมชาวไทย ล้วนเป็น
อิทธิพลของพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น ชาวไทยจะให้เกียรติผู้อาวุโสกว่า และสุภาพอ่อนน้อมเสมอ
ชาวไทยจะให้ความช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอกว่า เช่น เด็ก ผู้หญิง และคนชรา

สวัสดี พิณจันทร (2538 : 74-75) กล่าวว่า ประเทศไทยเป็นประเทศ
พระพุทธศาสนา คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และนับถือมานานนับเป็นพันปี คนไทย
สมัยโบราณหันหน้าเข้าวัด ไกล่ชิดวัด สนุกกับวัดมาก และวัดก็ทำหน้าที่ที่สำคัญเพื่อชาวบ้าน
ไม่น้อย เช่น

1. เป็นสถานศึกษา ชาวบ้านส่งลูกหลานอยู่วัดเพื่อรับใช้พระและรับการ
อบรมศีลธรรม เล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ จากพระ
 2. เป็นสถานสงเคราะห์ บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยอยู่ใน
วัด อาศัยเล่าเรียนและดำรงชีพ แม้ผู้ใหญ่ที่ยากจนก็อาศัยวัดดำรงชีพ
 3. เป็นสถานพยาบาล รักษาผู้เจ็บป่วยตามความรู้ความสามารถในสมัย
นั้น
 4. เป็นที่พักคนเดินทาง
 5. เป็นสโมสร ชาวบ้านพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจ หาความรู้
 6. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ
 7. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ชาวบ้านไปหาความยุติธรรมที่วัด
 8. เป็นที่ปรึกษาการครองตน การครองชีพ แก้ปัญหาชีวิตครอบครัว
และบรรเทาความทุกข์ต่าง ๆ
 9. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ
 10. เป็นคลังพัสดุ เก็บของใช้ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่
วัด หรือเอาไปใช้เมื่อตนมีงาน
 11. เป็นศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่น ที่กำนันผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุม
ลูกบ้านชี้แจง ข้อราชการต่าง ๆ
 12. เป็นที่บำเพ็ญกุศลกิจ หรือประกอบพิธีกรรมตามประเพณี
- เพราะคนไทยใกล้ชิดวัด มีชีวิตแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา มากเช่นนี้
พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยมากมาย เช่น

1. อิทธิพลต่อลักษณะนิสัยจิตใจ คนไทยมีนิสัยเยือกเย็น โอบอ้อมอารี เมตตากรุณา เคารพ อ่อนน้อม ถ่อมตน กตัญญูกตเวที ขยันอดทน สุภาพ และไม่เห็นตัว เป็นต้น เพราะหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
2. อิทธิพลต่อศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของไทยเจริญก้าวหน้า เพราะพระพุทธศาสนา เช่น ภาพเขียนฝาผนังโบสถ์ เพดานโบสถ์ แบบก่อสร้างโบสถ์วิหาร การหล่อพระพุทธรูป เจดีย์รูปทรงต่าง ๆ ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมของไทยวิจิตรงดงาม เพราะพระพุทธศาสนาเป็นแรงบันดาลใจ
3. อิทธิพลต่อภาษา คนไทยรับพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาท และมหายานจากอินเดีย เราจึงรับเอาภาษาบาลีหรือมคธ และภาษาสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทยมากมาย
4. อิทธิพลต่อวรรณกรรม วรรณกรรมต่าง ๆ ของไทยที่สำคัญ และดีเด่นเข้าขั้นวรรณคดี ส่วนมากมาจากเรื่องทางพระพุทธศาสนา
5. อิทธิพลต่อจารีตประเพณี ประเพณีที่สำคัญ ๆ ของไทย ส่วนมากสืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา
6. อิทธิพลต่อขนบธรรมเนียม ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของไทยสืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา ได้อาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติ
7. อิทธิพลต่อการศึกษาเล่าเรียน สมัยโบราณวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา พระเป็นครูสอนศีลธรรม และอบรมจรรยา มารยาทแล้วยังสอนวิชาการต่าง ๆ
8. อิทธิพลต่อดุริยางคศิลป์ ในพิธีทางพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญเลี้ยงพระในโอกาสต่างๆ บวชนาค เทศน์ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า มักจะมีการบรรเลงเพลงเสมอ เช่น เพลงสาธุการ เพลงเห่เรือพระกฐิน เพลงพญาโศก เป็นต้น

สรุปว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยเป็นอย่างมากเพราะคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย มีความเชื่อมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นการบูชาหรือว่าตอบแทนสิ่งที่ได้จากพระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนต่าง ๆ จึงได้มีการสร้างสิ่งที่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่เป็นพื้นฐานด้านจิตใจ เป็นการถ่ายทอดสิ่งที่อยู่ในใจออกมาอย่างสร้างสรรค์ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย

ความเชื่อในพระพุทธศาสนา

นางเยาว์ ชาญณรงค์ (2545 : 310-312) หลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ มีอยู่มากมาย แต่ชาวพุทธส่วนใหญ่จะมีความเชื่อที่เป็นหลักแนวทางเดียวกัน ไม่ว่าจะนับถือนิกายใด เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันต่อมาและฝังแน่นในสายเลือดของชาวพุทธทั้งหลาย และจะแสดงออกมาในพฤติกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ พอสรุปได้ดังนี้

1. เชื่อเรื่องบุญ-บาป พุทธองค์ทรงเทศนาสอนเรื่อง บุญ-บาป ไว้ตอนหนึ่ง ความว่า “หากบุรุษพึงทำบาปไซ้ไร ไม่พึงทำบาปนั้นบ่อย ๆ ไม่พึงทำความพอใจในบาปนั้น เพราะการสั่งบาปนำทุกข์มาให้ ความเชื่อในพระพุทธานุศาสนานี้ ไม่มีการล้างบาป เชื่อว่าบาปล้างหรือล้างไม่ได้ แต่อาจผ่อนหนักให้เป็นเบาได้ หากทำบุญทดแทนมาก ๆ และสำนึกผิด
2. เชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด หากบุคคลใดยังไม่อาจหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา เครื่องร้อยรัด และอวิชชา ความไม่รู้มาบดบังอยู่ จะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ หากเมื่อหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา และอวิชชาได้ก็จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด อันเป็นทุกข์ของสัตว์โลกได้ การเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดนี้ ชาวพุทธจึงเชื่อเรื่องชาติหน้า
3. มีความเชื่อเรื่อง “อนิจจัง” คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกสิ่งมีเกิดตั้งอยู่และดับไป จึงไม่ควรประมาท และมีความเชื่อเรื่อง “อนัตตา” ความมีตัวตน ไม่มียึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด
4. มีความเชื่อเรื่อง “การไม่จองเวร” ตามพุทธภาษิตที่ว่า ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์ บุคคลละความชนะและความแพ้เสียได้ จึงสงบนอนเป็นสุข ชาวพุทธมีคติสอนใจในความเชื่อนี้ว่า “จงระงับเวรด้วยการไม่จองเวร” และ “แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร”
จากความเชื่อนี้จึงทำให้ชาวพุทธไม่ผูกพยาบาทและมักจะให้ภัย อโหสิกรรมให้หากผู้ที่ทำร้ายนั้นสำนึกผิด เพราะมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด จึงไม่ต้องไปใช้เวรกรรมในชาติหน้าอีก
5. เชื่อว่าทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน จะต่างกันก็ตรงกรรมที่สั่งสมมา ดังนั้นจึงปฏิเสธเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะของมนุษย์ เพราะสิ่งเหล่านั้นล้วนเป็นสิ่งที่สมมุติทั้งสิ้น คุณภาพของคนอยู่ที่ความดี มนุษย์ทุกคนไม่ว่าเพศใด เกิดในชาติตระกูลใด มีฐานะยากดีมีจนต่างกันอย่างไร ก็สามารถบรรลุธรรมได้ พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน
6. ในเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ศรัทธาต่าง ๆ นั้น ชาวพุทธมีเสรีภาพในการเชื่อและศรัทธา แต่ควรเชื่ออย่างมีเหตุผล ควรคิดพิจารณาตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อในการลามาสูตรว่า พวกท่านทั้งหลายอย่าเชื่อถือโดย
 - 6.1 โดยฟังตามกันมา
 - 6.2 โดยปฏิบัติสืบต่อกันมา
 - 6.3 โดยฟังข่าวลือ
 - 6.4 โดยอ้างตำรา
 - 6.5 โดยนึกเดาเอาเอง
 - 6.6 โดยคาดคะเนเอาเอง
 - 6.7 โดยคิดเอาตามอาการที่เป็นไป

6.8 โดยชอบใจว่าถูกต้องตามลัทธิของตน

6.9 โดยเชื่อว่าผู้พูดควรเชื่อได้

6.10 โดยนับถือว่า “ท่านเป็นครูอาจารย์ของเรา” อย่าเชื่ออย่างม
งาย ให้ใช้ปัญญาพิจารณาควบคู่กันไปกับศรัทธาและความเชื่อ

7. เชื่อเรื่องกรรมลิขิต เชื่อว่าทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้
ผลชั่ว กรรมจำแนกสัตว์โลกให้เป็นไปต่าง ๆ กัน สัตว์โลกมีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์
มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย

“บุคคลไม่ได้เป็นคนชั่ว ไม่ได้เป็นคนดี เพราะชาติ หากเป็นเพราะ
การกระทำ บุคคลเป็นชวานา เป็นคิลปิน เป็นพ่อค้า เป็นคนรับใช้ เป็นโจร เป็นทหาร เป็นนัก
บุญช้ายู เป็นพระราชา ก็เพราะการกระทำ โลกเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายผูกพันอยู่ที่กรรม
เหมือนกับสลักลิ้ม เป็นเครื่องยึดรถที่เล่นไปฉะนั้น

สรุปว่าความเชื่อในพระพุทธศาสนามี 2 ส่วน คือ เชื่อในส่วนที่เป็นคำสั่ง
สอนหลัก คือ เชื่อในการกระทำของตน ดังคำสั่งสอนที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วและเชื่อในสิ่งที่
เหนือกว่าการกระทำที่ตนจะทำได้ แต่ก็เป็นการทำให้มีความรู้สึกทางใจที่ดีขึ้น เช่น การบูชา
การทำบุญ ถึงแม้จะไม่เห็นผลของการกระทำที่ทันตาแต่ก็ทำให้ใจตัวเองดีขึ้น

พิธีกรรมทางศาสนา

พิธีกรรมทางศาสนา หมายถึง งานพิธีที่จัดทำขึ้นตามลัทธิความเชื่อถือของ
ศาสนานั้น ๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อการเฉลิมฉลองหรือระลึกถึงเนื่องใน
โอกาสใดโอกาสหนึ่ง ประโยชน์ของศาสนพิธี ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีสติ เกิดความสามัคคีเพราะเมื่อเข้า
ประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ย่อมเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นระเบียบ เพราะในพิธีกรรม
มักจะมีการจัดระเบียบทั้งดงาม สถานที่เครื่องใช้ มารยาทและท่าทางซึ่งดงามที่สำคัญเกิดความชุ่ม
ชื่นเบิกบานใจ มีจิตใจอ่อนโยน ศาสนพิธีมีส่วนช่วยธำรงศาสนาให้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ ซึ่ง
มีมากมายหลายอย่างที่น่ามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การทำบุญใส่บาตร การอาราธนาศีล
การไหว้พระสวดมนต์ การบวช การทอดผ้าป่า เป็นต้น (กรมศึกษาธิการนอกโรงเรียน. 2551 : 25-
29)

ความหมาย และความสำคัญของพิธีกรรม

(นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2540 : 25) กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นเทคโนโลยีของวิธี
คิดของชาวชุมชน คุณค่าของพิธีกรรมอยู่ที่รูปแบบ
และเนื้อหาของพิธีกรรมซึ่งถือปฏิบัติของการพลั้งอำนาจในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านสื่อภาษา และ
ความหมายใหม่

พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ศาสนพิธีหรือพิธีกรรมทางศาสนานั้นมีผู้ให้ความหมาย และได้แบ่งประเภทออกดังนี้

ประโยชน์ของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

แสง จันทรงาม (ม.ป.ป. : 28-29) กล่าวว่า ถ้าเปรียบศาสนาเหมือนต้นไม้ พิธีกรรมทางศาสนาก็เปรียบได้กับเปลือกนอกของต้นไม้ ตัวสังขาร คือ คำสอนที่เป็นหลักปฏิบัติทางศาสนาเปรียบได้กับแก่นไม้ ทั้งเปลือกและแก่นไม้ ย่อมมีประโยชน์ต่อต้นไม้เท่า ๆ กัน หากมีแต่แก่นไม้ไม่มีเปลือกห่อหุ้ม ต้นไม้นั้นก็จะอยู่ไม่ได้ หรือมีแต่เปลือกอย่างเดียว แต่แก่นไม้ไม่มีหรือแก่นไม้แต่เล็กเกินไปเพราะเปลือกหนามาก ต้นไม้นั้นก็ให้ประโยชน์น้อย ดังนั้นต้นไม้จึงต้องมีทั้งเปลือกและแก่นทั้งสองเพื่ออาศัยซึ่งกันและกัน หากถึงคราวจะใช้ประโยชน์จริง ๆ ก็ค่อยนำเปลือกนอกออกนำเฉพาะแก่นเท่านั้นไปใช้ ศาสนาก็มีลักษณะเช่นนี้

พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเรียกในที่นี้ว่าศาสนา เป็นเพียงองค์ประกอบภายนอกที่หุ้มห่อแก่นศาสนาคือตัวสังขารไว้ หากจะเลือกใช้เลือกสอนกันแต่แก่นแล้วคงเป็นไปและเข้าใจได้ยาก จำต้องผ่านเปลือกกระทันหันไปก่อนเพราะความนิยมและพื้นฐานความรู้ของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน และไม่เท่ากัน แต่พิธีกรรมนั้นต้องเป็นไปพอเหมาะพอควร ไม่มากไม่น้อยเกินไป หากพิธีกรรมมีมากเกินไปแก่นธรรมก็จะเล็กเรียวลง เหมือนต้นไม้ถ้ามีเปลือกกระทันหันมา ต้นไม้นั้นก็จะมิแก่เล็กมาก รวมความแล้ว ศาสนพิธีย่อมมีประโยชน์ 2 อย่าง คือ

1. รักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ คือพิธีกรรมทางศาสนานั้นย่อมมีแบบแผนเป็นของตัวเองโดยเฉพาะ จึงเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งแบบวัฒนธรรมของชาติอาจเชิดชูเอกลักษณ์ของชาติไว้ได้ด้วยแบบอย่างนั้นเพราะเป็นเอกลักษณ์ของตัวเองโดยเฉพาะ นับว่าเป็นเครื่องเชิดชูหน้าตาของชาติไว้ได้ทางหนึ่งทีพอจะอวดผู้อื่นได้ว่า ชาติของเรานั้นก็ได้สะสมระเบียบประเพณีอันดีงามมานานแสนนาน ซึ่งแสดงถึงว่าเรามีวัฒนธรรมมานานแล้วด้วย

2. ส่งเสริมคุณค่าทางด้านจิตใจ คือทำให้ผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ เบิกบานใจเกิดความปิติ สดชื่นขึ้นเพราะได้ประกอบพิธีกรรมนั้นแล้ว เป็นการเตรียมจิตใจไว้รองรับบุญกุศล หรือความดีอื่น ๆ ต่อไป และเป็นเหตุจูงใจให้ผู้พบเห็นปรารถนาจะทำเช่นนั้นบ้าง

สรุปว่าพิธีกรรมเป็นสิ่งที่มิขึ้นมาก็เพื่อเป็นสัญลักษณ์ ให้ความเชื่อสนับสนุนความเชื่อให้มีน้ำหนักมากขึ้น หากความเชื่อใดไม่มีพิธีกรรม ความเชื่อนั้นมักจะอยู่ได้ไม่นาน โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา สามารถที่จะสรุปพิธีกรรมที่เนื่องด้วยบุคคล คือ พิธีกรรมที่เนื่องด้วยพระ และพิธีกรรมที่เนื่องด้วยชาวบ้าน ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นในเรื่องของจิตใจเป็นสำคัญแต่ก็ปฏิเสธพิธีกรรมไม่ได้ พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงสิ่งที่อยู่ในใจ ซึ่งได้มาจากคำสั่งสอนของศาสนาและเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ความสำคัญของวัดพุทธศาสนา

ความหมายของวัด

คะนิงนิตย จันทรบุตร (2532 : 2) วัดเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นสถานที่สงบ ร่มรื่น ร่มเย็นทั้งกายและใจ เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม

กรมการศาสนา (2540 ก : 199) วัดในพระพุทธศาสนา หมายถึงสถานที่ทางศาสนาซึ่งมีเสนาสนะและอาคารถาวรวัตถุต่าง เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของศาสนิกชน

ไพบูลย์ เสียงก้อง (2544 : 46) วัด คือ หน่วยงานของศาสนา ที่เป็นสถาบันหลักของชุมชน ทำหน้าที่หลักในการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม ให้การศึกษาอบรม ให้ความรู้ และศิลปกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

จากความหมายของวัดดังที่กล่าวมา สรุปได้ว่า วัดคือสถานที่ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ และนอกจากเป็นที่ประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นที่ให้พุทธศาสนิกชนประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นสถานที่ที่ใช้อบรม ศีลธรรมแก่ประชาชนอีกด้วย

1.2 ความสำคัญของวัด

วัดมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน ถึงแม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเพียงใดก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนก็มีให้เห็นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทนั้นความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ และประชาชนยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมาก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าวัดและพระสงฆ์เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นที่พักพิงจิตใจของประชาชน ซึ่งมีผู้กล่าวถึงความสำคัญของวัดที่มีต่อสังคม ดังนี้

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (2527 : 199) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัดที่มีต่อพุทธศาสนิกชนทั่วไป ดังนี้

1. เป็นวัดตถสถาน คือเป็นที่ประพฤติพรหมจรรย์ กล่าวคือเป็นที่กุลบุตรไปบรรพชาอุปสมบท และเป็นเป็นที่ที่ชาวบ้านไปถือศีลฟังธรรม บำเพ็ญความดีความงาม
2. เป็นบุญเขต คือเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านไปบำเพ็ญกุศล
3. เป็นรูปสมสถาน คือสถานแห่งความสงบ ใครมีเรื่องเดือดร้อน เมื่อเข้าหาวัดก็มักจะเกิดความรู้สึกสงบ ไม่วุ่นวาย
4. เป็นสาธารณูปการสถาน คือ สถานที่ที่ชาวบ้านใช้สาธารณูปโภค เช่น ได้อาศัยน้ำกินน้ำใช้ในถึงที่บ่อ ที่สระของวัด
5. เป็นสถานศึกษา คือเป็นที่เล่าเรียนวิชาความรู้ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นมหาวิทยาลัย ทั้งในด้าน ศาสนศึกษา สามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา

6. เป็นสโมสรสถานหรือสมาคม คือเป็นที่ไปชุมนุมหย่อนใจ หย่อนอารมณ์ ในบางโอกาส เช่น ข้าราชการที่ออกจากราชการแล้ว หรือชาวบ้านที่แก่เฒ่าว่างกิจการแล้วก็ดี หรือชาวบ้านที่ยังมีหน้าที่การงานอยู่ แต่เมื่อมีเวลาว่างก็มักหาโอกาสไปวัด เพื่อสนทนากับพระที่รู้จักคุ้นเคยกันในวันปกติ หรือในคราวมีงานมีการที่วัดก็ไปพบปะกันที่วัด

7. เป็นสุขศาลา โรงพยาบาล หรือแพทย์สถาน กล่าวคือในวัดหนึ่ง แต่ก่อนมักจะมีพระศึกษาทางการแพทย์แผนโบราณอยู่ และโดยมากแพทย์พระนั้นมักจะเป็นจำพวกยาขอหมอวาน เป็นทางเมตตา กรุณา ขอบุญกยา พระก็มักอนุเคราะห์ด้วยเมตตากรุณาเรื่องนี้ถ้าเป็นชนบทด้วยแล้ว ดูเหมือนว่าวัดเป็นที่พึ่งของชาวบ้านในเรื่องนี้มาก แต่เวลานี้รู้สึกว่าจะเสื่อมไป เพราะทางการเข้มงวดกวดขันในเรื่องประกอบโรคศิลป์มากขึ้น ผู้ที่จะรับหน้าที่ทางนี้จะต้องได้รับอนุญาต และมีหลักฐานรับรองจากผู้มีความรู้

8. เป็นอนาถสถาน คือ เป็นที่พึ่งของคนไม่มีที่พึ่ง เช่น คราวต้องอัคคีภัย น้ำท่วม ชาวบ้านก็ได้อาศัยวัดช่วยเหลือ

9. เป็นภยัตถ์ชิตนาถสถาน คือเป็นที่พึ่งของคนผู้ถูกภัยคุกคาม เช่น ในระหว่างสงคราม คราวที่แล่วมานี้ ขณะหิวขึ้น (เปิดสัญญาณมิกัย) คนพากันวิ่งเข้าไปอาศัยวัด โดยมาก เช่น วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดสุทัศนเทพวราราม มีคนอุ้มลูกจูงหลานหอบสิ่งของเข้าไปอาศัยล้นหลามเหมือนมิงานวัด

10. เป็นมตามตนาถสถาน คือ เป็นที่พึ่งของผู้ตายและญาติของผู้ตายซึ่งยังมีชีวิตอยู่ โดยมากสำหรับคนตาย ญาติยอมไปฝังหรือไปเก็บหรือเผาในป่าช้าของวัด จึงชื่อว่าเป็นที่พึ่งของคนตายส่วนญาติพี่น้องของผู้ตายเล่าก็ได้อาศัยเป็นที่นำศพของญาติที่ตายนั้นไปฝัง เก็บหรือเผาที่สุสานของวัด และได้บำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน และฃาปนกิจ ณ ที่วัดนั้น

11. เป็นกีฬาสถาน หรือสนามเด็กเล่น ที่วัดไม่ว่าบ้านไหนเมืองไหนก็ตาม มักถือว่าเป็นสาธารณสถาน เข้าไปเที่ยวเล่นได้

12. เป็นโรงแรมตามหัวเมืองหรือตามชนบท พวกพ่อค้าที่เดินเที่ยวค้าขาย ย่อมพากันไปขอพักที่วัด หรือแม้ในกรุงเทพมหานครนี้ก็ดี ชาวชนบทเข้ากรุงด้วยกิจการใดก็ตาม เช่น เพื่อเยี่ยมญาติ เยี่ยมบุตรในกรุง ก็มักขอพักอาศัยตามวัด เสมือนหนึ่งวัดเป็นโรงแรมฉะนั้น

13. เป็นศาล ในสมัยก่อนหรือแม้ในสมัยนี้ ตามชนบท เมื่อมีเรื่องมีราวหรือมีคดีเกิดขึ้น มักจะไปหาพระซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ โดยมากเป็นสมภารเจ้าวัด ขอให้ช่วยเปรียบเทียบความให้ หรือทำการวินิจฉัยคดีให้ โดยมากมักจะเป็นที่พอใจและสิ้นสุด หรือตกลงกันเพียงนั้น ไม่ต้องไปขึ้นโรงขึ้นศาล โดยที่วัดทำหน้าที่เป็นโรงเป็นศาลดังกล่าวแล้ว

14. เป็นยุวายุวดีทสสนสถาน คือ เป็นที่มาพบกันแห่งชายหนุ่มหญิงสาว ในสมัยโบราณ พ่อแม่มักกักหญิงสาวไม่ให้เที่ยวเตร่ทางไหน จะไปไหนก็ต้องไปกับผู้ใหญ่ และสมัย

กระโน้นไม่มีโรงมหรสพเหมือนสมัยนี้ เพราะฉะนั้น แดนที่ชายหนุ่มหญิงสาว จะพบกันที่ไหนไม่ดีเท่าวัด คือวัดย่อมมีการประชุมทำบุญตักบาตรกันเนื่อง ๆ นอกนั้นยังมีงานที่วัด เช่น งานศพ งานเมรุ เป็นต้น

15. เป็นศูนย์กลางแห่งวัฒนธรรม และเป็นจุดสำคัญของสังคม

พระมหาประยูร ปยุตโต (2513 : 16) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า

1. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย
2. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพ และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
3. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์
4. เป็นที่พักของคนเดินทาง
5. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม
6. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพ สำหรับชาวบ้าน
7. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ
8. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ
9. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือยืมไปใช้เมื่อคนจัดงาน
10. เป็นศูนย์กลางการบริหาร การปกครอง ที่กำนันผู้ใหญ่บ้านเรียกลูกบ้านมาประชุม
11. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับวิถีชีวิต

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต (2541 ก : 18-19) การที่วัดกลายเป็นศูนย์กลางของสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจเป็นศูนย์รวมความร่วมมือ อาจจะเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น การเป็นที่ประกอบพิธีกรรมพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ เป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านในปัญหาต่าง ๆ ได้ และในฐานะเป็นศิษย์กับอาจารย์ทำให้สังคมไทยเชิดชูฐานะของพระสงฆ์ในสังคม คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญผลประโยชน์ และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา

จางง อติวัฒน์สิทธิ์ (2525 : 149) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดโดยทั่วไป คือ

1. สถาบันวัดเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษแก่ประชาชน โรงเรียนประชาบาลหลายแห่งตั้งอยู่ในบริเวณวัด สมภารเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และแม้กระทั่งศาลาก็เป็นที่เรียนหนังสือ นอกจากนี้วัดยังเป็นที่อยู่อาศัยเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณรและเด็กทั่วไป
2. วัดเป็นประจักษ์โรงพยาบาลให้การรักษาพยาบาลแก่คนเจ็บไข้ได้ป่วย ทั้งที่เป็นโรคทางจิตและทางกาย
3. วัดเป็นประจักษ์พิพิธภัณฑสถาน คือ เป็นที่เก็บและรวบรวมสมบัติโบราณอันล้ำค่าและมีประโยชน์ต่อการศึกษาวัฒนธรรมของชาติ
4. ศาลาวัดหรืออุโบสถ บางครั้งถูกใช้เป็นสถานที่ประชุมราษฎร เพื่อจะได้รับข่าวสารต่าง ๆ
5. วัดเป็นสถานที่ที่แสดงความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชน เพราะถือเป็นสมบัติส่วนรวมของประชาชน เป็นที่ประชาชนพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
6. วัดเป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และคนไร้ที่พำนักพักพิง อีกทั้งยังเป็นหอพักให้แก่นักศึกษาทั่วไป

กิริติ ศรีวิเชียร (2527 : 111) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดที่อาจจะเป็นในอนาคตในอนาคตอันใกล้ที่จะสร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ประชาชน และเป็นที่สงเคราะห์ประชาชนว่าประกอบด้วย

1. บทบาทในการเป็นผู้นำและแบบอย่างแก่ชุมชนในเรื่องของความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด ปลอดภัย และประหยัด
2. บทบาทในการเป็นสถานที่เรียนพระพุทธศาสนาทั้งพระ ชาวบ้าน และลูกหลานของชาวบ้านรอบวัด
3. บทบาทในการเป็นสถานที่เรียนเพื่ออ่านออกเขียนได้ของชาวบ้านรอบวัด
4. บทบาทในการเป็นแหล่งรวบรวม เก็บรักษาและศึกษาค้นคว้าวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ทั้งศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และวรรณกรรมท้องถิ่น
5. บทบาทในการให้การสอน ฝึกฝนอาชีพที่จำเป็นในท้องถิ่นแก่ชาวบ้านรอบวัด
6. บทบาทในการเป็นผู้นำเอาหลักการและแนวคิดใหม่ ๆ มาช่วยเหลือด้านการเกษตร

1.3 ความเป็นมาของวัด

วัดในสมัยพุทธกาล

1. วัดเวฬุวันนั้นเป็นวัดที่มีบทบาทมากวัดหนึ่ง เพราะเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าใช้เป็นศูนย์กลางบริหารงานประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรและได้บัญญัติพระวินัย รวมทั้งได้ประกาศโอวาทพระปาติโมกข์ อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาหรือเป็นหลักการในการปฏิบัติ ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปได้อย่างกว้างขวางตราบเท่าทุกวันนี้

2. วัดเชตวัน เป็นวัดที่พระพุทธเจ้าจำพรรษามากที่สุด คือ 19 พรรษา ในจำนวนพรรษาที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจทั้งหมด 45 พรรษา พระสูตรและพระธรรมเทศนาต่าง ๆ ส่วนมากพระพุทธเจ้าจะตรัสที่วัดเชตวันนี้ และที่วัดเชตวันมีเหตุการณ์สำคัญ คือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เพื่อปราบพวกเดียรถีย์ในวันเพ็ญเดือน 8 เมื่อพวกเดียรถีย์พ่ายแพ้ทำให้มีผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น และเมื่อพระเวทดาตตปัวยหนักใกล้ตายก็ขอให้พระสงฆ์ที่เป็นสาธุศิษย์พามาที่วัดเชตวัน เพื่อขอขมาพระพุทธเจ้า เมื่อมาถึงสระโบกขรณีนอกวัดพระเชตวัน พระเวทตตก็ถูกแผ่นดินสูบเสียก่อนจะได้ไปขอขมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระมานูชิตชิโนรส (วันดี ยงชยุต. 2529 : 26-27 ; อ้างอิงมาจาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระมานูชิตชิโนรส. 2529 : 20)

วันดี ยงชยุต (2529 : 27) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่วัดเชตวันนี้ ล้วนเป็นเหตุการณ์ที่ส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาได้รับความเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น พุทธศาสนากลับมั่นคงและเผยแผ่ได้กว้างขวาง นอกจากนั้นท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ยังได้เป็นกำลังสำคัญในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาเนื่องจากท่านเศรษฐีมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงและจริงจัง มีจิตตั้งมั่นที่จะอุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนา บรรณานาจะท่านบูรณะศาสนาสถาปัตยกรรมให้เห็นได้จากการซื้อที่ดินสร้างวัดและอุปถัมภ์พระสงฆ์โดยไม่จำกัดจำนวน พระพุทธเจ้าได้สนองศรัทธาของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีโดยจำพรรษาที่วัดนี้มากที่สุดเกิดกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ณ วัดเชตวันนี้ วัดเชตวันจึงเป็นศูนย์กลางในการบริหารกิจกรรมพระพุทธศาสนาที่สำคัญ

3. วัดชีวกัมพวัน หรือวัดป่ามะม่วง ที่เมืองราชคฤห์ มีบทบาทสำคัญคือ เป็นวัดที่พระพุทธเจ้าประทับครั้งที่พระเวทตตดักขุมปองร้าย โดยยกสิ่งกีดขวางหินลงจากเขาชิวภูฏ เพื่อให้ทับพระพุทธองค์ สะเก็ดหินก้อนหนึ่งกระเด็นมากระทบพระบาทถึงห้อยพระโลหิต พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จไปประทับที่วัดชีวกัมพวันแห่งนี้ซึ่งเป็นสวนของหมอชีวกโกมารภักจ หมอชีวกโกมารภักจได้ถวายอาหารบิณฑบาตและรักษาพยาบาลบาดแผลของพระพุทธองค์จนหายเป็นปกติ และได้สนทนาโต้ถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้าจนบรรลุโสดาบันแล้วได้ถวายสวนมะม่วงให้เป็นวัดเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าวัดชีวกัมพวัน เลื่อน วรรณรัตน์ (2512 : 34-35)

พระธรรมโกศาจารย์ (วันดี ยงชยุต. 2529 : 27-28 ; อ้างอิงมาจาก พระธรรมโกศาจารย์. 2529 : 22) ที่วัดชีวกัมพวันนี้มีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นคือ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูผู้สำนักผิดที่ได้ คบคิดกับพระเทวทัตทำร้ายพระพุทธเจ้าและไม่สบายพระทัยที่ได้ทำปิตุมาต หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้แนะนำให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ชีวกัมพวันารามพระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาสามัญญผลสูตร ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้เป็นกำลังอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในกาลต่อมา

4. วัดโฆสิตาราม เป็นอารามที่ทานโฆสก เศรษฐี สร้างครวตั้งอยู่เมือง โกสัมพี เป็นวัดที่มีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาอีกวัด คือมีหน้าสำคัญเกิดขึ้นดังนี้ คือ ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่วัดโฆสิตาราม ถูกลูกนางมาคันทิยาพระมเหสีองค์ที่ 3 ของพระเจ้าอุเทน จ้างวานพวกอันธพาลให้ด่าว่าก่อการทะเลาะวิวาทจนพระอานนท์กราบทูลให้เสด็จไปประทับที่เมืองอื่น แต่พระพุทธเจ้าไม่เสด็จไป และสามารถชนะบุคคลเหล่านั้นได้ในที่สุด เหตุการณ์ที่พระสงฆ์ฝ่ายธรรมกถึกกับฝ่ายวินัยธร เกิดเหตุทะเลาะวิวาทแตกแยกเป็นสองฝ่าย สาเหตุเพราะพระธรรมกถึกรูปหนึ่ง เหลือน้ำชำระไว้ในห้องสุขา ซึ่งพระวินัยธรบอกว่าไม่ให้เหลือน้ำชำระไว้ พระวินัยธรปรับอาบัติพระธรรมกถึก จึงได้เกิดการโต้เถียงกันจนแตกแยกออกเป็นสองฝ่าย เหตุการณ์นี้ได้ขยายขอบเขตไปถึงพุทธบริษัท พุทธบริษัทก็แตกแยกออกเป็นสองฝ่ายตามพระภิกษุ พระพุทธเจ้าตรัสห้ามไม่ให้ทะเลาะกัน แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จหลีกหนีไปจำพรรษาที่ป่าลียะยะกะ เมืองโกสัมพี แคว้นวังสะแต่เพียงพระองค์เดียว เรื่องพระสงฆ์ชาวโกสัมพีแตกแยกกันครั้งนี้ นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ในวงการคณะสงฆ์ไม่แพ้เรื่องพระเทวทัตต์ ยังคณะสงฆ์ให้แตกแยกกัน(วันดี ยงชยุต. 2529 : 19)

5. วัดปุพพาราม สร้างถวายโดย นางวิสาขามหาอุบาสิกา ตั้งอยู่เมืองสาวัตถี นางวิสาขามหาอุบาสิกา ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วก็เกิดความศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมาก ได้สร้างวัดเป็นแบบประสาทโอ้อ่าสวยงาม คล้ายที่อยู่อาศัยของพระ เศรษฐี ในสมัยนั้น ดั่งมีข้อความที่ปรากฏว่า พระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่ปุพพาราม ประสาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นคนที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยการเอาใจใส่ในกิจการของพระสงฆ์ คือสิ่งใดที่นางเห็นว่าพระสงฆ์ควรมี ควรได้ แต่ขัดต่อพุทธานุญาต ก็ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต แล้วนาง ก็เป็นผู้จัดหามาให้ ในทางตรงกันข้าม ถ้านางได้พบเห็นพระสงฆ์รูปใดปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ควร นางก็ทูลให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามการกระทำสิ่งนั้น นับได้ว่านางพยายามมุ่งทะนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป พระพุทธเจ้าได้จำพรรษาที่วัดปุพพาราม 6 พรรษา ได้แสดงพระสูตร และพระธรรมเทศนา

6. วัดนิโครธาราม วัดที่พระเจ้าสุทโธทนะ และศากยวงค์ สร้างถวายตั้งอยู่ นครกบิลพัสดุ์ พระพุทธเจ้าได้เสด็จจำพรรษาที่นี้ในพรรษาที่ 14 มีเหตุที่เกิดขึ้นคือ พระนันทะพระ

ญาติของพระองค์หนึ่งของพระพุทธเจ้าได้อุปสมบท เป็นศากยวงศ์องค์แรกที่มาบวชเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งต่อมาทำให้ศากยวงศ์ทั้งชายหญิงได้ออกบรพชา อุปสมบทตามเป็นอันมาก รวมทั้งเจ้าชายราหุลก็ได้บวชเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา โดยมีพระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญ ญาตตถจริยา คือสงเคราะห์พระญาติ โดยการระงับการวิวาทระหว่างพระประยูรญาติ ในเรื่องการแบ่งน้ำจากแม่น้ำโรหิณีเพื่อใช้ทำนา สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมาภิไธยวชิราวุธ (วันดี ยงชยุต. 2529 : 31-32 วันดี ยงชยุต. 2529 : 27-28 ; อ้างอิงมาจาก พระธรรมโกศาจารย์. 2529 : 22))

7. วัดอัมพปาลีวัน เป็นวัดที่โสภณีนามว่า “อัมพปาลี” สร้างถวายตั้งอยู่ที่เมือง เวสาลี นางอัมพปาลีได้สดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าครั้งแรกเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ยกอุทยานอัมพปาลีถวายเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวก ตนเองก็เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ในเวลาต่อมา การที่พระพุทธเจ้าทรงรับวัดอัมพปาลี ที่นางโสภณีสร้างถวาย แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนา ไม่กีดกันเรื่องชนชั้น วรรณะทุกคนมีสิทธิ์ทำความดีเท่าเทียมกัน พระองค์ได้ประทับอยู่ที่วัดอัมพปาลีหรือวัดทำให้ประชาชนสนใจอย่างกว้างขวาง จึงทำให้สามารถประดิษฐานพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง จะเห็นได้ว่าวัดที่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ติดต่อสนทนาธรรม ถามปัญหาระหว่างประชาชนกับพระสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่สงเคราะห์ประชาชนให้ได้รับการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ และบางครั้งประชาชนมีปัญหาพระสงฆ์ได้ช่วยชี้แนวทางแก้ไข โดยมุ่งหวังให้ประชาชนได้รับประโยชน์และความสุข เลื่อน วรรณรัตน์ (2512 : 114)

1.4 หน้าทีของวัด

ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้า และเรียบเรียงไว้เป็นจำนวนมาก แต่ในที่นี้ผู้ทำวิจัยใคร่ขอสรุป ดังนี้

พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต (2513 : 7-69) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์จะทำการแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีซึ่งต้องอาศัยความรู้ทางโลกและทางธรรมเป็นการสืบต่อประเพณีในสังคมไทยเดิม วัดในสมัยก่อนมีลูกเจ้านาย ขุนนาง เศรษฐี ลูกคนสามัญอยู่รวมกันมาก แต่เดี๋ยวนี้เกือบไม่มีแล้ว มีก็บวช 3 เดือนเป็นอย่างมาก จะเหลือแต่ลูกชาวไร่ ชาวนาในชนบท สังเกตจากวัดทุกวัดในกรุงเทพมหานครทุกวันนี้ พระที่บวชนานเกินกว่าพรรษาขึ้นไป จะเป็นพระจากชนบท 90 % เป็นลูกชาวไร่ ชาวนา ในด้านการศึกษาจะเป็นนักเรียน เปรียญ ตลอดจนมหาวิทยาลัยสงฆ์ 90 กว่าเปอร์เซ็นต์ เป็นพระชาวชนบท และเกิดให้ตระกูลชาวไร่ชาวนา หมายความว่า สถาบันสงฆ์ได้ทำหน้าที่สำคัญเกินกว่าที่คาดคิดกัน คือช่วยแก้ปัญหาการศึกษาของรัฐด้วยการให้โอกาสในการศึกษาแก่ชาวนาและชาวชนบทที่ยากจน ช่วยให้มีโอกาสแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษา และวัดในกรุงเทพมหานครยังเป็นที่พักของเด็ก

ชนบทให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนศึกษาไม่น้อย ศิษย์วัดเหล่านี้สำเร็จการศึกษาแล้ว มีฐานะทางสังคมดีขึ้นยังช่วยญาติพี่น้องต่างจังหวัดเข้ามาเรียนต่อไปอีก นอกจากนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือ สภาการศึกษามหาภิกษุวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรถึงระดับปริญญาตรีแล้ว ยังมีโครงการส่งเสริมพระภิกษุผู้สำเร็จปริญญาตรีไปช่วยสอนในมหาวิทยาลัยบางส่วน ส่งไปช่วยปฏิบัติศาสนกิจ สนองงานของคณะสงฆ์ต่างจังหวัด มีการสอนนักเรียน บาลี โรงเรียนรัฐ โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ งานเผยแผ่ งานพัฒนา เป็นต้น ใน การที่พระสงฆ์ร่วมเข้ามาช่วยสังคมเช่นนี้มีความสอดคล้องกับคำกล่าวของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2517 : 15) ที่ได้กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ในศาสนาพุทธในสังคมไทย ว่าเป็นผู้ให้วิชาความรู้มากมายหลายอย่างแก่สังคมไทยอย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดย

ประการแรก สอนให้เกิดปัญญา ตามความคําความหมายของศาสนาพุทธสอนให้รู้จักตนเอง สอนให้รู้จักใช้เหตุผลในการกระทำอย่างใดทุกอย่างโดย

ประการที่สอง สอนศีลธรรม พระสงฆ์สอนให้คนรู้บาปบุญ สอนว่าสิ่งใดควรกระทำสิ่งใดไม่ควรกระทำเป็นผู้คอยตักเตือนให้สังคมรู้ผิดชอบชั่วดี

ประการที่สาม สอนหนังสือ ทั้งนี้เพราะว่า พระสงฆ์ในพุทธศาสนานั้น จะต้องศึกษาพระไตรปิฎก ศึกษาพระธรรมปริยัติ ต้องศึกษาจากตำรา จึงจำเป็นที่พระสงฆ์ต้องรู้หนังสือ และเมื่อพระสงฆ์รู้หนังสือก็เป็นครูชาวบ้าน ใครมีลูกอยากให้อ่านหนังสือก็ส่งไปอยู่กับพระ และพระมีหน้าที่สอนหนังสือแก่สังคมไทยมาเป็นเวลานานหลายร้อยปี ฉะนั้นพระเป็นแหล่งแรกที่สอนหนังสือให้แก่เด็กในสังคมให้รู้หนังสือ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ซึ่งเป็นกวีที่ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งของไทยก็เป็นพระอยู่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และเป็นพระอยู่ตลอดพระชนม์ชีพแสดงให้เห็นว่า ในวรรณคดีของไทยอาจจะมีกวีอยู่หลายท่าน ซึ่งอยู่ในพระพุทธศาสนา เป็นพระภิกษุหรือมิฉะนั้นก็เคยบวชเรียนมาแล้วและมีความรู้ทางหนังสือทางกวี ทางวรรณคดีจากพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย

ประการที่สี่ พระเป็นผู้สอนศิลปะของไทยนั้นไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน ภาพนั้นเป็นศิลปะที่อยู่ในศาสนาพุทธทั้งสิ้น สถาปัตยกรรมใหม่ ๆ ซึ่งก่อสร้างด้วยถาวรวัตถุ นั้น เริ่มต้นด้วยเป็นโบสถ์วิหารก่อน จิตรกรรมก็เช่นกัน เริ่มต้นจากการเขียนภาพในคัมภีร์สมุดข่อย จากนั้นก็ขยายกว้างออกไปจนถึงภาพผนังโบสถ์ แม้แต่ประติมากรรมก็เป็นเรื่องของศาสนาพุทธโดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูป นอกจากนั้นพระยังเป็นช่างในทางอื่น ๆ อีกมาก

ประการที่ห้า ความเป็นอยู่ของคนไทย คือความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมต่อกันและกัน กิริยามารยาทและการปฏิบัติตน การรักษาความสะอาดร่างกายความสะอาดบ้านเรือน เกือบจะเรียกได้ว่ามาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เพราะในศาสนาพุทธในหมวดพระวินัยมีอยู่หมวดหนึ่งเรียกว่า “เสขียวัตร” คือเป็นพระวินัยเกี่ยวกับมารยาทและความประพฤติของ

พระสงฆ์ เป็นต้นว่า เวลาฉันห้ามเอามือตวงข้าวแล้วมาป้ายที่ปาก นอกจากนั้นวิธีลุกนั่งอย่างสุภาพ ก็มีบอกไว้ มารยาทการใช้ชีวิตอย่างเรียบร้อยที่บัญญัติไว้ในศาสนาพุทธได้ถูกนำมาใช้เป็นมารยาทของคนไทยทุกวันนี้ เพราะฉะนั้นความเป็นอยู่ของคนไทย การปฏิบัติตนของคนไทย ซึ่งถือว่าเป็นมารยาทดีเป็นที่นิยมกันแม้จะไปต่างประเทศก็ใช้ได้ เหล่านี้เป็นสิ่งมาจากการสอนทางพระพุทธศาสนาโดยพระสงฆ์มีหน้าที่สั่งสอน

นอกจากนี้บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในด้านการเผยแผ่และอบรมจริยธรรมยังได้ขยายสู่สังคมในลักษณะอื่น ดังที่ พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58-63) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในช่วงเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมาว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมดังนี้ คือ

1. งานพระธรรมทูต จัดเป็นกองงานหนึ่งของคณะสงฆ์ ปัจจุบันแบ่งออกเป็น 9 สาย ส่งพระธรรมทูตไปจาริก เผยแผ่และสงเคราะห์ประชาชนชั่วคราว ประมาณ 1-3 เดือน ในระยะฤดูแล้งกรมการศาสนาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 มีส่วนร่วม
2. งานพระธรรมจาริก กรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้อุปถัมภ์ โดยส่งพระนิสิต นักศึกษา นักเรียน ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระภิกษุวัดเบญจมบพิตร และพระภิกษุสามเณร ในท้องถิ่นภาคเหนือออกไปอบรมสั่งสอนและสงเคราะห์ชาวเขาในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือประจำปีชั่วคราวประมาณ 2-3 เดือน ในฤดูแล้ง
3. อบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียน กรมการศาสนาเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างโรงเรียนกับสถาบันเผยแผ่ เช่น พุทธสมาคม มหาวิทยาลัยสงฆ์ นำวิทยากรไปอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เริ่มประมาณ พ.ศ. 2509
4. การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์ โดยการจัดให้มีพระธรรมเทศนาในวันพระ โดยทางราชการและจัดรายการเผยแผ่ทางวิทยุ โดยสถาบันและเอกชนมากขึ้น
5. วารสารและนิตยสารเผยแผ่ธรรม มีสถาบันและหน่วยงานจัดเผยแผ่เป็นจำนวนมาก เช่น พุทธจักร เสียงธรรม เป็นต้น
6. งานเผยแผ่นอกประเทศ เป็นงานที่รัฐมีส่วนส่งเสริมอุปถัมภ์ เริ่มตั้งแต่การตั้งวัดไทย และจัดโครงการอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ

นอกจากนี้ พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58-63) ยังได้กล่าวอีกว่า งานสงเคราะห์ที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงคือ งานสงเคราะห์จิตใจเป็นหลัก ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุมีโดยอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของมาบริจาค แบ่งปันกันแต่เป็นกิจกรรมชั่วคราว ส่วนการสงเคราะห์ทางจิตใจของพระสงฆ์ที่ทำได้ คือ

1. การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิต

2. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยการประพฤติเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถานที่ของวัดสงฆ์เป็นองค์ประกอบด้วย ที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจได้

3. การให้คำแนะนำปรึกษาทางวิชาการ

4. ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่น พระจะเป็นผู้นำ ชี้ช่องทาง เสนอแนะ ให้ความคิดริเริ่ม เป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนทำงาน ตลอดจนอาจเป็นที่ปรึกษาชาวบ้านได้ ถ้าพระมีความรู้ มีโอกาสเตรียมพร้อมจะเป็นการให้ความอบอุ่นใจแก่ประชาชนได้

5. การสงเคราะห์บำรุงขวัญ บทบาทประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประชาชนทั่วไป เพื่อเป็นสิ่งปลอบประโลมจิตใจซึ่งบทบาทในด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เช่นนี้สอดคล้องกับ คามหุโน (2519 : 6) ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเพื่อการสังคมสงเคราะห์แน่นอน บทพิสูจน์คือศาสนาพุทธไม่ว่าระดับสูงที่ใช้สอนปัญญาชน และคนที่เปื้อนหน่วยชีวิตการครองเรือนแล้วออกบวชหรือระดับที่ใช้สอนคฤหัสถ์ มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันคือ เพื่อสังคมสงเคราะห์ ทั้งนี้จะเห็นได้จาก

5.1 “พุทธปฏิมา” ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้าตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงวันปรินิพพาน จะอยู่ประจำเฉพาะ 3 เดือน ในฤดูเข้าพรรษา นอกนั้นออกจาริกโปรดประชาชนแทบทั้งสิ้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ จะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนเป็นส่วนมาก เพื่อยังความสุขแก่ประชาชน เพื่อช่วยเหลือประชาชนเป็นส่วนมาก

5.2 แนวปฏิบัติของสงฆ์ศาสนาพุทธ พระสงฆ์ผู้เป็นสาวก และผู้ยู่สืบศาสนาต่อมาก็เจริญรอยตามพระพุทธเจ้า โดยการออกไปช่วยเหลือประชาชนด้วยการเผยแผ่ความรู้ทางศาสนาให้เขารู้เหตุรู้ผล และให้เกิดสติปัญญา

5.3 แนวคำสอนโดยทั่วไปของศาสนานั้นมุ่งช่วยเหลือประชาชนทั้งสิ้น สอนให้ผูกพันกันด้วยเครื่องผูกพัน 4 “สังคหวัตถุ 4” คือ ทาน ได้แก่ การแบ่งปันกันอยู่ แบ่งปันกันกิน แบ่งปันกันใช้, ปิยวาจา คือ พูดกันบอกกันด้วยความปรารถนาดีให้เกิดสามัคคี ให้เกิดความรัก, อัตถจริยา คือ ทำตนให้เป็นคนมีประโยชน์, สมานัตตา คือ การวางตนให้เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวเป็นภาษาบาลีว่า “เนกาสี ลภตัง สุขัง” ซึ่งแปลว่า กินคนเดียวไม่มีความสุข ต้องแบ่งกันกิน

1.5 บทบาทของวัด

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช (2533 : 217) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. วัด เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านส่งบุตรหลานเข้ารับการฝึกอบรมทางศีลธรรม
2. วัด เป็นสถานที่ที่พ่อแม่ตลอดจนคนแก่เฒ่าและสตรี มารับความรู้ด้วยการสดับพระธรรมเทศนา

3. วัด เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วย ตามภูมิรู้ โดยวัดเป็นแหล่งตำราแพทย์

4. วัด เป็นสถานสงเคราะห์แก่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยและศึกษาเล่าเรียน

5. วัด เป็นสถานที่พักอาศัยของคนเดินทาง

6. วัด เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ โดยการจัดบริเวณวัดเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาดร่มรื่น

7. วัด เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและมหรสพสำหรับชาวบ้าน เช่น สงกรานต์เทศน์มหาชาติ

8. วัด เป็นบ่อเกิดและศูนย์กลางของศิลปกรรม เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม

พระมหาสุภา อุทฺธ (2542 : 57) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดที่มีต่อสังคม ดังนี้

1. บทบาทการพัฒนาจิตใจของประชาชน คือการให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิต และการเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ

2. บทบาทการส่งเสริมการศึกษาของประชาชนและเยาวชน

3. บทบาทการช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

4. บทบาทการเป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยการช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในหมู่บ้าน

5. บทบาทในการเป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐถือปูน ปรับปรุงการเกษตร และการรักษาโรคด้วยยาแผนใหม่ เป็นต้น

6. บทบาทการเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน คือการช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้านในโครงการพัฒนา

7. บทบาทการสงเคราะห์ชุมชน คือการช่วยเหลือสังคม ในปัจจุบันพระภิกษุหลายรูปที่ทำบทบาทด้านนี้ เช่น พระครูวิจิตรธัญญกุล เจ้าอาวาสวัดพวงแก้ว จังหวัดปทุมธานี ได้ทำการรักษาผู้ป่วยซึ่งไม่สามารถพึ่งบริการได้จากรัฐ หรือพระจำรูญ ปานจันทร์ แห่งสำนักสงฆ์ ถ้ำกระบอก ที่ดำเนินสงเคราะห์ประชาชน โดยการรักษาคนติดยาเสพติด

อาทร จันทวิมล (2543 : 57) กล่าวถึงบทบาทของวัดในฐานะเป็นศูนย์รวมและถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. วัดเป็นสถานที่ขัดเกลานิสัยและจิตใจของคนโดยผ่านทางภูมิปัญญาชาวบ้าน

2. วัดเป็นแหล่งถ่ายทอดสายใยความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น

3. วัดเป็นศูนย์รวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
4. จัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา
5. จัดวัดให้เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชน
6. จัดวัดให้เป็นสถานที่ฝึกอาชีพ

สิริวัฒน์ คำวันสา (2543 : 39) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัด ดังนี้

1. เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล เช่น ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม สวดมนต์ไหว้พระ เป็นต้น รวมทั้งเป็นที่ประกอบพิธีทางพุทธศาสนาด้วย
2. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ทำหน้าที่ทั้งผู้ผลิต ผู้อนุรักษ์และผู้สอนศิลปะแก่ประชาชน
3. เป็นที่ปรึกษาด้านครองตน อาชีพ ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม แม้กระทั่งปัญหาครอบครัว
4. เป็นสถานสงเคราะห์ประชาชน ผู้ยากไร้ หรือในคราวมีภัย เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ สงคราม เป็นต้น
5. เป็นสถานพยาบาล
6. เป็นที่พักคนเดินทาง
7. เป็นสโมสรให้ชาวบ้านมาพบปะกัน หนุ่มสาวมาพบกันเวลาว่างวัด
8. เป็นสถานบันเทิง จัดงานเทศกาลหรืองานฉลอง ของชาวบ้าน
9. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชาวบ้าน
10. เป็นคลังพัสดุ เช่น ถ้วยชาม โต๊ะ เก้าอี้ ชาวบ้านมาขอยืมเมื่อมีงาน
11. เป็นศูนย์การปกครองของท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือฝ่ายปกครองใช้เป็นสถานที่ประชุม
12. เป็นสถานศึกษาของชุมชน พระภิกษุ สามเณร ลูกหลานชาวบ้านอาศัยเรียนที่วัด กวี ศิลปิน หมอคู่ นักมวย นักฟันดาบ ก็มาจากวัด
13. เป็นห้องสมุดชาวบ้าน วัดเป็นที่เก็บเอกสารตั้งแต่ตำรายา ตำราหมอดู นิทานธรรม ไปจนถึงพระไตรปิฎก

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า วัดมีบทบาทต่อชุมชนและสังคมมากมาย โดยบทบาทสำคัญของวัดและพระสงฆ์ก็คือด้านเป็นสถานที่ ศึกษาอบรมคุณธรรม จริยธรรม การเผยแผ่พุทธศาสนา ซึ่งนอกจากนั้นวัดยังเป็นสถานที่ให้บริการด้านสาธารณสุข เช่น การบำบัด รักษา และฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด ซึ่งบทบาทด้านนี้ นับวันแต่จะเพิ่มภาระมากขึ้น ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ และการเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอีกด้วย

กรมการศาสนา (2541 ก : 14) กล่าวว่า จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับตัวเองที่จะเสริมสร้างบทบาทในด้านต่าง ๆ เพื่อชดเชยบทบาทที่สูญเสียไป ซึ่งพอจะสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันได้ดังนี้

1. เผยแผ่หลักธรรมคำสอน เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์ วารสาร และนิตยสารเผยแผ่ธรรม การเผยแผ่ในต่างประเทศ
2. การให้คำแนะนำทางด้านจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิต
3. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
4. การให้คำแนะนำปรีชาวิชาการ เป็นต้น
5. ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เป็นผู้นำทางด้านการพัฒนาต่าง ๆ เช่น จัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพให้แก่ประชาชน
6. ให้การสงเคราะห์ทางด้านวัตถุ เช่น ให้ทุนการศึกษาและทางด้านพิธีกรรม
7. ทำหน้าที่เป็นครูสอนศีลธรรม จริยธรรมตามโรงเรียน หรือตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นภายในวัด
8. ให้การอบรมแก่เยาวชนในโอกาสและบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน
9. งานด้านการค้นคว้าและวิจัยเป็นผลงานทางด้านวิชาการที่ออกมาเป็นรูปเล่มหนังสือ ให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปศึกษา

2. พระภิกษุสงฆ์

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จึงควรปรับบทบาทให้สอดคล้องและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม และขณะเดียวกันก็ต้องไม่ผิดหลักการพระธรรมวินัยด้วย ซึ่งมีผู้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้

2.1 บทบาทของพระสงฆ์

คะเนิงนิตย์ จันทบุตร (2532 : 52) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ดังนี้

1. การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม
 - 1.1 การให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตร
 - 1.2 การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชน
 - 1.3 จัดการศึกษาพระภิกษุสามเณรและประชาชน
2. การสงเคราะห์ประชาชน
 - 2.1 การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล
 - 2.2 การช่วยประกอบศาสนพิธี
 - 2.3 การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้เดินทาง
 - 2.4 การดูโชคชะตาราศี

2.5 การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่วัด

2.6 การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

2.7 การให้ที่พักพิงแก่ผู้ประสบภัย

3. การช่วยเหลือทางราชการ

3.1 ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎร

3.2 ช่วยในกิจกรรมบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล

3.3 สงเคราะห์ประชาชน

3.4 ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการความมั่นคง

กรมการศาสนา (2538 : 24) บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการให้บริการด้านสวัสดิการแก่ประชาชน ดังปรากฏในรายงานสภาพสังคมไทยด้านศาสนา ดังนี้

1. การให้ที่พักอาศัยตลอดจนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และทุนการศึกษาเล่าเรียนแก่เด็กจากครอบครัวที่ยากจน เป็นศิษย์วัดเพื่อได้ศึกษาเล่าเรียน

2. การให้สถานศึกษาของรัฐและท้องถิ่น ใช้ที่ดินและอาคารของวัดเป็นสถานที่ตั้งและเป็นอาคารเรียน

3. การช่วยสอนศีลธรรมในโรงเรียนโดยคณะสงฆ์

4. การจัดตั้งโรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์

5. การสาธารณสงเคราะห์ เช่น ใช้สถานที่จัดงานกุศล หรือสงเคราะห์

ผู้ประสบภัย

พระมหาสุภา อุธโท (2542 : 57) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ ซึ่งก็คือว่าเป็นบทบาทของวัดที่มีต่อสังคม ดังนี้

1. บทบาทการพัฒนาจิตใจของประชาชน คือการให้คำแนะนำทางจิตใจเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตและการเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ

2. บทบาทการส่งเสริมการศึกษาของประชาชนและเยาวชน

3. บทบาทการช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

4. บทบาทการเป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยการช่วยจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในหมู่บ้าน

5. บทบาทในการเป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน เช่น สถาปัตยกรรม

6. บทบาทการเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน คือการช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้านในโครงการพัฒนาต่าง ๆ

7. บทบาทการสงเคราะห์ชุมชน คือการช่วยเหลือสังคม ปัจจุบันมีพระภิกษุหลายรูปที่ทำบทบาทด้านนี้ เช่น พระครูวิจิตรธัญญกุล เจ้าอาวาสวัดพวงแก้ว จังหวัดปทุมธานี ได้

ทำการรักษาผู้ป่วยซึ่งไม่สามารถพึ่งบริการได้จากรัฐ หรือพระจำรูญ ปานจันทร์ แห่งสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก ที่ดำเนินสงเคราะห์ประชาชนโดยการรักษาคณติดยาเสพติด

อรรถชัย สกลสุภาภรณ์ (2542 : 45) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในด้านอาชีพ ดังนี้

1. พระสงฆ์ได้จัดการอบรมฝึกหัดให้ชาวบ้านประกอบงานด้านอาชีพ
2. พระสงฆ์จัดสนับสนุนและบริการ ในการจัดหาเอกสารคู่มือในการอาชีพ
3. พระสงฆ์ให้ใช้วัดในการฝึกฝนอาชีพ
4. พระสงฆ์บริการให้คำปรึกษาแก่คนในชุมชน หรือหน่วยงานของรัฐ

และเอกชน

สรุปได้ว่า พระสงฆ์มีหน้าที่ในการศึกษาพระธรรมวินัยและเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชน ช่วยเหลือพัฒนาสังคม โดยการร่วมแก้ไขปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ พระสงฆ์ก็ใช้บทบาทของความเป็นผู้นำช่วยเหลือในด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านปัญหาชีวิตและบทบาทในการสงเคราะห์ประชาชน บทบาทอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้ประชาชนเป็นคนดีของสังคม

องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริการชุมชนและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

1. วัดกับการบริการ

ชาเลื่อง วุฒิจันทร์ (2525 : 18) วัดในอดีตนั้นเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ ภิคุเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณี ที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องบวชเรียน เพื่อรับการศึกษา และอบรมจริยธรรม คุณธรรม คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตจึงสูงมาก เพราะวัดเกิดขึ้นจากการมีผู้บรรลุลหธรรม ผู้เข้าใจธรรมชาติและชีวิต มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีความมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ มุ่งทำประโยชน์เพื่อความสุขของมหาชนในสังคม วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสงบร่มเย็น ความสะอาด ร่มรื่น ทั้งกาย วาจา ใจ เพราะเป็นที่พำนักของผู้มีบาปกรรมอันสงบระงับแล้ว ที่เรียกว่า “สมณะ” เป็นที่อยู่ของผู้เห็นภัยในวัฏฏะและปัญหาที่เป็นภัยต่อสังคม ที่เรียกว่า “ภิคุ” เป็นผู้เว้นไกลจากความชั่วทุกรูปแบบที่เรียกว่า “บรรพชิต”

ชาเลื่อง วุฒิจันทร์ (2525 : 25) วัดจึงเป็นสถาบันอุดมคติ เพราะเป็นตัวเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้านพื้นฐานของมนุษย์เปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคม โดยการตั้งสังคมาธิสงฆ์ ซึ่งมีปัญญาและกรุณาเป็นต้นนำ มีความบริสุทธิ์สะอาดเป็นพื้นฐาน หน้าที่ของพระสงฆ์คือ ศึกษาและปฏิบัติเพื่อสืบต่อพระศาสนา ในการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดจนการให้การสงเคราะห์ประชาชนการให้การสงเคราะห์ประชาชนหรือการบริการชุมชน ซึ่งเป็นบทบาทของวัดนั้น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบทบาทใหญ่ ๆ 3 ด้าน คือ

1. บทบาทด้านพัฒนาจิตวิญญาณ
 2. บทบาทด้านการศึกษา
 3. บทบาทด้านพัฒนาชุมชนและสงเคราะห์ประชาชน
- โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ ตามลำดับ ดังนี้

1. บทบาทด้านพัฒนาจิตวิญญาณ

พระราชวรมณี อ่างถึงใน อนันต์ วิริยะพินิจ (2525 : 45-46) แนวคิดเกี่ยวกับ บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย ด้านพัฒนาทางจิตวิญญาณงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงคือ “การสงเคราะห์ทางจิตใจ” ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เกิดประโยชน์กว้างขวาง ออกไปโดยการสงเคราะห์นั้น ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชนตามแนวคิดของพระราชวรมณี ประกอบด้วย

1. การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ
2. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยความประพฤตินั้นตัวอย่างตลอดจนสถานที่ของวัดวาอารามที่สงบร่มรื่นเป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง
3. การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนใจ
4. ในสังคมที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าได้พระผู้นำท้องถิ่นที่มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม เป็นศูนย์กลางจะเป็นผู้นำชี้ช่องทางให้กับท้องถิ่นให้ได้รับความเจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วย การเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่า ในท้องถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนมาทำงานหรือเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในถิ่นจะควรหรือไม่ควร
5. การสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นสิ่งสำคัญในศาสนาทั้งหลาย และยังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่สำหรับประชาชนทั่วไป แม้ที่เป็นพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจสืบเนื่องมาจากความแร้นแค้นของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่า การบำรุงขวัญอันได้แก่ บทบาทประเภทพิธีกรรมต่าง ๆ

พระราชันนทมนี (2517 : 3) ส่วนพระราชันนทมนี กล่าวว่า พระพุทธศาสนา สอนให้พัฒนาจิตใจซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ ต้องไปพัฒนาจิตใจของประชาชนให้ตื่นตัว ให้ก้าวหน้า ในทางธรรม เร่งให้เขาศึกษาธรรม เร่งให้เขาปฏิบัติธรรม เป็นการส่งเสริมคุณงามความดี การพัฒนาด้านจิตใจนั้น ต้องส่งเสริมให้มีการปฏิบัติ ประพฤติธรรมในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสงบ ด้วยอำนาจธรรมอย่างแท้จริง เพราะถ้าคนเข้าถึงธรรมปฏิบัติธรรมแล้ว จะรู้จักคุณค่าของชีวิต

รู้ว่าเกิดมาเพื่ออะไร อยู่เพื่ออะไร สิ่งดีงามอัครทำนองนั้นคืออะไร เขาจะใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อไป พระสงฆ์ต้องช่วยให้คนฉลาด ให้คนก้าวหน้า ให้ใช้ปัญญาพิจารณาตัวเองให้มากขึ้น โดยการพัฒนาเอาความเชื่อเหลวไหลออกไป ควรให้อุบาสก อุบาสิกามีศรัทธา มีศัลบวิสุทธิ ไม่ถือนมงคตื้นช่าว เชื้อกรรม เพราะเมื่อเราได้ประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เรียกได้ว่า เราประพฤติธรรม เมื่อเราประพฤติธรรม ธรรมก็รักษาเรา คุ่มครองเราให้พ้นภัย พระพุทธศาสนาจะเน้นในเรื่องการจำกัดกิเลสให้หมดไปจากจิตใจเนื่องจากกิเลสเป็นเหตุทำให้เกิดทุกข์ จึงมีหลักคำสอนอยู่มากมายที่สอนให้สละไม่เห็นแก่ตัว บางครั้งก็เป็นคำสอนที่แอบแฝงอยู่เบื้องหลังการปฏิบัติโดยผู้ปฏิบัติไม่รู้ตัวเช่น การทำบุญ ให้ทาน เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการขัดเกลากิเลสอีกวิธีหนึ่ง

วัดในสมัยปัจจุบันก็ได้ดำเนินรอยตามที่จะยกระดับจิตวิญญาณของพุทธศาสนิกชนเช่นกัน เพียงแต่กิจกรรมบางอย่างจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็เพื่อให้เหมาะกับกาลเวลาและยุคสมัยที่เปลี่ยนไป แต่วัดต่าง ๆ ก็ยังคงดำรงบทบาทด้านนี้อย่างมั่นคงตลอดมา.

2. บทบาทด้านการศึกษา

พระราชวรมนี (2517 : 39) การศึกษาถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งของสถาบันสงฆ์อย่างหนึ่ง เป็นบทบาทที่สังคมคาดหวัง เนื่องจากสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้มาจากสาเหตุทั้งจากภายนอกและภายใน สังคมไทยจึงได้รับผลกระทบนี้ด้วยในสภาพเช่นนี้ สังคมไทยจะต้องเพิ่มขีดความสามารถ เสริมสร้างสมรรถนะของตน คนในสังคมจึงต้องมีความพร้อมที่จะปรับตัวให้ก้าวทันทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์จึงจะอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

บทบาทด้านการศึกษาที่สถาบันสงฆ์หรือวัดควรจัดกิจกรรมด้านนี้ให้แก่ชุมชน ซึ่งสามารถพิจารณาได้ 2 ลักษณะ คือ

1. บทบาทในการให้บริการทางการศึกษาโดยตรง ได้แก่

- 1.1 โรงเรียนพระภิกษุสงฆ์และสามเณร
- 1.2 โรงเรียนสำหรับฆราวาส
- 1.3 โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์
- 1.4 สำนักปฏิบัติธรรม

2. บทบาทในด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยทางอ้อม ได้แก่

- 2.1 การเผยแพร่ธรรม
- 2.2 การให้บริการห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์

การศึกษาถึงบทบาททั้ง 2 ลักษณะนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เป็นภาพรวมพอสรุปได้ ดังนี้

2.2.1 โรงเรียนสำหรับพระภิกษุและสามเณร

โรงเรียนสำหรับภิกษุและสามเณรนั้นมีความสำคัญ เพราะว่าเป็นการจัดการศึกษา สำหรับภิกษุสามเณรโดยตรง เพื่อให้เป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัยทั้ง

ด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติ โรงเรียนประเพณีนี้จึงมีพระภิกษุเป็นผู้อำนวยการและอบรมอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดหลักสูตรในด้านความรู้ภาษาบาลี เพื่อผลิตผู้รู้ภาษาบาลี และวิชาศาสนา ออกสู่สังคมและไม่ให้เกิดการสูญเปล่าแก่บุคคลที่เข้ามาบวชเรียนในสถาบันสงฆ์

ดังนั้นวัดทั้งหมดจึงตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อให้การศึกษาทาง ศาสนาเฉพาะภิกษุสามเณร นอกจากนี้บางวัดยังมีการเปิดสอนพระไตรปิฎก และบางวัดได้ริเริ่มให้ ภิกษุสามเณรได้มีการศึกษาสายสามัญด้วย เพื่อให้รู้ถึงความเป็นไปในทางโลก ซึ่งอาจจะมีประโยชน์ ในการปรับปรุงวิธีสอนศาสนา เพื่อการเผยแผ่ศาสนาในสมัยใหม่

2.2.2 โรงเรียนสำหรับฆราวาส

พระเทพเวที (2532 : 5) มากกว่ามุ่งออกไปทำมหาเถรสังฆราช ในปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษากับศาสนาจึงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ผู้ที่สนใจจะ ศึกษาหาความรู้ก็จะไปเป็นศิษย์พระเพื่อรับการฝึกอบรม เมื่อถึงอายุครบบวชก็จะบวชให้เป็นสามเณร หรือภิกษุต่อไป สำหรับผู้ที่ต้องการจะบวชเรียน ส่วนผู้ที่ไม่ประสงค์จะบวชอีกต่อไปเมื่อสึกออกมาก็ สามารถเข้ารับราชการได้ จะเห็นได้จากในตอนปลายกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรง กวดขันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา บุตรหลานข้าราชการคนใดที่จะถวายตัวทำราชการ ถ้ายัง ไม่ได้อุปสมบทก็ไม่ทรงแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการ ดังนั้นเหตุผลที่สำคัญข้อหนึ่งในการอุปสมบท ก็คือ “บวชเพื่อเรียน” หรือที่พูดกันติดปากว่า “บวชเรียน” นั่นเอง ในสมัยก่อนคนที่ผ่านการบวชเรียน มาแล้วจะได้รับการยกย่องและยอมรับจากผู้คนในสังคมค่อนข้างสูง เพราะถือว่าคนที่ผ่านวัดย่อม ได้รับการอบรมสั่งสอนทางด้านจริยธรรมศีลธรรมมาพร้อม และเชื่อว่าเป็นคนดีเนื่องจากได้ใกล้ชิดกับ พระศาสนา สามารถนำหลักธรรมในทางศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตได้ และถือว่า ผู้ที่ผ่าน การบวชเรียนมาแล้วจะทำงานด้วยความรับผิดชอบ ด้วยเหตุที่ศาสนาจะสอนให้รู้จักรับผิดชอบชั่วดีมี ความซื่อสัตย์ เป็นต้น สมัยก่อนจึงยึดถือเอาความเก่งทางธรรมเป็นหลักมากกว่าจะถือเอาความเก่ง ในทางวิชาชีพ

พระราชวรมุนี ประยุทธ์ ปยุตโต (2517 : 10) ต่อมาเมื่อประเทศไทยรับอารย ธรรมตะวันตก และได้เริ่มจัดการศึกษาตามระบบใหม่อย่างตะวันตกแล้ว แม้ระยะแรกจะเป็นงาน ร่วมกันระหว่างรัฐกับสงฆ์ แต่ต่อมาไม่นาน รัฐก็เข้ารับผิดชอบจัดการศึกษาของสังคมไทยเองโดย สิ้นเชิง บทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนในรูปที่เป็นระบบถูกแยกออกไปจากวัด และแยก ขาดจากวัด พระสงฆ์ซึ่งประสบปัญหาในการปรับตัวเพื่อให้พร้อมที่จะเป็นผู้ให้การศึกษาในระบบใหม่ ตั้งแต่ระยะเริ่มแรกอยู่แล้ว เมื่อไม่ต้องเป็นภาระที่จะต้องจัดทำไม่ช้าไม่นานก็หมดความสนใจในทาง การศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนก็ลดน้อยลง

พระราชวรมุนี ประยุทธ์ ปยุตโต (2517 : 11) ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ต่อมาก็คือ สถาบันสงฆ์ตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแตกต่างจากสมัยก่อน วัดในสมัยก่อน มีลูก

เจ้านาย ขุนนาง เศรษฐี ลูกคนสามัญอยู่รวมกัน แต่ขณะนี้ถ้าสำรวจจากชื่อสมภารวัดต่าง ๆ แล้ว ลูกเจ้านาย ลูกขุนนาง คหบดี เกือบไม่มีอยู่แล้ว มีก็บวช 3 เดือนเป็นอย่างมาก ที่เหลือก็คือลูก ชาวไร่ ชาวนาในชนบท และเมื่อสำรวจวัดทุกวัดในกรุงเทพฯ ปัจจุบันนี้ถ้านับพระที่บวชเรียนเกินกว่าพรรษาขึ้นไป ก็จะเป็นพระจากชนบท 90 เปอร์เซ็นต์ แล้วก็เป็ลลูกชาวไร่ชาวนาทั้งนั้น บทบาทบาทการศึกษาของวัดจึงเปลี่ยนไป กล่าวคือ เป็นการจัดการศึกษา เพื่อเด็กในท้องถิ่น ห่างไกลกันดารที่ยากจนหรือมาอาศัยวัดเรียนในเมืองใหญ่ ๆ พระในเมืองในกรุงเทพฯ ซึ่งมีทางเจริญก้าวหน้าในชีวิต และได้ใช้สติปัญญาของตนให้เกิดประโยชน์แก่สังคมต่อไป การศึกษาที่ไม่ทั่วถึงของรัฐ ทำให้ประชาชนบางส่วนถูกปล่อยปละละเลย วัดได้ทำหน้าที่นี้ ก็ถือว่าได้ช่วยกู้หรือค้ำจุนสังคมไว้แก่สังคมไทยด้วยการอำนวยความสะดวกในการศึกษาเล่าเรียนแก่ลูกและชาวชนบทที่ยากจนช่วยให้มีความเสมอภาคแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษา ในขณะที่ระบบการศึกษารัฐและบ้านเมืองดูเหมือนจะกำลังทำลายความเสมอภาคด้านนี้ลงทุกวัน ๆ โดยไม่เจตนาเพราะถ้าไม่มีวัด ชาวชนบท และคนยากจนมากมายเท่าใดก็จะมีโอกาสได้เล่าเรียนวัดในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ ๆ นอกจากให้โอกาสในการศึกษาแก่ชาวชนบทในเขตพระภิกษุสามเณรแล้ว ยังเป็นที่พักพิงของเด็กชนบทให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนศึกษากันอีกไม่น้อย

ประเวศ วะสี (2536 : 30) ปัจจุบันรัฐได้เริ่ม แสดงความต้องการเข้ามาขอรับความร่วมมือในการศึกษา จากวัดและคณะสงฆ์ใหม่อีก เนื่องจากว่ากระแสสังคมไทยกำลังต้องการความดีงามอันเป็นสัจธรรมที่มีอยู่ในพุทธธรรม เพื่อให้เกิดทางเลือกแห่งการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับรากฐานของสังคมไทย อันจะทำให้สังคมมีความเข้มแข็ง และผู้คนมีศีลธรรม มีความสุขอย่างแท้จริง ยั่งยืนต่อไปในอนาคต เมื่อพิจารณาบทบาทด้านการศึกษาของวัดในปัจจุบันแล้วจะพบว่าวัดซึ่งเป็นสถาบันทางศาสนามีบทบาทและหน้าที่ช่วยเหลือสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. เป็นที่ตั้งสถานศึกษาของรัฐหลังจากระบบการศึกษาของชาติได้ถูกแยกออกจากวัด โดยมีหน่วยราชการเข้ามาจัดดำเนินการแทนที่พระสงฆ์ บทบาทที่พระสงฆ์เคยมีต่อการจัดการศึกษาของราษฎรก็พลอยหมดสิ้นไปด้วย เหลือเพียงบทบาทด้านการอนุญาตให้ใช้ที่ดินของวัดเป็นสถานที่ตั้งโรงเรียน ซึ่งมีจำนวนถึงร้อยละ 90 ของวัดทั้งหมด ในประเทศไทย เป็นที่ตั้งของโรงเรียนหรือสถานศึกษาประเภทใดประเภทหนึ่ง ที่สำคัญ ได้แก่ เป็นที่ตั้งโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร โรงเรียนที่สังกัดกรมสามัญศึกษา โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สพช.) นอกจากนี้ยังมี โรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนราษฎรอื่น ๆ และโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งได้รับความนิยมมากขึ้นในปัจจุบัน

2. โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ ซึ่งจัดตั้งโดยวัดและพระสงฆ์ เป็นผู้ดำเนินการสอนหนังสือเบื้องต้นง่าย ๆ ให้เหมาะสมแก่วัยสำหรับเด็กชาย หญิง ที่มีอายุตั้งแต่ 5 ปี ถึงย่าง 8 ปี โดยสอนเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ ภาษาไทย สังคมศึกษา สุขศึกษา ธรรมชาติ

ศึกษา ศิลปศึกษา ดนตรีและการขับร้อง นอกจากนี้ยังฝึกหัดอบรมกิริยามารยาท การสวดมนต์ไหว้พระ

โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ เป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นในวัดเพื่อเป็นการกุศล โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมการเรียนแต่อย่างใด อันเป็นนโยบายของคณะสงฆ์และกระทรวงศึกษาธิการ โดยได้รับการสนับสนุน ในด้านวิชาการ การเงิน อุปกรณ์ บางส่วนจากกรมการศาสนา และได้จากการบริจาคหรือจัดเป็นมูลนิธิการกุศลขึ้นในวัด

3. โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นโรงเรียนที่วัดต่าง ได้จัดขึ้นตามความคิด และการนำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง โดยเริ่มต้นที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นแห่งแรก เพื่อให้การอบรมจริยศึกษาแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศิลธรรม ศาสนพิธี จรรยา มารยาท วัฒนธรรมประเพณีไทย และวิชาความรู้ทั่วไป ซึ่งปรากฏว่า กิจกรรมนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย และเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับชั้นเรียนที่มีนักเรียนเข้าเรียนมากที่สุด คือระดับประถมศึกษาปีที่ 4-5-6 และรองลงมาได้แก่ระดับที่สูงกว่ามัธยมปลายจนถึงระดับอุดมศึกษา ศิษย์เก่าที่สำเร็จการศึกษาแล้วมักจะหาโอกาสกลับมาช่วยเหลือกิจกรรมของโรงเรียนอีกด้วย

4. โรงเรียนราษฎร์ของวัด เปิดสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีท่านเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์บางองค์เป็นเจ้าของ เป็นผู้จัดตั้งและดำเนินการรับภาระในการจัดหา รายได้มาบำรุงโรงเรียน เพื่อเป็นการกุศลช่วยเหลือชุมชน และเพื่อช่วยสงเคราะห์เยาวชนผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เป็นการช่วยพัฒนาสังคมอีกทางหนึ่ง สถิติโรงเรียนราษฎร์ของวัด ทั่วประเทศมีจำนวน 43 โรงเรียน (43 วัด) และที่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ มี 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนกุศลศึกษา เปิดสอนระดับ ป.1- ป.6 โรงเรียนวัดชัยพฤกษ์มาลาราชวรวิหาร และโรงเรียนอัมพวันศึกษาซึ่งเปิดสอนระดับประถมต้นเช่นเดียวกัน ส่วนโรงเรียนที่เหลืออยู่ในจังหวัดอื่น ๆ และได้เปิดสอนในระดับนี้ หรือสูงกว่านี้ คือระดับมัธยมศึกษา นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนราษฎร์ที่โอนไปให้ กระทรวงศึกษาธิการอีกจำนวนมาก และโรงเรียนที่เกิดขึ้นใหม่ยังขึ้นทะเบียนตามกฎหมาย และทาง กระทรวงศึกษาธิการก็ยังไม่มียกประมาณพอที่จะส่งครูไปให้อีกหลายแห่ง

5. ให้การอุปการะโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดหรือตั้งอยู่ในท้องที่เดียวกับที่วัดตั้งและในชนบทที่ห่างไกลออกไปที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ โดยพระสงฆ์เจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นผู้นำ ในการหาเงิน วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ มาช่วยเหลือโรงเรียนในกรณีที่ยกประมาณสนับสนุนจากรัฐมีไม่เพียงพอ นอกจากนี้ยังได้จัดกองทุน หรือสงเคราะห์ช่วยเหลือนักเรียนยากจนโดยทางวัดจัด มอบทุนเองบ้าง หรือส่งต่อให้สถานศึกษาที่จะสงเคราะห์จัดการเองบ้าง และมอบให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องช่วยจัดดำเนินการแทนบ้าง แม้แต่โรงเรียนประถมศึกษาและโรงเรียนมัธยมศึกษาของ รัฐบาลหลายแห่ง ก็อยู่ในรายการสงเคราะห์นี้ด้วย

พระสงฆ์เจ้าอาวาส หรือ เจ้าคณะที่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อุปการะโรงเรียน โดยมากมักจะเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนเป็นครั้งแรก โดยการเป็นผู้นำในการขอเปิดหรือขอตั้งโรงเรียน เป็นผู้ประสานงานกับหน่วยราชการและชาวบ้านในการหาทุนทรัพย์ที่สร้างโรงเรียนหาวัสดุอุปกรณ์ สร้างอาคารเรียนและให้การอุปการะแก่โรงเรียนตลอดอายุขัยของท่าน ซึ่งนับเป็นบทบาทด้านการบริการสังคมของวัดและพระสงฆ์ที่ช่วยดำเนินงานด้านการศึกษาของชาติให้กระจายออกไปสู่เยาวชน และประชาชนได้ทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

6. ให้อุปการะนักเรียน นักศึกษาจากชนบท หรือจากครอบครัวที่ยากจน ให้เป็นศิษย์วัด เพื่อเข้าศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ โดยการสงเคราะห์ด้วยปัจจัยต่าง ๆ คือให้ที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และทุนในการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น การรับเด็กมาเป็นศิษย์วัด และจัดให้เข้าศึกษาเล่าเรียนนี้ นับเป็นบทบาทด้านการบริการสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์และวัดอย่างหนึ่งที่ทำมานานนับตั้งแต่สมัยพุทธกาล (ในรูป ของการบวชสามเณร – โดยพระสารีบุตรและพระอานนท์) จนถึงปัจจุบันและจะยังคงมีต่อไปเรื่อย ๆ ในอนาคต

7. การเป็นครูช่วยสอนวิชาศีลธรรมและวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีในโรงเรียน และสถานศึกษาระดับต่าง ๆ ถึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งกิจกรรมหนึ่งของคณะสงฆ์ที่ให้บริการแก่เยาวชน โดยทางสถานศึกษาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ จะมีพระนิสิตของสถาบันสงฆ์ออกไปช่วยสอนตามโครงการนี้ ทั้งในและต่างจังหวัด

8. โรงเรียนปริยัติธรรมของวัดต่าง ๆ ยังได้เปิดสอนธรรมศึกษา แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศในหลักสูตรธรรมศึกษาตรี โท เอก เพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นการช่วยส่งเสริมให้เยาวชนของชาติมีพัฒนาการด้านจิตใจที่สูงส่งยิ่งขึ้น นับได้ว่าเป็นการสงเคราะห์ด้านจริยศึกษาที่มีประโยชน์มากในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ศีลธรรมของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนเสื่อมโทรมลงมาก ซึ่งมีผลให้เกิดความเดือดร้อนจากปัญหาเสื่อมโทรมด้านจิตใจ ปัญหายาเสพติด อาชญากรรมต่าง ๆ การข่มขืน การปล้น ฆ่าชิงทรัพย์ การฉ้อราษฎร์บังหลวง การขาดระเบียบวินัยของคนในชาติ ฯลฯ และนับวันปัญหาดังกล่าวมีแต่จะเพิ่มมากขึ้น ทางคณะสงฆ์ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี จึงได้ดำเนินการส่งเสริมในเรื่องจริยธรรมขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมติของมหาเถรสมาคมให้เบิกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการดำเนินงานด้านนี้จากงบประมาณศาสนสมบัติกลาง ประเภทบกลางโดยผ่านทางกรมการศาสนา ไปใช้จ่ายในการนี้

9. สถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ เช่น โรงเรียนปริยัติธรรม วิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นแหล่งการศึกษาที่ช่วยให้ผู้ที่ยากไร้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเมื่อเป็นคฤหัสถ์ก็ได้มีโอกาสศึกษาในตอนที่ยังเป็นพระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นโอกาสให้ได้สร้างฐานะทางการศึกษาและ

สังคมขึ้นมา จึงเป็นการบวชเพื่อให้ได้เรียนตามคติเดิม เพื่อที่จะสึกไปเป็นฆราวาสตามเดิมถึง ร้อย ละ 95 วัดจึงเป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตคนทำงานส่วนหนึ่งให้แก่รัฐอีกด้วย เพราะปัญญาชนที่ สำเร็จการศึกษาจากสถาบันสงฆ์เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้ลาสิกขาออกไปเป็นคฤหัสถ์ ไปทำงานตาม หน่วยงานราชการต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษาชั้นสูง เช่น มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยต่าง ๆ เป็น จำนวนมากที่เหลือส่วนน้อยก็ยังคงอยู่ในสมณเพศ ทำประโยชน์ให้แก่สถาบันสงฆ์และประชาชนต่อไป บัณฑิตที่สำเร็จจากสถาบันสงฆ์ทั้งที่ยังคงเป็นบรรพชิตและลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ ที่มีบทบาทและมี ชื่อเสียงในปัจจุบันก็มีมากมาย เช่น พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาส ภิกขุ) พระราชวรมุนี (ประยูร ฑยุตโต) พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑิตญาโณ) อาจารย์ธนิศ อยุธยา ศ.จ.เสฐียร พันธรังษี อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ อาจารย์วสิน อินทสระ ฯลฯ

10. การศึกษาอบรมด้านวิปัสสนาธุระ เป็นการศึกษาภาคทฤษฎี และ ภาคปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนากรรมฐานอันเป็นการฝึกอบรมพัฒนาทางจิตใจให้ เกิดปัญญาขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา

11. การศึกษาพระอภิธรรม เป็นการศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่าย ปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นการอธิบายหลักธรรมด้วยหลักวิชาล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคล เหตุการณ์ สถานที่ เช่น คำสอนเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน มีวัดหลายแห่งที่เปิดสอนพระอภิธรรมขึ้น เช่น วัดมหาธาตุฯ มีโรงเรียนพระอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย วัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) มีโรงเรียนมงคลทิพ ยอภิธรรมมูลนิธิ มีผู้สนใจศึกษาเป็นจำนวนมากทั้งฝ่ายบรรพชิต และฝ่ายคฤหัสถ์ ผู้เรียนมีทุกวัย ตั้งแต่วัยรุ่น จนถึงวัยสูงอายุ แต่ที่มากที่สุดก็คือ วัยผู้ใหญ่อายุระหว่าง 26-39 ปี รองลงมาได้แก่ อายุ 50-60 ปี เนื่องจากการเรียนอภิธรรมต้องใช้ระยะเวลาเรียนนานถึง 9 ปี จึงมีผู้เรียนไม่ครบ หลักสูตรเป็นจำนวนมากแต่ก็ยังมีผู้ที่ตั้งใจเรียนจนจบหลักสูตรถึง 20 % จากทั้งหมดที่สมัครเรียน (วันดี ยงชูยศ. 2529 : 99)

12. บทบาทในด้านให้การศึกษอบรมแก่ผู้ที่บวชในระยะสั้น ในประเทศไทย เคยมีการให้ชายหนุ่มบวชชั่วคราวเป็นระยะเวลา 3 เดือน ซึ่งประเพณีนี้ยังเป็นที่ยอมรับปฏิบัติกันอยู่ แม้ในปัจจุบัน แม้ในระเบียบของทางราชการก็เปิดโอกาสให้ข้าราชการชายมีสิทธิลาบวชได้ 1 พรรษา (3 เดือน) เพื่อให้ได้มีโอกาสศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ความ เข้าใจมากยิ่งขึ้นเพื่ออบรมด้านจิตใจ ให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีความประพฤติที่ดีงามเรียบร้อยยิ่งขึ้น กว่าเดิม เพื่อจะได้กลับมาปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แต่สำหรับประชาชน ทั่วไปที่เศรษฐกิจรัดตัวมีหน้าที่การงานที่ต้องแข่งขันมาก แม้การบวช 3 เดือน ก็นานเกินไปเสีย แล้ว กลายเป็นการบวชชั่วคราวเพียง 1 เดือน 15 วัน 7 วัน 3 วัน ฯลฯ ซึ่งยิ่งเวลาบวช น้อยลงเท่าใดโอกาสในการศึกษาอบรมธรรมก็น้อยลงเท่านั้น แต่ส่วนใหญ่ที่บวชก็คงไม่สนใจเรื่องนี้ มากนัก หากแต่เป็นการบวชตามประเพณีเพื่อเอาบุญตามความต้องการของบิดามารดา ปู่ย่า ตา

ยาย หรือผู้ปกครองที่อุปการะเลี้ยงดูมา ซึ่งเป็นคนรุ่นเก่าย่อมมีคติความเชื่อเรื่องตายแล้วจะได้เกาะชายผ้าเหลืองของลูกหลาน หรือผู้ที่ตนบวชให้เป็นเณรเป็นพระขึ้นสวรรค์ คติความเชื่อนี้ยังสูงมากในหมู่ประชาชนทั่วไป

นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีการบวชภาคฤดูร้อนของนักเรียน นิสิต นักศึกษา โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษานั้นวันจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี อย่างเช่น ที่วัดพระธรรมกาย วัดเบญจมบพิตรฯ วัดสุทัศน์ หรือที่ชุมนุมพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จัดขึ้น และยังมีหน่วยงานอื่น ๆ อีก ที่มีการจัดกิจกรรมประเภทนี้

ฉะนั้นผู้บวชชั่วคราวนี้จึงมีเป็นจำนวนมากตลอดปี โดยเฉพาะในช่วงระหว่างเข้าพรรษา ซึ่งไม่ใช่ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีบทบาทต่อสังคม หากแต่ถือเป็นการบริการของบสถานซึ่งไม่ต่ำกว่าร้อยละ 60 ของจำนวนตัวเลขพระภิกษุสามเณรทั้งหมด ซึ่งตกประมาณแสนกว่ารูปถึงสองแสนรูปทีเดียว

13. เป็นที่ตั้งโรงเรียนแพทย์แผนโบราณหรือสมาคมแพทย์ แผนโบราณโรงเรียนประเภทนี้มีการสอบการตรวจโรค (เวชกรรม) การปรุงยาสมุนไพรต่าง ๆ (เภสัชกรรม) การผดุงครรภ์ การนวดเส้นสายตาม กายวิภาคแบบโบราณ (กายภาคบำบัด) เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น เมื่อเรียนจบแล้วจะเข้าสอบเพื่อให้ได้ใบทะเบียนผู้ประกอบโรคศิลป์ จากกระทรวงสาธารณสุข เป็นผู้มึสิทธิ์ประกอบอาชีพเป็นแพทย์แผนโบราณได้ วัดที่มีโรงเรียนประเภทนี้ได้แก่วัดมหาธาตุฯ วัดพระเชตุพนฯ วัดปรินายก. วัดสามพระยา วัดใหม่อมตรส ฯลฯ และที่พัฒนาให้ทันสมัยขึ้นก็คือ ได้นำการแพทย์แผนโบราณมาผสมผสานประยุกต์ใช้ร่วมกับการแพทย์สมัยใหม่แบบตะวันตก ก็มี เช่นโรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัย วัดบวรนิเวศ ซึ่งเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2525 โดยการริเริ่มของ นพ.อวย เกตุสิงห์ กับคณะแพทย์แผนปัจจุบัน และแผนโบราณอีกหลายท่านร่วมกันก่อตั้งขึ้น มีการคิดค้นศึกษาออกไปฝึกนอกสถานที่ตามโรงพยาบาลของรัฐด้วย มีแพทย์แผนใหม่มาสอนร่วมกับแพทย์แผนโบราณ เช่น โรงพยาบาลศิริราช, โรงพยาบาลพระมงกุฎฯ ให้อัจฉริยะในเครื่องมือแพทย์สมัยใหม่เข้าช่วยการวินิจฉัยโรค เช่นเครื่องวัดความดันเลือด เครื่องฟังการเต้นของหัวใจ ปรอทวัดอุณหภูมิ การนำซีพจร แต่ให้การรักษาด้วยยาสมุนไพร ซึ่งประกอบด้วย พืช สัตว์ แร่ธาตุ และการนวดไทย เริ่มเปิดรักษาคนไข้เมื่อ 20 ก.พ. 2527 รับรักษาโรคทุกชนิด ยกเว้นโรคที่ต้องทำการผ่าตัด (ศัลยกรรม) โรงเรียนแพทย์แผนโบราณและอายุรเวทวิทยาลัยมีบทบาทในการช่วยอนุรักษ์วิชาแพทย์แผนโบราณให้คงอยู่สืบไปและยังช่วยส่งเสริมให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น เป็นการช่วยลดการเสียดุลย์การค้าจากต่างประเทศได้ปีละเป็นจำนวนมาก

14. เป็นที่ตั้งสมาคมโหราศาสตร์และหัตถศาสตร์ (เป็นการดำเนินงานโดยเอกชนไม่ใช่ของวัดโดยตรง)

ซึ่งเปิดเป็นโรงเรียนสอนวิชาโหราศาสตร์และหัตถศาสตร์ ทำนายลายมือ โขกชะตา ราศี ผูกดวง ดูฤกษ์ยาม มีผู้สนใจสมัครเรียนเป็นอันมาก ทั้งที่ศึกษาด้วยความสนใจส่วนตัวและที่ต้องการนำไปประกอบอาชีพ ทำให้มีรายได้และเป็นงานสุจริตช่วยประชาชนอีกด้านหนึ่ง

1.3 บทบาทด้านพัฒนาชุมชนและสงเคราะห์ประชาชน

เนตรนภิศ นาควัชระ (2525 : 1) บทบาทวัดในสังคมพุทธของชาวไทยนั้น วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาซึ่งนอกจากจะเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ เป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ขาดไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้าน ละแวกบ้านใดต่างก็มีวัดเป็นสมบัติร่วมกันประชาชนในแต่ละ ละแวกบ้านต่างก็มีความสัมพันธ์ ความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับวัดที่ซึ่งให้ความอนุเคราะห์บริการแก่ชุมชนทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจและแม่ในด้านวัตถุซึ่งเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน ท้องถิ่นนั้น ๆ

พินิจ ลาภานานนท์ (2529 : 125-129) ในเรื่องการพัฒนาของพระภิกษุสงฆ์นั้น เฉลิม อุตกฤษฎ์ ได้ศึกษาบทบาทของพระในกิจการพัฒนาชุมชน ในระหว่างปี 2517-2519 พบว่า พระภิกษุมีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนมากที่สุดในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. เรื่องการพัฒนาวัดนั้น พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด คือการสร้างปรับปรุงที่อยู่อาศัยและการคมนาคมภายในวัด
2. เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด คือ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน
3. เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดคือ การสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษาให้
4. เรื่องการพัฒนาศึกษา พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในด้านการอบรมศีลธรรมให้ประชาชน

2. วัดกับการพัฒนา

2.1 สิ่งที่วัดควรเร่งดำเนินการ

กรมการศาสนา (2541 ค : 257-258) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาวัด เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยวัดควรดำเนินการถึงสิ่งต่าง ๆ ได้แก่

1. จัดและพัฒนากิจกรรมของวัดให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน ชาวบ้านรอบวัดให้มากที่สุด
2. จัดการปกครองพระภิกษุสามเณรในวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ส่งเสริมคนรอบวัดหรือคนในชุมชนนั้นให้มาบวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัยที่วัดนั้นให้มากที่สุด

3. จัดการพัฒนาบริเวณอาคารสถานที่ เสนาสนะของวัดให้สะอาดเรียบร้อยร่มรื่นเหมาะสมกับสภาพความต้องการและความจำเป็นให้มากที่สุด

2.2 สิ่งที่วัดควรสร้างให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

กรมการศาสนา (2541 ค : 257-258) ยังได้กำหนดแนวทางการพัฒนาวัดเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โยวัดจะต้องดำเนินการพัฒนาวัดให้มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น สร้างความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่าวัดเป็นของตน มีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชน ให้เกิดการยอมรับว่าวัดกับชุมชนนั้น ๆ เป็นหน่วยเดียวกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

1. พัฒนาวัดให้เกิดความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่า วัดเป็นของตน มีความรู้สึกหวงแหน รัก และช่วยกันดูแลรักษา

2. สร้างภาพวัดให้มีความหมาย 5 ประการ ดังที่กล่าวข้างต้น คือ เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้าน เป็นที่ที่ชาวบ้านนั้นได้เข้ามาหาความสงบทางกายและใจ เป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน

3. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดต้องสะอาด ร่มรื่น มีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชน มีความพร้อมที่จะให้บริการและแก่ประชาชนในท้องถิ่นที่มีความต้องการเข้าวัด เพื่อบำเพ็ญกุศล ศึกษาพระธรรมวินัย และหลักพระพุทธศาสนา ประชาชนจะได้เห็นคุณค่าและเข้าวัดมากขึ้น

4. สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดควรเป็นแกนนำของประชาชนในท้องถิ่น ในการติดต่อกับหน่วยงานอื่น ๆ การจัดกิจกรรมเพื่อนการสาธารณูปโภค ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพซึ่งควรใช้วัดเป็นศูนย์กลาง

5. ให้เกิดการยอมรับตลอดไปว่า วัดกับชุมชนนั้น ๆ เป็นหน่วยเดียวกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า พระสังฆาธิการ หมายถึง เจ้าอาวาสที่ได้รับการแต่งตั้งตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายอาศรัยให้ทำหน้าที่ปกครองวัดพัฒนาตัวอย่าง

2.3 หลักการพัฒนาวัด

เมื่อพูดถึงวัดพัฒนา น่าจะนึกถึงสภาพวัดที่มีความเจริญงดงาม สวยสะอาดด้วยอาคารและบริเวณ มีอาคารเสนาสนะที่มั่นคงเป็นระเบียบ ร่มรื่น จัดการปกครองพระภิกษุสามเณร และศิษย์วัดอย่างมีระเบียบ มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชุมชนวัดพัฒนาตัวอย่างมีความเป็นมาโดย รัฐบาลเริ่มมีนโยบายในการพัฒนาวัด พร้อมกับพัฒนาบ้านเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2503 ในครั้งนั้นจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้พิจารณาเห็นว่าวัดวาอารามอันเป็นที่ดำรงพระพุทธศาสนา มีความเสื่อมโทรมไม่เรียบร้อย

เหมาะสมอยู่หลายประการ และโดยที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง จึงพิจารณาเห็นว่าเรื่องพระศาสนาเป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งน่าจะมีแผนและโครงการบำรุงพระศาสนาเช่นเดียวกับแผนและโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือการศึกษาของชาติที่ได้ทำสำเร็จไปแล้ว

กรมการศาสนา (2530 : 11) กระทรวงศึกษาธิการจึงมีวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในกิจการ 3 ประเภท คือ

1. กิจการที่ลงมือทำได้ทันที เช่น การรักษาความสะอาดตามสุขลักษณะ การกำจัดสิ่งโสโครก จัดทำความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปลูกและรักษาพฤกษชาติ และซ่อมแซมสิ่งปรักหักพังเล็ก ๆ น้อย ๆ กิจการดังกล่าวนี้ลงมือทำทันทีและทำตลอดไป
2. กิจการที่ใช้เวลาและเงินมากต้องค่อยทำค่อยไป เช่น การบูรณะเจดีย์สถาน โบสถ์ วิหาร และเสนาสนะสงฆ์ ที่ทรุดโทรมให้กลับคืน รัฐบาลจะพยายามตั้งงบประมาณให้ ถ้าวัดมีเงินแล้วก็ควรทำตามกำลังเงินและความจำเป็น เพื่อบำรุงรักษาถาวรวัตถุอันมีค่าของวัดและให้มีเสนาสนะที่สมควรแก่สมณเพศ
3. งานรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบัน จะต้องรีบทำทันทีเหมือนกันวัดต้องเป็นที่อยู่ของพระภิกษุสามเณรผู้ทรงศีล คนธรรมดาอยู่ในวัดได้เฉพาะศิษย์วัด เพื่อปฏิบัติพระสงฆ์และเล่าเรียนจริง คนประเภทอื่นไม่ให้พักอาศัยทำความไม่สะดวกแก่พระภิกษุ และอาจทำความเสื่อมเสียแก่พระศาสนาได้ ในการสนองตอบนโยบายของรัฐบาล คณะรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารส่วนกลางฝ่ายอาณาจักร ตามโครงการเชิดชูและบำรุงรักษาวัด ในด้านพัฒนาบำรุงวัด ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานกรรมการ ปลัดกระทรวง อธิบดีกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ มีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นกรรมการ และเลขานุการ คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ปรับปรุงเชิดชูวัดวาอารามในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา

ส่วนในด้านพุทธจักร ก็มีความเคลื่อนไหวที่จะสนองตอบต่อนโยบายรัฐบาลในเรื่องการพัฒนาวัดเช่นกัน โดยคณะสังฆมนตรีได้ร่วมกันพิจารณาโครงการเชิดชูและบำรุงพระศาสนา ในด้านการบำรุงรักษาวัดขึ้น และได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2504 โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงเชิดชูวัดวาอาราม และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งปรับปรุงเสนาสนะสงฆ์ และปูชนียสถานในอาราม โดยยึดหลักการ 4 ประการ คือ

1. ให้วัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักรได้รู้จักพัฒนาบำรุงรักษาวัดด้วยวิธีการช่วยตนเอง
2. อบรมพระคณาธิการในท้องถิ่นให้รู้จักหลักการและวิธีการดำเนินงานพัฒนา การบำรุงรักษาวัด เพื่อให้เป็นหัวแรงในการปรับปรุงพัฒนาวัด

3. คณะกรรมการบริหารส่วนกลาง และคณะกรรมการบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำทางวิชาการ และจัดอุปกรณ์สำคัญเท่าที่จำเป็นมาร่วม

4. เน้นให้มีความร่วมมือ และการประสานงานระหว่างคณะกรรมการ เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการด้านต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค

ในการพัฒนา ก็ได้กระทำตามความสำคัญก่อนหลัง ดังนี้

1. พระอารามหลวงที่มีปูชนียสถานและมีชาวต่างประเทศไปชม
2. วัดราษฎร์ที่มีปูชนียสถาน และมีชาวต่างประเทศไปชม
3. พระอารามหลวงที่ตั้งอยู่ย่านชุมชนและมีชาวต่างประเทศผ่านไปมาเสมอ
4. วัดราษฎร์ที่ตั้งอยู่ย่านชุมชนและมีชาวต่างประเทศผ่านไปมาเสมอ
5. พระอารามหลวงทั่วไป
6. วัดราษฎร์ทั่วไป

สำหรับรูปแบบการบริหารโครงการนั้น ก็ได้จัดให้มีคณะกรรมการดำเนินการ ขึ้นมา 2 คณะ คือ

1. คณะกรรมการส่วนกลาง ประกอบด้วยกรรมการฝ่ายพุทธจักร และ กรรมการฝ่ายอาณาจักร คณะสังฆมนตรีเป็นกรรมการฝ่ายพุทธจักรโดยตำแหน่ง ส่วนกรรมการฝ่ายอาณาจักรนั้นคณะรัฐมนตรีเป็นผู้แต่งตั้ง โดยมีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขานุการคณะกรรมการ

2. คณะกรรมการบริหารส่วนท้องถิ่น ได้แก่ จังหวัด อำเภอ ตำบลและวัด โดยมีคณะกรรมการในระดับต่าง ๆ รับผิดชอบดำเนินงานและเพื่อให้งานนี้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการจำต้องมีการใช้จ่ายตามความเหมาะสมและจำเป็น จึงได้กำหนดงบประมาณวัดดังนี้

- 2.1 เงินศาสนสมบัติของวัด
- 2.2 เงินศรัทธาบริจาคของประชาชน
- 2.3 งบประมาณแผ่นดิน

ส่วนการตรวจสอบและวัดผลการดำเนินงานนั้น กำหนดให้กระทำทั้งก่อนดำเนินงานขณะที่กำลังดำเนินงานรวมทั้งที่ดำเนินงานไปแล้ว และมีการรายงานผลในรอบเดือนหนึ่ง ๆ เป็นอย่างน้อยหรือเมื่อดำเนินงานพัฒนานั้น ๆ สำเร็จตามโครงการแต่ละประเภท โดยรายงานผลต่อคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ตามลำดับ

จากความเป็นมาของวัดพัฒนาหรือวัดพัฒนาตัวอย่าง จะเห็นว่ารัฐบาลในสมัยนั้นได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการที่จะพัฒนาวัดให้เป็นแบบอย่างแก่ชุมชนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม โดยการเน้นการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย และเน้นความเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งสังเกตได้จากการให้ประชาชนมีส่วนในการบริจาคเพื่อปรับปรุงพัฒนาวัด

ต่อมาในระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) กรมการศาสนาได้รับอนุมัติ ให้บรรจุโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน และดำเนินการเรื่องนี้มาโดยตลอด โดยมีเอกสารแนะนำการพัฒนาวัด การประชุมถวายความรู้พระสังฆาธิการ การจัดเจ้าหน้าที่ไปเยี่ยมเยียนให้คำแนะนำ ตลอดจนจัดเงินช่วยอุปถัมภ์วัดขึ้นมา (กรมการศาสนา. 2530 : ไม่มีเลขหน้า) เป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาวัดก็คือให้วัดจัดสภาพให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน ใครเห็นสภาพของวัดแล้วก็ต้องมีความรู้สึกนิยมชมชื่น เมื่อก้าวเข้าไปสู่วัดพัฒนาแล้ว ย่อมเห็นความสำคัญของการสำรวจ รมัตถะวัง ตนเอง มีให้ทำความเสื่อมเสีย ไม่มั่งคั่งงามให้เกิดขึ้นในวัดได้

กรมการศาสนา (2542 ข : ไม่มีเลขหน้า) การพัฒนาวัดตามโครงการพัฒนาวัดทั่วราชอาณาจักรของกรมการศาสนาตั้งเป้าหมายเพื่อพัฒนาวัดอย่างจริงจัง วัดพัฒนาจึงสมควรอย่างยิ่ง ที่จะจัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ เน้นการเผยแผ่ศาสนธรรมให้ประชาชนปฏิบัติตาม คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้มากที่สุด

ฉะนั้นเพื่อให้เกิดพลังเกื้อกูลเกิดความปิติ แก่เจ้าคณะพระสังฆาธิการ ตลอดจนพุทธศาสนิกชนที่ให้การอุปถัมภ์ทำนุบำรุงวัดจนสามารถพัฒนาวัดเป็นแหล่งการศึกษา อบรมศีลธรรม จริยธรรม จัดบริเวณภายในวัดและรอบวัดให้สะอาด รมรื่น สวยงาม บำรุงรักษาเสนาสนะให้สะอาด มั่นคง แข็งแรง สามารถเผยแผ่กิจกรรมของวัด ในด้านการพัฒนาศาสนสถาน พัฒนาศาสนวัตถุและพัฒนาศาสนบุคคล เพื่อเป็นตัวอย่างแก่วัดทั่วไปได้ กรมการศาสนา จึงประกาศขึ้นทะเบียนให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างต่อไป

2.4 คุณสมบัติของวัดพัฒนา

การที่วัดทั่วไปจะสามารถเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างได้นั้น จะต้องเป็นวัดที่จะเป็นอุทยานการศึกษามาแล้ว 2 ปี สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครราชสีมา (2545 : 2) และคุณสมบัติดังนี้

1. เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีชื่อในทะเบียนวัดของกรมการศาสนาและเจ้าอาวาสของวัดนั้น จะต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายมหาชน
2. มีพระภิกษุอยู่ประจำตลอดปี ไม่น้อยกว่า 7 รูป เป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 5 ปี
3. ได้รับการคัดเลือกให้เป็นอุทยานการศึกษาในวัดมาไม่น้อยกว่า 2 ปี
4. ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างและไม่เป็นพระอารามหลวงมาก่อน
5. เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว

6. มีอาคารเสนาสนะมั่นคง เป็นระเบียบ บริเวณวัดสะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม
7. จัดการปกครองพระภิกษุสามเณร และศิษย์วัดอย่างมีระเบียบ
8. มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชุมชน

2.5 การจัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา

ในการที่จะพัฒนาปรับปรุงวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างนั้น จำเป็นจะต้องจัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา โดยการจัดบริเวณวัด เสนาสนะและถาวรวัตถุให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม และมีบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการศึกษาปฏิบัติธรรม และสร้างความสงบทางจิตในแก่ประชาชน เหมาะแก่การเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

วัดเป็นแหล่งให้การศึกษาอบรม ให้ความรู้และศิลปกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและเป็นที่สงเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน ตามที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่เน้นคนเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา และแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545- 2549) เน้นการส่งเสริมสนับสนุนศาสนศึกษา และศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรม รวมทั้งสนับสนุนให้มีการพัฒนาศาสนสถานให้สะอาด ร่มเย็น สงบสุข เพื่อให้เป็นประโยชน์ด้านจิตใจต่อชุมชน เพื่อเป็นการสนองนโยบายดังกล่าว กรมการศาสนา ได้มีนโยบายในการพัฒนาและเสริมสร้างศาสนสถานให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในการเผยแผ่หลักธรรม โดยมีมาตรการเร่งรัดพัฒนาวัดให้ถาวรมั่นคง เป็นศูนย์กลางชุมชนในการประกอบศาสนกิจ และการจัดกิจกรรมของท้องถิ่น ตลอดจนเป็นที่พักผ่อนจิตใจ และเป็นอุทยานการศึกษาสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวภายใน วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษา การพัฒนาบุคคลในชุมชนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญาและสังคม จึงควรปรับสภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี คือ มีความสะอาด มีระเบียบ สงบ ร่มรื่น สวยงาม เพื่อผู้ที่สัมผัสสิ่งแวดล้อมนั้น ได้มีจิตใจละเอียดอ่อน สงบ ร่าเริง แจ่มใส และจิตใจดี

ไพบูลย์ เสี่ยงก้อง (2544 : 49) กล่าวถึงการจัดอุทยานการศึกษาในวัดมีจุดประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. จัดและพัฒนาบริเวณอาคารสถานที่ เสนาสนะของวัด ให้เป็นอุทยานการศึกษา โดยเน้นบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น สวยงาม สงบ
2. มีบริเวณสถานที่ที่มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ดี เอื้อต่อการเข้ามาใช้บริการของประชาชน
3. ส่งเสริมและพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ให้บริการความรู้ ข่าวสาร ข้อมูลและเกิดความเข้าใจที่ดี แก่ประชาชนในชุมชน

4. ให้การศึกษาตามอัธยาศัย โดยการเรียนรู้ว่าจะอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และแหล่งวิทยาการชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในชุมชนมาเป็นองค์ประกอบในการเรียนรู้

กรมการศาสนา (2539 : 181) กำหนดแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ดังนี้

1. เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในแหล่งชุมชน
2. จัดไว้ให้มีบริเวณร่มรื่น สวยงามสงบ และมีสภาพเป็นอุทยานหรือสวนป่าที่มีความร่มรื่นและเป็นธรรมชาติมากที่สุด
3. จัดวางผังวัดให้เป็นสัดส่วน โดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และสถานสงเคราะห์ให้เป็นระเบียบ
4. จัดให้มีแหล่งน้ำ สระน้ำ ไว้บริการแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชน
5. จัดทำห้องสมุดหรือมุมหนังสือ ไว้บริการแก่ พระภิกษุ สามเณรและประชาชน
6. จัดให้มีหอกระจายข่าวเพื่อสอดแทรกความรู้ และบริการข่าวสารต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน
7. จัดทำพิพิธภัณฑ์ให้วัด ซึ่งอาจเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรม จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและวัฒนธรรมท้องถิ่น
8. จัดทำธรรมสถานหรือสวนธรรม เพื่อเป็นที่ฝึกอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนหรือคนในท้องถิ่นนั้นอุทยานการศึกษาในวัด จึงเน้นไปในด้านของบริเวณอาคาร สถานที่ การจัดความเป็นระเบียบ สะอาด ร่มรื่น การใช้พื้นที่ของวัดให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างคุ้มค่า

2.6 วัดพัฒนาตัวอย่างกับกิจกรรม 5 ส.

การนำกิจกรรม 5 ส. มาเป็นพื้นฐานในการบริหารงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของการพัฒนาวัด และศาสนาสถานก็จะทำให้การพัฒนามีผลปรากฏเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในการพัฒนาสถานที่ทางกายภาพให้สะอาดสวยงามมีระเบียบ สะดวกต่อการปฏิบัติภารกิจ และให้บริการเป็นการสร้างนิสัย ให้ผู้ปฏิบัติติดเป็นนิสัย ที่จะทำการดูแลรักษาเป็นประจำ ประกอบกับกิจกรรม 5 ส. ไม่ยุ่งยากซับซ้อน สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตย คือให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในกิจกรรม มิใช่มอบหมายหน้าที่ให้ผู้ใดผู้หนึ่งเท่านั้น แต่หากเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย

คณะสงฆ์และกรมการศาสนา ได้สนับสนุนการพัฒนาวัด โดยจัดโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน และอุทยานการศึกษา ซึ่งกรมการศาสนาได้สนับสนุนแก่วัดที่ได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่น ปีละประมาณ 150 วัด ซึ่งก็จัดว่ายัง

น้อยอยู่ การขยายผลการพัฒนาวัด ต้องได้รับความร่วมมือจากองค์กรชุมชนพร้อมทั้งศาสนิกชน สนับสนุนทรัพย์สิน ดังนั้นรูปแบบกิจกรรม 5 ส. จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในการวางแผน ที่จะพัฒนา วัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างยั่งยืน และมั่นคง รูปแบบกิจกรรม 5 ส. ในการพัฒนาวัด

บุญศรี พานะจิตต์ (2544 : 46) ได้เสนอแนะไว้ ดังนี้

ส. ที่ 1 สะสาง เพื่อขจัดของที่ไม่มีค่า ไม่มีประโยชน์ และหมดความจำเป็นที่จะใช้สอยออกไปจากพื้นที่ ซึ่งอาจอยู่บริเวณวัด อาคารเสนาสนะ หรือโบสถ์ วิหาร ให้สำรวจและควรขจัดออกโดย ทั้ง บริจาค หรือขาย โดยเฉพาะที่บริเวณ กุฏิ ศาลา และที่พักของลูกศิษย์วัด จะต้องขจัดสิ่งของที่ไม่มีประโยชน์ใช้สอย หรือมีมากเกิดความจำเป็นออกไป

ส. ที่ 2 สะดวก เพื่อให้วัดมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย จัดวางสิ่งของให้ถูกต้อง และถูกต้อง เนื่องจากวัดเป็นสถานที่บริการพุทธศาสนิกชน ในการบำเพ็ญกุศล ย่อมต้องมีอุปกรณ์ให้เพียงพอ จึงควรมีห้องเก็บพัสดุ อุปกรณ์เครื่องครัว เครื่องนอน วัสดุครุภัณฑ์สำหรับศาสนพิธี เขตบริเวณวัดนอกจากแบ่งเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส แล้วควรจัดบริเวณวัดให้มีไม้ดอก ไม้ประดับ มีสถานที่พักผ่อนเป็นพิเศษ เช่นมีสวนป้ายคติดธรรม ศาลา หนังสือธรรมะ ประวัติวัดที่สำคัญคือจุดมุ่งหมายหลักของวัดในการเป็นสถานที่ประพฤติธรรม

ส. ที่ 3 สะอาด เพื่อให้วัดมีสภาพแวดล้อมที่ดี ถูกสุขอนามัย สร้างบรรยากาศความน่าอยู่ ความสะอาดจัดเป็นหัวใจสำคัญของปัจจัยพื้นฐาน ในการพัฒนาวัด พระสังฆาธิการจะต้องคำนึงถึงการบริหารบริเวณเป็นเรื่องแรกเริ่มตั้งแต่ปฏิญจนถึงบริเวณวัดวาอาราม

ส. ที่ 4 สุขลักษณะ เพื่อรักษาสภาพวัดให้คงความสะอาดมีระเบียบแล้ว จะต้องพัฒนาปรับให้วัดมีสภาพดียิ่งขึ้น ทำวัดให้เป็นรมณีสถาน สะอาด รมรื่น สวยงามเป็นศูนย์กลางชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ส. ที่ 5 สร้างนิสัย คือการรักษาและปฏิบัติให้ถูกต้องจนติดเป็นนิสัย เมื่อผู้เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญ มีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติ ส.ที่ 1- ส.ที่ 4 อย่างสม่ำเสมอ มีการปรับปรุงพัฒนาตลอด วัดก็จะมี ความมั่นคง คนที่รักความสะอาด มีระเบียบติดตัว นำไปใช้ในชุมชนและสังคมต่อไป

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า การจะปรับปรุงวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง จะต้องปรับปรุง บริเวณ พัฒนาสภาพแวดล้อมให้มีความสะอาด รมรื่น สวยงาม ให้เป็นอุทยานการศึกษา ซึ่งสิ่งที่จะช่วยให้การพัฒนาเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนและนำไปสู่ความสำเร็จดังกล่าว คือ 5 ส. นั่นเอง

2.7 การประเมินมาตรฐานวัดพัฒนา

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) กรมการศาสนาได้อนุมัติให้บรรจุโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนไว้ในแผนฉบับนี้ด้วย โดยกรมการศาสนาได้ดำเนินการให้คำแนะนำการพัฒนาวัดทั้งเอกสารการจัดประชุม ถวายความรู้

พระสังฆาธิการ จัดเจ้าหน้าที่ออกไปเยี่ยมเยียนให้คำแนะนำ และการจัดเงินงบประมาณช่วยอุปถัมภ์ วัดอย่างต่อเนื่องตลอดมา

กรมการศาสนา (2525 : บทนำ) เพื่อให้ทราบถึงผลของการพัฒนาวัด กรมการศาสนาจึงได้จัดทำแผนประเมินสภาพการพัฒนาวัดขึ้น เพื่อใช้ประเมินสภาพการพัฒนาของ วัด ว่ามีความก้าวหน้าในการพัฒนาในแต่ละด้านอย่างไรบ้าง ซึ่งจะใช้เป็นเกณฑ์เปรียบเทียบผลการ พัฒนาวัดโดยทั่วไป แบบการประเมินมาตรฐานวัดแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ประกอบด้วย ด้านบริเวณ วัด เสนาสนะ ถาวรวัตถุ ด้านการบริหารและการปกครอง ด้านการจัดและดูแลรักษาศาสนสมบัติ ด้านการศึกษา อบรม และเผยแผ่ และด้านสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งมีรายละเอียดการประเมิน แต่ละด้าน ดังนี้

2.8 ด้านบริเวณวัด เสนาสนะ ถาวรวัตถุ

2.8.1 แผนผังวัด มีความถูกต้องตามมาตรฐานครบถ้วนทั้งก่อนและหลังการ พัฒนา มีขนาดและติดตั้งไว้ในสถานที่ที่เหมาะสมสวยงาม

2.8.2 ป้ายสถิติบอกจำนวนศาสนบุคคลในวัด บอกจำนวนศาสนบุคคลไว้ครบถ้วน ติดไว้ในที่ที่เหมาะสมอ่านง่ายชัดเจนมีขนาดเหมาะสม

2.8.3 ป้ายชื่อวัด ป้ายแสดงรายนามเจ้าอาวาส ป้ายประวัติวัดโดยย่อ ป้ายตั้งอยู่ ในที่ที่เหมาะสม ป้ายมีขนาดเหมาะสม ป้ายอ่านง่ายชัดเจน มีความสวยงาม

2.8.4 รั้ววัด ความสมบูรณ์ในการก่อสร้าง มีสภาพความมั่นคง เป็นระเบียบ สวยงาม

2.8.5 ถนนและทางเข้าภายในวัด มีสภาพดี ไม่เป็นหลุมเป็นบ่อ มีรางระบายน้ำ ตามแนวถนน มีความเป็นระเบียบสวยงาม สะอาด

2.8.6 การสาธารณูปโภคภายในวัด มีน้ำดื่ม น้ำใช้เพียงพอ มีไฟให้แสงสว่าง พอเพียงตามจุดต่าง ๆ เช่น กุฏิ โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ทางเดิน มีระบบกำจัดขยะมูล ฝอยดี เช่นมีถังขยะพอเพียง มีการทำลายขยะในถังเป็นอย่างดี มีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด

2.8.7 ห้องสุขาสาธารณะ สะอาดไม่มีกลิ่น ตั้งอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม มีตึก มีน้ำชำระล้างตลอดเวลา แยกเป็นห้องชาย หญิง

2.8.8 ที่นั่งพักในวัด สะอาด สวยงาม ร่มรื่น อยู่ในบริเวณที่เหมาะสม

2.8.9 งบประมาณพื้นที่ที่ใช้ปลูกต้นไม้เติมพื้นที่ ที่ควรจะปลูก

2.8.10 มีความเป็นระเบียบในการปลูกต้นไม้ดอกและได้ประดับ

2.8.11 มีป้ายบอกชื่อต้นไม้

2.8.12 สภาพของต้นไม้ มีความเจริญเติบโตของต้นไม้ ความสวยงาม

2.8.13 ประโยชน์ของต้นไม้ที่ปลูก ประโยชน์ทางการศึกษา ประโยชน์ในทางยาสมุนไพร ประโยชน์ในทางการพักผ่อน ประโยชน์ทางการบริโภค ประโยชน์ทางการใช้สอยก่อสร้าง

2.8.14 สภาพของโบสถ์หรือวิหาร ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัตถุต่าง ๆ ที่อยู่ภายใน

2.8.15 สภาพของศาลาการเปรียญและหรืออาคารเรียนพระปริยัติธรรม ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัตถุต่าง ๆ ที่อยู่ภายใน

2.8.16 กุฏิ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัตถุที่อยู่ภายใน

2.8.17 สภาพโรงครัวและหรือหอดฉันมีความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายใน

2.8.18 บริเวณนอกวัดและลานวัดมีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย

2.8.19 สภาพที่อื่น ๆ ของวัด มีความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัตถุต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด

2.9 ด้านการบริหารและการปกครอง

2.9.1 การประชุมคณะกรรมการของวัด กรรมการวัดต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ มีการประชุมมากกว่า 5 ครั้งต่อปี

2.9.2 การเข้าประชุมของคณะกรรมการวัด ต้องมีคณะกรรมการเข้าประชุมโดยเฉลี่ย ร้อยละ 50 ของคณะกรรมการ

2.9.3 โครงการพัฒนาวัด มีความชัดเจนในหลักการและเหตุผลในการเขียนโครงการ ความชัดเจนและความเป็นไปได้ของจุดประสงค์และเป้าหมายของโครงการ ความชัดเจนในแนวทางการดำเนินงานของโครงการ ความชัดเจนของแนวทางการติดตามและประเมินผล ความชัดเจนของงบประมาณ ผลสำเร็จของโครงการในปีที่ผ่านมา

2.9.4 ผลสำเร็จของโครงการในปีที่ผ่านมา งานสำเร็จตามเป้าหมายโครงการ และมีความสมบูรณ์ของโครงการ

2.9.5 สมุดเยี่ยม ความเหมาะสมของแบบฟอร์ม การเก็บรักษา สภาพความเรียบร้อยของสมุด การนำคำแนะนำและข้อเสนอแนะในสมุดเยี่ยมไปพิจารณาปฏิบัติ

2.9.6 สมุดบันทึกประวัติวัด ความเรียบร้อยของสมุด การเก็บรักษา รายละเอียดของประวัติวัด

2.9.7 ทะเบียนพระภิกษุสามเณร การจัดทำแบบของมหาเถรสมาคม ความถูกต้องเป็นปัจจุบันของทะเบียนความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทะเบียน การเก็บรักษาไว้ในสถานที่ที่ปลอดภัยและหยิบใช้ง่าย

2.9.8 ทะเบียนวัด การจัดทำตามแบบฟอร์มของมหาเถรสมาคม ความถูกต้องและเป็นปัจจุบันของทะเบียนความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทะเบียน การเก็บรักษาไว้ในสถานที่ที่ปลอดภัยหยิบใช้ง่าย

2.9.9 การประชุมอบรม ศีลาจารย์วัตร พระภิกษุสามเณร มีการอบรมสม่ำเสมอทุกเดือน และมีการบันทึกการประชุมทุกครั้ง

2.9.10 การเข้าประชุมอบรมศีลาจารย์วัตรพระภิกษุ สามเณร มีพระภิกษุ สามเณร เข้าอบรมศีลาจารย์วัตรโดยเฉลี่ยเกิน ร้อยละ 90

2.9.11 ระเบียบปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร คณะกรรมการสงฆ์ของวัดมีส่วนร่วมในการวางระเบียบ จัดทำระเบียบไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ประกาศระเบียบให้พระภิกษุสามเณรได้ทราบโดยทั่วกัน กวดขันให้มีการปฏิบัติตามระเบียบ

2.9.12 การทำวัตรเช้า-เย็นของพระภิกษุ สามเณร พระภิกษุสามเณรทำวัตรทุกเช้า-เย็นในรอบปีมากกว่าร้อยละ 90

2.9.13 การทำความสะอาดวัดของพระภิกษุ สามเณร พระภิกษุสามเณรร่วมกันทำความสะอาดวัด มากกว่า 5 วันในรอบสัปดาห์

2.9.14 การประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร การประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง การประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งของมหาเถรสมาคม การประพฤติปฏิบัติตามระเบียบของวัด การประพฤติปฏิบัติเหมาะสมแก่สมณสาธูป

2.9.15 การประชุมอบรมศิษย์วัด มีการประชุมอบรมศิษย์วัดทุกเดือน

2.9.16 การเข้าประชุมอบรมศิษย์วัด ร้อยละของจำนวนศิษย์วัดที่เข้าประชุมอบรมตลอดปี เกินร้อยละ 90

2.9.17 ระเบียบปฏิบัติของศิษย์วัด คณะกรรมการสงฆ์ของวัดมีส่วนร่วมในการวางระเบียบ จัดทำระเบียบไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ประกาศระเบียบให้พระภิกษุสามเณรทราบโดยทั่วกัน กวดขันให้มีการปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัด

2.9.18 การทำวัตรเย็นของศิษย์วัด ศิษย์วัดที่ทำวัตรเช้า-เย็นในรอบปีมากกว่าร้อยละ 90

2.9.19 การทำความสะอาดวัดของศิษย์ที่วัด ศิษย์วัดร่วมกันทำความสะอาดในรอบสัปดาห์มากกว่า 5 วัน

2.9.20 การประพฤติปฏิบัติของศิษย์วัด ศิษย์วัดมีการประพฤติที่เรียบร้อยดีงาม และประพฤติตามระเบียบของวัดและกฎหมายบ้านเมือง

2.9.21 สวัสดิการภายในวัด มีการจัดสวัสดิการให้แก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดตามความเหมาะสม

2.10 ด้านการจัดและดูแลรักษาศาสนสมบัติ

2.10.1 การจัดทำทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ การจัดทำทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ตามแบบของกรมการศาสนา ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทะเบียน ความถูกต้องเป็นปัจจุบันของทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ ความถูกต้องของอสังหาริมทรัพย์ที่นำลงทะเบียน

2.10.2 การจัดทำทะเบียนครุภัณฑ์ ทำตามแบบของกรมการศาสนา โดยการแยกประเภทครุภัณฑ์ไว้เป็นหมวดหมู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสมุดทะเบียน ความถูกต้องของทะเบียน ความครบถ้วนสมบูรณ์ของทรัพย์สินที่ลงทะเบียน

2.10.3 การปฏิบัติเกี่ยวกับหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัด มีหนังสือแสดงครอบครองที่ดิน (สค. 1) มีหนังสือรับรองการทำประโยชน์ที่ดิน (นส. 3) หรือมีโฉนดที่ดิน การฝากหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินไว้กับหน่วยราชการ การขอให้หน่วยงานรับฝากและออกหนังสือรับฝากไว้เป็นหลักฐาน การเก็บหนังสือที่หน่วยราชการตอบรับฝากไว้ที่วัดอย่างปลอดภัย

2.10.4 บัญชีการเงิน จัดทำบัญชีตามแบบของกรมการศาสนา ทำถูกต้องเป็นปัจจุบันจัดทำไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย เก็บไว้ในที่ปลอดภัย ได้จัดทำบัญชีแยกประเภท บัญชีเงินผลประโยชน์และบัญชีเงินการกุศล

2.10.5 การเก็บรักษาเงิน ไม่เก็บเงินเกินจำนวน 3,000 บาท ไว้ที่วัดฝากเงิน ส่วนเกิน 3,000 บาท ไว้กับกรมการศาสนา/ อำเภอ/ จังหวัดหรือธนาคารหรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ โดยฝากไว้ในนามของวัด การเปิดบัญชีฝากเงิน ไม่ฝากในนามบุคคลหรือระบุชื่อบุคคลหนึ่งเป็นเจ้าของเงินแต่ระบุชื่อบัญชีว่า ในการฝากเงินไว้กับธนาคารมีการระบุชื่อผู้มีอำนาจถอนเงินไว้อย่างน้อย 3 คน การดูแลรักษาเงินการกุศล ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้รับฝาก

2.10.6 การรับ-จ่ายเงิน มีหลักฐานการรับทุกครั้ง หลักฐานการรับถูกต้อง มีหลักฐานการจ่ายทุกครั้ง มีหลักฐานการจ่ายถูกต้อง การส่งจ่ายถอนเงินจากธนาคาร มีการลงนามในเช็คส่งจ่ายพร้อมกัน 2 คน โดยมีเจ้าอาวาสลงนามด้วยทุกครั้ง

2.10.7 การแต่งตั้งไวยาวัจกร ไวยาวัจกรที่ได้รับแต่งตั้งมีคุณสมบัติตามกฎหมายสมาคม ฉบับที่ 8 การแต่งตั้งได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะสงฆ์ภายในวัดได้รับมอบหมายงานเป็นลายลักษณ์อักษร

2.10.8 การออกใบอนุโมทนาบัตร ออกใบอนุโมทนาบัตรทุกครั้งเมื่อมีการบริจาค ต้นข้าวของใบอนุโมทนาบัตรมีการเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐาน ใบอนุโมทนาบัตรที่ใช้ถูกต้องตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2532 ผู้มีอำนาจรับเงินเป็นผู้ลงนามในการกรอกใบอนุโมทนาบัตร มีการทำบัญชีการออกใบอนุโมทนาบัตรไว้ครบถ้วน (กรมการศาสนา. 2539 : 181 - 188)

2.12 ด้านสาธารณสงเคราะห์

การจัดการด้านสาธารณสงเคราะห์ กรมการศาสนา (2539 : 181-188)

ได้จัดแบ่งออกเป็น 7 ข้อ ดังนี้

2.12.1 การสงเคราะห์ทางการศึกษา วัดมีการจัดกิจกรรมในการสงเคราะห์ จำนวน 5 กิจกรรมในรอบปี กล่าวคือ ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษา ให้โรงเรียนยืม อุปกรณ์ต่าง ๆ ของวัดไปใช้ประโยชน์ทางการศึกษา ให้ที่ดินของวัดเป็นที่ตั้งของโรงเรียน ให้โรงเรียนใช้สถานที่ของวัดในการทำกิจกรรมทางการศึกษา มอบสิ่งก่อสร้างหรือวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้โรงเรียนไว้ใช้ประโยชน์ทางการศึกษากิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นการสงเคราะห์ทางการศึกษา และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

2.12.2 การสงเคราะห์ทางด้านสุขภาพอนามัย กิจกรรมในการสงเคราะห์ ทางด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ ให้ที่ดินของวัดเป็นที่ตั้งของสถานอนามัย หรือสุศาลา ให้เจ้าหน้าที่ สาธารณสุขใช้สถานที่ของวัดในการตรวจ ป้องกัน และรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน ติดต่อเจ้าหน้าที่ สาธารณสุขมาให้ความรู้ชาวบ้านที่วัด มียาสามัญประจำบ้านไว้บริการแก่ชาวบ้านที่เจ็บป่วยเล็กน้อย ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในการเผยแพร่ ความรู้และข่าวสารแก่ชาวบ้าน กิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นการสงเคราะห์ทางด้านสุขภาพอนามัย และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

2.12.3 การสงเคราะห์ทางอาชีพ วัดมีการจัดกิจกรรมสงเคราะห์อาชีพไม่น้อย กว่า 5 กิจกรรม ได้แก่ ติดต่อเจ้าหน้าที่การเกษตรและสหกรณ์ มาให้ความรู้และข่าวสารแก่ ชาวบ้านที่วัดให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ทางการเกษตร และสหกรณ์ในการเผยแพร่ ความรู้และข้อมูลข่าวสารแก่ชาวบ้าน เริ่มและ/หรือมีส่วนร่วมในการจัดตั้งธนาคารข้าวและธนาคาร เมล็ดพืชไว้บริการแก่ชาวบ้าน ริเริ่มและ/หรือมีส่วนร่วมในการจัดตั้งธนาคารโค-กระบือไว้บริการแก่ ชาวบ้านริเริ่มและ/หรือมีส่วนร่วมในการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร ภายในหมู่บ้าน

2.12.4 การสงเคราะห์ทางด้านกฎหมาย วัดมีการจัดกิจกรรมสงเคราะห์ ประชาชนด้านกฎหมาย จำนวน 5 กิจกรรมกล่าวคือ ติดต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐมาให้ความรู้เกี่ยวกับ กฎหมายในชีวิตประจำวันแก่ชาวบ้านที่วัด ให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือ เจ้าหน้าที่ของรัฐในการให้ ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายในชีวิตประจำวันแก่ชาวบ้าน มีส่วนร่วมในการประนีประนอมข้อพิพาท ของ ประชาชนในหมู่บ้าน จัดหาหนังสือเกี่ยวกับกฎหมายเบื้องต้นให้ประชาชนได้อ่าน สอดส่องดูแลและ อบรมประชาชนในหมู่บ้านไม่ให้ทำผิดกฎหมายของบ้านเมือง

2.12.5 การสงเคราะห์ทางด้านสาธารณสุข วัดมีการจัดกิจกรรมสงเคราะห์ ทางด้านสิ่งอุปโภคและบริโภค ได้แก่ ให้ชาวบ้านยืมของใช้บางอย่างเมื่อถึงคราวจำเป็น เช่น เสื้อ ชาม กระโถน หม้อ ฯลฯ ให้ชาวบ้านมาใช้น้ำบ่อภายในวัด

2.12.6 การสงเคราะห์แก่ผู้เดินทาง วัดจัดกิจกรรมสงเคราะห์ให้แก่ผู้เดินทาง จำนวน 5 กิจกรรม คือ มีศาลาพักร้อนให้ผู้เดินทางได้พักอาศัย จัดหาน้ำดื่มที่สะอาดใส่ไว้ภาชนะ ตั้งไว้หน้าวัด มีสถานที่สำหรับผู้เดินทางเป็นหมู่คณะได้พักอาศัย ให้ความสงเคราะห์เรื่องอาหารให้ ความสงเคราะห์เรื่องที่นอน

2.12.7 การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความเดือดร้อน วัดจัดกิจกรรมสงเคราะห์ผู้ที่ ได้รับความเดือดร้อน จำนวน 5 กิจกรรม คือ จัดหาที่พักในวัดให้แก่ผู้ประสบภัย จัดหาที่พักอาศัย ให้แก่คนชรา ที่ขาดญาติพี่น้องดูแลได้พักอาศัย จัดสวนสมุนไพรขึ้นในวัด เพื่อชาวบ้านมาขอไปใช้ ทำยาในคราวเจ็บป่วย ให้คำปรึกษาแก่ผู้ประสบปัญหาชีวิต โดยการยึดหลักธรรมของ พระพุทธศาสนาเป็นแนวทางแก้ไข จัดตั้งศูนย์จัดและป้องกันยาเสพติด หรือศูนย์รักษาเยียวยาผู้ที่ ติดยาเสพติดขึ้นในวัด กิจกรรมอื่น ๆ ที่พิจารณาได้ว่าเป็นการสงเคราะห์ ทางการศึกษาและไม่ขัด ต่อพระธรรมวินัยจากแบบประเพณีมาตรฐานวัดของกรมการศาสนาตั้งกล่าว วัดต้องมีการดำเนินงาน ให้มีความครอบคลุมการบริหารจัดการทั้ง 5 ด้าน และบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดที่จะต้อง บริหารจัดการและดูแลด้านบริเวณวัด เสนาสนะ ถาวรวัตถุให้มีความมั่นคง จัดด้านสภาพแวดล้อม ให้เป็นอุทยานการศึกษา ด้านการบริหารและการปกครองที่จะต้องดูแลความเป็นอยู่และพฤติกรรม ของบุคลากรในวัด ด้านการจัดและดูแลศาสนสมบัติ ซึ่งต้องปฏิบัติให้เกิดความเรียบร้อยตาม ระเบียบกฎหมาย ด้านการศึกษา อบรม เผยแผ่ ที่จะต้องให้ความสำคัญและดำเนินการอย่าง ต่อเนื่อง

และด้านสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้วัดเข้าไปมีบทบาทในการทำประโยชน์และพัฒนาสังคมให้เห็น เป็นรูปธรรม ชัดเจน วัดก็จ้ะรักษาสภาพของการเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง เป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็น ที่พึ่งพิงของประชาชนได้เป็นอย่างดี (กรมการศาสนา. 2539 : 152-181)

3. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

3.1 ว่าด้วยเรื่องเจ้าอาวาส

3.1.1 คุณสมบัติและการแต่งตั้งเจ้าอาวาส

กรมการศาสนา (2527 : 72-74) มาตรา 36 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 บัญญัติไว้ว่า “วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะให้ มีรองเจ้า อาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้” ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2506) และแก้ไข เพิ่มเติม (พ.ศ.2509 พ.ศ. 2521) ภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้า อาวาส ซึ่งเป็นตำแหน่งพระสังฆาธิการหรือพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ จะต้อง มีคุณสมบัติทั่วไปดังนี้

1. มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
2. มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง

3. มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
 4. เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
 5. เป็นผู้ไม่มีร่างกายทุพพลภาพ ไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวิญโรคนในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ
 6. ไม่เคยต้องอริวินิจฉัยลงโทษ ในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน
 7. ไม่เคยถูกถอดถอนหรือปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดใดมาก่อน
- นอกจากนั้น พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสต้องมีคุณสมบัติเฉพาะอีก ส่วนหนึ่งดังนี้

1. มีพรรษาพ้น 5
 2. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น
- การพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้สมควรเป็นเจ้าอาวาสวัดในภูมิภาคนั้น เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลกับเจ้าคณะอำเภอปรึกษาสงฆ์และทายกทายิกาแห่งวัดนั้น พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าว เสนอให้เจ้าคณะจังหวัดพิจารณาการแต่งตั้ง ในเรื่องนี้ที่ประชุมมหาเถรสมาคมในการประชุมครั้งที่ 29/2521 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2521 มีมติให้ความไว้ดังนี้

1. โดยปกติ ภิกษุที่ควรแก่การพิจารณาคัดเลือกต้องเป็นพระภิกษุในสังกัดวัดนั้น
2. โดยมีเหตุผลพิเศษ แม้จะมีพระภิกษุที่มีคุณสมบัติในสังกัดในวัดแล้ว แต่ถ้าเป็นการสมควรจะพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุที่สังกัดอยู่ในวัดอื่นได้ แต่ภิกษุนั้นต้อง
 - 2.1 มีใช้พระสังฆาธิการระดับวัด
 - 2.2 มีคุณสมบัติสูงกว่าพระภิกษุที่สังกัดอยู่ในวัด
 - 2.3 ข้อปรึกษาของสงฆ์และทายกทายิกาแห่งวัดนั้น ต้องเป็นความเห็นที่แสดงถึงความต้องออกการสูงเกินกว่าโดยชัดเจน

กรมการศาสนา (2527 : 85) ส่วนพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในจังหวัดอื่น นอกจากกรุงเทพมหานคร จะต้องมีคุณสมบัติเพิ่มเติมดังนี้

1. มีพรรษาพ้น 10
2. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่นับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ และ
3. มีสมณศักดิ์
 - 3.1 ไม่ต่ำกว่าพระราชอาคันตุกชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก
 - 3.2 ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวง

ชั้นโท

3.3 ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท สำหรับพระอารามหลวง ชั้นตรี

3.1.2 หน้าที่ของเจ้าอาวาส

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 มาตรา 37 ได้บัญญัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ดังนี้

- 1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- 2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- 3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

คฤหัสถ์

- 4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

จะเห็นได้ว่าตามบทบัญญัติมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นี้ ได้จำแนกการบริหารและการจัดการกิจการภายในวัด อันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่จะต้องประพฤติ ปฏิบัติและจัดทำ อันเป็นภารกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ซึ่งพอจะแยกออกได้เป็น 6 ประการดังนี้

1. การบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี
2. การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี
3. การจัดหาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
4. การปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัดประพฤติดี
5. การเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
6. การให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลของประชาชน

ประพฤติชอบ

คฤหัสถ์

3.1.3 อำนาจของเจ้าอาวาส

สำหรับอำนาจของเจ้าอาวาสนั้น ตามบทพระบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 38 ว่าเจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

- 1) ห้ามบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
- 2) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

3) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติดิฝิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

ตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มาตรา ๓ ได้จัดแบ่งจำแนกอำนาจของเจ้าอาวาสออกไว้ดังนี้

1. ห้ามมิให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอาศัยอยู่ในวัด
 2. สั่งบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสให้ออกไปเสียจากวัดนั้น
 3. สั่งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ให้ทำงานภายในวัดนั้น
 4. สั่งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ให้ทำทัณฑ์บน
 5. สั่งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ให้ขอขมาโทษ
- ในเมื่อบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวันนั้น ประพฤติดิฝิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วย

พระธรรมวินัย

กฎหมายมหาเถรสมาคม

ข้อบังคับมหาเถรสมาคม

ระเบียบมหาเถรสมาคม

คำสั่งมหาเถรสมาคม

3.1.4 ความรับผิดชอบของเจ้าอาวาส

3.2 วัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

กรมการศาสนา (2540 ก : 223-228) กล่าวว่า วัด คือ สถานที่ทางศาสนา ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัดต่างๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมอีกด้วย วัดมีฐานะทางกฎหมายคือเป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกันอยู่อีก ดังนั้น ตามมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้จำแนกวัดออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ “อาราม” ตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง ร.ศ. 121 และวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์

โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เพื่อเป็นประโยชน์แก่สังฆกรรมตามพระธรรมวินัยสำหรับ พระสงฆ์ นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมาย และทางพระวินัยทุกประการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

2. สำนักสงฆ์ ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้วแต่ยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) และวัดที่สร้างขึ้นก่อน ร.ศ. 121 ซึ่งยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาด้วย

3.3 สภาพฐานะของวัดในปัจจุบัน

กรมการศาสนา (2540 ก. : 223-228) ได้จำแนกประเภทของวัดโดยแบ่งตามสภาพฐานะออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ก็ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำศึกดีลงมาหรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ทรงสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้าง หรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

2. วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ซึ่งได้อนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทะนุบำรุงวัดสืบต่อกันมาตามลำดับ วัดราษฎร์หมายถึงวัดทั้งหมดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ ซึ่งมีได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

3. วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำ ซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้างได้ วัดร้างโดยสภาพยังเป็นนิติบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการยกวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์ พ.ศ. 2514

จากการที่จะให้วัดเป็นแหล่งศิลปวิทยาการในชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนและการเรียนรู้พระพุทธศาสนาได้นั้น วัดจะต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ พนม พงษ์ไพบูลย์ (2538 : 30) วัดมีบริเวณกว้างขวางพอสมควร ควรอยู่ห่างไกลจากสิ่งรบกวนต่าง ๆ ต้องมีความสงบร่มรื่น ควรมีความงามตามธรรมชาติ มีความสะอาด มีความเป็นระเบียบมีเสนาสนะตามความจำเป็นและเหมาะสม เพื่อการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และพุทธบริษัท มีสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เช่น ศิลปวัตถุโบราณหรือของเก่าที่มีค่าหายาก เป็นต้น วัดมีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานพอเหมาะสมกับสภาพ มีพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีพระสงฆ์ที่มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง มีกิจกรรมเพื่อศึกษาธรรมให้แก่ประชาชน มีกิจกรรมภาคปฏิบัติ เป็น

แหล่งบริการเพื่อเพิ่มพูนการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และวัดควรทำหน้าที่เป็นผู้นำชักจูงให้ประชาชนได้ปรึกษาหารือกัน เพื่อสร้างความสงบสุขและความเจริญของชุมชน

3.4 การพัฒนาเป็นวัดตัวอย่าง

กรมการศาสนา (2540 ก : 10) กล่าวว่า วัดถือเป็นนิติบุคคลประเภทหนึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญมากในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสังคมชาวพุทธของประเทศไทยเรานั้น ถือกันว่าวัดเป็นศูนย์กลางแห่งการรวมน้ำใจ ของบรรดาพุทธศาสนิกชน จากการทำวัดเป็นส่วนอันสำคัญยิ่งเช่นนี้ จำต้องให้รับการพิจารณา เพื่อให้เกิดการวิวัฒนาการให้ทันต่อความเจริญของบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้กรมการศาสนา โดยความเห็นชอบจากรัฐบาลจึงได้เริ่มโครงการวัดพัฒนาตัวอย่างขึ้น ซึ่งเป็นโครงการถาวร และได้ริเริ่มโครงการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 จนสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน โดยพิจารณาเลือกวัดที่เจ้าอาวาส มีความวิริยะอุตสาหะ จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนปรับปรุงบริเวณวัดให้มีความสะอาดร่มรื่น และมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง โดยได้จัดสรรงบประมาณเพื่อการนี้ไว้ โดยเฉพาะตามเป้าหมายที่ทางราชการกำหนด

กรมการศาสนา (2543 : 23) ให้ความหมายของการพัฒนาวัดว่า หมายถึง การปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดเพื่อสนับสนุนให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีเป้าหมายสำคัญอันเป็นนโยบายของกรมการศาสนา ก็คือ การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ซึ่งชุมชนมองวัดในปัจจุบันดังนี้

3.5 สถานภาพของวัด

วัดเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญ เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ สามเณร กรมการศาสนา (2504 ข : 7) จำแนกสถานภาพของวัดได้เป็นสถานภาพตามกฎหมาย และสภาพฐานะ ดังนี้

1. แบ่งตามสถานภาพทางกฎหมาย คือเป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกันตาม มาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้จำแนกวัดออกเป็นอย่าง คือ

1.1 วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์ เพื่อประโยชน์ทางพระวินัย โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว พร้อมทั้งจะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรม ตามพระวินัยได้ทุกประการ เป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย

1.2 สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งเป็นวัดแล้ว แต่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นสถานที่พำนักอยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ ฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์ ส่วนฐานะทางพระวินัย ยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็น

สถานที่กระทำการสังฆกรรมตามพระธรรมวินัยทุกประการได้เพราะเป็นวัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

2. แบ่งวัดตามสภาพฐานะ มี 3 ประเภทคือ พระราชวิสุงคามสีมา (2536 : 160)

2.1 พระอารามหลวง ได้แก่วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ เป็นการส่วนพระองค์ก็ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ต่ำศักดิ์ลงมาหรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ทรงสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้าง หรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

2.2 วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ซึ่งได้อนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทะนุบำรุงวัดสืบต่อกันมาตามลำดับ วัดราษฎร์หมายถึงวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์ซึ่งมิได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

2.3 วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำ ซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้างได้

3.6 ขั้นตอนการสร้างและการประกาศตั้งวัด เนื่องจากในปัจจุบันมีวัดในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งที่เป็นวัดอย่างถูกต้องโดยการดำเนินการตามขั้นตอนที่กำหนดในกฎกระทรวง กรมการศาสนา อาศัยอำนาจตามกฎหมายกฎกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2505) และนอกจากวัดที่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ยังมีที่พักสงฆ์ที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายอีกจำนวนหนึ่ง

ขั้นตอนการสร้างวัดให้ถูกต้องตามกฎหมายแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนการสร้างวัดมีวิธีปฏิบัติดังนี้

ให้ผู้ขออนุญาตติดต่อทางราชการอำเภอท้องที่ เพื่อยื่นคำขออนุญาตสร้างวัด โดยมีรายการและเอกสารดังต่อไปนี้

- 1.1 หนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินที่จะยกให้เป็นที่ตั้งสร้างวัด (โฉนด, น.ส.3 หรือ ส.ค.1)
- 1.2 หนังสือสัญญายกที่ดินให้สร้างวัดหรือหนังสือของส่วนราชการระดับกรมอนุญาตให้ใช้ที่ดินเป็นที่ตั้งสร้างวัด (ที่ดินสร้างวัดต้องมีเนื้อที่ไม่น้อยกว่า 6 ไร่)
- 1.3 จำนวนและสัมภาระต้องมีทั้งสองรายการ และมีราคารวมกันไม่น้อยกว่า 50,000 บาท

1.4 แผนที่แสดงจุดที่จะสร้างวัดให้ระบุชื่อบ้านและวัดข้างเคียง พร้อมด้วยระยะทางคมนาคมติดต่อกับสถานที่สร้างวัดไว้ด้วย

1.5 แผนผังแสดงอาคารเสนาสนะ สิ่งปลูกสร้างของวัดที่จะสร้างขึ้น ให้แสดงขนาดและตำแหน่งอาคารโดยใช้มาตรฐานส่วนประกอบเขตของที่ดินในแผนผังต้องมีรูปร่าง ลักษณะตรงตามอาณาเขตที่ดินที่ขออนุญาต

1.6 จำนวนประชาชนบำรุงวัดจะต้องมีไม่น้อยกว่า 1,000 คน

1.7 สถานที่ขออนุญาตสร้างวัดจะต้องห่างจากวัดอื่นไม่น้อยกว่า

2 กิโลเมตร

2. ขั้นตอนการตั้งวัด

พระราชพุทธิญาณวงศ์ (2540 : 225) ขั้นตอนการตั้งวัดมีวิธีปฏิบัติดังนี้

1. ผู้ขออนุญาตติดต่อทางราชการอำเภอท้องที่ เพื่อเสนอรายงานขอ ตั้งวัดโดยมีรายการและเอกสารดังต่อไปนี้

1.1 การตั้งวัดให้ชี้แจงเหตุผลประกอบด้วย สมควรตั้งตามชื่อ หมู่บ้านหรือสถานที่ตั้งวัด หากมีวัดที่มีชื่อตรงตามชื่อบ้านอยู่ก่อนแล้วให้ชี้แจงไว้ด้วย

1.2 จำนวนพระภิกษุอยู่ประจำไม่น้อยกว่า 4 รูป โดยให้เสนอ ชื่อ ผู้ที่จะเป็นเจ้าอาวาสไว้ด้วย

1.3 ภาพถ่ายเสนาสนะสิ่งปลูกสร้างทุกรายการ

1.4 แผนที่แสดงจุดที่ตั้งวัดให้ระบุชื่อบ้านและวัดข้างเคียง

พร้อมระยะทางคมนาคมติดต่อกับวัดที่ขออนุญาต

1.5 แผนผังแสดงอาคารเสนาสนะสิ่งปลูกสร้างของวัดที่ได้สร้างขึ้น แล้ว ให้แสดงขนาดและตำแหน่งอาคารโดยใช้มาตราส่วนประกอบ ขอบเขตของที่ดิน ในแผนผังต้องมีรูปร่างลักษณะตรงตามอาณาเขตที่ตั้งวัดเมื่ออำเภอท้องที่ที่ได้รับรายงานขอตั้งวัดแล้วจะเสนอเรื่องไปยังจังหวัด กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการและมหาเถรสมาคมตามลำดับ

สรุปได้ว่า สถานภาพของวัดทั่วไป นั้นยังคงมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของคนไทยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากจะเป็นสถานที่ทำหน้าที่ในการฝึกอบรมพระสงฆ์ เพื่อให้ออกมาทำหน้าที่ ในการสืบสานพระพุทธศาสนาแล้ว วัดก็ยังคงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และมีบทบาทต่อการพัฒนาอาชีพของคนโดยเฉพาะคนในชนบทที่อยู่ห่างไกลนั้นยังคงยึดมั่นให้วัดเป็นแหล่ง ที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาทางจิตใจไว้อย่างเหนียวแน่นเสมอมา

ความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์

ศิลปะงานช่างพุทธศิลป์อีสาน ต่างมีพัฒนาการทั้งด้านรูปแบบและคติความเชื่อที่มีความ เคลื่อนไหวตลอดเวลาตามวิถีสังคมแบบพื้นบ้านพื้นเมือง อันมีปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองและวัฒนธรรม ซึ่งมีผลต่อการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ ตั้งแต่ในช่วงยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่

สร้างบ้านแปลงเมืองในบริบทวัฒนธรรมล้านช้างมาสู่วัฒนธรรมไทยราว พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2562) โดยข้อเขียนนี้ศึกษาผ่านงานพุทธศิลป์จากศาสนาคารประเภท สิม (โบสถ์) อาฮาม (วิหาร) หอแจก (ศาลาการเปรียญ) หอไตร ธาตุ (เจดีย์) ตลอดจนงานช่างพุทธหัตถศิลป์ที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวคิดอนุรักษ์นิยม และแนวคิดเชิงก้าวหน้าผ่านรูปแบบ และคติความเชื่อที่มีการปะทะสังสรรค์ต่อรองกับวัฒนธรรมภายนอก ทั้งด้านดีและด้านลบ เฉกเช่นสังคมอื่นๆ ทั่วไป เพื่อให้เห็นภาพการปรับตัวของวัฒนธรรมอีสานใหม่ภายใต้บริบทแห่งพื้นที่เงื่อนไขช่วงเวลาใหม่ โดยสรุปให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละช่วงเวลา

พุทธศิลป์อีสาน กับมิติความหมายทางสังคมวัฒนธรรม

การศึกษาศิลปะอีสานกระแสหลักส่วนใหญ่ที่ผ่านมา มักมุ่งประเด็นการศึกษาในมิติทางด้านรูปแบบของศิลปะโดดๆ มีส่วนน้อยที่ให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม (โดยเฉพาะมิติที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา) โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับคนหรือสถาบันต่างๆ ทางสังคม ส่วนใหญ่มักเน้นศึกษาเฉพาะรูปแบบด้านเทคนิควิทยาของตัววัตถุ หรือมุ่งอธิบายถึงอิทธิพลของศิลปะที่ได้รับมาเชิงประวัติศาสตร์ความเป็นมาทางศิลปะ เช่น การกำหนดอายุสมัย และรายละเอียดทางกายภาพของศิลปะวัตถุ หรือมุ่งประเด็นในด้านสุนทรียศาสตร์ ที่อธิบายเกี่ยวกับความงามความน่าทึ่งความแปลกตาทางศิลปะ โดยยังไม่สามารถอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับคนและสังคมวัฒนธรรมแต่อย่างใด ซึ่งประเด็นนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญที่เป็นตัวแปรในการก่อรูปทั้งโดยสัญลักษณ์ความหมายและรูปแบบทางกายภาพในที่สุด ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า

การสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

ประเทศไทยได้รับพระพุทธรูปศาสนาเมื่อไหร่ไม่ปรากฏชัดเจน แต่จากหลักฐานทางด้านโบราณคดีได้พบพระพุทธรูปแบบอมราวดี หรืออนุราธปุระ (พุทธศตวรรษที่ 7-9)แบบคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 10-11) และแบบปาละ (พุทธศตวรรษที่ 13-16) ในดินแดนภาคใต้และภาคเหนือของไทย แสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่พุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนนี้ ส่วนที่เป็นของท้องถิ่นนั้น ได้พบประติมากรรม พระพุทธรูป และโบราณสถาน ในพระพุทธรูปศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศไทย มีอายุเก่าแก่ที่สุดอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา นักโบราณคดีได้แบ่งยุคสมัยของพระพุทธรูปที่พบในประเทศไทยตามลักษณะทางศิลปะ และให้ชื่อไว้เพื่อสะดวกในการเลือกขาน คือ

พระพุทธรูปแบบที่ 1 เป็นศิลปะแบบทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) อยู่ในช่วงร่วมสมัยกับศิลปะแบบคุปตะและหลังคุปตะของอินเดีย และลักษณะของพระพุทธรูปตลอดจนลวดลายต่างๆ ก็แสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลทางศิลปะคุปตะ และ หลังคุปตะ ปาละ และเสนา ซึ่งอาจจะได้รับจากอินเดียโดยตรง หรือผ่านมาจากลังกาก็ได้ พระพุทธรูปในยุคนี้นี้เป็นแบบหินยาน แต่ยุคปลายคือประมาณ พุทธศตวรรษที่ 13 ซึ่งร่วมสมัยกับศิลปะแบบศรีวิชัยนั้นได้ปรากฏศิลปะแบบทวารวดี เป็นอิทธิพลของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ด้วยพระพุทธรูปในศิลปะแบบ

ทวารวดีมีทั้งที่สักจากหิน พระพุทธรูปปูนปั้น และหล่อด้วยโลหะ พบทั่วไปทั้ง ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พระพุทธรูปแบบที่ 2 เป็นศิลปะแบบศรีวิชัย เจริญรุ่งเรืองระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 13-18 เป็นประติมากรรมในพระพุทธรูปศาสนาแบบมหายาน จึงพบรูปพระโพธิสัตว์มากกว่า พระพุทธรูป ลักษณะศิลปกรรมแสดงให้เห็นอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะ ปาละ และเสนะ ตามลำดับ และมีลักษณะคล้ายกับศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่เกาะชวาและสุมาตรา ด้วยแสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เนื่องจากโบราณวัตถุสถานของศรีวิชัยจะปรากฏอยู่ในภาคใต้ของประเทศไทย พระพุทธรูป

ศรีวิชัยส่วนมากหล่อด้วยโลหะ

พระพุทธรูปแบบที่ 3 เป็นศิลปะแบบลพบุรี มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 การกำหนดอายุของศิลปะสมัยนี้ นักโบราณคดีได้อนุโลมตามแบบศิลปะในประเทศกัมพูชา ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันศิลปกรรมในสมัยนี้สร้างขึ้นตามคติความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายมหายาน ประติมากรรมและพระพุทธรูปส่วนใหญ่ทำด้วยศิลาและโลหะสำริด บริเวณที่พบได้แก่ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พระพุทธรูปแบบที่ 4 เป็นศิลปะแบบเชียงแสน ศิลปกรรมแบบนี้เจริญรุ่งเรืองอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 และศิลปะในพระพุทธรูปศาสนาแบบหินยาน นักโบราณคดีแบ่งพระพุทธรูปในศิลปะเชียงแสนออกเป็น 2 รุ่นคือ

1. พระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรก อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 พระพุทธรูปรุ่นนี้มีลักษณะบางประการที่คล้ายพระพุทธรูปอินเดียสมัยปาละ สร้างด้วยศิลา โลหะ และปูนปั้น

2. พระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นหลัง อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 18-21 มีลักษณะตามแบบล้านนาผสมกับอิทธิพลศิลปะแบบสุโขทัย พระพุทธรูปรุ่นหลังนี้มีทั้งหล่อด้วยโลหะ และสร้างด้วยศิลา รัตนชาติและปูนปั้น และให้อิทธิพลแก่ศิลปะในประเทศลาว (แถบเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์) รวมทั้งศิลปะในอาณาจักรสุโขทัย

พระพุทธรูปแบบที่ 5 เป็นศิลปะแบบสุโขทัย ได้รับยกย่องว่าเป็นยุคทองของศิลปกรรมไทย เจริญรุ่งเรืองประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-20 คือในช่วงที่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี กำหนดอายุตั้งแต่ พ.ศ. 1800 ลงมา พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นทั้งหมดอยู่ในพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายหินยาน อย่างล้นเกล้าฯ ดังนั้นจึงปรากฏลักษณะบางประการคล้ายพระพุทธรูปลังกา แหล่งกำเนิดของพระพุทธรูปหรือศิลปะแบบสุโขทัยนั้น อยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง แถบ จังหวัดสุโขทัย กำแพงเพชร พิษณุโลก และจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งจัดว่าอยู่ในวงแคบกว่าศิลปะแบบอื่นๆ วัสดุที่ใช้ได้แก่ ปูนปั้นและโลหะ

นักโบราณคดีได้แบ่งพระพุทธรูปสุโขทัยออกเป็นหมดย่อยๆ ตามลักษณะพิเศษของพระพุทธรูปดังนี้

1. หมวดใหญ่ มีลักษณะวงพระพักตร์กลมแบบพระพุทธรูปลังกา
2. หมวดกำแพงเพชร มีลักษณะใกล้เคียงกับหมวดใหญ่ แต่วงพระพักตร์

ค่อนข้างเรียวพบมากแถบท้องที่จังหวัดกำแพงเพชร

3. หมวดพระพุทธรูปชินราช ได้แก่ พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระเจ้าลิไท) มีวงพระพักตร์ค่อนข้างกลมทำนองผลมะตูมแบบอินเดีย และสร้างพุทธลักษณะตามคัมภีร์ เช่น สร้างนิ้วพระหัตถ์ให้ยาวเรียวเท่ากัน มีเส้นจีวรคาคที่พระขานูทั้ง 2 ข้าง ซึ่งได้ถ่ายทอดลักษณะนี้แก่พระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นหลัง

4. หมวดพิษณุโลกรุ่นหลัง สร้างขึ้นยุคที่กรุงสุโขทัยเสียเอกราชให้แก่อยุธยาแล้วประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 และนิยมสร้างพระพุทธรูปยืน

5. หมวดเบ็ดเตล็ด คือพระพุทธรูปที่มีลักษณะเข้ากับทั้ง 5 แบบ ที่กล่าว

มาไม่ได้รวมถึงแบบพระพุทธรูปที่มีลักษณะผสมระหว่างพระพุทธรูปแบบเชียงแสน ลังกา และสุโขทัย ซึ่งนักโบราณคดีเรียกว่าหมวดวัดตะกวน ด้วย

พระพุทธรูปแบบที่ 6 เป็นศิลปะแบบอุ່ทอง เป็นศิลปะที่สร้างขึ้นในพระพุทธรูปศาสนาแบบหินยาน เจริญรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณภาคกลาง ซึ่งมีศิลปกรรมแบบทวารวดี เจริญรุ่งเรืองมาก่อน และมีอายุร่วมสมัยกับศิลปะแบบเชียงแสน และสุโขทัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 หรือ 18 ถึงพุทธศตวรรษที่ 20 แบ่งออกเป็น 3 หมวดคือ

1. หมวดที่ 1 มีอิทธิพลทวารวดีและเขมร เกิดขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 หรือ 18
2. หมวดที่ 2 มีอิทธิพลเขมรมากขึ้น เกิดขึ้นหลังพระพุทธรูปรุ่นแรก

เล็กน้อย

3. หมวดที่ 3 มีอิทธิพลของศิลปะแบบสุโขทัย พระพุทธรูปรุ่นนี้สร้างขึ้นภายหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยาแล้ว และเจริญต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 20

วัสดุที่ใช้สร้างพระพุทธรูปแบบอุ່ทองได้แก่ โลหะ ปูนปั้น หินทราย และ ไม้พระพุทธรูปแบบที่ 7 เป็นศิลปะแบบอยุธยา เป็นพระพุทธรูปในพระพุทธรูปศาสนา

ลัทธิมหายาน เจริญรุ่งเรืองในยุคที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย แบ่งออกเป็น 4 ยุค คือ ยุคที่ 1 ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อุ່ทอง) สถาปนาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1893-2031)

ยุคที่ 2 ตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลก จนถึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2006-2171)

ยุคที่ 3 ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จนถึงรัชกาลพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ.2173-2275)

ยุคที่ 4 ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จนถึงสิ้นกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2275-2310)

พระพุทธรูปในศิลปะแบบอยุธยาจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอุษาคเนย์ ลพบุรี และสุโขทัย และให้อิทธิพลแก่ศิลปะสมัยหลังคือ ธนบุรี และ รัตนโกสินทร์

วัสดุที่ใช้สร้างพระพุทธรูปได้แก่ ศิลา โลหะ ไม้ และปูนปั้น

พระพุทธรูปแบบที่ 8 เป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สถาปนากรุงเทพมหานคร ตั้งแต่พุทธศักราช 2325 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ศิลปกรรมสมัยนี้เกิดขึ้นในพุทธศาสนาแบบหินยาน

ในยุคแรกจะมีอิทธิพลศิลปะแบบอยุธยา เนื่องจากช่างฝีมือยังถ่ายทอดวิธีการ คติจารีตของช่างหรือมีชีวิตมีทายาทสืบต่อมาจากอยุธยา

ในรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการประดิษฐ์ปางพระพุทธรูปเพิ่มขึ้นจากท่าปางสมัยโบราณ

ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ได้เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปโดยจำลองลักษณะพระพุทธรูปโบราณ ที่งดงามสมัยต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น การสร้างพระพุทธรูปในสมัยปัจจุบันก็ไม่ค่อยมีการสร้างสรรค์ศิลปกรรมมากนัก จึงไม่อาจกล่าวถึงลักษณะเฉพาะ หรือเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปยุคนี้ ส่วนมากมักนำลักษณะเด่นของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย เชียงแสน หรืออุษาคเนย์ ซึ่งมีมโนคติอย่างใดอย่างหนึ่งมาสร้าง มีอยู่ช่วงหนึ่งได้มีการคิดแก้ไขลักษณะพระพุทธรูปให้คล้ายมนุษย์จริง แทนที่จะเป็นรูปแบบอุดมคติ เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ทรงสร้างพระพุทธรูปนรินทร์ในรัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ไม่มีพระเมาลี(มวยผม) แต่เป็นที่นิยมเฉพาะในราชสำนักชั่วคราวไม่นาน แล้วกลับมาสร้างตามแบบเดิม

ในรัชกาลปัจจุบันเมื่อมีการฉลองพระพุทธศาสนา ครบ 25 พุทธศตวรรษ ขึ้นในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2500 คณะกรรมการได้คิดแบบพระพุทธรูปขึ้นเพื่อประดิษฐานเป็นประธานในบริเวณพุทธมณฑล องค์หนึ่ง ได้นำท่าพระพุทธรูปปางลีลาของศิลปะสุโขทัย มาเป็นต้นแบบ แต่ได้แก้ไขพุทธลักษณะ เป็นต้นว่าร่างกาย สัดส่วนต่างๆ ให้เหมือนมนุษย์สามัญ โดยมีศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี เป็นผู้ออกแบบ และปั้นพระพุทธรูปต้นแบบไว้ ต่อมากรมศิลปากรได้

ใช้ต้นแบบนี้เป็นหล่อพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐาน ณ พุทธมณฑล เมื่อ พ.ศ. 2525 ได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์”

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2525 : 1-12) ได้เขียนประวัติการสร้างพระพุทธรูปสรุปได้ว่า แต่เดิมชาวอินเดียไม่สร้างพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แต่จะสร้างอย่างอื่นแทน เช่น ปางมหาภิเนษกรมณ์จะทำเป็นรูปม้ามีเครื่องผูกแทน ปางปฐมเทศนาจะทำเป็นรูปธรรมจักรกับกางหมอบแทน รูปพระพุทธรูปที่เป็นมนุษย์เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 โดยช่างชาวคันธารราฐ เป็นครั้งแรก เมื่อประมาณ พ.ศ.370 ตามที่พบพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุด การสร้างพระพุทธรูปชิ้นแรกน่าจะเป็นแนวคิดของกษัตริย์ ให้ประมุขนักปราชญ์ราชบัณฑิต และให้มีข้อบังคับอยู่ 2 อย่างคือ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นต้องคิดให้แปลกกับรูปภาพคนอื่นๆ โดยให้รู้ทันทีว่าเป็นพระพุทธรูป และพระพุทธรูปต้องให้มีลักษณะงาม เป็นที่ชื่นชอบของคนทั้งหลายที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนา ครั้งแรกต้องอาศัย คัมภีร์มหาบุรุษลักษณะของพราหมณ์ ที่แต่งไว้พุทธกาลเป็นต้น และอาศัยคำบอกเล่าบ้าง นอกจากนั้นพวกช่างยังได้อาศัยตามคตินิยมว่าดิงามในกระบวนการช่างของโยนก เป็นหลักความคิดในการสร้างพระพุทธรูปขึ้น ทั้งๆ ที่โดยทั่วไปก็รู้ยังไม่เหมือนกับพระพุทธรูป แต่ก็สามารถให้คนทั้งหลายนิยมนับถือว่าเป็นรูปพระพุทธรูปได้ จึงนับได้ว่าช่างผู้คิดสร้างพระพุทธรูปนั้นมีความฉลาดมากทีเดียว

ไซศรี ศรีอรุณ (2541 : 65-66) ได้เขียนเรื่องพระพุทธรูปรอบองค์พระปฐมเจดีย์ โดยกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูป ว่าคงจะได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธที่รับมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก สำหรับประเทศไทย ได้มีการสร้างศิลปกรรมอันเนื่องในพระพุทธศาสนา มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะทางด้านประติมานวิทยา การสร้างพระพุทธรูปและศิลปกรรมอันอื่นๆ มีอยู่หลายสกุลช่างที่สำคัญ ได้แก่ ทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อยุธยาและรัตนโกสินทร์ โดย ศิลปะแบบทวารวดีเป็นแบบที่เก่าแก่ที่สุด และนิยมทำอยู่ 4 ปาง คือ เดิน นั่ง นอน ยืน และชาวพุทธก็นิยมสร้างพระพุทธรูปถวายวัดและพระมหากษัตริย์ถือเป็นพระราชภารกิจที่สำคัญอีกด้วย

หลวงบริบาล บุรีภัณฑ์ (2505 : 1-2) ได้เขียนเรื่องการสร้างพระพุทธรูป สรุปว่าพระเจ้าแผ่นดินจะดำริให้สร้าง โดยให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตกับพวกช่างฝีมือประชุมกัน โดยมีข้อบังคับ อยู่ 2 ประการ คือ ต้องคิดให้แปลกไปจากรูปอื่นๆ ใครเห็นให้รู้ทันทีว่าเป็นรูปพระพุทธรูปประการหนึ่ง และต้องให้งามชอกใจคนทั้งหลายที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

สมพร อนุโพธิ์ (2524 : บทคัดย่อ) ได้เขียนเรื่องพระพุทธรูปปางต่างๆ และพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทย กล่าวถึงเรื่องการแบ่งยุคสมัยของพระพุทธรูปในประเทศไทย สรุปว่ามีมูลเหตุ ในการสร้างที่แตกต่างกัน ทั้งสถานที่และยุคสมัย เป็นต้นว่า สมัยคันธารราฐ

ทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์เป็นต้น ในส่วนที่เรียกว่า ปางนั้น ก็เรียกชื่อจากลักษณะที่ต่างกันอย่างออกไป เช่น ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา ปางลีลา ปางไสยาสน์ ปางประทับยืน เป็นต้น พระพุทธรูปไม้ก็ได้แกะสลักเป็นปางต่างๆ เช่นเดียวกัน แต่ไม่เท่าพระพุทธรูปตามยุคสมัยต่างๆ

พระพุทธรูปแบบแรก มักเป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดเล็กที่ครองจีวรห่มเฉียงเปิด พระอังสาขวา จีวรเป็นริ้วหมดทั้งสองค้ ที่เบื้องล่างใกล้พระบาทมีขอบจีวรห่มวนเป็นวงกลมมากขึ้นมาพาดข้อพระหัตถ์ซ้ายแล้วตกลงมาเป็นเส้นตรงเบื้องซ้ายของพระวรกาย เพราะพระกรซ้ายได้เล็กจิรวาดขึ้น ขายจีวรที่เหลือตกพาดพระขนองซ้ายลงไปทางด้านหลังของพระองค์ โดยมีได้นำกลับมาพันพระกรซ้ายใหม่ พระหัตถ์ขวามักแสดงปางประทานอภัย หรือทรงสั่งสอน (วิตรรกะ) พระหัตถ์ซ้ายทรงยึดขอบจีวรไว้ในพระหัตถ์ มิฉะนั้นก็จะกำอยู่เฉยๆ เนื้อพระอุระ พระพุทธรูปแบบนี้มี เป็นต้น

พระพุทธรูปแบบที่ 2 คือ แบบที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบคุปตะและหลังคุปตะนั้น ได้แก่ศิลปะทวารวดีในประเทศไทย พระพุทธรูปครองจีวรเรียบไม่มีริ้ว มีทั้งครองจีวรห่มคลุมและห่มเฉียง สำหรับพระพุทธรูปครองจีวรห่มคลุมแม้ว่าจะครองคล้ายศิลปะแบบอมราวดี คือ ขายจีวรทั้งหมดปล่อยพาดลงไปเบื้องหลัง แต่ก็กลับนำขอบจีวรมาพันรอบช่วงพระกรหน้าเบื้องซ้ายอีกครั้งหนึ่งตามแบบคุปตะและหลังคุปตะ และขายจีวรก็ยึดอยู่ในพระหัตถ์ซ้าย ลักษณะการครองจีวรแบบนี้อาจแลเห็นได้ชัดเจน จากด้านหลังของพระพุทธรูปครองจีวรห่มคลุมและหลังคุปตะที่พบที่ตำบลพงตึก จังหวัดกาญจนบุรี พระพุทธรูปองค์นี้ครองจีวรแบบ เป็นริ้วเป็นพิเศษ คล้ายกับพระพุทธรูปที่วาดขึ้นบนเสาที่ถ้ำอชันดาถ้ำที่ 11 การที่พระพุทธรูปองค์นี้ครองจีวรดังกล่าว คือมีขายจีวรจากด้านหลังมาพัน รอบพระกร ซ้ายเบื้องหน้าและขายจีวรก็ยึดอยู่ในพระหัตถ์ซ้าย รวมทั้งขอบจีวรก็ตกลงมาจากข้อพระหัตถ์ ทั้งสองขอบ ก็ตกลงมาเป็นเส้นตรงมิได้วาดเป็นเส้นอ่อนสวยดังในศิลปะแบบคุปตะ ซึ่งทำให้เราอาจจัดพระพุทธรูปองค์ที่พบที่ตำบลพงตึก ไว้ในศิลปะอินเดียแบบหลังคุปตะ สำหรับพระพุทธรูปที่ครองจีวรแบบห่มคลุมในแบบที่ 2 นี้ เราอาจเห็นได้อย่างชัดเจนว่าดัดแปลงมาจากพระพุทธรูปอินเดียแบบคุปตะและหลังคุปตะ แม้ว่าพระพุทธรูปในแบบหลังคุปตะ ของอินเดียจะยังมีขอบจีวรเบื้องด้านล่างทางด้านหน้าไม่เหมือนกัน คือขอบจีวรทางด้านขวาเป็นวงโค้งทั้งทางด้านบนและด้านล่าง แต่ขอบจีวรทางด้านซ้าย เป็นวงโค้งทางด้านบน และเป็นมุมเหลี่ยมทางด้านล่าง แต่พระพุทธรูปแบบทวารวดีก็นำมาดัดแปลงต่อไปอีก คือทำให้ขอบจีวรด้านบนเป็นวงโค้ง และขอบจีวรด้านล่างเป็นมุมสี่เหลี่ยม มีริ้วผ้าประกอบทั้งสองด้าน

สำหรับพระพุทธรูปแบบทวารวดีที่ครองจีวรแบบห่มเฉียงก็เลียนแบบมาจากพระพุทธรูปแบบคุปตะเช่นเดียวกัน พระพุทธรูปทวารวดีรุ่นแรกยังไม่มีขายจีวรพาดอยู่เหนือพระอังสาซ้าย แต่ในสมัยต่อมาจึงเริ่มมีขายจีวรพาดอยู่เหนือพระอังสาซ้าย การที่มีขายจีวรพาดอยู่เหนือ

พระอังสาซ้ายนี้คงเลียนแบบมาจากศิลปะอินเดียแบบหลังคุปตะตอนปลาย ที่ถ้ำเอลลูรา ที่ 12 ที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะในขณะนั้นมีการครองจักรแบบใหม่ คือแทนที่จะครองด้านหลังไปด้านหน้าดังเดิม กลับครองด้านหน้าไปด้านหลัง จึงมีชายจักรพาดอยู่เหนือพระอังสาซ้ายพระพุทธรูปครองจักรห่มแยงแบบทวารวดีรุ่นหลังยังได้รับอิทธิพลแบบปาละ (พุทธศตวรรษที่ 14-17) อีก คือ นอกจากจะมีชายจักรพาดอยู่เหนือพระอังสาแล้วซ้ายแล้ว ยังมีขอบจักรเป็นเส้นตรงต่อลงมาคลุมข้อพระหัตถ์ซ้ายและพระโสณี (ตะโพก) ซ้ายด้วย

มาบัดนี้ได้ค้นพบพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง ซึ่งอยู่ในระหว่างแบบที่ 1 และแบบที่ 2 เป็นพระพุทธรูปศิลาสูง 59.3 เซนติเมตร พระพุทธรูปองค์นี้มีขมวดพระเกศาแบนเรียบติดกับพระเศียร พระเกตุมาลาแบนมาก พระพัทธขำรุดเกือบทั้งหมด แต่ใบพระกรรณยังคงติดอยู่ ด้านหลังพระเศียรมีประภามณฑลเป็นวงกลม ครองจักรห่มเฉียง ซึ่งเฉียงลงมากจนเกือบถึงบั้นพระองค์ ขอบจักรสลักเป็นเส้นนูน เบื้องกลางมีขอบจักรหนา วกไปพาดข้อพระหัตถ์ซ้ายกำอยู่เหนือขอบจักร และพระอุระด้านซ้าย พระหัตถ์ขวาหักหายไป แต่ยังคงมีเศษหินติดอยู่กับประภังคะขวา ซึ่งแสดงว่าพระกรขวาได้ยกขึ้น และพระหัตถ์แต่ละติดอยู่กับพระองค์ พระหัตถ์ขวานี้อาจแสดงปางประทานอภัยหรือวิตรรกะก็ได้ ทางด้านหลังจักรได้ตกลงไปยังพระขนอง โดยมีได้นำมาพันรอบข้อพระกรซ้ายอีก

เมื่อเป็นดังนี้จะเห็นว่า พระพุทธรูปองค์นี้ครองจักรห่มเฉียงตามแบบศิลปะอมราวดีทุกประการ แต่มีข้อผิดพลาดที่สำคัญอยู่ข้อหนึ่งคือ จักรเรียบไม่มีริ้ว เหตุนี้เราจึงอาจจัดเป็นพระพุทธรูปหัวเหลี่ยมหัวต่อระหว่างอิทธิพลศิลปะอมราวดีและศิลปะแบบคุปตะกับหลังคุปตะได้ สำหรับกำหนดอายุก็คงอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ถ้าเรานำไปเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปแบบเดียวกันซึ่งพบในประเทศกัมพูชาที่วัดจรัล ก็จะทำให้เห็นว่าครองจักรมีลักษณะเหมือนกันทุกประการ แต่พระพุทธรูปที่ค้นพบในประเทศไทยนี้ คงมีอายุเก่ากว่า เพราะพระหัตถ์ซ้ายยังคงกำอยู่เหนือพระอุระตามแบบศิลปะศิลปะแบบอมราวดีสำหรับพระพุทธรูปจากวัดจรัลนั้น พระกรซ้ายยื่นออกไปข้างหน้าตามแบบอินเดีย แบบคุปตะแล้ว เหตุนี้จึงยังคงมีอายุหลังกว่าพระพุทธรูปจากวัดจรัล

นอกจากพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดเล็กซึ่งมักแสดงถึงอิทธิพลศิลปะแบบอมราวดีหรือลังการุ่นต้นแล้วยังมีพระพุทธรูปยืนขนาดเล็กอีกองค์หนึ่ง รวมทั้งพระพุทธรูปนาคปรกศิลาที่พบที่อำเภอลำปลายมาศจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นประติมากรรมสมัยทวารวดียุคต้น พระพุทธรูปศิลาปางสมาธิที่ค้นพบที่ในถ้ำเขาอู่ทอง อำเภออู่ทองจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น

น.ณ ปากน้ำ (2533 : 19-110) ได้เขียนเรื่องพุทธประติมากรรมในประเทศไทยสรุปได้ว่าพุทธประติมากรรมในประเทศไทยโดยแบ่งพุทธประติมากรรมออกเป็น ศิลปะแบบทวารวดี พระนอนแบบทวารวดี ประติมากรรมแบบทวารวดีพระพุทธรูปสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาประติมากรรมหรือฤๅษีประติมากรรมมอญอยุธยา อู่ทองและลพบุรีพระพุทธรูปกับเรือนแก้ว ลวปุระกับลพบุรี พระพุทธรูปศิลา พระพุทธรูปแบบเชียงแสนและพะเยา พระพุทธรูปพะเยา และสมัยอื่นๆ สรุปได้ว่า

งานประติมากรรมพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงเป็นของที่ผลิตขึ้นด้วยวัสดุพื้นเมืองกบตองถิ่นเป็นสำคัญ จะเป็นของที่นำมาจากแหล่งต่างประเทศก็พบนับขึ้นได้

สงวน รอดบุญ (2526 : 167-176) ได้เขียนเรื่องพุทธศิลป์ลาว สรุปลงได้ว่าพุทธศิลป์จากลาวตั้งแต่สมัยก่อนชนชาติลาว และสมัยประวัติศาสตร์ลาว โดยเอาลักษณะลายไม้ จากโบราณสถานประเทศลาวนำมาเสนอประกอบคำบรรยาย เช่น ลายไม้บานประตูพระธาตุอิงฮัง ลายฉลุฐานพระพุทธรูปสำริด หอพระแก้ว มีใจความสำคัญว่า ประติมากรรมของลาวล้วนเป็นประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ทั้งสิ้น ทั้งงาน แกะสลัก (ควัดแกะ) การปั้น-หล่อสำริด และการปั้นปูน ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และกาดกแต่งโบราณสถานทางพระพุทธศาสนา เช่นการสร้างพระพุทธรูป เทวตา นางอัปสร และยักษ์ โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้ จะนิยมพอกมุกลงรักปิดทอง ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยหลัง

สุวิช สติวิทยานันท์ (2529 : 275-278) ได้เขียนประติมากรรมในอีสานสรุปว่า ประติมากรรมในภาคอีสานไว้ว่า ภาคอีสานได้มีการสืบทอดอารยธรรมอย่างไม่ขาดสาย เพราะจากหลักฐานการขุดค้นทางด้านโบราณคดี ทำให้รู้ว่าภาคอีสานเป็นดินแดนแหล่งอารยธรรมอันสำคัญในยุคประวัติศาสตร์สมัยทวารวดี ลพบุรี อยุธยา และรัตนโกสินทร์

สุวิช สติวิทยานันท์ (2534 : 46-49) ได้เขียนเรื่องเรื่องพระไม้ โดยสรุปว่า ได้เสนอทัศนะเรื่องพระพุทธรูปที่เป็นแบบการสร้างพระไม้จากศิลปะล้านช้าง แต่พระไม้ไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากพุทธศานิกชนเท่าที่ควร ทำให้อยู่กระจัดกระจายชำรุดเสียหาย ไปตามกาลเวลา จึงน่าจะหยิบยกขึ้นมาศึกษาพิจารณารูปแบบศิลปะพื้นบ้าน ดังกล่าว

เน่งน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นครพนม (2535 : 5-93) ได้เขียนเรื่องไม้แกะสลักอีสาน สรุปว่า ไม้แกะสลักอีสานมีความซื่อบริสุทธิ์ มีความเรียบง่าย โปร่งใส ตรงไปตรงมา สิ่งเหล่านี้จะซ่อนลึกอยู่ในจิตวิญญาณ และวิถีชีวิตของชาวอีสานดั้งเดิม ซึ่งต่างกับอีสานปัจจุบัน นอกจากนั้นยังได้รวบรวมภาพไม้แกะสลัก ทั้งที่เป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ที่พบเห็นได้จากพุทธสถาน เช่น โบสถ์ สิม หอไตร พระพุทธรูปไม้ ตู้พระธรรม ธรรมาสน์ บานประตู หน้าต่าง ฯลฯ ซึ่งบ่งบอกถึงความศรัทธาและเลื่อมใสในพระศาสนา อย่างแท้จริง ในส่วนของพระพุทธรูปไม้นั้นจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระพุทธรูปแบบเมือง ลักษณะเป็นการสร้างของช่างหลวง และได้รับแบบอย่างมาจากพระพุทธรูปภาคกลาง หรืออาจได้รูปแบบมาจากพระพุทธรูปลาวฝีมือช่างหลวงพระบาง และกลุ่มที่ 2 กลุ่มพระพุทธรูปพื้นเมือง เป็นพระพุทธรูปที่มีฝีมืออย่างชาวบ้าน สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาเป็นพื้นฐาน เน้นความเรียบง่ายมีอิสระทางความคิด

กรมศิลปากร (2545 : 1-17, 186) ได้เขียนเรื่องพัฒนาการอารยธรรมไทยกล่าวถึงประติมากรรมพระพุทธรูปในสมัยทวารวดี พระพุทธรูปสมัยทวารวดีส่วนใหญ่สลักด้วยหิน ที่หล่อเป็นสำริดก็มีบ้างแต่มีขนาดเล็ก พระพุทธรูปรุ่นแรกยังคงมีลักษณะแบบอินเดียอยู่ แต่รุ่นหลังมี

ลักษณะพระพักตร์เป็นแบบพื้นเมืองยิ่งขึ้น เป็นต้นว่า ขมวดพระเกศาใหญ่ พระพักตร์แบน พระขนงทำเป็นเส้นนูนโค้งติดต่อกันตั้งรูปปีกกา พระเนตรโปน พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หนา สำหรับพระพุทธรูปยืนแบบพื้นเมือง พระองค์ตั้งตรงทรงแสดงปางวิตรรกะ (ประทานธรรม) ทั้งสองพระหัตถ์ ปางเช่นนี้ในศิลปะทวารวดีหมายถึงปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

พระพุทธรูปประทับนั่งโดยทั่วไปมักเป็นท่าขัดสมาธิ หากแต่ไขว้ข้อพระบาทหลวมๆ ตามแบบปรยงคสนะ มักแสดงปางสมาธิเป็นพื้น ในขณะที่พระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทแบบปรลมบาทสนะซึ่งมีเป็นจำนวนน้อยซึ่งมักแสดงปางทรงแสดงธรรมด้วยพระหัตถ์ขวาเพียงข้างเดียว

สำหรับพระพุทธรูปที่เป็นภาพปูนตานั้นมีทั้ง ที่เป็นขนาดใหญ่และขนาดเล็กที่เป็นขนาดใหญ่มักแกะสลักอยู่บนผนังถ้ำ เช่นถ้ำโพธิ์สัตว์ จังหวัดสระบุรี และถ้ำเขาอมรัตนจังหวัดเพชรบูรณ์

ถึงสมัยสุโขทัย ประติมากรรมสุโขทัยพบมากเป็นพระพุทธรูป เทวรูปและเทวคา ในส่วนของพระพุทธรูปนั้นแบ่งออกได้เป็น 4 หมวด

1. หมวดใหญ่หรือหมวดทั่วไป บางที่เรียกว่าหมวดคลาสสิก เนื่องจากมีลักษณะที่งดงามพระพักตร์รูปไข่ มีพระรัศมีเป็นเปลว
2. หมวดกำแพงเพชร มีลักษณะคล้ายหมวดแรกแต่มีพระพักตร์แหลมกว่า
3. หมวดพระพุทธรูปชินราช มีพระพักตร์ค่อนข้างกลม นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่มีปลายเสมอกัน
4. หมวดวัดตะกวนซึ่งจัดว่าเป็นพระพุทธรูปรุ่นแรกของสุโขทัยพบครั้งแรกที่วัดตะกวนสุโขทัยมีพระพักตร์ลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปล้านนาในกลุ่มเชียงแสนรุ่นแรกๆ คงสร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19

นิยม วงษ์พงษ์คำ และคณะ (2544 : 31) ได้ทำการศึกษาพระไม้อีสาน 19 จังหวัด ในด้านประวัติความเป็นว่า พระพุทธรูปไม้ของชาวอีสานคงจะมีลักษณะคล้ายกันกับพระไม้ในลาว เพราะผู้คนทั้งสองฝั่งเป็นคนกลุ่มเดียวกันและคงจะได้เริ่มสร้างพระไม้ในสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง และนิยมสร้างพระประทับนั่งมากกว่าประทับยืน และสร้างเพื่อเป็นพุทธรูบูชาและสะเดาะเคราะห์ โดยช่างผู้สร้างแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มช่างพื้นเมืองและช่างหลวง

สมบัติ จำปาเงิน (2545 : 369-371) ได้เขียนเรื่องพระพุทธรูปภูมิภาคเมืองไทยสรุปได้ว่าตำนานการสร้างพระพุทธรูปสรุปได้ว่าสร้างโดยพระเจ้าปเสนโกศล ในขณะที่พระพุทธรูปเจ้ามีพระชนม์ชีพอยู่ นับเป็นพระพุทธรูปองค์แรกที่สร้างขึ้น บางตำนานก็ว่าสร้างหลังจากพระพุทธรูปเจ้าปรีนิพพานไปแล้วเจ็ดร้อยปี บ้างครั้งก็ว่าในสมัยพุทธกาลไม่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเลย โดยให้เหตุผลว่าถ้าสร้างจริงแล้วเหตุใดพระเจ้าอโศกมหาราชไม่ทรงสร้างกลับสร้างเจดีย์ เท่านั้น ในประเทศไทย

พระพุทธรูปก็แบ่งเป็นสมัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ เป็นต้น

ส. พลายน้อย (2546 : 29-38) ได้เขียนถึงพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยเล่ม 1 กล่าวถึงตำนานการสร้างพระพุทธรูป นั้นมีหลักฐานกล่าวกันต่างๆ ตามตำนานเก่าเล่าถึงพระพุทธรูปองค์แรกที่สร้างด้วยแก่นจันทน์ไว้ในเรื่องหนึ่งมีใจความว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดาในดาวดึงส์สวรรค์หนึ่งพรรษานั้น พระเจ้าอุปเสนชิตแห่งกรุงสวตถิมิได้เห็นพระพุทธเจ้าเป็นเวลานาน มีความระลึกถึงจึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แดง ประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ ในกรุงสวตถิมิ ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ ก็บันดาลให้พระพุทธรูปแก่นจันทน์เลื่อนหลักไปจากพุทธอาสน์ แต่พระพุทธองค์ทรงตรัสสั่งให้รักษาพระพุทธรูปแก่นจันทน์แดงไว้ ว่าเพื่อที่จะให้ประชาชนทั้งหลายได้ใช้เป็นแบบอย่างในการสร้างพระพุทธรูปหลังจากที่พระองค์ได้ปรินิพพานไปแล้ว

กรมศิลปากร (2545 : 1-21) ได้เขียนเรื่องพระพุทธรูปสำคัญกล่าวถึงประวัติการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาว่า มีต้นกำเนิดในอินเดียและจัดเป็นเจดีย์ประเภทหนึ่งใน 4 หมวดคือธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุเทสิกเจดีย์ โดยพระพุทธรูปมีกำเนิดที่แคว้นคันธารราช และแพร่ขยายไปในอินเดีย เกิดพุทธศิลป์แบบมถุรา แบบคุปตะ แบบปาละ-เสนะ ส่วนในประเทศไทยไทยก็ได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นสกุลช่างศิลปะต่างๆที่เก่าแก่ที่สุดคือแบบทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ การสร้างสร้างตามมหาบุรุษลักษณะ

ความรู้เกี่ยวกับการประดับตกแต่งและคุณค่าทางศิลปะ

ศิลปกรรมการตกแต่ง ความรู้เกี่ยวกับประติมากรรม (พุลสวัสดิ์ มุมบ้านเช่า. 2549 : 1-28) กล่าวไว้ว่า ประติมากรรม เป็นศิลปะที่มีรูปทรง สามารถจับต้องและชื่นชมความงามได้ด้วยตา และการสัมผัสโดยตรง กลวิธีการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมทำได้หลายวิธี ได้แก่ การปั้น การแกะสลัก การหล่อ การทาบ การตี เคาะ และการเชื่อมต่อให้เป็นรูปทรง ผู้สร้างผลงานประติมากรรมเรียกว่า ประติมากร ประติมากรรมในยุคแรกเริ่มมักจะสร้างเพื่อเป็นรูปเคารพเกี่ยวข้องกับความเชื่อและศาสนา ต่อมาพัฒนาการของประติมากรรมได้สร้างขึ้นเพื่อตกแต่งสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสวยงามด้วยการปั้นและแกะสลักเป็นลวดลายที่วิจิตรบรรจง รวมถึงการสร้างประติมากรรมเป็นอนุสาวรีย์รูปเหมือนพระมหากษัตริย์ หรือบุคคลสำคัญ ในปัจจุบันการสร้างสรรคผลงานประติมากรรมเป็นไปอย่างแพร่หลาย ศิลปินมีอิสระในการคิดและแสดงออก ทั้งรูปแบบและกลวิธี ทำให้ผลงานประติมากรรมมีการพัฒนาสร้างสรรค์ในรูปแบบและแนวคิดที่แปลกใหม่

4.2 ความหมายของประติมากรรม

ความหมายของประติมากรรม มีหลายทัศนะดังนี้

ประติมากรรมเป็นทัศนศิลป์แขนงหนึ่ง เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์รูปทรงที่มองเห็น (Visual Form) มีลักษณะสามมิติ คือ มีความกว้าง ความยาว ความหนาหรือความสูง (อารี สุทธิพันธุ์. 2535)

ประติมากรรม คือสิ่งหนึ่งในการกระทำของมนุษย์ ซึ่งมีลักษณะกึ่งหนึ่งในอากาศ เป็นรูปทรงต่าง ๆ มีทั้งที่ต้องการเรื่องของปริมาตร และไม่ต้องการ (กำจร สุนพงษ์ศรี. 2522) ประติมากรรมในความหมายทางการปฏิบัติ หมายถึง การสร้างสรรค์รูปทรง ในบริเวณว่างด้วยวัสดุ เครื่องมือ และขบวนการ รูปทรงทางประติมากรรมมีลักษณะเป็น 3 มิติ คือ มีความกว้าง ยาว และหนาหรือสูง สามารถสัมผัสจับต้องลูบคลำได้ และยังสามารถมองเห็นได้รอบทุกด้านด้วย

โดยสรุป ประติมากรรม หมายถึง ศิลปะที่เป็นรูปทรง กึ่งระวางเนื้อที่ในอากาศมีลักษณะเป็น 3 มิติ สามารถสัมผัสได้โดยตรงด้วยการจับต้องได้ สร้างสรรค์ได้ด้วยการปั้น การแกะสลัก หรือการหล่อ

การเกิดขึ้นของประติมากรรมแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรก ช่วงประวัติศาสตร์ประติมากรรม ตั้งแต่สมัยอียิปต์จนถึงสมัยบาโรค รอคโคโค ส่วนช่วงที่สอง เป็นประวัติศาสตร์ประติมากรรมยุคบุกเบิกศิลปะสมัยใหม่ ตั้งแต่ศิลปะลัทธิอิมเพรสชันนิสม์ (Impressionism) จนถึงศิลปะคอนเซ็ปชวลอาร์ต (Conceptual Art)

ลักษณะของประติมากรรม แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ ประติมากรรมแบบเหรียญ ประติมากรรมนูนต่ำ ประติมากรรมนูนสูง และประติมากรรมลอยตัวซึ่งเป็นประติมากรรมที่เด่นที่สุด เนื่องจากสามารถมองเห็นได้รอบตัว

ความงามของประติมากรรม ประกอบด้วยความงามลักษณะสูงต่ำ แบบนูนต่ำ นูนสูง และลอยตัว การประกอบกันที่ประสานกลมกลืนเป็นความงามของรูปทรง ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 อย่างคือ บริเวณว่าง ฐานหรือพื้น และลักษณะผิว

รูปแบบของศิลปะในปัจจุบัน คือ ประติมากรรม จะเห็นว่า มีปรากฏให้เห็นอยู่หลายรูปแบบ บางรูปแบบก็เข้าใจได้ง่าย บางรูปแบบดูแล้วไม่เข้าใจว่า คือรูปอะไร ผลงานประติมากรรม หรือผลงานศิลปะ สามารถแบ่งรูปแบบของผลงานได้ 3 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบเหมือนจริง (Realistic Style) คือผลงานประติมากรรมที่พยายามลอกเลียนแบบธรรมชาติที่ตามองเห็นให้เหมือนที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ เช่น รูปปั้นคน สัตว์ และสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นอยู่ในธรรมชาติ การรับรู้และชื่นชมผลงานจึงสามารถรับรู้ได้ง่าย โดยการประเมินเปรียบเทียบผลงานกับสิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ

งานปั้นเป็นงานหนึ่งมีลักษณะรูปแบบเหมือนจริง เพราะเป็นการปั้นของช่างโดยใช้จินตนาการผสมกับรูปแบบธรรมชาติที่มีอยู่ หรือ นำเอาเหตุการณ์จริง มาเป็นรูปแบบในการปั้นปูนให้ชิ้นงานที่ประจักษ์และบ่งบอกถึงความมีคุณค่า และมูลค่าในทางวัฒนธรรม อันเป็น

สื่อให้บุคคลภายนอกได้ศึกษาและเปรียบเทียบกับผลงานต่าง ๆ สุดแต่ว่า ช่างแต่ละกลุ่มจะสร้างสรรค์ผลงานออกมา

2. รูปแบบดัดแปลงใหม่ (Modulation Style) เป็นรูปแบบที่ผู้ออกแบบหรือศิลปินต้องการเปลี่ยนรูปทรงจากธรรมชาติให้แสดงความรู้สึก หรือความงดงามตามความคิดของผู้ออกแบบ โดยการสร้างสรรค์ส่วนต่าง ๆ ใหม่ ด้วยการเพิ่ม การตัดทอน การดัดแปลงในบางส่วน โดยอาศัยรูปทรงจากธรรมชาติผสมผสานกับความคิดสร้างสรรค์ของศิลปินในการเปลี่ยนแปลงรูปทรงประติมากรรมรูปแบบดัดแปลงใหม่ สามารถรับรู้ได้ว่า เป็นรูปอะไร มีรูปทรงอย่างไร เพราะรูปทรงส่วนใหญ่ยังมีเค้าโครงของรูปทรงธรรมชาติ

3. รูปแบบนามธรรม (Abstract Style) การถ่ายทอดรูปแบบนามธรรม ผู้ออกแบบหรือศิลปินจะไม่คำนึงถึงรูปทรงของธรรมชาติ ผู้ออกแบบจะใช้รูปทรงที่คิดสร้างสรรค์ ขึ้นเอง เช่นรูปทรงเรขาคณิต หรือรูปทรงอิสระ นำมาประกอบกันให้เกิดความงาม โดยใช้หลักการจัดภาพ มาจัดให้เกิดความพอดี ความสมบูรณ์ อย่างมีเอกภาพ ผู้ออกแบบจะต้องมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบของศิลปะ และผู้ที่เข้าใจผลงานนามธรรมก็ต้องมีความรู้ทางองค์ประกอบศิลปะด้วยเช่นเดียวกัน

องค์ประกอบของศิลปะ เป็นส่วนประกอบในส่วนย่อยของการออกแบบซึ่งเป็นสื่อสำคัญในการรวมตัวกันเพื่อสื่อความหมาย และสื่อความรู้สึกในความงาม องค์ประกอบของศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรม ได้แก่ รูปร่าง รูปทรง ลักษณะผิว บริเวณว่าง และสี

4.3 ความเป็นมาของศิลปะปูนปั้น

มนุษย์ใช้ประโยชน์จากปูนขาวมาเป็นเวลาช้านาน แต่หลักฐานที่เหลืออยู่ปรากฏให้เห็นการใช้ปูนขาวสร้างงานศิลปกรรมเป็นส่วนใหญ่ ผลงานของศิลปะปูนปั้นมีหลักฐานมายาวนาน ตั้งแต่ก่อนสถาปนาอาณาจักรของชนชาติไทย (สุโขทัย) ความเป็นมาของศิลปะปูนปั้นไทย แบ่งศึกษาตามยุคสมัยของหลักวิชาประวัติศาสตร์ พบปูนปั้นบนดินแดนไทยก่อนสมัยศิลปะทวารวดี ดังนี้

1. ศิลปะปูนปั้นก่อนสมัยศิลปะทวารวดี

พบหลักฐานการใช้ปูนปั้นสร้างงานศิลปะ ได้แก่ รูปปูนปั้นพระสงฆ์ครองจีวร คล้ายศิลปะอมราวดีในอินเดียโบราณ มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-8 นอกจากนี้ นพวัฒน์ สมพันธ์ (2540 : 57) ยังให้ข้อสันนิษฐานถึงแหล่งการใช้ปูนปั้นที่สระมรกต ปราจีนบุรี และสิ่งก่อสร้างเมืองมโหสถ มีการขุดเจาะบ่อศิลาแลงโดยมีลักษณะการโคลนหุ่นเพื่อทำปูนปั้นประดับ สันนิษฐานว่าน่าจะมีการปั้นปูน โดยชาวอินเดียผู้เข้ามาในดินแดนแถบนี้

2. ศิลปะปูนปั้นสมัยทวาราวดี

นักประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ศิลป์ได้ประมาณอายุพุทธศตวรรษที่ 11-24 พบทั้งประติมากรรม ศิลา ดินเผา และปูนปั้น (วราวุธ สุวรรณฤทธิ์. 2530 : 1) ส่วนใหญ่จะให้เป็นแบบนูนสูง จากหลักฐาน และร่องรอยที่ปรากฏในระยะหลังของยุคนี้ น่าจะมีการใช้ปูนปั้นอย่างแพร่หลาย

ปูนปั้นในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นภาพปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมและพุทธรูปนูนสูง ตัวอย่าง ปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรม เช่น ภาพนักรบคนตรีหญิง พบที่พระเจดีย์ในตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี มีลักษณะเป็นภาพผู้หญิงกำลังเล่นดนตรี ด้วยเครื่องดนตรีต่าง ๆ ทั้งตีตีพิณ ตีฉิ่ง ไก่ บัณเฑาะห์ ลักษณะการแต่งกายห่มผ้าบางพาดไหล่ เก้าอี้สูง ใส่ต่างหูอันโต ๆ (ปณิต แสงสว่าง. 2541 : 19)

ส่วนพุทธรูปในสมัยนี้ นิยมสร้างพระพุทธรูปสลักหิน โดยมีการปั้นปูนเป็นส่วนประกอบ นักวิชาการประวัติศาสตร์ศิลป์สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นพระพุทธรูปในยุคก่อนหน้านี้ แล้วมาทำการบูรณะในสมัยหลัง เช่น พระนอนจำหลักศิลาจากผนังถ้ำ ภายในถ้ำผาโกล เพื่อมาบรรจุ จังหวัดราชบุรี เป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ มีพระรัศมีเป็นลายปูนปั้น ตอนบนมีลักษณะลำต้นกิ่งก้านของต้นสาละและประกอบด้วยภาพเทพชุมนุม น.ณ ปากน้ำ (2532 : 9) สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นภาพจำหลักสมัยพูนัน (ราวพุทธศตวรรษที่ 8-10) แล้วมาบูรณะในสมัยทวาราวดี นอกจากนี้ ยังมีการขุดพบซากชิ้นส่วนของงานปูนปั้น แต่ส่วนใหญ่จะเป็นชิ้นส่วนปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย

งานปูนปั้นในสมัยทวาราวดี แสดงถึงความสำคัญของกรรมวิธีปูนปั้นในการสร้างศิลปกรรมของสมัยนี้ และสามารถใช้ศึกษาถึงวิถีชีวิต การแต่งกาย ศาสนาของคนในสมัยทวาราวดีได้เป็นอย่างดี

3. ศิลปะปูนปั้นสมัยศรีวิชัย

อาณาจักรศรีวิชัย เริ่มประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 - 18 มีการสร้างงานจากปูนปั้นอยู่แต่ไม่มาก ที่สร้างอยู่เป็นเพียงข้อสันนิษฐานว่า มีการปั้นปูนรูปนูนสูงเป็นภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ มีนาคปรก โครงสร้างภายในสานด้วยไม้ไผ่พอกดินเหนียวและปูนภายนอก ภายหลัง ถูกเปลี่ยนเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ที่ ถ้ำคูหาภิมุข จังหวัดยะลา และมีข้อสันนิษฐานถึงการไหลดลายนูนปั้นของพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (นพวัฒน์ สมพันธ์. 2540 : 9) บ่งบอกให้รู้ว่า ศิลปะปูนปั้นในอาณาจักรศรีวิชัย มีการสร้างอยู่แต่ในปริมาณน้อย หรืออาจเป็นเพราะหลักฐานได้พังสลายไป เช่นเดียวกับสมัยลพบุรี

4. ศิลปะปูนปั้นสมัยลพบุรีและอุททอง

สมัยลพบุรีและอุทอง ได้พบว่า มีการใช้ปูนปั้นในการสร้างศิลปกรรมน้อย อาจจะเป็นเพราะศิลปะลพบุรีได้รับอิทธิพลจากขอม จึงนิยมการสลักหินมากกว่าหรืออาจจาก หลักฐานงานปูนปั้นสูญสลายไป ตัวอย่างงานปูนปั้นสมัยนี้ เช่น ลวดลายปูนปั้นที่ปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี และพระพุทธรูปปางต่าง ๆ พบในจังหวัดลพบุรี การใช้ศิลปะปูนปั้นในยุคสมัยนี้มีน้อย ซึ่งแตกต่างจากศิลปกรรมของอาณาจักรทางตอนเหนือมาก

5. ศิลปะปูนปั้นสมัยอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของประเทศไทยเป็นระยะเวลายาวนาน ในตอนต้น มีการใช้ศิลปะปูนปั้นอยู่บ้างแต่ไม่ได้รับความนิยม อาจเป็นเพราะรูปแบบของอิทธิพลศิลปะขอม จึงนิยมการสลักพระพุทธรูปด้วยศิลา (สงวน รอดบุญ. 2526 : 120) ส่วนปูนปั้นที่ปรากฏอยู่มีบ้าง เช่น พระปฎิมาประธานวัดพนัญเชิง ฯลฯ

โดยระยะต่อมาเริ่มมีการใช้กรรมวิธีปั้นปูน ในการสร้างประติมากรรมมากขึ้น ที่สวยงามพิเศษน่าจะเป็นลวดลายปูนปั้นประดับปราสาท วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก มีลักษณะ การสร้างปราสาทแบบประยุกต์ ที่มีลักษณะเป็นแบบไทยมากขึ้น และใช้ปูนปั้นประดับแทนหินสลัก แต่ ก็ยังไม่สามารถระบายละเอียดได้อย่างเด่นชัด เพราะมีการปฏิสังขรณ์งานปูนปั้นที่วัดนี้ด้วย (สันติ เล็กสุขุม. 2540 : ไม่มีเลขหน้า)

สมัยอยุธยาตอนปลาย นับว่าเป็นยุคสมัยที่มีการใช้กรรมวิธีปั้นปูนสร้าง ประติมากรรมมาก ทั้งพุทธปฏิมาต่าง ๆ เช่น พระประธาน วัดหน้าพระเมรุ และพระพุทธรูป ทรงเครื่องขนาดใหญ่ ปั้นปูนตามเมรุทิศ เมรุรายพระระเบียงครอบพระพุทธรูปปราสาท วัดไชยรัตนาราม เป็นต้น และศิลปะปูนปั้นอยุธยาที่สวยงามมีคุณค่า แสดงภูมิปัญญาของช่างมากที่สุด คือ ภาพปูนปั้นประดับผนัง (Sculptured Panel) ที่นิยมปั้นเป็นเรื่องราว ส่วนใหญ่จะเป็นพุทธประวัติหรือ ชาดก (สงวน รอดบุญ. 2526 : 124-125) ผลงานที่สวยงามและหลงเหลือถึงในปัจจุบัน ได้แก่ ภาพปูนปั้นเรื่องทศชาติและพุทธประวัติ ประดับผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลัง วิหารวัดโล้ว จังหวัดลพบุรี มีภาพรายละเอียด ดังที่ ภาพปูนปั้นด้านหน้าบริเวณด้านหน้า วิหารวัดโล้ว เป็นภาพ เรื่องทศชาติชาดกอยู่ด้านบน ส่วนด้านล่าง มีการปั้นลวดลายประกอบส่วนใหญ่จะเป็นรูปคนและ เทวดา ส่วนด้านหลังเป็นภาพเล่าเรื่อง ปฐมสมโพธิ และพุทธประวัติ ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่า น่าจะได้รับอิทธิพลรูปแบบปูนปั้นจากลวดลายที่ วัดนางพญา จังหวัดสุโขทัย สำหรับภาพปูนปั้นเรื่อง พุทธประวัติที่ผนังเมรุวัดไชยวัฒนาราม ก็มีความสวยงามได้สัดส่วนเช่นกัน แต่น่าเสียดายปัจจุบันได้ ชำรุดมาก

สรุปได้ว่า ตลอดระยะเวลายาวนานของกรุงศรีอยุธยาศิลปะปูนปั้นก็คงความสำคัญ ใน การสร้างศิลปกรรมของยุคนี้สมัยนี้ และมีการสร้างประติมากรรมปูนปั้น เป็นภาพเล่าเรื่องเหมือนงาน

จิตรกรรม แต่ได้รับความสวยงามสมจริงกว่างานจิตรกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นภูมิปัญญาและความสามารถทางศิลปะของคนในยุคนี้ด้วย

แต่ในช่วงปีพุทธศักราช 2538 ในสมัยรัชกาลที่ 9 สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตเพาะช่าง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และบริษัทปูนซีเมนต์เอกชนได้ร่วมกันจัดประกวดและจัดนิทรรศการศิลปะปูนปั้นขึ้น และมีนโยบายจัดขึ้นประจำปี แต่เมื่อปีพุทธศักราช 2540 ประเทศไทยและภูมิภาคเอเชีย ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจรัฐบาลจึงต้องตัดทอนงบประมาณที่ไม่จำเป็น ประกอบกับธุรกิจต่าง ๆ ต้องระงับการสนับสนุนงานประกวดและนิทรรศการงานปูนปั้นจึงต้องหยุดชะงักลง เป็นปัญหาของการหาผู้สนับสนุนศิลปกรรม (กำจร สุนพงษ์ศรี. 2539 : 57)

4. ความหมายประเภทและกรรมวิธีของงานปูนปั้น

4.1 ความหมายของปูนปั้นไทย

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับงานปูนปั้นไทย พบว่ามีผู้ให้ความหมายของงานปูนปั้นไว้หลายลักษณะ โดยรวมทั้งเนื้อหาครอบคลุมทั้งกระบวนการ กรรมวิธี วัสดุ ประเภทและการใช้งาน ซึ่งรวบรวม สรุปและนำเสนอไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2539 : 540) ให้ความหมายว่า ปูนปั้นเป็นคานามใช้เรียกลวดลายประดับตามอาคารหรือสิ่งก่อสร้าง ที่ทำจากปูนปั้น ลายปูนปั้น

พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ ภาษาอังกฤษไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน. 2530 : 169-170) ให้ความหมายว่า ปูนปั้น หมายถึง ปูนที่ปั้นขึ้นเป็นลวดลายหรือประติมากรรม โดยมาใช้เพื่อตกแต่งอาคาร ซึ่งจะต้องมีส่วนผสมพิเศษให้เกิดความเหนียวเมื่อใช้งานและแข็งตัวเมื่อแห้ง

สัมฤทธิ์ ทองเถื่อน (2537 : 9) ให้ความหมายว่า “งานปูนปั้น” หมายถึงงานศิลปะประเภทหนึ่งมีมาแต่สมัยโบราณโดยใช้ปูนที่ทำมาจากกรรมวิธีพิเศษมีความเหนียว คงทน ทนแดดและฝน ปูนปั้นนี้ส่วนใหญ่นำมาเป็นเครื่องตกแต่งประดับอาคารสิ่งก่อสร้าง ที่เป็นสถาปัตยกรรมจะพบมากตามหน้าบันอุโบสถ วิหาร ซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง ลายหัวเสา ฯลฯ เป็นต้น

บัวไทย แจ่มจันทร์ (2538 : 58) ให้ความหมายของงานปูนปั้นในเชิงกระบวนการสร้างงานว่า ปูนปั้นเป็นกรรมวิธีการสร้างสรรค์งานศิลปะอย่างหนึ่งที่มีมาแต่สมัยโบราณโดยใช้ปูนที่ทำมาจากเปลือกหอยเผาไฟผสมกับน้ำอ้อยซึ่งมีความเหนียวสามารถปั้นเป็นรูปต่าง ๆ ได้เมื่อแห้งแล้วจะแข็งตัวทนแดดทนฝนได้ดี ปูนปั้นนั้นส่วนมากใช้ปั้นเป็นเครื่องตกแต่งประดับประดาอาคารก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมทั้งที่เป็นลวดลาย รูปคน รูปสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนถึงพระพุทธรูป

กำจร สุนพงษ์ศรี (2539 : 53) ให้ความหมายของศิลปะปูนปั้น คือ หนึ่งในศิลปะปูนปั้นคือหนึ่งในสาขาประติมากรรม โดยเรียกชื่อเฉพาะให้ชัดเจนตามคุณลักษณะของวัสดุที่ใช้คือปูนขาวที่เป็นวัสดุหลัก

สรุปความหมายของปูนปั้นที่ครอบคลุมทั้งวัตถุดิบ, กระบวนการและผลงาน สมบูรณ์ว่า ปูนปั้น หมายถึง กรรมวิธีหนึ่งของการสร้างศิลปกรรมประเภทประติมากรรม โดยใช้วิธีการผสมปูนขาวกับวัสดุอื่น ๆ คลุกเคล้าหรือตำ นำมาปั้นทั้งประดับสถาปัตยกรรมและประติมากรรมต่าง ๆ

4.2 ประเภทของงานปูนปั้นไทย

ปูนปั้นไทย จัดเป็นศิลปกรรมไทยประเภทประติมากรรมปูนปั้น ตั้งแต่สมัยโบราณที่พบในประเทศไทย มีผู้เชี่ยวชาญได้จำแนกประเภทไว้ ดังนี้

กรมศิลปากร (2534 : 7) แบ่งประเภทประติมากรรมไทย 3 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 ประเภทรูปทรงลอยตัว เช่น พระพุทธรูป

ประเภทที่ 2 ประเภทรูปทรงที่มีพื้นหลังรองรับ เช่น ภาพปูนปั้น

ประดับ

ประเภทที่ 3 ประเภทรูปทรงจมอยู่ในพื้น เช่น รอยพระพุทธรบาท

กำจร สุนพงษ์ศรี (2539 : 54) แบ่งประเภทปูนปั้นที่พบเห็นทั่วไป

2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 ปูนปั้นลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งอาคารสถาน

ประเภทที่ 2 ปูนปั้นที่เป็นประติมากรรมลอยตัว เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น

ภิญโญ สุวรรณคีรี (2539 : 59) จัดประเภทของศิลปะปูนปั้นไทย ตามหลักประติมากรรมสากล 4 ประเภท

ประเภทที่ 1 คือ ภาพลายเส้นในเนื้อปูน (Low-Relief) มีลักษณะเป็นภาพลายเส้นในเนื้อปูน เป็นกรรมวิธีที่เริ่มจากการจัดผิวหน้าปูนให้เรียบ แล้วใช้วัตถุประเภทเหล็กแหลมเขียนลวดลายลึกลงไปในผิวพื้น

ประเภทที่ 2 คือ ภาพปูนปั้นนูนต่ำ (Base-Relief) เป็นภาพที่มีลักษณะการปั้นพอกมากขึ้นกว่าประเภทแรก นิยมใช้เป็นภาพประดับองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ประเภทที่ 3 คือ ภาพปูนปั้นนูนสูง (High-Relief) ประเภทนี้จะมีความนูนหนา และลอยตัวมากกว่าภาพนูนต่ำ และไม่ถึงขั้นที่เห็นได้รอบด้าน ยังคงเป็นงานประดับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอยู่ โดยเฉพาะหน้าบัน ลวดลายซุ้มประตู หน้าต่าง

ประเภทที่ 4 คือ ภาพปูนปั้นลอยตัว (Roud-Relief) เป็นรูปที่มองได้ทุกทิศทาง เช่น พระพุทธรูปปูนปั้น หรือเทวดา ฯลฯ งานปูนปั้นชนิดนี้จะต้องมีแกนภายในทำจากวัสดุต่าง ๆ ที่นิยมกันมากที่สุด คือ ศิลาแลง เพราะมีน้ำหนักเบา

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2537 : 63) ได้จัดแบ่งและสรุปประเภทปูนปั้น 4 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 งานปูนปั้นประเภทลวดลายประดับตกแต่ง ตัวอย่าง เช่น ลวดลายประดับ พระมหาธาตุเจดีย์ ลวดลายประดับหน้าบัน ลวดลายประดับฐานพระพุทธรูป ฯลฯ

ประเภทที่ 2 งานปูนปั้นประเภทองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ตัวอย่าง เช่น บัวปลายเสา กรอบซุ้มคูหาประตู และหน้าต่าง กรอบหน้าบัน กาบพรหมศร บันแถลง ฯลฯ

ประเภทที่ 3 งานปูนปั้นประเภทประติมากรรมติดที่ ตัวอย่าง เช่น ภาพปูนปั้นพุทธรูปประดับประจำซุ้มคูหา พระบรมธาตุเจดีย์ ภาพปั้นเรื่องพุทธประวัติประดับผนัง ภาพปั้นทวารบาลประจำข้างกรอบช่องประตู

ประเภทที่ 4 งานปูนปั้นประเภทประติมากรรมลอยตัว ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูป-ปฏิมา ประธานประจำพระอุโบสถและพระวิหาร พระพุทธรูปประจำห้องในพระระเบียง พระบรมรูปฉลองพระองค์พระมหากษัตริย์ รูปพระเถระสำคัญ รูปบุคคลที่มีชื่อเสียง ฯลฯ

นพวัฒน์ สมพิน (2540 : 257-258) ได้แบ่งปูนปั้นไว้ 3 ประเภท คือ ประเภทภาพ ประเภทลาย และประเภทภาพปนลาย

ประเภทที่ 1 ประเภทภาพ แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ ชนิดภาพของสิ่งมีชีวิต เช่น คน สัตว์ และต้นไม้ เป็นต้น และชนิดภาพของสิ่งไม่มีชีวิต เช่น วัตถุบนพื้นดิน วัตถุลอยในอากาศ และสิ่งก่อสร้าง เป็นต้น

ประเภทที่ 2 ประเภทลาย แบ่งเป็น 3 ชนิด คือ ชนิดลายธรรมชาติ ชนิดลายความคิด และชนิดลายธรรมชาติผสมความคิด

ประเภทที่ 3 ประเภทภาพปนลาย แบ่งเป็น 3 ชนิด คือ ชนิดที่เป็นกรอบบังคับ ชนิดที่เป็นการตกแต่ง และชนิดที่เป็นเรื่องราว ตัวอย่างเช่น ซาดก ตำนาน ประวัติ และเรื่องพื้นบ้าน เป็นต้น ดังภาพประกอบ 2 (นพวัฒน์ สมพิน. 2540 : 258)

จากการนำเสนอประเภทงานปูนปั้นไทยที่ผู้เชี่ยวชาญ ได้จำแนกหลายประเภท โดยอาศัยหลักการต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การมองให้เป็นภาพหรือแบ่งให้เป็นหมวดหมู่ตามหลักสากล เป็นต้น ซึ่งจะสามารถแบ่งสรุปประเภทงานปูนปั้นให้สะดวกและง่ายขึ้น โดยอาศัยหลักการของกรมศิลปากร และกำจร สุนพงษ์ศรี แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 ปูนปั้นประเภทประติมากรรมรูปทรงลอยตัว มีลักษณะที่ผู้ชมสามารถมองได้รอบด้าน มีการสร้างขึ้นในหลายลักษณะ และหลายประโยชน์ใช้งาน เช่น พุทธปฏิมา รูปยักษ์ หรือนากเฝ้าเชิงบันได ช่างมอประจำประต้วง หรือสิงห์หน้าวัด เป็นต้น

ประเภทที่ 2 ปูนปั้นประเภทประติมากรรมรูปทรงที่มีพื้นรองรับ มีลักษณะเป็นงานที่ติดบนพื้นผิวหนึ่ง ส่วนต่าง ๆ ของอาคารหรือรูปลอยตัวที่ไม่สามารถมองได้รอบด้าน ส่วนใหญ่เป็นงานประติมากรรมประดับสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น หน้าบัน หัวเสา บัว ฐานชุกชี ฯลฯ บางส่วนทำเป็นภาพที่มีเนื้อหาเรื่องราวตามชาดก ตำนาน หรือเรื่องพื้นบ้าน เป็นต้น

4.3 กรรมวิธีของงานปูนปั้นไทย

ส่วนประกอบสำคัญของการสร้างประติมากรรมปูนปั้นคือ ปูนขาว มนุษย์ นำปูนขาวมาใช้ประโยชน์เป็นเวลานาน แต่ไม่มีหลักฐานว่า เริ่มนำมาใช้ในสมัยใด และใครเป็น พบมนุษย์อาจค้นพบปูนขาวด้วยความบังเอิญ เกิดจากการนำหินมาเรียงเป็นฐานสำหรับก่อไฟหุงต้มอาหาร เมื่อก่อนหินถูกความร้อนเกิดการเผาไหม้ เวลาโดนน้ำจึงแตกตัวเป็นผงมีคุณสมบัติพิเศษ คือนำมาผสมน้ำหรือวัสดุอื่น ๆ เมื่อแห้งแข็งตัวทนต่อสภาพอากาศและน้ำฝนได้เป็นอย่างดี กลุ่มคนหลายชาติหลายสมัยรู้จักใช้ประโยชน์จากปูนขาว พบการใช้ปูนขาวตั้งแต่อียิปต์ ชนชาติต่าง ๆ ในเมโสโปเตเมีย จีน อินเดีย กรีก โรมัน หรือแม้แต่จักรวรรดิของชนเผ่าอินคาในเปรู หรือแอสติกในเม็กซิโก โดยการนำมาใช้งานในลักษณะต่าง ๆ แต่ส่วนใหญ่จะนำมาผสมน้ำประสานคลุกเคล้าจนนิ่ม นำมาใช้อุด ปะ หรือปั้นสิ่งต่าง ๆ (กำจร สุนพงษ์ศรี. 2539 : 53)

4.3.1 ขั้นตอนการผลิตปูนขาว

ปูนขาวเกิดจาก หินปูน หรือเปลือกหอยทะเล ซึ่งมีแคลเซียมเป็นธาตุหลักที่เกิดจากหินปูน เรียกว่า ปูนหิน ส่วนปูนที่ได้จากเปลือกหอยทะเล เรียกว่า ปูนหอย (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2537 : 57) กระบวนการผลิตปูนขาวต้องการมีการเผาตามความร้อน ซึ่งนักพัฒนาสมพื้น (2540 : 25) กล่าวถึงขั้นตอนการผลิตปูนขาว สรุปได้ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง นำวัตถุดิบ หินปูนหรือเปลือกหอยทะเลใส่เตา ถ้าเป็นก้อนหินต้องปรับขนาดเรียงให้เรียบร้อย

ขั้นตอนที่สองให้ความร้อนจนวัตถุดิบสุก โดยมากประมาณ 4 วัน แล้วปล่อยให้เตาเย็น

ขั้นตอนที่สาม นำวัตถุดิบที่ได้จากขั้นที่สองออกจากเตา เรียงผึ่งไว้ พรมน้ำจะเกิดการแตกตัวเป็นผงปูนขาว

ขั้นตอนที่สี่ นำผงปูนขาวผ่านตะแกรงร่อน แยกเศษออกสำหรับเผาอีกครั้ง ส่วนปูนที่ได้คุณภาพคือมีสีต่างจากสีขาวต้องนำทิ้งไป

ขั้นตอนที่ห้า ทำการบรรจุหีบห่อ หรือเก็บรักษาการจำหน่าย

คนไทยรู้จักนำปูนขาวมาใช้ประโยชน์หลายลักษณะ แต่ส่วนใหญ่แล้วช่างไทยนิยมนำปูนขาวมาหมัก โดยการนำปูนขาวมาแช่น้ำให้จืด บางทีจะใช้ปูนดิบ (Cao) คือ ปูนที่เผาเรียบร้อยแล้ว ยังไม่ให้ทำแตกตัว เมื่อนำปูนดิบไปหมักในน้ำจะได้ปูนขาวเหนียว ($\text{CaO} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) หรือ (Putty) หรือ (Slaked Lime) นำใส่ตระแกรงร่อน แล้วหมักต่อนานสองสัปดาห์ ถึงหนึ่งปี นำมาใช้ฉาบหรือผสมกับกาว หรือน้ำอ้อยสำหรับการฉาบชั้นนอก ข้อดีของการฉาบด้วยปูนขาว คือ ความยืดหยุ่น เมื่อฉาบแล้วจะทำให้เกิดรูพรุนเล็ก ๆ ที่ไม่สามารถมองเห็นรูเล็ก ๆ นี้ ช่วยให้ระบายความชื้นและทำให้เกิดความเย็นกับตัวอาคาร (สมชาติ จึงศิริอารักษ์. 2540 : ไม่มีเลขหน้า) และปูนที่หมักหรือแช่น้ำสามารถผสมกับส่วนผสมอื่น ๆ ได้แก่ ทราย (Sand) เส้นใย (Fiber) กาวและตัวยึดเกาะ (Gum) นำมาคลุกเคล้าและตำจนเหนียวสามารถปั้นขึ้นรูปได้ดี ช่างไทยนิยมนำมาสร้างศิลปกรรมราว 2,000 ปี

4.3.2 ขั้นตอนการเตรียมส่วนผสมของปูนปั้น

การเตรียมปูนสำหรับปั้น โดยมีส่วนประกอบเฉพาะของช่างแต่ละคน แต่โดยทั่วไป นพวัฒน์ สมพันธ์ (2540 : 42) ได้นำเสนอส่วนประกอบดังนี้

การเตรียมปูนสำหรับปั้น โดยมีส่วนประกอบเฉพาะของช่างแต่ละคน แต่โดยทั่วไป นพวัฒน์ สมพันธ์ (2540 : 42) ได้นำเสนอส่วนประกอบดังนี้

ปูนขาว (Lime) ผ่านการหมัก ตากแห้ง และตะแกรงตาถี่ วัสดุอื่น ๆ ที่อนุโลม ได้แก่ ปูนเปลือกหอย ปูนแดง เป็นต้น

ทราย (Sand) ทำหน้าที่สร้างความแข็งแรง และทรงตัว การเป็นปูนขาวจากแหล่งน้ำจืด นำมาผึ่งผ่านตะแกรงตาถี่ วัสดุที่อนุโลมเข้ากลุ่มทราย ได้แก่ ผงหินทรายแดง และฝุ่นผงหิน เป็นต้น

เส้นใย (Fiber) ทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวประสานให้ปูนเกาะตัวเป็นกลุ่มก้อน นานไปจะสลายตัวปล่อยให้ปูนขาวทำหน้าที่ยึดเกาะ เส้นใยนี้พบตามธรรมชาติแต่ละท้องถิ่นมีเส้นใยต่าง ๆ ที่นำมาใช้ เช่น

ภาคเหนือ นิยมใช้จากเปลือกต้นสา เปลือกต้นข่อย เปลือกเถาวัลย์ และเปลือกพืชที่มีเส้นหรือเส้นใยเหนียวละเอียด กระดาษรม ใผ่ กระดาษว่า สมุดข่อย เชือกกล้วย ขนสัตว์ ฟางข้าว เส้นด้าย เชือกจากพื้น เศษผ้าฝ้าย เป็นต้น

ภาคอีสาน นิยมใช้เส้นปอมากที่สุด ระดับรองลงมาได้แก่ เปลือกข่อย ต้นกก เชือกกล้วย กระดาษ ใผ่ ขนสัตว์ ฟางข้าว เส้นไหม ผ้าฝ้าย เส้นด้าย เป็นต้น

ภาคตะวันออก มีพืชหลายชนิดที่นำมาผสมได้ เช่น เปลือกต้นข่อย เปลือกต้นปอ ต้นกก ฟางข้าว เชือกกล้วย ผ้าฝ้าย เปลือกต้นเสม็ด ขนสัตว์ เป็นต้น

ภาคกลาง มีพืชและวัสดุหลายชนิด ที่สามารถใช้เป็นเส้นใยในส่วนผสมของ ปูนได้คล้ายกับภาคตะวันออก

ภาคใต้ มีพืชและวัสดุหลายชนิด ที่อาจนำมาเป็นเส้นใยผสมกับปูน เช่น เปลือกต้นข่อย ต้นกก ฟางข้าว เชือกกล้วย กระดาษต่าง ๆ ใผ่ เปลือกเถาวัลย์และเปลือกไม้ ที่มี เส้นใยเล็กและเหนียว ฯลฯ

กาว (Gum) ทำหน้าที่เป็นตัวยึดระหว่างอนุภาคเล็ก ๆ และทำให้เส้นใยต่าง ๆ เกาะกันแน่นขึ้นในระยะยาวจะสลายตัว ตามภาคต่าง ๆ จะมีวัสดุใช้เป็นกาวแตกต่างกันไป ดังนี้

ภาคเหนือ นิยมใช้น้ำมันตั้งอิ้วหรือฮับบัก กำเนิดในประเทศจีน และวัสดุอื่น เช่น น้ำมันยาง น้ำมันสน ยางต้นรัก น้ำมันแก้ว เป็นต้น

ภาคอีสาน นิยมใช้กาวจากหนังสัตว์ ยางและน้ำมันจากพืช เช่น ยางรัก ยาง บง น้ำตาลจากต้นอ้อย ข้าวเหนียวเปียก (ข้าวเหนียวต้มน้ำจนเปื่อย) ฯลฯ

ภาคตะวันออก ภาคกลาง ภาคใต้ จะนิยมใช้วัสดุยึดเกาะเหมือนกันคือ กาวหนังสัตว์หรือหนังปลา น้ำอ้อยหรือน้ำตาลโตนด ยางไม้และน้ำมัน ฯลฯ

วัสดุอื่น ๆ ได้แก่ ครั่ง สี่ฝุ่น ดินลูกรังละเอียด กล้วยดิบ เป็นต้น

4.3.3 ขั้นตอนการผสมปูนปั้น

ขั้นตอนการผสม เตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่กล่าวข้างต้นตามสัดส่วน ผสมวัสดุ ทั้งหมดให้เข้ากันแล้วตักจนเป็นเนื้อเดียวกัน มีความเหนียวไม่ติดมือ ทรงตัวได้ ช่างไทยโบราณ เรียกว่า ไม้่ง่วงเหงา เมื่อได้ปูนจากขั้นตอนนี้ สามารถนำมาปั้นขึ้นรูปลวดตามต้องการ สำหรับการ เก็บรักษาให้ผนังมีให้อากาศเข้าได้แล้วแช่น้ำไว้ เก็บได้ประมาณ 1 เดือน โดยมีสัดส่วนของวัสดุ สูตรหรือสัดส่วนในการผสมปูนเพื่อปั้นมีหลากหลาย ซึ่ง นพวัฒน์ สมพันธ์ (2540 : 47) ได้ทำการเก็บ ตัวอย่างปูนปั้นจากภาคต่าง ๆ เมื่อปี พ.ศ. 2539 มาวิเคราะห์ พบว่ามีสัดส่วนวัสดุโดยเฉลี่ย คือ วัสดุประเภทปูนร้อยละ 42.61 ประเภททรายร้อยละ 38.5 ประเภทเส้นใย ร้อย 11.58 ประเภท กาวหรือตัวยึด ร้อยละ 24.88 และวัสดุอื่น ๆ ร้อยละ 1.97

4.3.4 ขั้นตอนการปั้นปูน

ขั้นตอนการปั้นปูน มีผู้เชี่ยวชาญได้กำหนดขั้นตอนของการปั้นปูนไว้หลาย ลักษณะดังนี้

บัวไทย แจ่มจันทร์ (2538 : 59-60) กล่าวถึงขั้นตอนของปูนปั้นเพชรบุรี ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง ขั้นตอนการเขียนลาย

ขั้นตอนที่สอง การโคลนปูน คือการทำตัวยัดถาวรจากปูน หรือปูนซิเมนต์ ใช้เป็นโครงสร้างอย่างหยาบ ๆ เมื่อปูนแข็งตัวแล้ว ช่างจะเริ่มปั้นเป็นรูปทรงที่ได้ออกแบบไว้

ขั้นตอนที่สาม การตกแต่งปูน คือการปั้นตกแต่งรูปทรงหรือลวดลายที่เป็น
ป็นไว้ในชั้นที่สอง เช่น ปั้นตกแต่งเครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย เป็นต้น

ขั้นตอนที่สี่ การปั้นตัวทับลาย คือการปั้นลายประกอบด้านหลังลายประธาน

ขั้นตอนที่ห้า การปั้นลายและปิดทองร่องกระฉก เป็นขั้นตอนการตกแต่ง
เพิ่มเติมความสวยงาม ถ้าต้องการปล่อยเป็นลายปูนก็ทำได้

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ (2540 : 60-63) กล่าวถึงขั้นตอนการปั้นปูนบนพื้น

ภาพว่า

ขั้นตอนที่หนึ่ง การร่างแบบ อาจเริ่มร่างแบบลงกระดาษหรือผู้ที่มีความ
ชำนาญอาจร่างบนพื้นจริง โดยใช้ก้านไม้จากต้นพรกร่าง แล้วใช้ฟู่กันลงสี “ครุ” สีที่มีสีครามอมดำ
(Indigo)เขียนทับแล้วปิดลายเส้นถ่านออก

ขั้นตอนที่สอง การเตรียมพื้น พื้นก่ออิฐถือปูน ควรมีการฉาบให้เรียบร้อยร่าง
แบบลายตรงส่วนที่เป็นแบบลายต้องทำผิวให้ขรุขระ โดยการใช้ขวานเฉาะเบา ๆ เพื่อปูนจะได้
เกาะติดสำหรับส่วนที่ยื่นนูนหนาจะมีการตอก “ทอย” (ไม้ไผ่เหลา) เพื่อรองรับน้ำหนักและให้ปูนยึด
เกาะปลายทอยได้

ขั้นตอนที่สาม พื้นไม้จะทำการร่างแบบและทาน้ำเทือกปูน (ปูนที่ทำให้เหลา
เต็มกาหรือน้ำมันมาก) ทาลงบนพื้นไม้ในบริเวณลวดลาย หรือรูปที่ร่างไว้

ขั้นตอนที่สี่ งานขึ้นรูปหรืองานก่อตัวด้วยปูนขึ้นเป็นรูปทรงเลา ๆ ให้เป็นเค้า
โครงสำหรับปั้นให้เป็นรูปต่อไป เรียกว่า รูปโคลน

ขั้นตอนที่ห้า งานปั้นรูปคือการก่อตัวด้วยปูนมาพอกจากกการขึ้นรูปทำให้
เป็นภาพหรือรูปที่มีลักษณะชัดเจน แสดงลักษณะท่าทางอาการต่าง ๆ

ขั้นตอนที่หก งานปั้นส่วนละเอียด คือการตกแต่งรูปหรือลวดลายต่าง ๆ
ให้เด่นชัดผิวเรียบสวยงาม

ขั้นตอนที่เจ็ด งานปั้นส่วนละเอียด คือการตกแต่งงานปูนปั้นที่มีทั้งงานที่
ปล่อยให้เห็นเนื้อปูน และงานที่ประดับตกแต่ง การประดับตกแต่งทำได้หลายวิธีคือ การตกแต่งด้วย
การปิดทองคำเปลว การตกแต่งด้วยการปิดกระฉก และการตกแต่งด้วยการเขียนระบายสี

นพวัฒน์ สมพันธ์ (2540 : 52-54) สรุปขั้นตอนของการปั้นปูน ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง กำหนดแบบ คือการกำหนดแบบอาจเขียนแบบ หรือคิดไว้ใน
สมองเป็นแบบ หรือรับนโยบายจากบุคคล

ขั้นตอนที่สอง เตรียมพื้นผิว มีความแตกต่างตามลักษณะพื้นผิว

ขั้นตอนที่สาม ร่างเส้นและโคลนหุ่น

ขั้นตอนที่สี่ ดำเนินการปั้น

ขั้นตอนที่ห้า ขึ้นเก็บแต่งรายละเอียด

มีรายละเอียดดังภาพประกอบ 3 (นพวัฒน์ สมพิน. 2540 : 54)

ขั้นตอนของการปั้นปูนที่ผู้เชี่ยวชาญ ได้กำหนดตามมีลักษณะคล้ายกัน ซึ่งสรุปเป็นขั้นตอนใหญ่ ๆ ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง การออกแบบและเตรียมการ คือมีการทำงานออกแบบ กำหนดแบบงานปูนปั้น และการเตรียมการทั้งวัสดุ ได้แก่ ปูนที่ผสมเรียบร้อย อุปกรณ์ต่าง ๆ รวมถึง การเตรียมพื้นผิว หรือรูปทรงแกนสำหรับการปั้นปูน และทำการร่างแบบลงบนพื้นผิว หรือรูปทรงแกน

ขั้นตอนที่สอง การปั้นปูนเริ่มจากการโกลนปูน สำหรับเป็นแกนให้ปูนยึดเกาะ ปั้นเป็นรูปทรงหรือลวดลายที่ต้องการ และตกแต่งรายละเอียดของงานปูน เช่น ทำผิวให้เรียบเกลี้ยง หรือเขียนริ้วรอยให้เด่นชัด เป็นต้น

ขั้นตอนที่สาม การตกแต่งประดับ คือการตกแต่งผลงาน อาจปล่อยทิ้ง เป็นผิวปูน หรือตกแต่ง ปิดทองติดกระจกหรือระบายสี ตามได้ออกแบบไว้

เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการทุกขั้นตอน ปูนที่เป็นของผสมมีลักษณะนิ่ม เมื่อสัมผัสกับอากาศจะเปลี่ยนสถานะเป็นของแข็งหรือหินปูนอีกครั้งโดยใช้เวลา 1-100 ปี (สมชาติ จึงศิริอารักษ์. 2530 : 5) โดยมีวัฏจักรของปูนขาวจนถึงปูนดำ ดังนี้ (นพวัฒน์ สมพิน. 2540 : ไม่มีเลขหน้า)

2. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรม

2.1 คุณค่าของศิลปะ

ความหมายของคำว่า “คุณค่า” และ “คุณค่าศิลปะ”

ผู้เชี่ยวชาญทางด้านปรัชญา และการศึกษาได้ให้ความหมายของคุณค่าต่าง ๆ

ดังนี้ คุณค่า คือ ระดับของการประเมินค่าข้อเท็จจริงในแง่ต่าง ๆ

(กิริติ บุญเจือ. 2522 ก : 47)

ให้ความหมายของคุณค่า คือ ระดับของการประเมินค่าข้อเท็จจริงในแง่ต่าง ๆ โดยอาศัยกฎเกณฑ์เงื่อนไขทั้งที่เป็นเฉพาะตัว ได้แก่ พื้นฐานประสบการณ์ ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ อารมณ์และสภาวะจิตในขณะประเมิน ฯลฯ ส่วนเงื่อนไขกฎเกณฑ์ที่เป็นข้อตกลงร่วมกัน ได้แก่ กฎหรือข้อกำหนดต่าง ๆ ที่เป็นแกนร่วมใช้ยึดถือในการประเมิน ซึ่งข้อตกลงร่วมกันนี้จะมีความแตกต่างกันออกไปตามสภาพของกาลเวลาและสถานที่ (ประเสริฐ ศิลรัตน์. 2525 : 78)

ราชบัณฑิตยสถาน (2538 : 82) ได้ให้ความหมายในพจนานุกรมฉบับ

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 โดยให้ความหมายของคำว่า “คุณ” หมายถึง ความดีที่มีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ส่วนคำว่า “ค่า” ให้ความหมายสามความหมาย ความหมายแรก หมายถึง คุณประโยชน์ในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเกิดเป็นเงินไม่ได้ เช่น ขอสิ่งนี้หากามีได้ ส่วนความหมายที่สองหมายถึงคุณประโยชน์

ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจคำนวณหรือประเมินเป็นราคาได้ เช่น ทองคำมีค่ามากกว่า ก้อน หิน ส่วนความหมายที่สุดท้ายหมายถึง จำนวนเงินหรือสิ่งอื่นที่จ่ายให้หรือรับไป เช่น ค่าจ้าง ค่าเช่า ค่าโดยสาร ซึ่งจากความหมายที่กล่าวมาจะสรุปและรวมความของคำว่า คุณค่า ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางศิลปะ ความหมายว่าดังนี้ คุณค่า หมายถึง ความดีและคุณประโยชน์ที่มีอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเกิดเป็นเงินมิได้

จากที่กล่าวมามีผู้ให้ความหมายของคุณค่าไว้มากมาย แต่ความหมายของคำว่า คุณค่าที่จะสัมพันธ์กับการศึกษาศิลปะควรมีความหมายว่า คุณค่าหมายถึง ข้อดี ส่วนที่ดีและคุณประโยชน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเป็นนามธรรม สามารถประเมินออกมาให้รับรู้ได้ ดังนั้นเมื่อรวมความกับคำว่า ศิลปะ จึงได้ความหมายของ คุณค่าศิลปะว่าหมายถึง ข้อดี ส่วนที่ดีและคุณประโยชน์ของศิลปะแขนงต่าง ๆ ที่มีลักษณะเป็นผลที่เกิดภายในเป็นนามธรรมแต่สามารถประเมินออกมาให้รับรู้ได้

2.2 ประเภทของคุณค่าศิลปะ

ประเภทของคุณค่าศิลปะส่วนใหญ่จะมีลักษณะเฉพาะลงไปตามสาขาหรือแขนงศิลปะอื่น ๆ แต่มีนักปรัชญา ได้เสนอการแบ่งประเภทของคุณค่าศิลปะตามหลักวิชาอักษวิทยา เป็นวิชาที่ว่าด้วยคุณค่าทั่วไป (กิริติ บุญเจือ. 2522 : 47-49) ดังนี้

2.2.1 แบ่งตามแง่พิจารณา

คุณค่าทางเศรษฐกิจ (Economical Value) เป็นระดับการประเมินที่มองค่าของวัตถุที่จำต้องได้เป็นหลัก โดยมองที่ประโยชน์และราคา

คุณค่าทางจริยะ (Ethic Value) ระดับการประเมินค่าความประพฤติที่สัมพันธ์กับ

จุดหมายของชีวิต ว่าดี เลว ควรหรือไม่ เป็นต้น

คุณค่าทางตรรกะ (logical Value) คือระดับการประเมินค่าของความคิดด้วยกฎเกณฑ์หรือเหตุผลหรือไม่ สมเหตุสมผลหรือไม่

คุณค่าทางญาณะ (Epistemological Value) ได้แก่ ระดับการประเมินคุณค่าความคิดกับความจริงมีความสอดคล้องในระดับได้เป็นจริงหรือเท็จ

คุณค่าทางอภิปรัชญา (Esthetical Value) เป็นระดับการประเมินคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ตามความรู้ของเราว่า สิ่งใดดีค่าเป็นจริงหรือ เป็นมายา

คุณค่าทางสุนทรียะ (Aesthetical Value) คือ ระดับของการประเมินคุณค่าวัตถุ

ความประพติ และความคิดตามอารมณ์ความรู้สึกว่า สวยงาม น่าเกลียด แปลกอย่างไร

2.2.2 แบ่งตามมาตรฐาน

คุณค่าปฏิฐาน (Positive Value) เป็นการมองและประเมินคุณค่าพลางบอกว่า สวยงาม น่าทิ้งหรือแปลก

คุณค่าปฏิเสธ (Negative Value) คือคุณค่าทางลบที่ประเมินได้ว่า น่าเกลียด น่ากลัว

2.2.3 แบ่งตามขอบเขต

คุณค่าทั่วไป (General Value) ได้แก่ คุณค่าที่ประเมินให้คุณค่าส่วนรวมของ ศิลปกรรมหน่วยใดหน่วยหนึ่ง

คุณค่าเฉพาะ (Special Value) ได้แก่ คุณค่าที่ประเมินให้เฉพาะส่วนใดส่วน หนึ่งของศิลปกรรมหน่วยหนึ่ง

2.2.4 แบ่งตามเวลาของการมีคุณค่า

คุณค่าการรรตุภาวะ (Actual Value) คือคุณค่าที่ปรากฏแล้ว

คุณค่าสมรรถภาวะ (Potential Value) คือ คุณค่าที่ยังไม่ปรากฏ แต่อาจจะ ปรากฏ ในภายหลังหรือรอโอกาสแสดงคุณค่านั้น ๆ ออกมา

2.2.5 แบ่งตามความสำคัญ

คุณค่าภายใน (Intrinsic Value) มีลักษณะคุณค่าเพื่อตัวเอง คือ คุณค่าที่มี ประจําตัวและเพื่อตัวเอง

คุณค่าภายนอก (Extrinsic Value) เรียกอีกชื่อว่า คุณค่าอุปกรณ์ เป็นคุณค่าที่ ไม่ ประจําตัวแต่มีอยู่เพื่อให้สิ่งอื่นมีคุณค่า

2.2.6 แบ่งตามความน่าเชื่อถือ

คุณค่าอัตนัย (Subjective Value) เป็นคุณค่าที่เชื่อว่า มีอยู่ภายในของผู้ ประเมิน เท่านั้น ถ้าไม่มีผู้ประเมินก็จะไม่มีคุณค่าอะไร เป็นความเชื่อตามลัทธิอัตนัยนิยม

คุณค่าปรนัย (Objective Value) ได้แก่ คุณค่ามีอยู่แล้วจริงใน สิ่งที่เราจะ ประเมิน ไม่ใช่ว่าคุณค่ามีเพราะประเมินให้เป็นความเชื่อตามลัทธิปรนัยนิยม

คุณค่าสัมพันธ์ (Relational Value) เป็น ความเชื่อในเรื่องคุณค่าว่า ขึ้นอยู่กับทั้ง ผู้ ประเมินและสิ่งที่ประเมิน เป็นความสัมพันธ์กันตามลัทธิสัมพันธ์นิยม (Relationalism)

จากที่กล่าวมาการพิจารณาคูณค่าในแง่ต่าง ๆ จะเห็นว่า มีหลายประเด็นให้พิจารณาแต่ประเด็นใดจะมีความเหมาะสมกับคุณค่าของสิ่งใดนั้นจำเป็นต้องใช้การพิจารณาเฉพาะกรณีไป (Rader and Jessup. 1976 : 9)

2.3 คุณค่าศิลปะปูนปั้นไทย

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานและแนวคิดคุณค่าของศิลปะปูนปั้น พบแนวคิดเรื่อง คุณค่า ดังนี้

กรมศิลปากร (2534 : 9-11) แบ่งคุณค่าของประติมากรรมไทย 3 ด้าน คือ

1. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี
2. คุณค่าทางด้านศาสนา
3. คุณค่าทางด้านศิลปะเชิงสุนทรียภาพ

กัลยา เครืออูมิชัย (2537 : 1-10) แบ่งคุณค่าของศิลปะปูนปั้นไทย 3 ด้าน

คือ

1. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี
2. คุณค่าทางด้านศาสนา
3. คุณค่าทางด้านศิลปะ

สุรวดี วรรณภา (2540 : 126-138) แบ่งคุณค่าศิลปะปูนปั้นไทย 3 ด้าน

คือ

1. คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์
2. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลป์
3. คุณค่าทางด้านภูมิปัญญา

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2537 : 137-138) แบ่งคุณค่าศิลปะปูนปั้นไทย

5 ด้าน คือ

1. คุณค่าทางด้านศิลปกรรม
2. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์
3. คุณค่าทางด้านภูมิปัญญาของช่างปูนปั้น
4. คุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม
5. คุณค่าทางด้านคติความเชื่อและขนบนิยม

จากการศึกษาแนวคิดคุณค่า พบว่า แต่ละแนวคิดจะมีคุณค่าบางด้านที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน แนวทางของ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ มีความครอบคลุมเนื้อหาเกือบทุกด้านของแนวคิดอื่น อีกทั้งยังมีการพิจารณาในหลายประเด็น รวมถึงมีประเด็นที่ครอบคลุมกับความสนใจของ

สังคมปัจจุบัน คือ ด้านภูมิปัญญา และมีความกว้างและลึกของด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสม สามารถอธิบายให้บุคคลทั่วไปเข้าใจได้

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์(2537 : 137-138) มาเป็นกรอบในการศึกษาและพบประเด็นสำคัญในคุณค่าแต่ละด้าน ดังนี้

1. คุณค่าด้านศิลปกรรม ประกอบด้วยเรื่อง

1.1 หลักการทัศนศิลป์ (ชะลูด นิ่มเสมอ. 2532 : 10) ซึ่งประกอบด้วยหลักการ

ทางศิลปะ (Principle of Art) และศิลปะธาตุ (Element of Art)

1.2 สุนทรียภาพ (วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์. 2539 : ไม่มีเลขหน้า) ซึ่งประกอบด้วย

เรื่องของความงาม (Beauty) และ ความรู้สึก (Feeling)

2. คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ ประกอบด้วยเรื่อง

2.1 ยุคสมัยของศิลปะในงานปูนปั้น

2.2 อิทธิพลของศิลปะจากชนชาติอื่น และศิลปะประเภทอื่น ๆ ในงานปูนปั้น

2.3 สกุลช่างศิลปะในงานปูนปั้น (สงวน รอดบุญ. 2533 : 1-18)

3. คุณค่าทางด้านภูมิปัญญาของช่างปูนปั้นประกอบด้วยเรื่อง

3.1 ภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาเรื่องวัสดุ (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2537 : 138)

3.2 ภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาพื้นที่ว่างทางสถาปัตยกรรม (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์.

2537 : 137-138)

3.3 ภูมิปัญญาในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2537 : 137-138)

4. คุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วยเรื่อง

4.1 มรดกทางวัฒนธรรม (สุพัตรา สุภาพ. 2531 : 108)

4.2 เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม (ชะลูด นิ่มเสมอ. 2532 : 290)

4.3 พัฒนาการทางวัฒนธรรมหรือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (สุพัตรา สุภาพ. 2531 : 109)

5. คุณค่าทางด้านคติความเชื่อและขนบนิยม ประกอบด้วยเรื่อง

5.1 คติความมาเชื่อทางศาสนา

5.2 ขนบนิยมในการฝึกหัดและสร้างงาน (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2537 : 138)

2.4 คุณค่าทางด้านศิลปกรรม

แต่เดิมการศึกษาตามแบบโบราณ จัดศิลปะปูนปั้นไทยอยู่ในการศึกษาของช่าง สิบหมู่ แต่การศึกษาในปัจจุบันจัดอยู่ในสาขาประติมากรรมหมวดหนึ่งของจิตรศิลป์ เพราะหลักการสร้างผลงานจากกรรมวิธีปูนปั้นนี้ ต้องอาศัยหลักทางทัศนศิลป์อย่างครบถ้วน (จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. 2537:137) ตั้งแต่การออกแบบหรือจินตนาการสิ่งที่จะสร้างด้วยหลักการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับองค์ประกอบที่จัดวางและความสวยงามที่จะปรากฏแก่ผู้พบเห็น รวมถึงการลงมือปฏิบัติที่ต้องอาศัยการแก้ปัญหาตามหลักวิธีทางศิลปะ จนแม้แต่ผลงานสำเร็จลงยังต้องคำนึงถึงสีสนิม มิติความสวยงามที่จะเกิดขึ้น จึงทำให้ปูนปั้นไทยมีกระบวนการสร้างสรรค์เช่นเดียวกับแขนงอื่น ๆ ดังนั้น ศิลปะปูนปั้นไทยมีคุณค่าทางด้านศิลปกรรม

ศิลปกรรม มีความหมายถึง กระบวนการคิดกรรมวิธีและผลงานที่เกิดจากศิลปะ เพราะศิลปะคือผลงานของความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกมาเป็นผลงานที่รับรู้ได้ เพื่อให้เกิดสุนทรียภาพตามการศึกษา ประสบการณ์ รสนิยมและลักษณะของแต่ละบุคคล (ราชบัณฑิตยสถาน. 2530 : 15) ซึ่งปัจจุบันพื้นฐานที่จะทำให้บุคคลเห็นคุณค่าและเข้าใจศิลปะ เช่นเดียวกันกับศิลปะปูนปั้นก็จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ซึ่งประมวลได้ดังนี้

ทัศนศิลป์ คือ ศิลปะที่รับรู้ได้ด้วยตาเห็น (ชะลูด นิ่มเสมอ. 2532 : 284) โดยส่วนใหญ่ผลงานทางทัศนศิลป์มีลักษณะเป็นการประกอบกันของรูปทรง หรือทัศนธาตุ หรือศิลปะธาตุ (Element of art) และการสร้างสรรค์ศิลปะมาประกอบกัน คุณค่าของศิลปะจะเกิดจากศิลปะธาตุ ส่วนหนึ่ง (ชะลูด นิ่มเสมอ. 2532 : 10) อีกส่วนหนึ่งคือการสร้างสรรค์ศิลปะ หรือหลักการทางศิลปะ (Principle of Art) ซึ่งจะทำให้เกิดคุณค่าในศิลปะแขนงนั้น ๆ

ทัศนธาตุหรือศิลปะธาตุ (Element of Art t) ประกอบไปด้วย เส้น น้ำหนัก รูปร่าง รูปทรง สี และลักษณะผิว ทั้งหมดนี้จะมีอยู่ในทัศนศิลป์ทุกประเภทรวมถึงศิลปะปูนปั้น ซึ่งบางธาตุอาจจะมีการใช้ในปริมาณ ความสำคัญมากน้อยแตกต่างกันออกไป

ส่วนหลักการทางศิลปะ (Principle of Art) ประกอบด้วยดุลภาพ (Balance) สัดส่วน (Proportion) จุดเด่น (Identify) จังหวะ (Rhythm) และความกลมกลืน (Harmony) ศิลปะปูนปั้นไทยต้องอาศัยหลักการทางศิลปะ ต้องอาศัยตามแต่ลักษณะของงานนั้น ๆ

ดังนั้นศิลปะปูนปั้น จึงแสดงคุณค่าในเชิงทัศนศิลป์ ซึ่งประกอบไปด้วย เรื่อง หลักการศิลปะ (Principle of Art) และทัศนธาตุ หรือศิลปะธาตุ (Element of Art)

ส่วนที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ต้องพูดถึงเวลาพิจารณาคุณค่าทางศิลปะ คือสุนทรียภาพ (Aesthetic) ภาวะที่เป็นศิลปะหรือมีความงาม ความรู้สึกถึงคุณค่าถึงสิ่งที่ยาม (ชะลูด นิ่มเสมอ. 2532 : 289) การรู้คุณค่าศิลปะ หรือมีสุนทรียรส ปรากฏอยู่ในจิตใจมนุษย์มาแต่กำเนิด แต่จะมีความรู้สึกแตกต่างกันตามสภาพสิ่งแวดล้อม และการศึกษา (สงวน รอดบุญ. 2524 : 60) ดังเห็น

ได้ว่า สุนทรียภาพประกอบไปด้วยความงาม อารมณ์ หรือความรู้สึก เพราะงานศิลปะทุกประเภทมีความมุ่งหมายสร้างความงาม เพื่อกระตุ้นอารมณ์ ความรู้สึกของแต่ละบุคคล ส่งผลให้เห็นคุณค่าทางสุนทรียภาพขึ้น (วิรัตน์ พิชญ์ไพฑูรย์. 2539 : ไม่มีเลขหน้า) ดังนั้น คุณค่าศิลปะปูนปั้นด้านศิลปกรรมเชิงสุนทรียภาพ ทั้งความงาม และความรู้สึก

ชลุด นิมเสมอ (2532 : 282-326) ให้ความหมายของคำต่าง ๆ คือ

ความงาม (Beauty) หมายถึง คุณลักษณะที่ดูเหมือนจะอยู่ในรูปทรงต่าง ๆ ที่

ให้

ความพอใจในระดับสูงแก่ผู้รับรู้

อารมณ์ (Emotion) หมายถึง สิ่งที่ถูกกระทบหรือกระตุ้น ความรู้สึกนั้นดี เศร้า โศก เกลียด กลัว ตื่นเต้น ฯลฯ ความรู้สึกที่ถูกเร้าด้วยความพอใจ ความเจ็บปวด ฯลฯ ในระดับที่

รุนแรง อารมณ์สะท้อนใจ

ความรู้สึก (Feeling) หมายถึง ปฏิกริยาจากการรับรู้ หรือรับสัมผัสจากสิ่งเร้าภายนอก หรือภายใน แบ่งออกเป็น

1. ความรู้สึกสัมผัส
2. ความรู้สึกทางปัญญา
3. ความรู้สึกทางสังคม
4. ความรู้สึกทางสุนทรียภาพ

ความรู้สึกในการชมงานปูนปั้นสิ่งสำคัญที่สุด คือ ความเพลิดเพลิน เพราะในงานปูนปั้นมีการวางแบบที่เหมือนกันโดยรวมแต่รายละเอียดที่แตกต่างกันในบางส่วน เช่น ประติมากรรมเทวดาแห่งวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ (เฉลียว ปิยะชน. 2540 : 56) กล่าวว่าการจัดองค์ประกอบและการจัดวางประติมากรรมเทวดาในแต่ละช่องของผนังแบบซ้ำกันแต่รายละเอียดรูปพระพักตร์รวมทั้งอารมณ์ที่แสดงออก อารมณ์และเครื่องประดับตกแต่งต่าง ๆ ไม่ซ้ำแบบกัน ทำให้เกิดความงามหน้าชมไม่น่าเบื่อหน่าย ซึ่งจะเห็นว่า ความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้ชมงานปูนปั้นย่อมได้ความเพลิดเพลินในการดูงานปูนปั้น ดังนั้น ศิลปะปูนปั้น จึงแสดงคุณค่าในเชิงสุนทรียภาพ ทั้งเรื่องของความงาม และความรู้สึกต่อการชมงาน (Feeling)

สรุปว่า คุณค่าในด้านศิลปกรรมของศิลปะปูนปั้นไทยเกี่ยวข้องกับหลักทัศนศิลป์ในเรื่องหลักการทางศิลปะและศิลปะธาตุ และสุนทรียภาพในเรื่องความงามและอารมณ์ ความรู้สึกเมื่อผู้ชมเกิดการเรียนรู้ทางศิลปะปูนปั้นไทยจะมีประสบการณ์และทักษะก่อเกิดสุนทรียภาพที่เห็นความงามและอารมณ์ที่พึงพอใจตามรสนิยมจะเห็นคุณค่าของศิลปะแขนงนี้เป็นอย่างดี

2.5 คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์

ในการศึกษาศาสตร์แขนงต่าง ๆ ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่จะขาดไม่ได้คือการเรียนรู้ความเป็นมาหรือประวัติศาสตร์ของวิชานั้น ๆ เช่นเดียวกับศิลปะการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ศิลป์เป็นเรื่องสำคัญที่มีผลต่อการเห็นคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ตามระยะเวลา ความเป็นมาศิลปะปูนปั้นไทยที่มีความเป็นมายาวนาน ดังนั้นย่อมจะมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ โดยปัจจัยที่สำคัญที่จะแสดงคุณค่าของศิลปะปูนปั้นด้านประวัติศาสตร์มีปัจจัย ดังนี้

ศิลปะปูนปั้นแสดงให้เห็นถึงยุคสมัยของศิลปะ สงวน รอดบุญ (2533 : 4-5) กล่าวว่า ศิลปกรรมของแต่ละชุมชนแต่ละเชื้อชาติ ย่อมมีอายุเก่าแก่ต่างกันตามความเป็นมา มีความเจริญแตกต่างกันตามสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สรุปได้ว่า ยุคสมัยของศิลปะเปลี่ยนแปลงตามวิถีทางการเมือง ศาสนา เศรษฐกิจ และค่านิยม ของสังคม เช่นเดียวกับศิลปะปูนปั้นที่มีการสร้างต่อเนื่องหลายยุคสมัย ย่อมแสดงให้เห็นถึงยุคสมัยที่แตกต่างกันไป ดังนั้นการเปรียบเทียบศิลปะอย่างเดียวกันและศิลปะอื่น ๆ ย่อมเกิดความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลป์อย่างมาก วิธีการศึกษาของวิวัฒนาการของลวดลาย นายฟิลิป สเติร์น (Phillppe Stern) เป็นท่านแรกที่ได้คิดค้นขึ้น เพื่อเป็นการกำหนดอายุ หรือยุคสมัยของโบราณสถานและโบราณวัตถุ (สันติ เล็กสุขุม. 2522 : 33) ภายหลังจากวิชาการไทยได้นำวิธีการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้

ศิลปะปูนปั้นไทยแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะต่าง ๆ ทั้งอิทธิพลศิลปะของชาติและอิทธิพลศิลปะประเภทอื่น ๆ สงวน รอดบุญ (2526 : 16) กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า อิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมชาติหนึ่งไปสู่อีกชาติหนึ่ง ย่อมเป็นสิ่งที่ยากที่จะหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธได้ ชาติที่มีอารยธรรมรุ่งเรืองมาก่อน ย่อมมีอิทธิพลเหนือชาติที่ด้อยพัฒนาการกว่า เช่นเดียวกับศิลปะปูนปั้นบางส่วนเกิดจากการผสมผสานศิลปะของชาติต่าง ๆ โดยปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับรูปแบบศิลปะของตน เช่นงานปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษาของล้านนา น่าจะได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากประเทศจีน ทั้งรูปแบบและกรรมวิธีรูปแบบ (มารุต อัมรานนท์. 2524 : 129) หรือศิลปะอยุธยาเกี่ยวข้องกับอาณาจักรสุโขทัยก็ได้ เป็นผลให้อิทธิพลศิลปะสุโขทัย ปรากฏในลวดลายแบบอยุธยา (สันติ เล็กสุขุม. 2522 : 79) นอกจากนี้ ปูนปั้นยังมีการผสมผสานกับศิลปะอื่น ๆ ด้วย เช่น ในสมัยอยุธยาศิลปะในช่วงรัชกาลของพระบรมไตรโลกนาถ ลวดลายในวิธีประดับมุขมีอิทธิพลต่อการสร้างงานของลวดลายที่ปั้นด้วยปูน โดยจะถ่ายทอดลักษณะต่าง ๆ มาที่งานสมัยต่อมา (สันติ เล็กสุขุม. 2532 : 95)

ศิลปะปูนปั้น แสดงให้เห็นถึงสกุลช่างศิลปะ จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ (2540 : 9-10) ให้ความหมายของสกุลช่าง คือ ช่างประเภทใดประเภทหนึ่ง ที่มีระเบียบวิธีหรือแบบแผนที่กำหนดขึ้นเป็นแนวปฏิบัติ ในการสร้างสรรค์งานช่างอย่างเป็นระบบและเป็นระเบียบวิธีเฉพาะในหมู่ช่างนั้น ๆ ส่วน สงวน รอดบุญ (2533 : 8) กล่าวถึงสกุลช่างศิลปะว่า สกุลช่างหรือสำนักงานต่าง ๆ อาจจะอยู่ในเมืองเดียวกันหรือต่างเมืองกัน ดังนั้นจึงมีรากฐานทางวัฒนธรรม มีสูตรหรือกฎเกณฑ์

ในการดำเนินงานเฉพาะท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ศิลปะซึ่งมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านรูปร่าง ลวดลาย ตกแต่งการแสดงออกทางปัจเจกวิญญาณ และวัสดุที่ใช้ประกอบงาน เมื่อมองในทางกลับกันรูปแบบ รูปทรง ลวดลาย เนื้อหา ฝีมือ เทคนิค และการใช้วัสดุต่าง ๆ กัน ในงานปูนปั้นย่อมแสดงให้เห็นคุณค่าในงานปูนปั้นด้านสกุลช่าง โดยเฉพาะ รูปแบบ ลวดลาย วัสดุ เทคนิค และเนื้อหาของการ แสดงออก

จากที่กล่าวมา เห็นได้ว่า ศิลปะปูนปั้นไทยมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ ด้วย ปัจจัยหลายประการ ทั้งการเห็นยุคสมัยของศิลปะ อิทธิพลของศิลปะทั้งศิลปะประเภทอื่นและชนชาติอื่น และสกุลช่างศิลปะต่าง ๆ จากงานปูนปั้นไทย ปัจจัยเหล่านี้จึงส่งผลให้เกิดคุณค่า ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะของศิลปะปูนปั้นไทยอย่างยิ่ง

2.6 คุณค่าทางด้านภูมิปัญญาของช่างปูนปั้น

ปูนปั้นเป็นกรรมวิธีที่มีการใช้อย่างกว้างขวางทั้งในแถบซีกโลกตะวันตก และแถบซีกโลกตะวันออก ด้วยกรรมวิธีต่างกัน โดยเฉพาะช่างไทยที่มีการค้นคิด ทดลองหาวัสดุ สัดส่วนของปูน ที่มาใช้ปั้น และการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในเชิงศิลปะทำให้ปูนปั้น เป็นกรรมวิธีสร้างงานศิลปะที่มีคุณค่า ในเชิงภูมิปัญญาไทย โดยมีปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1) การเลือกใช้วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น กรรมวิธีของงานปูนปั้นเป็นการใช้วัสดุ ที่หาง่ายในท้องถิ่น มาผสมผสานกันด้วยสัดส่วนต่าง ๆ ตกแต่งมาลักษณะของวัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น ปูนปั้นเพชรบุรี นิยมใช้ปูนที่ทำมาจากเปลือกหอยเผาไฟ ผสมกับน้ำอ้อย กาว เส้นใยธรรมชาติ เรียกว่า ปูนน้ำอ้อย (บัวไทย แจ่มจันทร์. 2538 : 58) ส่วนในภาคเหนือก็ใช้ปูนน้ำมันต่าง ๆ เช่น น้ำมันละหุ่ง หรือน้ำมันดั่งอิ้ว ผสมกับกระดาษสาหรือเยื่อใยที่หาได้ ราคาถูกหรือไม่มีราคา ทุกภูมิภาคจะมีวัสดุต่าง ๆ ตามทรัพยากรธรรมชาติ (นพวัฒน์ สมพันธ์. 2540 : 42) จึงทำให้งานปูนปั้นในท้องถิ่นต่าง ๆ มีความแตกต่างของเทคนิควิธีการและรูปแบบของศิลปะ ความสอดคล้องของ วัสดุกับการแก้ปัญหารูปแบบทางทัศนศิลป์ เป็นภูมิปัญญาของบุคคลในแต่ละยุคสมัยเพราะสัดส่วน ส่วนประกอบของปูนปั้นในแต่ละยุค แต่ละช่วงมีความต่างกัน กระบวนการออกแบบรูปทรงของงานปูนปั้นก็แตกต่างกัน เป็นการปรับใช้ตามวัสดุและความถนัดของช่าง ซึ่งเป็นกระบวนการแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับวัสดุให้แสดงออกอย่างกลมกลืน (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2537 : 138)

2) การแก้ปัญหาพื้นที่ว่างของอาคารโดยใช้เป็นองค์ประกอบในส่วนต่าง ๆ ของสิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรม ส่วนใหญ่ได้จากส่วนของอาคารเครื่องก่อ (ก่ออิฐ หิน ศิลาลง โดยมี การโบกปูนทับ) ทั้งหน้าบัน เเชิงชาย เสา ฐาน หน้าต่าง ฯลฯ หรือในส่วนของอาคารที่เป็นไม้ก็สามารถใช้ปูนปั้นในการประดับ (สันติ เล็กสุขุม. 2538 : 197-201 ; เฉลียว ปิยชน. 2540 : 31) ตกแต่งพื้นที่ว่างของอาคารเป็นการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับหลักทัศนศิลป์กับเทคนิคและวัสดุที่มี ทั้งความสวยงามและความคงทน (กำจร สุนพงษ์ศรี. 2539 : 53)

3) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ศิลปะปูนปั้น มีคุณค่าทางด้านภูมิปัญญา ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มีความสำคัญต่อการสร้างงานศิลปะทุกประเภท (กำจร สุพนพงษ์ศรี. 2538 : 66) และทำให้เกิดผลงานศิลปะปูนปั้นที่มีความงาม ความแปลกใหม่ แต่ยังคงมีหลักของขนบนิยมและรูปแบบของอดีต เพราะศิลปะปูนปั้นไทยจัดเป็นศิลปะแบบประเพณีนิยม ทำให้ผลงานศิลปะปูนปั้นไทยที่มีคุณค่าเป็นผลจากกระบวนการคิดสร้างสรรค์ศิลปะให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และสิ่งแวดล้อม ส่วนหนึ่งของการสร้างศิลปะปูนปั้นได้อาศัยประสบการณ์ในการสร้างงาน เป็นความคิดที่เชื่อมโยงและยึดหยุ่น ซึ่งมีการบูรณาการจากความคิดถ่ายทอดสู่งานศิลปะ เป็นคุณค่าของภูมิปัญญาของช่างผู้สร้างหรือศิลปิน

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ให้ความหมายของ ภูมิปัญญา คือ พื้นความรู้ความสามารถศิลปินหรือช่างที่สร้างผลงานศิลปะปูนปั้นไทยได้ใช้ภูมิปัญญา ในการเลือกวัสดุที่หาง่าย ราคาต่ำ การแก้ปัญหาในรูปแบบทางทัศนศิลป์ที่สอดคล้องกับวัสดุ การแก้ปัญหาพื้นที่ว่างของอาคารและสถาปัตยกรรมและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นผลส่งให้ศิลปะปูนปั้น แสดงคุณค่าภูมิปัญญาของช่างปูนปั้นหรือศิลปิน และเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงคุณค่าของศิลปะปูนปั้นไทย

2.7 คุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทั้งศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งน่าจะมี ความหมายว่า การคิดสร้างสรรค์เพื่อการแสดงออกซึ่งอารมณ์และสุนทรียภาพให้ประจักษ์ โดยเป็น พฤติกรรมและการสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้ที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบันและร่วมใช้อยู่ในกลุ่มชน เดียวกัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2535 : 40) ศิลปวัฒนธรรมสามารถบ่งชี้ คือ ความ เจริญของสังคม วิถีชีวิต และสภาพความเป็นอยู่ของคนในอดีต รวมทั้งความคิดสร้างสรรค์และ แบบอย่างการถ่ายทอดสู่คนยุคหลัง เพราะความหมายของวัฒนธรรมจะเน้นถึงความเป็นอยู่ แบบ แผนระเบียบและความเจริญ ดังเช่นความหมายที่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2535 : 40) ได้ รวมและสรุปไว้ว่าวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะใน พระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2535 หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามความ เป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชนและ ความหมายสุดท้ายเป็นความหมายทางวิชาการ หมายถึงพฤติกรรมและสิ่งทีคนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนจากกันและกัน ร่วมใช้อยู่ในหมู่ของตน ซึ่งศิลปะปูนปั้นไทยทั้งกระบวนการคิด กรรมวิธี และผลงานสอดคล้องกับลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ศิลปะปูนปั้นไทยมีคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม ด้วยปัจจัย ต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

ศิลปะปูนปั้นไทย เป็นมรดกทางศิลปกรรม และวัฒนธรรมของสังคม ถ้าเรายอมรับ ว่าศิลปะปูนปั้นเป็นศิลปวัฒนธรรม ศิลปะปูนปั้นก็ควรจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสังคม เพราะ

วัฒนธรรมจะมีลักษณะเป็นมรดกของสังคม (สุพัตรา สุภาพ. 2531 : 108) ซึ่งจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2548 : 77-78) ในส่วนที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ คือผลงานปูนปั้นต่าง ๆ ที่มีหลากหลาย มีคุณค่ายิ่ง เพราะเป็นผลงานที่แสดงความคิดชั้นเยี่ยมของช่างผู้เป็นบรรพบุรุษไทยและในส่วนที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ การที่ปูนปั้นมีความงามและความงามเหล่านี้จะช่วยยกระดับจิตใจ อีกทั้งปูนปั้นนั้นยังต้องเกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญ ดังนั้น ศิลปะปูนปั้น จึงมีลักษณะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ของสังคมไทยที่ถ่ายทอดต่อกันมา และถ่ายทอดสู่เยาวชนรุ่นหลังต่อไป

ศิลปะปูนปั้นนั้น เป็นเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมและวัฒนธรรมไทย คำว่า

“เอกลักษณ์” ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน 2525 หมายถึงลักษณะสำคัญที่เป็นแบบเฉพาะ เช่น การยกมือไหว้อย่างอ่อนน้อมและคำกล่าว “สวัสดี” เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย เพราะในโลกนี้ไม่มีชนชาติใดที่ทักทายด้วยวิธีการนี้ ส่วนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Culture Identity) ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ ชะลูด นิมิเสมอ (2532 : 290) ได้อธิบายว่า เป็นลักษณะเด่นชัดทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในงานศิลปะอาจโดยทางความคิด เรื่องราว หรือวิธีการที่สำคัญที่สุดคือ ลักษณะส่วนรวมของงานที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมแฝงอยู่ ซึ่งในทางวัฒนธรรม สิ่งที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมต้องแสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้วย (กรมศิลปากร. 2529 : 31) ศิลปะปูนปั้นไทยจึงแสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทย เนื่องจากมีกรรมวิธีปูนปั้นมีหลายชาติใช้สร้างงานศิลปกรรมแต่คนไทยสร้างศิลปะปูนปั้น ด้วยรูปแบบเฉพาะที่ผ่านกระบวนการทางความคิดของช่างไทย มีเอกลักษณ์แตกต่างจากศิลปะปูนปั้นของชนชาติอื่น ๆ เอกลักษณ์ในผลงานศิลปะปูนปั้นนั้น ส่งผลให้ศิลปวัฒนธรรมไทยมีเอกลักษณ์อย่างยิ่ง และเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชนชาติไทยได้อย่างดี

ศิลปะปูนปั้นไทยเป็นพัฒนาการของศิลปวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง วัฒนธรรมย่อมมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ (สุพัตรา สุภาพ. 2531 : 109 ; อ้างอิงมาจาก สุพิศวง ธรรมพินทา. 2528 : 135) งานปูนปั้นเป็นศิลปวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาเรื่อยมาหลายยุคสมัย ทั้งกรรมวิธี เทคนิค และความซับซ้อนของการสร้างงาน ศิลปะปูนปั้นไทย แนวโน้มปัจจุบันจะนำเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตปูน โดยเฉพาะการดำปูนซึ่งมีความยุ่งยากและใช้เวลา แรงงานมาก เทคโนโลยีเครื่องยนต์ จึงช่วยประหยัดเวลาและแรงงาน นอกจากนี้การสร้างสรรค์ผลงานปูนปั้น ก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปอีกมาก สามารถกล่าวได้ว่า ศิลปะปูนปั้นไทยเป็นพัฒนาการของวัฒนธรรมไทย

สรุปได้ว่า ศิลปะปูนปั้นเป็นมรดกทางศิลปกรรมและศิลปวัฒนธรรมไทย ทั้งลักษณะของการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทย เอกลักษณะทางวัฒนธรรมของชาติร่วมทั้งเป็นพัฒนาการของศิลปะและวัฒนธรรมไทย อันเป็นลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ขั้นต้นนี้ศิลปะปูนปั้นจึงมีคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม ที่สำคัญต่อศิลปวัฒนธรรมของชาติไทย

2.8 คุณค่าทางด้านคติความเชื่อและขนบนิยม

คติ หมายถึง การไป หรือความเป็นไป แบบอย่างแนวทาง (ราชบัณฑิตยสถาน. 2538 : 164)

ความเชื่อ หมายถึง การเห็นตามด้วย ความมั่นใจ ความเข้าใจ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2538 : 276) มีลักษณะสำคัญเป็นพื้นฐานของความคิดและบุคลิกภาพหรือการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ

คติความเชื่อ เป็นแบบแผนพื้นฐานของความคิดส่วนหนึ่งในการพฤติกรรมหรือการสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับในสังคม ส่วนขนบนิยม คือแบบอย่างและแบบฉบับที่ได้รับการยอมรับนับถือและใช้กำหนดสำหรับการฝึกหัด เรียนรู้ หรือใช้เป็นแนวทางเป็นแบบฉบับสำหรับสร้างสรรคงานช่างประเภทต่าง ๆ ซึ่งได้รับการลำดับขึ้นไว้เป็นขนบนิยมที่ชัดเจนและสามารถอ้างอิงได้ (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2537 : 9) ทั้งคติความเชื่อและขนบนิยมเป็นหลักของความคิดในการที่จะสร้างสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งงานปูนปั้น โดยมีขนบนิยมเป็นแนวทางในการสร้างผลงานปูนปั้น ดังนั้นปัจจัยที่แสดงคุณค่าของศิลปะปูนปั้นไทยในคติความเชื่อ และขนบนิยม พอจะสรุปได้ดังนี้

คติความเชื่อในทางศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา คนส่วนใหญ่ในประเทศไทยถือการสร้างสรรคศิลปกรรมเป็นบุญกิริยา เพื่อจรรโลงพระศาสนาช่างท้องถิ่นจึงได้ทุ่มเทแรงกายและใจเพื่อสนองศรัทธาต่อพุทธศาสนา ศิลปะปูนปั้นเป็นศิลปกรรมที่นิยมสร้างเพื่อประดับตกแต่งศาสนสถานประเภทต่าง ๆ ให้เป็นบุญกิริยา นอกจากนี้การกระทำสิ่งสวยงามกลายเป็นศาสนบูชาและสิ่งจรรโลงใจแก่ผู้พบเห็นไปในทางที่ดี ศิลปะปูนปั้นเป็นแบบแผนที่นิยมประดับตกแต่ง สิ่งก่อสร้างจากหลักฐานการสร้างงานปูนปั้นในอดีตแสดงให้เห็นว่า มีความนิยมในการสร้างงานปูนปั้นประดับตามส่วนต่าง ๆ ของสถูป เจดีย์ โบสถ์ วิหาร จึงเกิดเป็นระเบียบตามความนิยมในยุคนั้น ๆ จนถึงปัจจุบันก็ยังมีแบบแผนต่าง ๆ ยังคงอยู่ เช่น การใช้ปูนปั้นประดับโบสถ์ในส่วนต่าง ๆ แต่เปลี่ยนเป็นการใช้ปูนปั้นจากการปั้นแบบหล่อแทน ระเบียบแบบแผนของการประดับตกแต่งยังคงมีลักษณะแบบเดิมอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบางส่วนเพราะสาเหตุหลายอย่างแต่ศิลปะปูนปั้นไปยังคงเป็นแบบแผนที่นิยมใช้ประดับตกแต่ง สิ่งก่อสร้าง ส่วนขนบนิยมในการฝึกหัดและเรียนรู้ ศิลปะปูนปั้นไทยประกอบไปด้วยการฝึกหัดถ่ายทอด ส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดแบบทางเดียว (One Way) จากอาจารย์ซึ่งเป็นการสอนหลังจากการทำงานหรือก่อนลงมือปฏิบัติงาน และเป็นการเรียนการสอนสถานที่ปฏิบัติจริง (On the Job-Training) เป็นการฝึกหัดเรียนรู้จึงมีแบบแผนตามการสร้างงานเป็นหลัก โดยเริ่มจากการเป็นลูกมือในการเตรียมส่วนผสม และตำปูน การเตรียมโครงสร้าง การปั้น การปั้นรายละเอียด

ฯลฯ ตามที่ครูช่างจะถ่ายทอด เริ่มจากง่ายไปหายาก คือลายกระจัง ลายประจายาม ลายกระหนก และภาพลอยตัว (สัมฤทธิ์ ทองเถื่อน. 2537 : 79)

ทั้งหมดที่กล่าวมาคือความหมายและคำอธิบายประกอบ ปัจจัยที่ส่งผลให้ศิลปะ ปูนปั้น แสดงคุณค่าทางด้านคติความเชื่อทางศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา และขนบนิยม ในการฝึกหัดเรียนรู้ตามกระบวนการทำงาน

ศิลปะปูนปั้นมีคุณค่ามาก ทั้งในด้านความงาม ด้านการคิดค้นวัสดุ ด้านรูปแบบ และการจัดองค์ประกอบ แสดงถึงคุณค่าของการบอกเรื่องราวหรือการสร้างคติธรรม และการเป็นมรดกทางความคิด อันเกิดจากภาคคิดค้น ทดลองค้นคว้าวัสดุ และสูตรปูนปั้น รวมถึงการนำวัสดุใกล้ตัวใช้ในการแสดงออกทางศิลปะ และยังเป็นการสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลงของสังคมกับแสดงออกถึงคุณค่าด้านศาสนา เพราะงานปูนปั้นโดยมากแล้วเกี่ยวข้องกับศาสนา คือ เป็นสิ่งที่เชิดชูยกย่องหลักธรรมคำสอน และเรื่องที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา

ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยววัฒนธรรม

กระแสแห่งการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมกำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ การท่องเที่ยวประเภทนี้เกิดขึ้นมากมาย เพราะสามารถเข้าไปสัมผัสสภาพของวิถีชีวิตกลุ่มชน วัฒนธรรมอันหลากหลายรวมถึงธรรมชาติป่าเขาอันแสนงาม

การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นกิจกรรมการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ซึ่งนับตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงปลายทางจะต้องประกอบด้วยปัจจัยสามประการเป็นอย่างน้อย คือ การเดินทาง การพักค้างแรมและการกินอาหารนอกบ้าน (นิสา ชัชกุล. 2552 : 5)

สหพันธ์องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Union of Official Travel Organization หรือ IUOTO) ได้ให้ความหมาย

ของการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีเงื่อนไขตามหลักสากลดังต่อไปนี้

1. ต้องเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. ต้องเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. ต้องเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่มีใช้เพื่อประกอบ

อาชีพหรือหารายได้ในกรณีนั้น อย่างไรก็ตามก็มีข้อถกเถียงในสมัยนั้นว่า “ผู้เดินทาง” จะเรียกว่าอย่างไร จะเป็นนักท่องเที่ยว นักทัศนาจร หรือผู้มาเยือน และบทนิยามของแต่ละคำที่เรียกนั้นในแต่ละองค์การแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบทนิยามของแต่ละองค์การนั้นมีนิยามในแง่ใด ในแง่เศรษฐกิจ แง่จิตวิทยา หรือในแง่มุมมองอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดความไม่สะดวกหลายประการโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อต้องการจะรวบรวมสถิตินักท่องเที่ยวของโลกหรือในพิธีการทางการเมือง ทางศุลกากร ก็จะมีประสบปัญหาต่างๆ

สหพันธ์องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Union of Official Organization หรือ IUOTO) ซึ่งต่อมาพัฒนามาเป็นองค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization หรือ WTO) ได้เริ่มเสนอบทนิยามขึ้นใหม่ เพื่อให้ทุกประเทศทั่วโลกรับเอาไปใช้อย่างเดียวกัน โดยในปี พุทธศักราช 2506 องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมว่าด้วยการเดินทางและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้นที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี และได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “การท่องเที่ยว” การเดินทางเพื่อความบันเทิงรื่นเริงใจ เยี่ยมญาติ หรือ การไปร่วมประชุม แต่มิใช่เพื่อการประกอบอาชีพเป็นหลักฐานหรือไปพำนักอยู่เป็นการถาวร และยังได้ให้คำจำกัดความของคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกรท่องเที่ยว คือ ผู้มาเยือน (Visitors) เป็นคำทั่วไป ให้หมายถึงบุคคลผู้ซึ่งมา (หรือไป) ยังประเทศหนึ่งซึ่งมิใช่การอยู่อาศัยถาวร ด้วยเหตุจูงใจใดก็ได้ ซึ่งมีใช่เป็นการไปประกอบอาชีพที่ได้รับค่าจ้างตอบแทน และเข้ามาอยู่อย่างน้อย 24 ชั่วโมง และอย่างมากไม่เกิน 6 เดือน และในบทนิยามยังบัญญัติให้มี “ผู้มาเยือน” 2 ประเภท คือ “นักท่องเที่ยว”(Tourists) และ “นักท่องเที่ยว” (Excursionists) ดังนี้

1. นักท่องเที่ยว (Tourism) คือ ผู้มาเยือนชั่วคราวที่มาพักอาศัยอย่างน้อย 24 ชั่วโมง ในประเทศที่ไปเยือนและมีเหตุจูงใจในการเยือนเพื่อ

1.1 เพื่อเป็นการพักผ่อน เพื่อความเพลิดเพลิน เพื่อสุขภาพเพื่อการศึกษา การกีฬา และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

1.2 เพื่อการปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมาย การปฏิบัติเกี่ยวกับครอบครัวและการประชุมต่างๆ

2. นักทัศนาจร (Excursionist) คือ ผู้ที่เดินทางมาเยือนชั่วคราวที่เข้าไปอยู่ในประเทศเพียงวันเดียว (น้อยกว่า 24 ชั่วโมง) และมีได้พักค้างคืน รวมทั้งผู้โดยสารพาหนะทางเรือประเภทเรือสำราญ (Cruise) ด้วย สำหรับ “นักท่องเที่ยวภายในประเทศ” (Domestic Tourists) คือ นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปไหนก็ตามโดยใช้เส้นทางที่มีได้ใช้อยู่เป็นประจำวัน และมีระยะทางไม่ต่ำกว่า 60 กิโลเมตร หรือออกไปนอกเขตจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนา (ดู ชุมสาย และคณะ. 2527 : 55) แต่ตามบทนิยามของประเทศสหรัฐอเมริกาถือว่าต้องมีระยะทาง 100 ไมล์หรือมากกว่า จากภูมิลำเนาของตน หรือมีการพักค้างแรมหนึ่งคืนหรือ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540 : 1-20) ได้อธิบายไว้สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเป็นเรื่องของการเดินทาง หากไม่มีการเดินทางก็ไม่มีกรท่องเที่ยวในเรื่องของการท่องเที่ยว ผู้ดำเนินงานการท่องเที่ยวมักใช้คำว่า การท่องเที่ยว และการเดินทางปนกันไป บางทีก็ใช้คำ การท่องเที่ยวให้ความหมายถึงทั้งการเดินทางและการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ใช้ชื่อในภาษาอังกฤษว่า Tourism Authority of Thailand และการท่องเที่ยวแห่งอังกฤษก็ใช้ชื่อว่า British Tourism Authority บางทีก็ใช้คำ การเดินทาง ให้ความหมายถึงทั้งการเดินทาง

และการท่องเที่ยวเช่น องค์การการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ซึ่งจัดตั้งขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เรียกชื่อว่า International Union of Official Travel Organization (IUOTO) สถาบันอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัย Hawaii ที่สอนวิชาการท่องเที่ยว มีชื่อว่า School of Travel Industry Management และสถาบันการท่องเที่ยวสำหรับภาคพื้นแปซิฟิก ใช้ชื่อว่า Pacific Area Travel Association ในพจนานุกรม Webster's Third New International Dictionary ให้ความหมายของคำว่า Tourism ไว้ว่า Tourism หมายถึง (1) การท่องเที่ยว (2) การเดินทางเพื่อความสราญใจ (3) การบริหารงานธุรกิจเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542 : 5) กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการให้ความรู้ และความภาคภูมิใจที่มุ่งเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม

ดุษฎี ชุมสาย และญิบพัน พรหมโยธี (2527 : 60) กล่าวถึงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการเดินทางของนักท่องเที่ยวในสถาบันหรือสถานศึกษาที่มีชื่อเสียงจะท่องเที่ยวไปในประเทศที่มีวัฒนธรรมที่น่าสนใจเพื่อศึกษาพิจารณาชีวิตความเป็นอยู่ในแง่มานุษยวิทยาและสังคม เพื่อชมโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพื่อติดตามความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีปัจจุบัน เพื่อชมศิลปะประเพณีวัฒนธรรมในหอศิลป์ เพื่อนมัสการศาสนาที่สำคัญๆ

Swarbooke (1999 : 306-308) กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการเดินทางเพื่อการศึกษาและเรียนรู้ถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และเทศกาลงานประเพณีต่างๆ ทั้งที่มีมานานแล้วและที่จัดขึ้นเป็นการเฉพาะ World Tourism Organization (Redfield, Robert 1995 : 23) ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการเคลื่อนไหวของผู้คนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยกระตุ้นทางด้านวัฒนธรรม เช่น การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Study Tour) การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมกับงานศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เทศกาล การเยี่ยมชม อนุสรณ์สถาน การเดินทางท่องเที่ยว เพื่อศึกษาธรรมชาติ หรือศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่นตลอดจนความเชื่อทางศาสนา

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธรรมเกียรติ กันอริ (2540 : 1-20) ได้กล่าวไว้สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็น แนวคิดใหม่ ที่พยายามจะออกจากกระแสการท่องเที่ยวที่เป็น Mass Tourism ที่คนจำนวนมากนั่งรถโค้ชคันใหญ่ มีคน 100-120 คน ไปลงที่ไหนสักแห่ง แล้วก็สร้างความปั่นป่วน โกลาหลให้กับสถานที่นั้น ด้วยการถ่ายรูปซื้อของที่ระลึกทั้งเงินและคนมหาศาลในแต่ละวันได้สร้างผลกระทบมากมายให้กับชุมชน วิธี

ชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนจากการที่การท่องเที่ยวในปัจจุบันเป็นเรื่องของการเสพ การบริโภค การเบียดเบียนที่มีอิทธิพลมากในสถานที่ๆไป สามารถเปลี่ยนหมู่บ้านเล็ก ๆ ให้กลายเป็นบาร์ เป็นร้านเหล้า เป็นช่อง ใต้ในพริบตา สิ่งเหล่านี้เป็นด้านลบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวแบบ Mass ดังนั้นคนในหลายประเทศจึงพยายามหาทางออก และแสวงหาวิธีการในการท่องเที่ยวแบบใหม่ขึ้นมา เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ไม่มีการซื้อขายวัฒนธรรมและชีวิตผู้คน ซึ่งนำเสนอมาในรูปของ Ecological Tourism (การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์) และ Cultural Tourism (การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม) การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงเป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ หลังจากการท่องเที่ยวทั่วไปมีปัญหา หรืออีกนัยหนึ่งก็อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นความพยายามแสวงหาทางออกและสร้างความชอบธรรมให้การท่องเที่ยวที่กำลังประสบปัญหาจะอย่างไรจึงจะเป็นนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

McIntoch และ Goeldner (1984 : 112-113) สรุปว่า “วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวก็คือ เพื่อที่จะสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในท้องถิ่นอื่น ๆ หรือประเทศอื่น ๆ เพื่อที่จะเข้าใจซาบซึ้งต่อวัฒนธรรมของประชาชนเหล่านั้น ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นการก่อให้เกิดความรู้ และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจของคนทั้งโลกเข้าด้วยกัน อันจะนำไปสู่สันติสุขในการอยู่ร่วมกันทั้งปัจจุบันและอนาคต” ดังนั้นสิ่งสำคัญประการแรกของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคือการศึกษา เช่น เมื่อจะไปเที่ยนครวัด เราจำเป็นต้องศึกษาทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติ วัฒนธรรมความคิด ความเชื่อของผู้คนในอดีต ซึ่งจะทำให้เราทราบถึงแรงบันดาลใจในการสร้างสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่เช่นนั้นได้ นอกจากนี้ การเรียนรู้สิ่งที่เป็นวิถีชีวิตปัจจุบัน ทั้งภาษา วัฒนธรรม อาหาร ความเป็นอยู่ของประชาชนชาวกำพูชาที่เราจะไปเยือนก็เป็นเรื่องจำเป็นเช่นนั้น

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540 : 1-20) กล่าวว่า “หากเปรียบเทียบระหว่างนักท่องเที่ยวฝรั่งกับนักท่องเที่ยวไทยจะเห็นว่ามี ความแตกต่างกันมาก ฝรั่งเขาพยายามศึกษาวัด อาหาร ภาษา เข้าไปกินข้าวในโรงอาหารมหาวิทยาลัย ไปดูวัฒนธรรมประเพณีในขณะที่นักท่องเที่ยวไทย เน้นที่การถ่ายรูป ซอปปิง แล้วนำมาคุยโอ้อวดกัน ซึ่งถือเป็นการท่องเที่ยวแบบ Primitive แต่ปัญหาอีกอย่างหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมก็คือ การแอบแฝงมาของธุรกิจ ที่นำเอาวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างที่ตายแล้ว มาชุบชีวิตใหม่เพื่อขาย ซึ่งอันตรายมาก และเราก็หาทางออกจากกระแส Mass ยาก”

ประการแรก ต้องเปลี่ยนการท่องเที่ยว (Tourism) เป็นการเดินทาง (Travel) ให้คนกลุ่มเล็กๆ สร้างภูมิปัญญาของกลุ่ม ไปศึกษา ไปดู ตามความสนใจของตนเอง เป็นการเดินทางไปรู้จัก การเดินทางต้องเป็นโลกส่วนตัวไปอย่างเกรงใจ ไปอย่างเคารพต่อ

สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นและชุมชน มีความสุขจากการเดินทางเป็นเป้าหมาย ไม่ใช่การไปบุกรุกพิธีกรรมความเชื่อของชาวบ้าน ไปซื้อทุกอย่างที่วางหน้า

ประการที่สอง ต้องให้การศึกษา โดยเฉพาะกับเด็ก ๆ ให้เรียนรู้และเข้าใจการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพราะในโลกปัจจุบันนี้เราไม่ทางหลักหนีนักท่องเที่ยวไปได้ เพราะโลกมันเล็กและเปิดกว้างมากขึ้น การเดินทางสะดวกและผู้คนนิยมเดินทางกันมาก โดยเฉพาะในประเทศไทย นักท่องเที่ยวจะเป็นคนในเอเชียด้วยกันมากขึ้นเราจึงควรให้การศึกษาแก่เด็ก ๆ และเยาวชนว่า เขาจะเผชิญกับสถานการณ์เช่นนี้อย่างไร จะได้ประโยชน์ และเกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันได้อย่างไร หลักสูตรการเรียนการสอนวิชาการท่องเที่ยว ควรเป็นหลักสูตรที่สร้างภูมิคุ้มกัน ไม่ใช่มีการสเพการขายที่ไม่เคารพผู้อื่น และต้องเร่งสร้างบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพ รู้เรื่องวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ไม่ใช่รู้ภาษาอย่างเดียว มีคฤเทศก์ต้องเป็นผู้มีความรู้ เป็นวิทยากร ไม่ใช่คนรับใช้ของนักท่องเที่ยวที่ต้องบริการทุกอย่าง

ประการที่สาม เราต้องเรียนรู้ที่จะเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของเราเองด้วยเราต้องมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้มาเยือนจะละเมิดมิได้ เพราะหากเราไม่เคารพวัฒนธรรมของเรา นักท่องเที่ยวชาติอื่นก็ไม่เคารพเช่นกัน การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้คุณค่าศักดิ์ศรีและทรัพยากรวัฒนธรรมผู้อื่นและย้อนกลับมาองตนเอง อย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

2.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา (2548 : 10) กล่าวถึงองค์ประกอบหลักที่สำคัญในระบบการท่องเที่ยวจำแนกได้เป็น 3 องค์ประกอบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 ทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว และเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดการเดินทางไปเยือนหรือไปท่องเที่ยว ทั้งนี้ อาจแบ่งทรัพยากรการท่องเที่ยว ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทรัพยากรทางธรรมชาติ (Natural Tourism Resource) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความงามตามธรรมชาติซึ่งสามารถดึงดูดให้คนไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น ภูเขาป่าไม้ น้ำพุร้อน ถ้ำ น้ำตก ชายทะเล หาดทราย ทะเลสาบ เกาะ แก่ง เขื่อน อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำจืด เป็นต้น บางแห่งได้รับการจัดให้เป็นสวนรุกขชาติ สวนพฤกษศาสตร์ วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สวนสัตว์เปิด เป็นต้น

2. ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Tourism Resource) นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นผลงานที่บรรพบุรุษได้

สร้างสรรค์ ที่อนุชน รุ่นหลังบังเกิดความหวงแหนและปฏิบัติสืบสานต่อไป ทั้งนี้ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น แบ่งออก 3 ชนิด ได้แก่

2.1 แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Tourism Resource) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นตามประสงค์หรือประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกในอดีตและได้สร้างเสริมในปัจจุบัน แต่มีผลดึงดูดให้คนไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น พระราชวัง ศาสนสถาน แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑสถาน กำแพงเมือง คูเมือง อุทยานประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน เป็นต้น

2.2 แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต (Culture and Rural Way of Life) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมซึ่งปฏิบัติยึดถือสืบทอดต่อกันมา เช่น ประเพณีในรอบปี ทั้งประเพณีในราชสำนัก (พระราชพิธีต่างๆ) ประเพณีไทย ประเพณีท้องถิ่น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีกินเจ หรือประเพณีถือศีล อดอาหาร งานทำบุญ ชื่นบ้านใหม่ เป็นต้น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับบุคคล เช่น พิธีโกนจุก พิธีแต่งงาน

พิธีบวช และพิธีศพ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ได้แก่ การสร้างบ้านเรือน ชุดแต่งกาย อาหารประจำถิ่น การประดิษฐ์ของใช้เพื่อการดำรงชีวิต ภาษาพูดในท้องถิ่นและวรรณคดีพื้นบ้าน เป็นต้น หมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะนับเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ อาทิ หมู่บ้านทอผ้าหมู่บ้านทำร่ม หมู่บ้านช้าง รวมถึงตลาดนัด ตลาดน้ำ เป็นต้น

3.3 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการและบันเทิง (Recreation Attraction) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพักผ่อนที่ให้ความรื่นรมย์ บันเทิง เช่น สวนสัตว์ สวนสนุก สวนน้ำ ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์การแสดงศิลปะสมัยใหม่ แหล่งบันเทิง ศูนย์การค้า ศูนย์การประชุม เป็นต้น

องค์ประกอบที่ 2 การบริการด้านการท่องเที่ยว การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) หมายถึง การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้นๆ เป็นการให้ความสะดวกระหว่างการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะบริการการท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ บริการขนส่งภายในแหล่งท่องเที่ยว บริการที่พักแรม บริการอาหารและบันเทิง บริการนำเที่ยวและ มัคคุเทศก์ รวมถึงบริการจำหน่ายสินค้าที่ระลึกอย่างไรก็ดี ความไม่ปลอดภัยอาจเกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยวได้ตลอดเวลา ซึ่งภัยต่างๆ เหล่านี้ อาจเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว จึงควรมีมาตรการในการสร้างความปลอดภัยอย่างจริงจัง และเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องให้ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการบริการการท่องเที่ยว

องค์ประกอบที่ 3 การตลาดด้านการท่องเที่ยว การที่จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในนั้น จะต้องมีการตลาดการท่องเที่ยวในการชักนำให้เข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งการตลาดการท่องเที่ยว หมายถึง ความพยายามที่จะทำให้กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของตน และใช้สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนี้ โดยการตลาดการท่องเที่ยว ทำได้ 2 วิธี

1. การให้ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว หมายถึง การให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ทางการท่องเที่ยว เช่น ทรัพยากรการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และการบริการการท่องเที่ยว เป็นต้น

2. การโฆษณาและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว หมายถึง การสื่อข้อมูล ข่าวสารการท่องเที่ยวไปยังนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายโดยผ่านสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ จดหมาย เป็นต้น เพื่อเชิญชวน กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวของตนกล่าวได้ว่า ในการพิจารณาองค์ประกอบภายในระบบการท่องเที่ยว มีองค์ประกอบอีกมากมายที่มีบทบาทและหน้าที่ที่แตกต่างกันและมีความสัมพันธ์ต่อกัน เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ซึ่งความแตกต่างของแต่ละรูปแบบการท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมนอกระบบที่เกี่ยวข้องเกี่ยวพันเป็นอุปสรรคหรือได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวอีกหลายประการ เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจและการลงทุน สังคมและวัฒนธรรม องค์กรและกฎหมาย เป็นต้น

2.3 ความสำคัญของการท่องเที่ยว

2.3.1 การท่องเที่ยวให้มีความสำคัญด้านเศรษฐกิจของประเทศ 6 ประการ ดังนี้คือ บัญญัติ ตั้งจิตพัฒนา (2549 : 27-30) กล่าวความสำคัญและองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ไว้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเป็นแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศ กล่าวคืออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีลักษณะเป็นสินค้าส่งออกจำบัง (Invisible Export) โดยไม่มีการส่งสินค้าหรือบริการทางการท่องเที่ยวออกไปขายยังต่างประเทศจริง ๆ แต่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศต้องเป็นผู้รับผิดชอบการเดินทางและซื้อสินค้าบริการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเอง เช่น นักท่องเที่ยวญี่ปุ่นซื้อตั๋วโดยสารเครื่องบินมาชมวัดพระแก้ว ก็จะจ่ายค่าที่พักแรมค่าอาหาร ค่านำเที่ยว และค่าสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

2. การท่องเที่ยวช่วยลดปัญหาการขาดดุลการชำระเงินระหว่างประเทศ กล่าวคือเมื่อนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย ก็ต้อง

เสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางและซื้อสินค้าอีกทั้งบริการการท่องเที่ยว ซึ่งรายได้จากการท่องเที่ยวนี้สามารถนำไปช่วยลดภาวะการขาดดุลการค้าและการขาดดุลการชำระเงินของประเทศให้น้อยลง หรืออาจทำให้เกิดการเกินดุลก็ได้ อันเป็นการส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

3. การท่องเที่ยวช่วยสร้างอาชีพและการจ้างงาน กล่าวคือ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมการบริการที่ต้องใช้แรงงานส่วนใหญ่ในลักษณะของการต้อนรับให้บริการ จึงมีการจ้างงานทั้งทางตรงและทางอ้อม การจ้างงานทางตรงได้แก่ อาชีพในธุรกิจ การขนส่ง ธุรกิจที่พัก ธุรกิจนำเที่ยว ธุรกิจอาหาร ธุรกิจจำหน่ายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น ส่วนการจ้างงานทางอ้อมได้แก่ อาชีพทางเกษตรกรรม ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหาร อาชีพทางด้านหัตถกรรม ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสินค้าที่ระลึก อาชีพก่อสร้างหรือบริการในสิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่น ๆ งานการธนาคารในการบริการแลกเปลี่ยนเงินตรา เป็นต้น นับว่าเป็นการสร้างอาชีพให้เกิดขึ้นมากมาย ก่อให้เกิดการจ้างงานและช่วยแก้ปัญหาการว่างงานของประเทศด้วย

4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการกระจายรายได้ กล่าวคือ เมื่อมีการเดินทางท่องเที่ยวจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดการกระจายรายได้ เนื่องจากนักท่องเที่ยวจะนำเงินไปใช้จ่ายใช้สอยซื้อสินค้าและบริการจากท้องถิ่น ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้ โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนามักจะมีปัญหาความแตกต่างในการพัฒนาระหว่างตัวเมืองกับชนบท รัฐบาลควรวางแผนและพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสู่ท้องถิ่นชนบท จะช่วยให้ชาวชนบทสามารถขายสินค้าและบริการ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ช่วยให้ชาวชนบทมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของท้องถิ่น กล่าวคือ ในระยะเริ่มแรกที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเข้าสู่ท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นนั้นอาจยังไม่สามารถผลิตบริการทางการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ จึงจำเป็นต้องสั่งซื้อสินค้าและบริการจากนอกชุมชนหรือจากต่างถิ่นต่อมาเมื่อการดำเนินกิจการบริการทางการท่องเที่ยวขยายตัวมากขึ้น ก็จะมีการลงทุนผลิตสินค้าและบริการสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในท้องถิ่นได้เอง การสั่งซื้อจากนอกชุมชนจะน้อยลง ซึ่งจะส่งผลดีให้แก่ท้องถิ่นนั้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของท้องถิ่นขึ้น

6. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจ เนื่องจากเงินตราที่นักท่องเที่ยวนำมาใช้จ่ายให้สอยจะหมุนเวียนอยู่ในเศรษฐกิจของประเทศ กระตุ้นให้เกิดการผลิตและการนำเอาทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น ซึ่งตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เชื่อว่ารายได้ที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่งในระบบเศรษฐกิจจะก่อให้เกิดรายได้ต่อเนื่องอีกหลายรอบ เมื่อรวมรายได้รอบต่าง ๆ เข้าด้วยกันจะพบว่ามิผลทำให้การผลิตและรายได้มีมูลค่าสูงขึ้นกว่ารอบแรกหลายเท่าตัว หลักการดังกล่าวนี้ในทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “ผลของตัวทวีคูณ”

(Multiplier Effect) สำหรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้เป็นที่ยอมรับกันว่ามีค่าผลของตัวทวีคูณอยู่ในระดับสูง ทำให้เกิดการกระตุ้นการผลิตสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องให้สูงขึ้นด้วย

2.3.2 ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อสังคมและการเมือง เราพอสรุปถึง

ความสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่อสังคมและการเมืองของประเทศได้ 8 ประการ

ดังต่อไปนี้

1. การท่องเที่ยวช่วยยกมาตรฐานการครองชีพของคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น ทั้งนี้สืบเนื่องจากผลของการกระจายรายได้และการจ้างงานไปสู่คนในท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นมีอาชีพและมีรายได้ในการซื้อสินค้าและบริการที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นได้เป็นการช่วยยกมาตรฐานการครองชีพของคนไทยท้องถิ่นให้ดีขึ้นด้วย

2. การท่องเที่ยวช่วยสร้างสรรค์ความเจริญทางสังคมให้แก่ท้องถิ่น กล่าวคือ เมื่อเกิดการเดินทางท่องเที่ยวจากท้องถิ่นหนึ่งไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นในท้องถิ่น เช่นการปลูกสร้างโรงแรมหรือ ที่พักแรม ภัตตาคารหรือร้านอาหารถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปาและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีโอกาสได้รับความสะดวกสบายและการบริการในลักษณะต่าง ๆ จากทั้งภาครัฐและจากการลงทุนของภาคเอกชน ทำให้ท้องถิ่นมีความเจริญและมีความเป็นอยู่ดีขึ้น

3. การท่องเที่ยวช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม รักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาติเอาไว้ได้ ก่อเกิดการกระตุ้นให้ทั้งนักท่องเที่ยวและเจ้าของมรดกศิลปวัฒนธรรมเกิดความภาคภูมิใจ ความสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้น อีกทั้งเกิดความตระหนักว่าสามารถใช้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวได้ทางหนึ่งจึงควรได้รับการพัฒนาและอนุรักษ์ฟื้นฟูให้คงอยู่ชั่วกาลนาน

4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ด้านการศึกษา กล่าวคือให้คนมีโลกทัศน์กว้าง ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการที่ได้พบเห็นด้วยตนเอง ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้กับชีวิตในสังคมได้ ถ้าหากเป็นการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเข้าร่วมการสัมมนาทางวิชาการ ก็จะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการระหว่างนักศึกษาต่างชาติ อันเป็นการพัฒนาวิชาการด้านต่างๆ ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

5. การท่องเที่ยวช่วยลดปัญหาการอพยพเข้าไปแออัดในเมือง กล่าวคือ ตามธรรมชาติของมนุษย์มักจะรักถิ่นฐานบ้านเกิดเมืองนอนของตน หากมีโอกาสประกอบอาชีพ ที่เหมาะสม มีรายได้พอแก่การยังชีพ ย่อมไม่อยากจะอพยพไปแออัดยัดเยียดในเมือง ซึ่งเสี่ยงต่อการถูกหลอกลวงและเอาเปรียบด้านแรงงานในเมือง อุตสาหกรรมท่องเที่ยวสามารถช่วยสร้างอาชีพให้กับท้องถิ่นทั้ง ด้านบริการการท่องเที่ยวโดยตรงและหัตถกรรมในครัวเรือน จึงช่วยลดปัญหา การอพยพได้

6. การท่องเที่ยวช่วยกระตุ้นให้มีการคิดค้นนำทรัพยากรที่ไร้ค่ามา ประดิษฐ์เป็นของที่ระลึกจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว กล่าวคืออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวช่วยให้นักท่องเที่ยวบางชนิดที่เคยถูกทอดทิ้งให้ไร้ค่า มาทำให้เกิดประโยชน์เพิ่มทางเศรษฐกิจ เช่น เปลือกไม้ เปลือกหอย เศษผ้า เศษหนัง เศษฟาง เป็นต้น มาประดิษฐ์เป็นของที่ระลึกจำหน่ายให้แก่ นักท่องเที่ยว อันเป็นการเสริมรายได้ให้กับท้องถิ่น อีกทั้งหาทางพัฒนาคุณภาพของการผลิตของที่ระลึกให้ทันสมัยและคุณภาพดีขึ้น

7. การท่องเที่ยวช่วยป้องกันการแทรกซึมบ่อนทำลายจากฝ่ายตรงข้าม กล่าวคือ เมื่อท้องถิ่นใดมีผู้คนเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวและผู้คนในท้องถิ่นมีอาชีพ ย่อมทำให้เกิดความ เป็นอยู่ที่ดี เป็นผลให้ผู้ออกการร้ายหรือข้าศึกเข้าแทรกซึมบ่อนทำลายได้ยาก

8. การท่องเที่ยวช่วยสร้างสันติภาพและความสามัคคี กล่าวคือเมื่อ ประชากรในประเทศเดียวกันเดินทางไปท่องเที่ยวยังท้องถิ่นใดภายในประเทศ ย่อมก่อให้เกิดความ เข้าใจซึ่งกันและกัน ยังผลให้เกิดความสามัคคีในหมู่สมาชิก แต่ถ้าเป็นการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ก็ช่วยสร้างเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างเพื่อนร่วมโลก อันเป็นการเสริมสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นแก่ โลกจะเห็นว่าการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ จึงเป็นหน้าที่ ของทุกฝ่ายที่จะต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดในการระดมทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่มาผสมผสานให้ สอดคล้องกัน อันจะทำให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวขยายตัวอย่างกว้างขวางเป็นประโยชน์ต่อ เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของชาติอย่างสูงสุด

2.3.3 ด้าน

การสนับสนุน พื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี การสนับสนุนพื้นฟูอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามของชาติ ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ ที่มีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นของตนเองมานาน ป็นความภูมิใจและความห่วงแหน การฟื้นฟูเพื่อดึงดูด นักท่องเที่ยวจึงเป็นการรักษาสิ่งดีงามเหล่านี้ไว้เพื่ออนุชนรุ่นหลังด้วย ดังจะเห็นได้จากงานฟื้นฟู ประเพณีต่างๆ ให้มีรูปแบบที่เหมาะสมมากขึ้นโดยคงรักษาจุดมุ่งหมายเดิมไว้ เช่น ประเพณี สงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีแห่เทียนพรรษา เป็นต้น

2.3.4 ด้านสุขภาพ การที่ได้มีโอกาสเดินทางพักผ่อนตามความพึงพอใจไม่ว่า จะเป็นการท่องเที่ยวธรรมชาติอันงดงาม การไปยั้งนกกตปลา หรือการได้เที่ยวชมความ เจริญก้าวหน้าของเมืองใหญ่ๆ ได้พบเห็นสิ่งที่ยังไม่เคยได้เรียนรู้มาก่อน ย่อมทำให้เกิดความเบิกบาน ความสบายใจจะช่วยบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยเคร่งเครียดจากการทำงานได้ เป็นผลให้มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดีขึ้น

2.3.5 ด้านการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น เมื่อเกิดการท่องเที่ยวไปยัง ส่วนต่าง ๆ ของประเทศไปยังชนบทที่ห่างไกล ไปยังป่าเขา แม่น้ำลำธารก็จะเป็นการกระตุ้นให้เกิด การรักษาสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น ทำให้เกิดการปรับปรุงสภาพแวดล้อม ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน

ร่วมมือกันในการรักษาสุขภาพต่างๆ ไว้ไม่ให้ถูกทำลาย ด้วยความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวก็จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการปรับปรุงรักษาสุขภาพแวดล้อมต่างๆ ให้ดีขึ้นกล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวถือเป็นอุตสาหกรรมที่มีบทบาทสำคัญยิ่งทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมก่อให้เกิดการจ้างงานและสร้างรายได้ตลอดจนเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือนอีกทั้งเป็นการสนับสนุนให้มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไปในตัว นอกจากนี้ การท่องเที่ยวยังเป็นผลดีต่อสุขภาพ และเป็นการกระตุ้นให้เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อมด้วย

2.4 รูปแบบและพฤติกรรมการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวโดยทั่วไปจำแนกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวไปในสถานที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติสังคมหรือชุมชนตามธรรมชาติเพื่อชื่นชมและเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม ปศุกิจ

2. การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และสัตว์เลี้ยง แหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่าง ๆ สถานที่ราชการ ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่มีงานวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ทางมาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยวการเกษตรที่ทันสมัย เพื่อ ชื่นชม ความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในกิจกรรมทางการเกษตรในลักษณะต่างๆ ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ใหม่ๆ บนพื้นฐานความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษาสุขภาพแวดล้อมของสถานที่นั้น

3. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งๆ ที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิตศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย นักท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้ ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากมาย การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยม คือ “โฮมสเตย์” นักท่องเที่ยวจะได้เข้าไปพักอาศัยกับชาวบ้านในชุมชน และดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้าน

4. การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในประเทศไทย มี 2 ประเภท ได้แก่

4.1 การท่องเที่ยวเชิงบำบัดรักษาสุขภาพ (Health Healing) เป็นการท่องเที่ยวที่ผนวกโปรแกรมการทำกิจกรรมบำบัดหรือฟื้นฟูโรค

4.2 การท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion) เป็นการท่องเที่ยวไปในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ และพักในโรงแรมหรือรีสอร์ท หรือศูนย์สุขภาพ ร่วมทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่สถานที่นั้นๆ จัดขึ้น เช่น การนวดแผนไทย บริการอาบน้ำแร่ เป็นต้น การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของนักท่องเที่ยวที่จะเลือกหรือมีเหตุจูงใจที่จะไปท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวจะมีพฤติกรรมที่สำคัญโดยพิจารณาได้จาก

1. ลักษณะร่วมทางพฤติกรรมและบทบาททางสังคม โคเฮน (Cohen. 1972 : 10) ได้นำแนวคิดด้านลักษณะร่วมทางพฤติกรรมและบทบาททางสังคมมาจัดประเภทของนักท่องเที่ยวเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1.1 นักท่องเที่ยวที่เดินทางเป็นกลุ่ม (Organized Mass Tourists) คือ นักท่องเที่ยว ที่ซื้อรายการนำเที่ยวกับบริษัทจัดนำเที่ยวที่ได้เตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการเดินทาง ที่พัก มื้ออาหาร สถานที่ท่องเที่ยวและมีคนคุมหรือผู้นำเที่ยวไว้เรียบร้อยแล้ว โดยนักท่องเที่ยวไม่ต้องวางแผนการเดินทางเอง นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ต้องการเพียงการพักผ่อน ความสนุกสนาน ความเพลิดเพลินแปลกใหม่ และไม่คาดหวังที่จะได้รับความรู้หรือทำความเข้าใจกับคนและวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.2 นักท่องเที่ยวที่เดินทางเป็นกลุ่มอิสระหรือส่วนบุคคล (Individual Mass Tourists) คือ นักท่องเที่ยวที่มีความชำนาญในเส้นทางท่องเที่ยวและสามารถเดินทางเองโดยไม่ต้องมีผู้นำเที่ยวคอยดูแลแต่ยังคงให้บริษัทจัดนำเที่ยว จัดรายการนำเที่ยวตามแผนการเดินทางหรือ ความประสงค์ของตน นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความต้องการคล้ายกับกลุ่มแรก คือต้องการเดินทางไปยังสถานที่ที่มีชื่อเสียงสวยงามสะดวกสบาย ต้องการที่จะพักผ่อนและได้รับความสนุกสนาน จากการเดินทางเท่านั้น

1.3 นักสำรวจ (Explorer) คือ นักท่องเที่ยวที่หลีกเลี่ยงเส้นทางสถานที่ และกิจกรรมของ นักท่องเที่ยวทั่วไป นิยมแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางใหม่ด้วยตัวเอง ซึ่งต่างจากสองกลุ่มแรก นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ไม่คาดหวังที่จะได้รับความสะดวกสบายหรือความสนุกสนาน แต่ต้องการที่จะบรรลุความมุ่งมั่นของตนเอง (Self Actualization) พอใจที่จะศึกษาและทำความเข้าใจวัฒนธรรมของคน ท้องถิ่นและเปิดใจกว้างสำหรับประสบการณ์ใหม่

1.4 นักเดินทางท่องเที่ยวแบบพเนจร (Drifter) นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีพฤติกรรมคล้ายกับนักสำรวจ คือ เดินทางโดยลำพังไม่ซื้อรายการนำเที่ยวกับบริษัทนำเที่ยวไม่สนใจไปสถานที่ที่มีชื่อเสียงและหลีกเลี่ยงกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวทั่วไปนิยม ไม่เดินทางไปในที่ต่างๆ ในฐานะนักท่องเที่ยวแต่ไปในฐานะเช่นเดียวกับคนท้องถิ่น แต่นักเดินทางท่องเที่ยวแบบพเนจรมีพฤติกรรมแตกต่างจากนักสำรวจ คือ นักเดินทางท่องเที่ยวแบบพเนจรเพียง

แค่ศึกษาและเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นเท่านั้น แต่รวมไปถึงการใช้ชีวิตความเป็นอยู่เช่นเดียวกับคนท้องถิ่นหรือคนในสังคมนั้น เพราะต้องการแสวงหาความหมายและคุณค่าของชีวิต และต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมท้องถิ่น

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม

1. การพัฒนาผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับงานอุตสาหกรรมทุกประเภท ในวงการอุตสาหกรรมได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เศรษฐกิจดีขึ้น ประชากรเพิ่มขึ้นทำให้ความต้องการของผู้ซื้อมากขึ้น ทำให้เกิดการแข่งขันด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสนองความต้องการของผู้ซื้อรวมทั้งผลิตภัณฑ์สามารถครองอยู่ในตลาดได้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์นั้น หากมีคู่แข่งในตลาด จำเป็นจะต้องยึดถือความต้องการของผู้บริโภคเป็นหลักซึ่งมีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ไว้ดังนี้ (สาคร คันธโชติ. 2528 : 6-11)

1.1 ความหมาย

1.1.1 ความหมายของการพัฒนา

คำว่า “พัฒนา” มีผู้ใช้ศัพท์ทางภาษาอังกฤษว่า Improvement หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่ถ้าใช้คำว่า Development หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นสำหรับคำหลังดูเหมือนว่าจะตรงกับคำในภาษาไทยมากกว่า

1.1.2 ความหมายของผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์คนคว่ำ ออกแบบ ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีพ

1.1.3 ความหมายของการพัฒนาผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ หมายถึง กระบวนการค้นคว้า คิดออกแบบ แก้ไขและปรับปรุงเพื่อให้ได้มาซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ดีขึ้น

1.1.4 ความหมายของการออกแบบ

การออกแบบ หมายถึง การปรับปรุง ผลงานหรือสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสม มีความแปลกใหม่เพิ่มขึ้น เช่น แก้วอีนั่งเราทำขึ้นมาใช้ซึ่งเมื่อใช้ไปนาน ๆ แล้ว ก็เกิดความ

เป้าหมายในรูปทรง เราก็จัดการปรับปรุงให้เป็นรูปแบบใหม่ให้สวยกว่าเดิม แปลกกว่าเดิม ทั้งนี้ความเหมาะสมสะดวก สบายในการใช้งานยังคงเหมือนเดิมหรือดีกว่าเดิม

1.1.5 อุตสาหกรรมหมายถึง

อุตสาหกรรม หมายถึงกระบวนการผลิตสิ่งของเป็นจำนวนมาก ๆ โดยใช้เวลาในการผลิตแล้กำลังคนด้วย และสามารถควบคุมคุณภาพได้

1.1.6 การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม หมายถึง

การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม หมายถึง การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นด้วยกรรมวิธีทางด้านอุตสาหกรรมและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอุตสาหกรรม โดยมีการวิเคราะห์หาข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับหน้าที่ใช้สอยของผลิตภัณฑ์ ข้อมูลเกี่ยวกับตลาดแล้วนำมาปรับปรุงผลิตภัณฑ์ เพื่อผลิตเป็นจำนวนมาก ๆ ให้อยู่ในความนิยมของตลาดในราคาพอสมควร

การพัฒนาผลิตภัณฑ์กับการออกแบบจะอยู่ควบคู่กันไป เป็นการพยายามค้นหาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หาวิธีแก้ไขหรือคำตอบใหม่ ๆ สำหรับปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยวิทยาการที่ก้าวหน้า กรรมวิธีการผลิต การเลือกใช้วัสดุและหลักการในการออกแบบ เข้าใจการวิเคราะห์ปัญหา การคิดออกแบบสร้างสรรค์และการแก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยกรรมวิธีทางด้านอุตสาหกรรม การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการออกแบบพอจะสรุปได้ 2 ประการ คือ

1. มีหน้าที่ออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีประโยชน์ใช้สอยที่ดีที่สุด พิจารณาความสวยงาม การจัดรูปร่าง ตกแต่งผิว สี สัน และการสร้างโครงสร้างขั้นตอนของการผลิต ซึ่งต้องมีการระบุรูปแบบพื้นฐานว่า ส่วนไหนเป็นส่วนตรง ตรงไหนเป็นส่วนโค้งเว้า ส่วนไหนเป็นมุม ตรงไหนควรจะต้องเจาะรู การให้ขนาดสัดส่วน การประเมินน้ำหนัก ความแข็งแรงตลอดจนวัสดุที่ใช้นำมาใช้ นั้นควรมีคุณสมบัติอย่างไรเป็นต้น

2. เมื่อกำหนดรูปร่างโดยละเอียดแล้ว ในขั้นนี้จะต้องพิจารณาว่าจะทำอย่างไร จึงจะผลิตขึ้นได้ด้วยต้นทุนการผลิตที่ต่ำที่สุด โดยที่คุณภาพไม่เปลี่ยนแปลง หากการออกแบบผลิตภัณฑ์ซึ่งผลิตได้ยาก หรือออกแบบผลิตภัณฑ์แล้วเวลาผลิตต้องใช้ต้นทุนสูง ฝ่ายผลิตแม้จะพยายามควบคุม หรือหาทางลดต้นทุนก็คงจะทำให้ได้เฉพาะขอบเขตที่จำกัด

การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการออกแบบผลิตภัณฑ์ต้องประสานกับฝ่ายต่าง ๆ เช่น ฝ่ายวิศวกรรม ฝ่ายผลิต และฝ่ายการตลาด เพื่อเลือกใช้วัสดุ กลไกต่าง ๆ กรรมวิธีการผลิต การบรรจุภัณฑ์

กลวิธีที่สำคัญอย่างหนึ่งในวงการธุรกิจอุตสาหกรรม คือ มีจุดประสงค์ที่จะให้ผู้ซื้อผู้ใช้ได้รู้จักและจดจำผลิตภัณฑ์และคุณภาพของผลิตภัณฑ์นั้น ๆ อยู่ตลอดเวลา ในการนี้วิธีการช่วยความจำของผู้ซื้อผู้ใช้ที่มีต่อผลิตภัณฑ์หรือบริษัทผู้ผลิตนิยมใช้เครื่องหมายของสินค้าและบริษัทผู้ผลิตที่เด่นมีลักษณะแตกต่างกับคู่แข่งอื่น นอกจากนี้เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ในปัจจุบัน

นิยมใช้การออกแบบจากสิ่งต่าง ๆ มาประกอบกันขึ้น ให้มีลักษณะคล่องจงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งนี้โดยการในงานทางกราฟิกเข้าช่วย เช่น การใช้สี ลักษณะรูปภัณฑ์ สัญลักษณ์ต่าง ๆ

1.2 แนวทางการออกแบบที่ดี

การออกแบบที่ดีนั้นต้องมีหลักเกณฑ์ในการยึดถือปฏิบัติที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักออกแบบพอจะแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. หน้าที่ของการนำไปใช้ (Function) เป็นสิ่งแรกที่นักออกแบบจะต้องคำนึงถึงเป็นอย่างยิ่ง เพราะของแต่ละอย่างมีหน้าที่ในการใช้สอยไม่เหมือนกัน การออกแบบต้องออกแบบให้เหมาะสมและถูกต้องมากที่สุด เช่น เครื่องปั้นดินเผาจะนำไปใช้แทนโลหะก็ย่อมไม่ได้
2. การประหยัด (Economy) การประหยัดในที่นี้หมายถึง การประหยัดวัสดุและเงินทองที่จะนำมาลงทุนด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณภาพดีเลิศขนาดไหนก็ตาม ถ้าราคาในการผลิตสูงแล้ว ไม่ถือว่าเป็นการออกแบบที่ถูกต้องนอกจากจะมีราคาถูกแล้ว แบบที่ออกไปนั้นก็ควรเป็นแบบที่ง่ายและเหมาะสม
3. ความทนทาน (Durability) การออกแบบที่ดีนั้นนอกจากจะประหยัดแล้วยังต้องคำนึงถึงความทนทานด้วย วัสดุอะไรก็ตามถึงแม้ว่าจะมีราคาถูก รูปแบบจะสวยงามขนาดไหนก็แล้วแต่ ถ้าขาดความทนทานคุณค่าของสิ่งนั้นก็จะต้องลงไป
4. วัสดุ (Material) การเลือกวัสดุต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้งานนั้น นอกจากจะประหยัดแล้วเรายังถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่ง เพราะจะต้องเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย ความคงทนถาวร เช่น ถ้าเราจะสร้างบ้านเราก็ควรจะสร้างรูปแบบเสียก่อน จึงจะเหมาะสมและถูกต้องสวยงาม ทนทาน เป็นสำคัญที่สุด
5. โครงสร้าง (Construction) โครงสร้างสิ่งต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นผู้ออกแบบจะต้องศึกษาโครงสร้างหรือธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้นให้เข้าใจเป็นอย่างดีเสียก่อนจึงจะเป็นนักออกแบบที่ดีได้
6. ความงาม (Beauty) ถ้าสิ่งต่าง ๆ นักออกแบบได้กระทำขึ้นโดยคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นยังไม่เป็นการเพียงพอ สิ่งก็ตามมาอีกอย่างหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ คือเรื่องงาม เหมือนสุภาษิตที่ว่า “ไก่องามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง” ความงามคืออะไร ความงามคือพอดี ไม่มากไม่น้อยจนเกินเหว การตกแต่งหรือการออกแบบนั้น ๆ จึงจะเหมาะสมและสวยงาม เพราะเชื่อว่าทุกคนชอบความสวยงามด้วยกันทั้งนั้น การออกแบบก็เช่นเดียวกันการออกแบบถือว่าเป็นคุณสมบัติที่จะขาดไม่ได้
7. ลักษณะเด่นพิเศษเฉพาะอย่าง (Personality) ไม่ว่าสิ่งที่มีมนุษย์ออกแบบแล้ว จะต้องเน้นจุดดีของแต่ละสิ่งออกมาให้เห็นเด่นชัด จึงจะถือได้ว่า การออกแบบนั้นสมบูรณ์ เช่น

การออกแบบเครื่องตกแต่งว่า จะจัดตรงไหน ให้เด่นและสวยงาม และสะดุดตากว่าจุดอื่น ๆ จึงเน้นจุดนั้นเป็นพิเศษกว่าที่อื่น

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นยุทธศาสตร์ที่สร้างมูลค่า สร้างเศรษฐกิจและสร้างชาติได้จริงหรือ?

สมัยก่อนเรายังนั่งดูการ์ตูนโดราเอมอน อารารู อิคคิวซัง ร้องคาราโอเกะ ดูซามูไรพอลลูก่อน สงครามชีวิตโอชิน ซึ่งทำเรตติ้งสูงมากในสมัยนั้น ก่อให้เกิด กระแสนิยมชมชอบญี่ปุ่น ทั้งอาหารการกิน การท่องเที่ยว ข้าวของเครื่องใช้ อุตสาหกรรมวัฒนธรรมทำให้ญี่ปุ่นยืนหยัดอยู่แนวหน้าของเอเชียมานานกว่า ๕๐ ปี กระแสญี่ปุ่นฟีเวอร์ส่งผลให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเติบโตเป็นอันดับต้นๆ ของโลก

และคงปฏิเสธไม่ได้ว่าในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศเกาหลีใต้ก็ประสบความสำเร็จอย่างมาก เช่นเดียวกันในการขับเคลื่อนความมั่งคั่งผ่านทาง "สินค้าทางวัฒนธรรม" ไม่ว่าจะเป็นสื่อบันเทิงต่างๆ ภาพยนตร์ ดนตรี เสื้อผ้า อาหาร เครื่องสำอาง การท่องเที่ยว ไปจนถึงกระทั่ง การทำศัลยกรรม สไตลเกาหลี เมื่อภาพยนตร์เรื่องแดจังกึมเข้ามาฉาย ได้ ทำให้อาหารเกาหลีเป็นที่นิยมในหมู่คนไทยมากขึ้น มีร้านอาหารเกาหลีปังๆ เกิดขึ้นในเมืองไทยมากมาย กระแส นิยมวัฒนธรรมเกาหลีได้เปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจและสังคมของเกาหลีใต้ไปแบบก้าวกระโดดจนเป็นที่จับตามอง ของหลายประเทศทั่วโลก โดยการนำเศรษฐกิจสร้างสรรค์มาใช้ และขาย "วัฒนธรรม" เป็นสินค้า ส่งออกสำคัญ ของชาติไม่เพียงแต่เกาหลีเท่านั้น จีนซึ่งกำลังก้าวเป็นชาติมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ที่แม้จะมีอุตสาหกรรมการผลิต สินค้าราคาถูกเป็นจำนวนมาก แต่ในยุคนี้ประเทศจีนเองก็ได้ นำเศรษฐกิจสร้างสรรค์มาใช้ เพื่อปรับเปลี่ยนอุตสาหกรรม จากที่เน้น ราคาถูก มาเป็น การใช้ความคิด สร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์ ที่ใช้ยี่ห้อ เป็นของประเทศตัวเอง ไม่ใช่รับจ้างผลิตสินค้าให้ ยี่ห้อต่างชาติเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป อีกทั้งยังจัดตั้ง ศูนย์ วัฒนธรรมและอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ถึง ๙ แห่ง ซึ่งแต่ละแห่งยังแยกย่อยไปได้อีกนับไม่ถ้วนจริงๆ แล้ว ผู้ที่นำนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์มาใช้ในการพัฒนาประเทศเป็นเจ้าแรกๆ นั้น คือ ประเทศอังกฤษ เศรษฐกิจ เติบโตสร้างสรรคทำรายได้ให้อังกฤษมากเป็นอันดับสองของประเทศ รองจากอุตสาหกรรมธุรกิจการเงิน วงดนตรี The Beatles (สี่เต่าทอง) ภาพยนตร์เรื่องเจมส์บอนด์ แดรกิวล่า เซอร์ลีโอคโฮม ที่เรารู้จักกันดี รวมถึงอุตสาหกรรมฟุตบอลของอังกฤษได้ระเบิดไปทั่วโลก สินค้าที่เกี่ยวข้องกับฟุตบอลพรีเมียร์ลีกขายดีเป็น เทน้ำเทท่า วัฒนธรรมการดื่มชาทำให้ชาสไตลอังกฤษ กลายเป็นของฝากขึ้นดีมาจนถึงปัจจุบัน และเมื่อภาพยนตร์ Harry Potter เข้ามาฉาย ก็กวาดรายได้จากเยาวชนทั่วโลกไปไม่น้อยพ่วงท้ายด้วยขายของที่ระลึกจากภาพยนตร์เรื่องนี้ไปได้อีกหลาย สิบบปี จะเห็นได้ว่าพลังของเศรษฐกิจสร้างสรรค์และสินค้าทางวัฒนธรรมนี้สามารถพลิกเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างแท้จริง

กระแสนิยมไทย ภาพฝัน...ที่ต้องผลักดันให้เป็นจริง

หลายคนคงตั้งคำถามว่า หากประเทศไทยอยากส่งออกสินค้าวัฒนธรรมอย่างนั้นบ้าง ควรจะต้องทำอะไร ในยุค "ประเทศไทย 4.0" ยุทธศาสตร์ชาติตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. 2560-2579) ที่รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้านวัฒนธรรม โดยการนำทรัพยากรทาง วัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจนั้น คงไม่อาจสำเร็จเป็นผลได้ ถ้าขาดการปฏิรูปวัฒนธรรมและความร่วมมือร่วมใจ ของคนในชาติ ที่ต้องหันมานิยมความเป็นไทยและใช้สินค้าไทยสิ่งสำคัญที่สุดที่ทำให้ญี่ปุ่นและเกาหลีได้พัฒนามาได้ไกลจนถึง ทุกวันนี้ คือความรักชาติ ความเป็นชาตินิยมอย่างสูงสุดสิ่งเหล่านี้ถือเป็น DNA สำคัญ ที่เราคงต้องปลูกฝังให้กับคนไทย ทุกคนเสียก่อน เพราะความเป็นประเทศบอกได้จากค่านิยมในประเทศ ประเทศไทยมีต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สูงมาก เป็นเสมือน สินทรัพย์ที่ผ่านการสั่งสม จนเกิดเป็นมูลค่า การประยุกต์และบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ ย่อมสามารถพัฒนา เศรษฐกิจไทยให้สดใสในอนาคตได้อย่างแน่นอน ทุนวัฒนธรรมทำให้เกิดมูลค่าเพิ่ม ทั้งยังเป็นจุดศูนย์กลางที่เชื่อมโยงกับทุน ประเภทอื่นๆ ถือเป็นหัวใจที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ คงไม่ไกลเกินเอื้อมที่เราหวังจะสร้างชาติด้วยวัฒนธรรมหากภาครัฐและเอกชนของไทยสามารถร่วมมือกันอย่างจริงจัง ในการสร้าง Brand Image ของประเทศ เฉกเช่นเดียวกับญี่ปุ่นและเกาหลีได้ การสร้างกระแสนิยมไทย ต้องสร้างไปพร้อมกับ คุณภาพของสินค้าและบริการ ให้ควรค่าแก่การจดจำ เพื่อให้เกิดการซื้อซ้ำ และทำการบอกต่อ ถึงคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น ซึ่งปัจจุบันมีชาวต่างชาติเป็นจำนวนมากที่ชื่นชมและชื่นชอบประเทศไทย ทั้งในเรื่องของวิถีวัฒนธรรม การท่องเที่ยว อาหาร การกิน รวมถึงวัฒนธรรมอาหารริมทางก็สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศได้เช่นกันทุนทางวัฒนธรรม คือ แกนกลางของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทุนทางวัฒนธรรม คืออะไร

ทุนทางวัฒนธรรม คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ แบ่งตามรูปธรรมและนามธรรม ออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือที่จับต้องได้ (Tangible) และที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) ซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้กำหนดไว้มี 6 สาขา ได้แก่ 1) ภาษา และวรรณกรรมพื้นบ้าน 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล 4) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 5) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ 6) กีฬาภูมิปัญญาไทย นอกเหนือจากมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้แล้ว ประเทศไทยยังมีมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ในรูปแบบของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และงานศิลปกรรมต่างๆ ที่บรรพบุรุษได้สรรค์สร้างสั่งสมไว้สืบทอดมาเป็นมรดกวัฒนธรรมให้แก่อนุชนคนรุ่นหลัง ซึ่งมรดกวัฒนธรรมหลายอย่างของไทยนั้น ยังได้ถูกขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกและตัวแทนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติจากยูเนสโก นับเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีมูลค่ามหาศาลทุนทางวัฒนธรรมทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจาก วัฒนธรรมเป็นต้นน้ำของห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โดยเรา

สามารถนำทุนวัฒนธรรม เช่นเรื่องราว (Story) และเนื้อหา (Content) ของวัฒนธรรม มาสร้างความโดดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์ของตน หรือใช้ทุนทางวัฒนธรรมสร้างความแตกต่างหรือจุดขายให้กับสินค้า เกิดเป็นสินค้า วัฒนธรรมและทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นแก่สินค้าและบริการ

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) คืออะไร เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างไร ?

"เศรษฐกิจสร้างสรรค์" คือ "การสร้างมูลค่าที่เกิดจากความคิดของมนุษย์" เป็นแนวความคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual property) ที่เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม เมื่อผสานกับความรู้เทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่นำไปสู่ อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industries) หรืออุตสาหกรรมการผลิตที่ต้องพึ่งพาความคิด สร้างสรรค์เป็นวัตถุดิบสำคัญ "เศรษฐกิจสร้างสรรค์" เป็นแนวความคิดพัฒนาเศรษฐกิจที่มีประวัติยาวนาน ซึ่งได้ถูกนำมา ใช้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาประเทศของหลายประเทศชั้นนำของโลก เพื่อใช้เป็น แนวทางในการส่งออกวัฒนธรรมของประเทศไปสู่สากล โดยใช้วัฒนธรรมผสมผสานกับความคิดสร้างสรรค์ เป็นพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม สร้างสรรค์สินค้าทางวัฒนธรรม เพื่อดึงเงินตราจากต่างประเทศกลับเข้ามา ผ่านอุตสาหกรรมการผลิตสินค้าและการท่องเที่ยว ที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์พัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพ ใช้ทรัพยากรน้อยแต่ได้มูลค่ามากขึ้น เป็นการช่วยกระจาย รายได้ไปสู่ประชาชนในวงกว้าง ประเทศไทยเอง มีภูมิปัญญาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสืบทอดมาเป็นงานช่างสิบหมู่ ทั้งงานประติมากรรม งานจิตรกรรม และงานประณีตศิลป์ อีกทั้งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างงานศิลปหัตถกรรมที่ประณีตวิจิตรอันทรงคุณค่าในแบบดั้งเดิมอยู่แล้ว อาทิ การทอผ้าไหม การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง แม้แต่งานจักสานจากวัตถุดิบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ย่านลิเภา เส้นกก ไยตาล ไม้ไผ่ กระจูด ป่านศรนารายณ์ ผักตบชวา ฯลฯ คนไทยก็สามารถนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดมูลค่าได้ทั้งสิ้น ตามแต่ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น แต่เมื่อนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาบวกเพิ่มกับความคิดสร้างสรรค์ รั้งสรรค์ให้มีคุณค่าแตกต่างไปจากเดิม ก็ก่อให้เกิดสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงกว่าเดิมหลายเท่าตัว เช่น จิม ทอมป์สัน ตำนานผ้าไหม แบรินต์ไทยในยุคแรกๆ ที่นำผ้าไหมมาออกแบบใหม่ให้โดดเด่นทันสมัย กลายเป็นสินค้าสุดหรู ที่ทำตลาดไปทั่วโลก ตัวอย่างหัตถกรรมที่นำวัสดุธรรมชาติที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์มาปรับเปลี่ยนรูปแบบ จนได้รางวัลและประสบความสำเร็จประเทศไทยเอง มีภูมิปัญญาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสืบทอดมาเป็นงานช่างสิบหมู่ ทั้งงานประติมากรรม งานจิตรกรรม และงานประณีตศิลป์ อีกทั้งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างงานศิลปหัตถกรรมที่ประณีตวิจิตรอันทรงคุณค่าในแบบดั้งเดิมอยู่แล้ว อาทิ การทอผ้าไหม การทำ เครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง แม้แต่งานจักสานจากวัตถุดิบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ย่านลิเภา เส้นกก ไยตาล ไม้ไผ่ กระจูด ป่านศรนารายณ์ ผักตบชวา ฯลฯ คนไทยก็สามารถนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดมูลค่าได้ทั้งสิ้น ตามแต่ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น แต่เมื่อนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาบวกเพิ่ม

กับความคิดสร้างสรรค์ รัชสรรค์ให้มอบคุณค่าแตกต่างไปจากเดิม ก็ก่อให้เกิดสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงกว่าเดิมหลายเท่าตัว เช่นจิม ทอมป์สัน ดำเนินผ้าไหม แบรินด์ไทยในยุคแรกๆ ที่นำผ้าไหมมาออกแบบใหม่ให้โดดเด่นทันสมัย กลายเป็นสินค้าสุดหรู ที่ทำตลาดไปทั่วโลก ตัวอย่างเหตุการณ์ที่นำวัฒนธรรมชาติที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์มาปรับเปลี่ยนรูปแบบ จนได้รางวัลและประสบความสำเร็จสร้างยอดขายมากมาย ทั้งยังช่วยรักษาภูมิปัญญาเหล่านั้นไม่ให้สูญหาย และพัฒนาต่อยอดให้เกิดภูมิปัญญาใหม่ อาทิ "กรกต" (Korakot) แบรินด์ไทยที่ไปตั้งในต่างแดน ประติมากรรมไม้ไผ่ที่ได้รับรางวัล ASEAN Selections 2017 จากภูมิปัญญาดั้งเดิม ผสานการออกแบบที่ล้ำสมัย กลายเป็นงานหัตถศิลป์ที่ทรงคุณค่า จนสามารถขับเคลื่อนชุมชนด้วยงานหัตถกรรม"วาสนา" (Vassana) เครื่องแขวนโบราณแห่งเมืองเชียงใหม่ ชนะเลิศการประกวด Innovative Cup Award 2012 ที่นำไอเดียเครื่องแขวนดอกไม้สดมาประยุกต์ทำด้วยไม้ไผ่ จากที่ใช้เวลาในการประดิษฐ์มาก แต่อายุการใช้งานน้อย เพราะดอกไม้สดโรยเร็ว เสื่อมสลายง่าย แต่เมื่อเปลี่ยนวัสดุใช้ไม้ไผ่ทำ แทน ทำให้สวยแปลกตาและเก็บไว้ได้นาน ขายดีมากจนทำให้งานหัตถกรรมยามว่างกลายเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้ชุมชนเป็นกอบเป็นกำ "ปันกันแล" หัตถกรรมจากกาบกล้วย ของชุมชนกาบกล้วย กรือเซะ บาราโหม จ.ปัตตานี กาบกล้วยเป็นวัตถุดิบที่หาง่ายในท้องถิ่น เมื่อบวกทักษะฝีมือด้านหัตถกรรมที่ชุมชนนี้มีอยู่แล้วซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญในการผลิต ทำให้เกิดงานหัตถกรรม แต่เมื่อได้รับองค์ความรู้จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ช่วยเหลือในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เช่น แก้ปัญหาความชื้น และเชื้อราจากกาบกล้วยทำให้สินค้าคงทน ทำให้สินค้าจากราคาหลักร้อยกลายเป็นหลักพัน ชุมชนจึงมีกำลังใจในการผลิตงานออกมาอย่างต่อเนื่องและมีรายได้ที่มั่นคง "วิชัยกุลเครื่องเงิน" หัตถกรรมพื้นบ้านล้านนา ภาชนะที่ทำด้วยไม้หรือไม้ไผ่ ตกแต่งด้วยยางรัก เขียนลายด้วยทอง หรือชาด ประดับด้วยเปลือกมุก หรือทองคำเปลว มีขั้นตอนในการทำหลายขั้นตอน และใช้เวลานาน เป็นงานฝีมือที่ละเอียดประณีตราคาค่อนข้างสูง เครื่องเงินจึงเป็นหัตถกรรมที่ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ แต่เมื่อสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ภาคเหนือ (สวทช.ภาคเหนือ) ได้มาร่วมพัฒนาสารเคลือบผิวผลิตภัณฑ์ที่เป็นโพลิเมอร์เรซินแบบไม่มีสารเคมีตกค้าง ทำให้ปัญหาการหลุดร่อนของสีและแผ่นทองหมดไป อีกทั้งออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ปรับให้เข้ากับการใช้ชีวิตของคนสมัยใหม่ เช่น เคสโทรศัพท์มือถือ จมมียอดสั่งซื้อจากต่างประเทศ อาทิ สหรัฐฯ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น เยอรมนี เข้ามาอย่างต่อเนื่อง

เศรษฐกิจสร้างสรรค์สู่การท่องเที่ยวชุมชนเชิงวัฒนธรรม

"วัฒนธรรมประจำชาติ" คือ สิ่งที่มีมูลค่ามหาศาลทางเศรษฐกิจ เป็นต้นทุนที่สามารถสร้างรายได้ให้สังคมอยู่ดีกินดี มีความมั่นคง วัฒนธรรมจึงเป็นกลไกที่สามารถนำรายได้เข้าสู่ประเทศ และกระจายรายได้สู่ชุมชน ประเทศไทยมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เป็นอุตสาหกรรมบริการที่ทำรายได้มหาศาลให้กับประเทศการใช้ทุนวัฒนธรรมยกระดับการท่องเที่ยวชุมชน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) โดยนำเอาทรัพยากรในชุมชน

ทั้งทางธรรมชาติ มรดกภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน งานหัตถกรรม
 ชนบทธรรมเนียมประเพณีของชุมชน มาเป็นจุดเริ่มต้นในการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวภายใต้กรอบ
 แนวคิดการจัดการอย่างยั่งยืน สามารถสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่นโดยตรงประเทศไทยมีทรัพยากร
 มากมาย ไม่ว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่รอคอยการ
 พัฒนาขึ้นเป็นสินทรัพย์สร้างสรรค์ (Creative Assets) และต่อยอดเป็น อุตสาหกรรมสร้างสรรค์”
 (Creative Industry) อันหมายถึง กลุ่มกิจกรรมการผลิตที่ต้องพึ่งพาความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญ
 อุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว
 ชาวต่างประเทศ ที่ต่างสนใจจะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม
 และสัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงซื้อสินค้าที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมอันเป็นงานฝีมือที่เกิดจาก
 ภูมิปัญญา ของคนในประเทศนั้นล้วนเป็นช่องทางการสร้างรายได้ให้กับ ชุมชนการเพิ่มมูลค่าทาง
 เศรษฐกิจจากแหล่งมรดกศิลปวัฒนธรรม นอกจากจะเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพัฒนา
 สร้างสรรค์และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มรายได้แล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูอัตลักษณ์
 และวิถีชีวิตวัฒนธรรมดั้งเดิม ให้เข้มแข็งและดำรงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป การแข่งขันทางเศรษฐกิจของ
 ประเทศเพิ่มสูงขึ้น การระดมทุน ทั้งหมดของประเทศ อันได้แก่ ทุนทรัพยากร (ทรัพยากรธรรมชาติ
 และคน) ทุนทางปัญญาและทุนวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญ การผลักดันผลิตภัณฑ์และแหล่งท่องเที่ยว
 ทางวัฒนธรรมเข้าสู่ตลาดผู้บริโภคก็ต้องใช้ ๓ ทุนนี้เช่นเดียวกัน ดังนั้นการค้นหาคุณค่าของชุมชน
 นำเสนอจุดขายที่แตกต่างสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน ส่งเสริมชุมชนให้มีความพร้อมเป็นแหล่งท่องเที่ยว
 และมีผลิตภัณฑ์ของชุมชน พัฒนาความรู้ความสามารถ สร้างมาตรฐาน สร้างเครือข่ายและการเข้าถึง
 ตลาดนักท่องเที่ยวจะเพิ่มประสิทธิภาพและการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดำรง
 รักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม อนุรักษ์ทรัพยากรแหล่ง
 ท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนสำหรับนักท่องเที่ยว ยิ่ง
 หากเราสามารถใช้เศรษฐกิจสร้างสรรค์ผลิตสินค้าและบริการท้องถิ่นได้ทั่วถึงทั้งประเทศ จนทุก
 ครัวเรือนหันมาใช้ "ผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น" นอกจากจะเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
 อย่างยั่งยืนแล้ว จุดเปลี่ยนทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศไทยคงอยู่ไม่ไกลแน่นอน

การสร้างแบรนด์ชุมชน

แบรนด์ไม่ใช่แค่ชื่อ หรือโลโก้ของสินค้า แต่แบรนด์คือตัวตนของสินค้า ทำไมต้องสร้างแบรนด์
 เพราะแบรนด์ คือ เครื่องมือสื่อสารทางการตลาดที่สร้างความแตกต่างทางการแข่งขัน ทำให้เราอยู่
 เหนือคู่แข่ง อยู่เหนือสงครามการตัดราคาทั้งปวง การ สร้างแบรนด์ คือ การสร้างภาพลักษณ์ของ
 สินค้าออกไปสู่สายตาของผู้บริโภค สร้างการจดจำ ความน่าเชื่อถือในสินค้า ไม่ว่าสินค้านั้นๆ จะอยู่ใน
 รูปแบบใดก็ตาม อาจอยู่ในรูปแบบผลิตภัณฑ์ การบริการ หรืออยู่ในรูปแบบของชุมชนท่องเที่ยว เมื่อ

ผู้บริโภค เกิดความเชื่อมั่นก็จะสร้างโอกาส ทำให้ลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวมาถึงเราเป็นอย่างแรก แต่ก่อนจะสร้างแบรนด์ ต้องสร้างจุดเด่น เน้นจุดขาย สร้างภาพลักษณ์ให้ชัดเจน เพื่อให้สินค้าเกิดความแตกต่าง ต้องรู้ก่อนว่าตัวเองเป็นใคร หาตัวตนที่แท้จริงให้เจอ ว่าเป็นชุมชนแบบไหน มีอัตลักษณ์และวิถีชีวิตท้องถิ่นอย่างไร จะขายอะไรให้ นักท่องเที่ยวและอีกหนึ่งสิ่งสำคัญก่อนการสร้างแบรนด์ คือ ต้องสร้างคุณภาพของสินค้าและบริการก่อน เพื่อให้แน่ใจว่า ผู้บริโภคจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดจากสินค้าและบริการของเรา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ผลิตภัณฑ์หรือแบรนด์สินค้ามีอายุยืนยาว เมื่อชุมชนเจ้าของ ผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมค้นหาตัวตนเจอแล้ว จะทำให้ภาพของแบรนด์นั้นๆ เด่นชัดขึ้น

เส้นทางการสร้างแบรนด์

สร้างโลโก้ (Logo) โลโก้ หรือสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของสินค้าบริการ องค์กร รวมถึงความรู้สึกด้วย ไม่ว่าจะเป็นชื่อสัญลักษณ์ที่เป็นโลโก้สีของแบรนด์ ซึ่งบางทีอาจต้องจดลิขสิทธิ์เอาไว้ เพื่อให้มีผลทางกฎหมาย ป้องกันการลอกเลียนแบบ เทคนิคการสร้างโลโก้ คือ ควรกำหนดเป้าหมายของโลโก้เอาไว้ว่า เมื่อผู้บริโภคเห็นแล้ว จะทำให้เขานึกถึงอะไร การออกแบบโลโก้ต้องสื่อให้เชื่อมโยงกับสินค้าและบริการของชุมชน

สร้างสโลแกน (Slogan) คำนิยาม หรือคำบรรยายสั้นๆ ที่จะบอกเล่าภาพลักษณ์ของชุมชน มีไว้เพื่อเกื้อหนุนตัวโลโก้ ทำให้ผู้บริโภคจดจำแบรนด์ได้ง่ายขึ้น ตัวอย่าง เช่น ชุมชนบ้านโคกโคไคร เป็นชุมชนที่รองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเลอย่างครบวงจรใช้สโลแกน "จริงใจ ติดดิน ผจญภัย ชาวประมง" เป็นการสร้างการรับรู้ บ่งบอกตัวตนความเป็นชุมชนบ้านโคกโคไคร

สร้างเรื่องราว (Brand Story) เรื่องราว คือ พลังเรื่องเล่าที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของแบรนด์ เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้แบรนด์ มีแต้มต่อเหนือกว่าคู่แข่ง หากแบรนด์ไหนมี "เรื่องเล่า" จะได้เปรียบในแง่ของการเป็นที่จดจำการดึงดูดนานเรื่องราวและภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่มากมายมาถ่ายทอด บอกกล่าวถึงผลิตภัณฑ์และที่มาของชุมชนให้ผู้คนได้รู้จัก เป็นการเพิ่มเสน่ห์ให้กับแบรนด์ เรื่องราวที่ดีนั้นยังสามารถเชื่อมเข้าสู่อารมณ์ของผู้บริโภคได้ เป็นกุญแจสำคัญทางการตลาดที่สามารถดึงตัวตนของแบรนด์นั้นเข้าไปอยู่ในใจของผู้บริโภคได้ การบอกเล่าเรื่องราวที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปในบรรจุภัณฑ์ด้วย จึงช่วยสร้างตรรกะหรือสร้างแบรนด์ให้โดนใจผู้บริโภคได้ดียิ่งขึ้น

สร้างการรับรู้แบรนด์ (Brand Awareness) สร้างการรับรู้แบรนด์ หรือทำให้แบรนด์เป็นที่รู้จัก และจดจำทำให้ผู้บริโภคทราบว่า เราคือใคร เป็นสินค้าและบริการประเภทใด ได้มาตรฐานหรือรางวัลอะไรมาบ้าง โดยเลือกวิธีการสื่อสารและช่องทางที่เหมาะสม สร้างความคุ้นเคยระหว่างสินค้าและ

ผู้บริโภค เมื่อได้ยินชื่อแบรนด์บ่อยๆ เขาจะจำได้ และจำได้เป็นชื่อแรกในที่สุด สร้างกลยุทธ์ (Strategy) สร้างกลยุทธ์ หรือเส้นทางในการสร้างแบรนด์อย่างชัดเจน ทำให้คนในชุมชนหรือองค์กรของเรา เข้าใจถึงเป้าหมายหรือจุดประสงค์ที่จะต้องร่วมเดินไปในทิศทางเดียวกัน เป็นเสมือนแผนที่หรือเส้นทางไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในชุมชนหรือองค์กรมากยิ่งขึ้น อีกทั้งเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจในตัวสินค้าและบริการ ทำให้ผู้บริโภคได้ทำความรู้จักกับเรามากขึ้น

สร้างการประชาสัมพันธ์ (Public Relations) ในยุคดิจิทัลนี้เราสามารถนำ Social media เป็นเครื่องมือหรือตัวช่วยในการประชาสัมพันธ์ให้แบรนด์เป็นที่รู้จัก ใช้ต้นทุนน้อยแต่กระจายการรับรู้ไปได้กว้างไกลไร้ขีดจำกัด ซึ่งรูปแบบที่ดีที่สุดของการตลาด คือ "การบอกต่อของผู้บริโภค" ภาพลักษณ์ของแบรนด์ที่แข็งแกร่งจะจุดประกาย สร้างการบอกต่อได้ดีที่สุด

สร้างความพึงพอใจ (Customer Satisfaction) สร้างความพึงพอใจด้วยการพัฒนาสินค้าและบริการรวมถึงผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ ออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้โดนใจและเป็นที่ยอมรับอีกทั้งเราควรศึกษาพฤติกรรมหรือวัฒนธรรมของกลุ่มเป้าหมาย ตรวจสอบความรู้สึกและความพึงพอใจของลูกค้าว่า "คุณค่าหรือประสบการณ์" ที่เรามอบให้ เป็นที่พอใจของลูกค้าหรือไม่ ใช้สิ่งที่ลูกค้าต้องการหรือยัง เพราะบางอย่างอาจเข้าใจไม่ตรงกัน หลังจากสิ้นสุดกิจกรรมในชุมชนควรสอบถามความคิดเห็นความพึงพอใจในตัวสินค้าหรือบริการหรือทำประเมินผล เช่น ให้นักท่องเที่ยวลงสมุดเยี่ยมกรอกแบบสอบถาม หรืออย่างน้อยอาจเข้าไปซักถามดูว่าขาดตกบกพร่องสิ่งใด และควรจะบันทึกเอาไว้ เพื่อคราวหน้าจะได้ไม่ผิดพลาดซ้ำสองอีก เป็นการบันทึกประวัติลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวไปในตัว

สร้างความเชื่อมั่นและสร้างความจงรักภักดีต่อแบรนด์ (Brand Loyalty) การใส่ใจสร้างความใกล้ชิด สร้างความสัมพันธ์กับลูกค้า ติดตามการใช้งานของสินค้า ทั้งเพื่อรักษารฐานลูกค้าเดิมและเพิ่มความซื่อสัตย์ต่อแบรนด์ตลอดไป การที่ผู้บริโภครักและศรัทธาในแบรนด์หรือสินค้าของเรา ก็ยากที่จะเปลี่ยนใจไปใช้สินค้ายี่ห้ออื่น เพราะมีความรู้สึกคุ้นเคยและซื้อสินค้านั้นด้วยความเคยชิน แบรนด์เป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้าง เมื่อสามารถสร้างแบรนด์ให้เป็นที่จดจำโดยผ่านคุณภาพได้แล้ว ก็ต้องรักษาชื่อเสียงจนเป็นที่มั่นใจของลูกค้า สินค้าและบริการของชุมชนนั้นๆ ก็จะเข้าไปนั่งในใจของลูกค้าเกิดความจงรักภักดีต่อแบรนด์ ยกตัวอย่างเช่น สินค้าเดียวกัน เหมือนกันทุกประการ แต่ติดยี่ห้อหรือแบรนด์ต่างกัน แน่แน่นอนว่า แบรนด์ที่มีชื่อเสียงกว่าย่อมทำให้ลูกค้าตัดสินใจซื้อได้ง่ายกว่า เพราะลูกค้าให้ความเชื่อถือในชื่อเสียงของแบรนด์นั้นๆ ผู้บริโภคในยุคนี้ต่างมองหาแบรนด์ที่มีคุณค่าทางจิตใจ และตัดสินใจซื้อสินค้าจากแบรนด์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมหรือช่วยให้สังคมดีขึ้น การทำให้ลูกค้าเชื่อมั่นในแบรนด์ เป็นการเพิ่มมูลค่าสินค้าจากความเชื่อใจ ทำให้แบรนด์นั้นๆ แข็งแรงจนเป็นที่

กล่าวถึงของลูกค้าต่อๆ ไป ขอกกล่าวถึงชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จจากการนำคุณค่าทางวัฒนธรรมมาเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วยการสร้างแบรนด์จากเรื่องราวของพื้นที่นั้นๆ เมื่อนึกถึงโนราภาคใต้ ชุมชนแรกที่เรานึกถึง คือ ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน จังหวัดสงขลา "ดินแดน ๓ คลอง ๒ เมือง" เป็นชุมชนตัวอย่างที่ใช้ศิลปวัฒนธรรมโนราท้องถิ่น มาสร้างการท่องเที่ยวชุมชน จนประสบความสำเร็จ สร้างรายได้เข้าท้องถิ่นจนสามารถดึงแรงงานลูกหลานวัยหนุ่มสาวกลับมาพัฒนาสถานที่ของชุมชนได้อีกด้วย เมื่อนึกถึงหัตถกรรมงานไม้แกะสลัก ชุมชนแรกที่เรานึกถึง หมู่บ้านถวายเป็นอำเภอลำดวน จังหวัดเชียงใหม่ "หมู่บ้านโอท็อป ต้นแบบ" เพราะเป็นแหล่งศิลปะหัตถกรรมชั้นยอดของเมืองไทย ที่สร้างผลงานไม้แกะสลัก ส่งออกขายทั้งไทยและต่างประเทศ แม้กระทั่ง "ปลาเค็มฝงทราย" ผลิตภัณฑ์อาหารท้องถิ่นที่ขึ้นชื่อของชาวเกาะพิทักษ์ อำเภอลำดวน จังหวัดชุมพร ด้วยกระบวนการผลิตที่นำไปฝงทราย ปลาเค็มจึงหอมและแห้งกำลังดี มีรสชาติอร่อยกลมกล่อม ไม่เหมือนที่ไหน

เพียงเรื่องราวที่มาน่าสนใจ ก็ทำให้ผู้บริโภคอยากลิ้มลองอยากรู้ว่าเขาทำกันอย่างไร เมื่อนึกถึงที่พักของนักท่องเที่ยวแบกเป้ เราจะนึกถึง ถนนข้าวสาร ตรอกข้าวสารที่เติบโตมาชุมชนท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในเมืองหลวงที่ขึ้นชื่อและเป็นที่ยอมรับกันดีในหมู่นักเที่ยวต่างชาติ (ที่แบกเป้) จากทั่วโลก ถนนข้าวสารที่เติบโตมาจากตรอกข้าวสาร มีภาพลักษณ์และจุดขายที่ชัดเจน คือ เป็นแหล่งที่พักราคาประหยัดที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวสำคัญ เป็นถนนแห่งความบันเทิงที่เต็มไปด้วยสีสัน ที่นักท่องเที่ยวหลายชาติสามารถพบปะสังสรรค์ยามค่ำคืน เป็นแหล่งช้อปปิ้งสินค้าราคาถูก เต็มไปด้วยรถเข็นอาหารริมทาง (Street Food) และนวดแผนโบราณ เป็นมนต์เสน่ห์ที่ทำให้คนหลังไหลเข้ามาเที่ยวกันอย่างเนืองแน่นเหมือนย่านเยาวราชและถนนคนเดินที่พญา เราเคยได้ยินชื่อคำชะโนดจากภาพยนตร์เรื่องผีจ้างหนัง เมื่อเกือบสิบปีที่แล้ว ทำให้คนบางกลุ่มเชื่อในสิ่งนั้น แต่เมื่อละครเรื่องนาคีเข้าฉาย กระแสเจ้าแม่มาลี ทำให้ผู้คนเข้ามาสักการะไหว้พญานาค มากرابพ่อบุศรีสุทโธ-แม่ย่าศรีปทุมมาที่นี่ไม่ต่ำกว่าหมื่นคนต่อวัน ชุมชนที่คำชะโนด จังหวัดอุดรธานี ที่เงียบเหงากลับมีรายได้งามจากการทำบายศรีพญานาคเป็นจำนวนมาก ศรีทาสสร้างรายได้และทำให้หัตถกรรมใบตองได้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง ถ้าหลวง-ขุนน้ำนางนอน จังหวัดเชียงราย จากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีถ้ำยาวที่สุดเป็นอันดับ ๔ ของประเทศ แต่หลังจากภารกิจช่วยสมาชิกหมู่ป่าอะคาเดมี่ที่ติดในถ้ำเหตุการณ์นี้ได้สร้างปรากฏการณ์การรับรู้ของโลกซึ่งจะทำให้ที่นี่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เรื่องราวที่สร้างวีรบุรุษจากคราบน้ำตา สู่อำนาจความสำเร็จ มิตรภาพ ความร่วมมือ สายใยแห่งมนุษยชาติ รวมทั้งกองทัพจิตอาสาที่ได้แสดงตัวตนบ่งบอกความมีน้ำใจของคนไทยอย่างแท้จริง เปลี่ยนภาพลักษณ์ประเทศไทยให้แข็งแกร่ง สร้างแบรนด์ Amazing Thailand ได้ดีกว่า แคมเปญไหน ที่เคยถูกโปรโมทไปทั้งสิ้น เป็นเสมือนภาพยนตร์ Mission Impossible ที่สร้างจากเรื่องจริง ซึ่งทำคนทั่วโลกอยากไปสัมผัส รับรู้เรื่องราวเหล่านั้นด้วยตนเอง

มิติวัฒนธรรมกับการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม

เมื่อกระทรวงวัฒนธรรมเดินทางมาใช้มิติวัฒนธรรมขับเคลื่อนความเป็นไทย การสร้างรายได้สู่ชุมชน และท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม โดยการนำทรัพยากรหรือทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม ต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์และบริการในรูปแบบใหม่ ให้สามารถตอบโจทย์ความต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและประเทศชาติ โดยบูรณาการเผยแพร่วัฒนธรรม สร้างภาพลักษณ์และเกียรติภูมิของไทยในเวทีโลก นำทุนและทรัพยากรทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือและต่อยอดในการสร้างรายได้เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้อย่างสมดุลและนำไปสู่ความมั่งคั่งของประเทศอย่างยั่งยืน ส่งเสริมการใช้ของไทย โดยเริ่มตั้งแต่การณรงค์ส่งเสริมการใช้ผ้าไทยในชีวิตประจำวัน การส่งเสริมเทศกาลประเพณีท้องถิ่นทั่วประเทศ การส่งเสริมอุตสาหกรรมภาพยนตร์และวิดิทัศน์ การส่งเสริมสนับสนุนศิลปินแห่งชาติ ศิลปินดาราและศิลปินพื้นบ้าน และการส่งเสริมให้ศิลปินพื้นบ้านมีพื้นที่ในการแสดงทางศิลปวัฒนธรรม การเปิดถนนสายวัฒนธรรมทั่วประเทศ การจัดการตลาดนัดศิลปะ การเปิดหมู่บ้านวัฒนธรรมสร้างสรรค์ การจัดศูนย์บันดาลไทย ชุมชนคุณธรรม ชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การเผยแพร่อาหารไทย การจัดกิจกรรมเผยแพร่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างประเทศ การออกแบบต้นแบบผลิตภัณฑ์จากโบราณวัตถุ การส่งเสริมให้ชุมชนนำองค์ความรู้จากมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไปใช้ในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และบริการชุมชน ด้วยการสร้างต้นแบบและต่อยอดผลิตภัณฑ์ ยกระดับคุณภาพ ตามศักยภาพ ความเหมาะสมต่อเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน การสำรวจและอนุรักษ์มรดกที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชาติ และมรดกศิลปวัฒนธรรม เพื่อนำมาส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นต้น รวมถึงส่งเสริมตลาดงานวัด เพื่อให้วัดกลับมาเป็นศูนย์กลางและแหล่งเรียนรู้ของชุมชน การส่งเสริมสนับสนุนศิลปหัตถกรรม การอบรมการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม การเปิดตลาดวัฒนธรรมออนไลน์เพื่อสร้างโอกาสทางธุรกิจ การส่งเสริมตลาดประชารัฐ ตลาดวัฒนธรรม เป็นต้น เรื่องของวัฒนธรรม เป็นเรื่องของทุกคนในชาติ ทุกฝ่ายในสังคม ที่ต้องตระหนักถึงหน้าที่ในฐานะเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ร่วมกันรักษาสืบสานวัฒนธรรมเดิม และประยุกต์กระแสวัฒนธรรมใหม่ที่หลั่งไหลมาจากภายนอกประเทศมาใช้ให้เหมาะสม คงคุณค่าอันดีงามของความเป็นไทย เพื่อรักษาทุนวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษสร้างไว้ให้เรา และเป็นหน้าที่ของเราในการส่งต่อมรดกวัฒนธรรมเหล่านี้สู่คนรุ่นต่อไป (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. 2564)

แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์เป็นสาขาของปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ในเรื่องความงาม ตลอดจนรวมถึงความน่าเกลียด ในภาษาฝรั่งเศสเรียกว่าเป็นคุณค่าในเชิงนิเสธ(negative value) นอกจากนี้เรื่องของสุนทรียศาสตร์ยังเกี่ยวข้องกับความดีความงามที่ว่าคุณสมบัติ(ความงาม – ความน่าเกลียด) เป็นสิ่งที่

มีอยู่ในเชิง "วัตถุวิสัย" (objective) หรือเป็นเรื่องของ "อัตวิสัย" (subjective) ซึ่งมีอยู่ในใจของแต่ละบุคคลเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ วัตถุต่างๆ จึงควรที่จะได้รับการสัมผัสโดยวิธีการเฉพาะอันหนึ่ง. นอกจากนี้สุนทรียศาสตร์ยังตั้งคำถามในเรื่องที่ว่า มันมีความแตกต่างกัน ระหว่าง "ความงาม" และ "ความสูงส่ง" (sublime) หรือไม่?

Criticism and Psychology of Art

การวิจารณ์และจิตวิทยาเกี่ยวกับศิลปะ (criticism and psychology of art) แม้จิตวิทยาจะมีระเบียบวิธีที่เป็นอิสระแตกต่างกันไป แต่ก็เป็นศาสตร์ที่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับสุนทรียศาสตร์. จิตวิทยาเกี่ยวกับศิลปะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ ทางด้านศิลปะ ยกตัวอย่างเช่น การที่มนุษย์ตอบโต้และขานรับต่อสี เสียง เส้น รูปทรง หรือคำต่างๆ และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึก. ส่วนการวิจารณ์ศิลปะจำกัดตัวของมันเองกับผลงานศิลปะโดยเฉพาะ มีการวิเคราะห์ถึงโครงสร้าง ความหมาย และปัญหาต่างๆ ในงานศิลปะเปรียบเทียบกับผลงานชิ้นอื่นๆ และมีการประเมินคุณค่างานศิลปะ ศัพท์คำว่า "สุนทรียศาสตร์" (Aesthetics) ถูกนำเสนอขึ้นมานับแต่ปี ค.ศ. 1753 โดยนักปรัชญาชาวเยอรมัน นามว่า Alexander Gottlieb Baumgarten โดยเขาหมายความถึงรสนิยม ความรู้สึกสัมผัสในความงาม(*), แต่การศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของความงามได้รับการดำเนินการมาหลายศตวรรษแล้ว. ในอดีตนั้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่สนใจโดยบรรดานักปรัชญาทั้งหลาย นับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา บรรดาศิลปินทั้งหลายได้มีส่วนช่วยเหลือสนับสนุนทัศนะของพวกเขาด้วย

Plato: Classical Theories

ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์แรกในขอบเขตนี้เป็นของ Plato นักปรัชญากรีก ผู้ซึ่งเชื่อว่าความเป็นจริง (reality) มีอยู่ในโลกของแบบ (archetypes or forms) ที่เหนือไปจากประสาทสัมผัสของมนุษย์ ซึ่งเป็นต้นแบบต่างๆ ของสรรพสิ่งซึ่งมีอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ของมนุษย์ วัตถุสิ่งของต่างๆ ของประสบการณ์เป็นเพียงตัวอย่าง หรือการเลียนแบบรูปในโลกของแบบทั้งสิ้น นักปรัชญาท่านนี้พยายามให้เหตุผลสำหรับวัตถุเชิงประสบการณ์ (ในโลกมนุษย์) กับความเป็นจริง (โลกของแบบ) ที่มันเลียนแบบมา บรรดาศิลปินทั้งหลายลอกแบบวัตถุเชิงประสบการณ์อีกทอดหนึ่ง หรือใช้มันในฐานะเป็นต้นแบบอันหนึ่งสำหรับงานของพวกเขา ด้วยเหตุนี้ ผลงานของบรรดาศิลปินทั้งหลายจึงเป็นการเลียนแบบของการเลียนแบบอีกทอดหนึ่ง เพื่อความเข้าใจชัดเจนขึ้นขอยกตัวอย่างต่อไปนี้

ความคิดของ Plato นี้ปรากฏเด่นชัดในหนังสือของเขาเรื่อง the Republic(*), Plato ไปไกลมากถึงขนาดให้ขับไล่หรือเนรเทศศิลปินออกไปจากอตุมรัฐซึ่งเป็นสังคมในอุดมคติของเขา ทั้งนี้เพราะเขาคิดว่า ผลงานของศิลปินเหล่านั้นกระตุ้นและสนับสนุนความไร้ศีลธรรม และผลงานประพันธ์

ทางด้านดนตรีบางอย่าง เป็นมูลเหตุให้เกิดความขี้เกียจ หรือด้วยการเสพงานศิลปะ ผู้คนอาจถูกยุยงให้เกิดการกระทำเลยเถิดเกินกว่าจะยอมรับได้ไป (immoderate actions)

ศิลปะคือการเลียนแบบในทัศนะของอริสโตเติล (Aristotle) ได้พูดถึงเรื่อง “ศิลปะคือการเลียนแบบ” เอาไว้ด้วยเช่นกัน แต่ไม่ใช่ในความหมายอย่างเดียวกับเพลโต (Plato) ใครคนหนึ่งสามารถที่จะเลียนแบบ “สิ่งต่างๆ ได้อย่างที่พวกมันควรจะเป็น และ “บางส่วน ศิลปะได้สร้างความสมบูรณ์ในสิ่งที่ธรรมชาติไม่สามารถนำมาซึ่งความสมบูรณ์แบบได้” (art party completes what nature can not bring to a finish) ศิลปินได้แยกแยะรูปทรงออกมาจากสสารของวัตถุบางอย่างของประสบการณ์ ตัวอย่างเช่น ร่างกายของมนุษย์หรือต้นไม้จริงบนโลก และจัดการกับรูปทรงอันนั้นในสสารอีกอย่างหนึ่ง อย่างเช่น เขียนหรือวาดมันลงบนผืนผ้าใบหรือสลักขึ้นมาจากแท่งหินอ่อน ด้วยเหตุนี้ การเลียนแบบจึงมิใช่เพียงแค่การลอกเลียนต้นแบบอันหนึ่งเท่านั้น และไม่ใช้สิ่งประดิษฐ์ที่เป็นสัญลักษณ์มาจากของเดิม แต่เป็นสิ่งที่ปรากฏซึ่งมีลักษณะเฉพาะ มีแง่มุมอันหนึ่งของสิ่งต่างๆ และผลงานศิลปะแต่ละชิ้นคือการเลียนแบบมาจากสิ่งสากลหรือทั่วๆ ไป

สุนทรียศาสตร์กับศีลธรรมและการเมือง

สุนทรียศาสตร์ ไม่อาจแยกออกได้จากเรื่องของศีลธรรมและการเมืองสำหรับในทัศนะของ Aristotle และ Plato. Plato ได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องของดนตรีเอาไว้ในหนังสือ Politics ของเขา โดยยืนยันว่า “ศิลปะมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพหรืออัตลักษณ์ของมนุษย์ และเนื่องจากเหตุนี้ จึงต้องมีกฎเกณฑ์ทางสังคม” ส่วน Aristotle นั้นถือว่า ความสุขคือเป้าหมายของชีวิต (happiness is the aim of life) เขาเชื่อว่าหน้าที่หลักของศิลปะก็คือ การจัดเตรียมความพึงพอใจให้กับมนุษย์

ในหนังสือเรื่อง Poetics เป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่เกี่ยวกับหลักการละครของ Aristotle. เขาอ้างเหตุผลว่าละครโศกนาฏกรรมมีส่วนกระตุ้นเร้าอารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับความสงสารและความกลัวได้มาก ซึ่งเป็นสิ่งที่น่ากลัวและไม่เป็นผลดีต่อสุขภาพ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อถึงตอนจบของละคร ผู้ดูจะได้รับการฟอกชำระเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ การระบายอารมณ์ของผู้ชมด้วยผลงานศิลปะ(catharsis)(*)อันนี้ ทำให้ผู้ชมละครมีสุขภาพดีขึ้นและด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้มีความสามารถมากขึ้นเกี่ยวกับความสุขการละครในสมัย Neoclassic นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้รับอิทธิพลจากงานเขียนเรื่อง Poetics ของ Aristotle อย่างมาก ผลงานต่างๆ ของนักการละครชาวฝรั่งเศส Jean Baptiste Racine, Pierre Corneille และ Moliere นักการละครเหล่านี้ ได้ให้การสนับสนุนหลักการเกี่ยวกับเอกภาพทั้งสาม นั่นคือ เวลา(time) สถานที่(place) และการกระทำ(action)แนวความคิดนี้ได้ครอบงำทฤษฎีต่างๆ ทางวรรณกรรมมาจนกระทั่งมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19

Other Early Approaches

ปรัชญาเมธีในคริสต์ศตวรรษที่ 3 นามว่า Plotinus (AD 204-270) (*) เกิด ณ ประเทศอียิปต์และได้รับการฝึกฝนทางด้านปรัชญา ณ เมือง Alexandria ถึงแม้ว่าเขาจะเป็นนักปรัชญานิโอเพลโตนิสต์ (Neoplatonist) แต่เขาได้ให้ความสำคัญอย่างมากในเรื่องของศิลปะยิ่งกว่า Plato ได้กระทำ (กล่าวคือเพลโตมีทัศนคติในแง่ลบต่องานศิลปะ). ในทัศนะของ Plotinus ศิลปะเปิดเผยถึงรูปทรงของวัตถุชิ้นหนึ่งให้ชัดเจนขึ้นเกินกว่าประสบการณ์ตามปกติ และมันได้ยกเอาจิตวิญญาณไปสู่การพิจารณาใคร่ครวญเกี่ยวกับสากลภาพ. ตามความคิดของ Plotinus ช่วงขณะที่สูงสุดของชีวิตคือสิ่งที่ลึกลับ กล่าวได้ว่า วิญญาณได้รับการรวมตัวเป็นหนึ่งในโลกของแบบกับพระผู้เป็นเจ้า ซึ่ง Plotinus พูดถึงสิ่งนี้ว่าเป็น “the one” ในภavnนั้น ประสบการณ์ทางสุนทรีย์(aesthetic experience) ได้เข้ามาใกล้กับประสบการณ์อันลึกลับ(mystical experience). สำหรับคนๆ หนึ่ง ในช่วงเวลาดังกล่าว ขณะที่พิจารณาไตร่ตรองถึงวัตถุทางสุนทรีย์อยู่นั้น เขาได้สูญเสียตัวของเขาเองไปหรือหลงลืมตัวตนจนสิ้น

ศิลปะในช่วงยุคกลาง แรกเริ่มเดิมทีเป็นการแสดงออกอันหนึ่งซึ่งเกี่ยวพันกับศาสนาคริสต์ หลักการทางสุนทรีย์มีรากฐานส่วนใหญ่อยู่ในลัทธิ Neoplatonism และต่อมาในช่วงระหว่างสมัยเรอเนสซองส์ของคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ศิลปะได้เริ่มกลายเป็นเรื่องของทางโลกมากขึ้น และสุนทรีย์ศาสตร์ของมันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลคลาสสิก(กรีก)ยิ่งกว่าสุนทรีย์ศาสตร์เชิงศาสนา. สำหรับโลกสมัยใหม่ แรงผลักดันอันยิ่งใหญ่ต่อความคิดทางสุนทรีย์ในโลกสมัยใหม่ ถือกำเนิดขึ้นในเยอรมนี ในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18 นักวิจารณ์ชาวเยอรมัน Gotthold Ephraim Lessing ในงานเขียนเรื่อง Laokoon (1766) ของเขา ได้ให้เหตุผลว่า ศิลปะมีข้อจำกัดในตัวเองและได้มาถึงจุดสูงสุดของมันเมื่อข้อจำกัดเหล่านี้ได้รับการยอมรับ

นักวิจารณ์และนักโบราณคดีคลาสสิก(กรีก)ชาวเยอรมัน Johann Joachim Winckelmann ยืนยันว่าตามความคิดเห็นของชนชาวกรีกโบราณ ผลงานศิลปะที่เยี่ยมยอดที่สุดเป็นเรื่องไม่เกี่ยวกับตัวตน ไม่เป็นเรื่องบุคคล หรือไม่เป็นเรื่องส่วนตัว(impersonal) สัดส่วนในเรื่องของการแสดงออกทางด้านอุดมคติและความสมดุลนั้น เกินไปกว่าเรื่องของปัจเจกชนซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์มันขึ้นมา. นักปรัชญาชาวเยอรมันอีกคนหนึ่ง Johann Gottlieb Fichte พิจารณาว่า ความงามเป็นคุณความดีทางศีลธรรม ศิลปินสร้างสรรค์โลกขึ้นมาใบหนึ่งซึ่งมีความงามซึ่งมีคุณค่าเท่ากับความจริง นั่นเป็นจุดหมายอันหนึ่ง อันเป็นนิมิตหมายล่วงหน้าว่าอิสรภาพอันสมบูรณ์คือสิ่งซึ่งเป็นเป้าหมายเกี่ยวกับเจตจำนงของมนุษย์. สำหรับ Fichte ศิลปะเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล มิใช่เรื่องของสังคม แต่มันทำให้จุดประสงค์ของมนุษย์อันยิ่งใหญ่บรรลุผลสมบูรณ์ได้

Modern Aesthetics

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ปรัชญาเมธีชาวเยอรมันผู้หนึ่ง Immanuel Kant ได้ถูกนำมาเกี่ยวข้องกับเรื่องของการตัดสินทางด้านรสนิยม เขาเสนอว่า วัตถุทั้งหลายได้รับการตัดสินว่างาม ขณะที่พวกมันทำให้ความปรารถนาที่ไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ได้รับความพึงพอใจ หมายความว่า การไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนตัวหรือความต้องการที่เป็นส่วนตัววัตถุที่มีความงามมิได้มีวัตถุประสงค์ใดๆ โดยเฉพาะ และการตัดสินเกี่ยวกับเรื่องของความงามนั้น ไม่ได้เป็นการแสดงออกของความชอบที่เป็นส่วนตัวเท่านั้น แต่มันเป็นภาวะที่เป็นสากล (beautiful objects have no specific purpose and that judgement of beauty are not expressions of mere personal preference but are universal) ศิลปะควรที่จะให้ความพึงพอใจที่ไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ เช่นเดียวกับความงามของธรรมชาติ (Art should give the same disinterested satisfaction as natural beauty). ในเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปะสามารถที่จะบรรลุถึงผลสำเร็จอันหนึ่งซึ่งธรรมชาติไม่อาจบรรลุถึงได้ มันสามารถให้ภาพของความน่าเกลียดและความงามในวัตถุหนึ่งเดียว กล่าวคือ งานจิตรกรรมที่ประณีตสามารถที่จะแสดงถึงใบหน้าที่น่าเกลียดที่ยังคงมีความงดงามได้

G.W.F.Hegel: ตามความคิดของนักปรัชญาชาวเยอรมันในคริสต์ศตวรรษที่ 19

G.W.F.Hegel ศิลปะ ศาสนา และปรัชญา คือรากฐานต่างๆ ของพัฒนาการทางด้านจิตวิญญาณอันสูงสุด ความงามในธรรมชาติคือทุกสิ่งทุกอย่างที่จิตวิญญาณของมนุษย์ได้ค้นพบความพึงพอใจ และเป็นที่ถูกใจต่อการฝึกฝนของจิตวิญญาณและอิสรภาพของสติปัญญา บางสิ่งบางอย่างในธรรมชาติสามารถถูกทำให้เป็นที่ถูกใจมากขึ้นและพึงพอใจมากขึ้น และมันเป็นวัตถุทางธรรมชาติต่างๆ เหล่านี้ที่ถูกยอมรับโดยศิลปะต่อความต้องการความพึงพอใจต่างๆ ทางสุนทรีย์

Arthur Schopenhauer:

นักปรัชญาชาวเยอรมัน Arthur Schopenhauer เชื่อว่า รูปทรงต่างๆ หรือแบบของสากลภาพนั้น (forms of the universe) เหมือนกับ “แบบ” อันเป็นนิรันดร์กาลของเพลโต (eternal Platonic forms) มันมีอยู่เหนือไปจากโลกของประสบการณ์ และความพึงพอใจทางสุนทรีย์จะถูกทำให้บรรลุถึงได้โดยการพิจารณาไตร่ตรองมันด้วยเป้าหมายของตัวเอง อันเป็นวิธีการอันหนึ่งของหลบเลี่ยงไปจากโลกของความเจ็บปวดของประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน. ทั้ง Fichte, Kant, และ Hegel ต่างก็อยู่ในเส้นทางสายตรงของพัฒนาการ ส่วน Schopenhauer โจมตี Hegel แต่ก็ได้รับอิทธิพลจากทัศนะของ Kant ในเรื่องเกี่ยวกับการพิจารณาไตร่ตรองโดยไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์

Friedrich Nietzsche: ปรัชญาเมธีชาวเยอรมันอีกผู้หนึ่ง Friedrich Nietzsche ในช่วงแรกได้ติดตามความคิดของ Schopenhauer แต่ถัดจากนั้น เขาเริ่มแสดงความไม่เห็นด้วยกับ Schopenhauer. Nietzsche เห็นพ้องว่าชีวิตเป็นเรื่องของความโศกสลด แต่มิได้หมายความว่าต้อง

ขจัดเรื่องความโศกสลดทิ้งไป โดยให้การรับรองความรื่นเริง การทำให้สิ่งเหล่านี้เป็นจริงอย่างเต็มเปี่ยม คือศิลปะ ศิลปะเผชิญหน้ากับความน่ากลัวของสากลภาพ และด้วยเหตุตั้งนั้นมันจึงเป็นเรื่องของคนที่เข้มแข็งเท่านั้น ศิลปะสามารถที่จะแปรเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ สู่ความงามได้ และโดยการเปลี่ยนแปลงความน่าหว่นหวาดที่กระทำลงไปในหนทางนั้น มันอาจได้รับการพิจารณาไตร่ตรองด้วยความเพลิดเพลิน

ถึงแม้ว่า”สุนทรียศาสตร์สมัยใหม่”เป็นจำนวนมาก ได้รับการหยั่งรากอยู่ในความคิดของนักปรัชญาชาวเยอรมัน แต่ความคิดของนักปรัชญาชาวเยอรมันก็ให้ความเคารพต่ออิทธิพลทางความคิดของชาวตะวันตกอื่นๆ อย่างน้อย ผู้ก่อตั้งลัทธิโรแมนติคเยอรมันคนหนึ่ง ก็ได้รับอิทธิพลมาจากงานเขียนต่างๆ ทางสุนทรียของรัฐบาลุชชาวอังกฤษ อย่าง Edmund Burke

Aesthetics and Art

สุนทรียศาสตร์แนวประเพณีนิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 ได้ถูกครอบงำแนวความคิดเกี่ยวกับศิลปะที่ว่า ศิลปะคือการเลียนแบบธรรมชาติ บรรดานักเขียนนวนิยายทั้งหลาย อย่างเช่น Jane Austen และ Charles Dickens ในอังกฤษ และนักเขียนบทละครอย่างเช่น Carlo Goldoni ในอิตาลี และ Alexandre Dumas Fils (ลูกชายของ Alexandre Dumas pere) ในฝรั่งเศส ได้นำเสนอเรื่องราวสัจนิยมเกี่ยวกับชนชั้นกลาง. บรรดาจิตรกรทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นพวกทำงานในแนว Neoclassical อย่างเช่น Jean Auguste Dominique Ingres, หรือที่ทำงานในแนวทาง Romantic, อย่างเช่น Eugene Delacroix, หรือพวก realist อย่างเช่น Gustave Courbet ได้ทำงานตามแนวทางของพวกเขาด้วยความเอาใจใส่และระมัดระวังในรายละเอียดที่เหมือนกับชีวิตจริง

ในสุนทรียศาสตร์แนวประเพณีนิยม มักจะได้รับการทักท้วงอยู่บ่อยๆ ว่า วัตถุประสงค์ศิลปะเป็นสิ่งที่มิประโยชน์เช่นเดียวกับสิ่งที่สวยงาม ผลงานจิตรกรรมต่างๆ อาจจะเป็นการรำลึกถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ หรือเป็นสิ่งกระตุ้นทางด้านศีลธรรม, ดนตรีอาจให้แรงตลใจต่อความเลื่อมใสศรัทธา หรือความรักชาติ, การละคร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในมือของ Dumas และนักเขียนบทละครชาวนอร์เวย์ Henrik Ibsen อาจารย์ใช้การวิพากษ์วิจารณ์สังคมและน้อมนำไปสู่การปฏิรูปทางสังคมอันยิ่งใหญ่

แต่อย่างไรก็ตาม ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 แนวความคิดแบบ avant-garde ที่มีความคิดล้ำหน้าทางสุนทรียศาสตร์เริ่มต้นท้าทายต่อทัศนคติแบบประเพณีนิยม โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีหลักฐานอยู่ในงานด้านจิตรกรรมฝรั่งเศส. บรรดาจิตรกรฝรั่งเศสแนวอิมเพรสชันนิสต์ หรือ French impressionists หลายคน อย่างเช่น Claude Monet ได้ตำหนิประณามบรรดาจิตรกรแนวแบบแผนนิยม หรือพวก academic สำหรับการเขียนรูปสิ่งที่พวกเขาคิด. พวกเขาควรจะเห็น

มากกว่าสิ่งที่พวกเขาเห็นจริงๆ (they should see rather than what they actually saw) – นั่นคือ ผิวหน้าต่างๆ จำนวนมากมายและรูปทรงต่างๆ ที่ผันแปร อันมีมูลเหตุมาจากการละเล่นที่บิดเบือนไปมาของแสงและเงา ในขณะที่ดวงอาทิตย์เคลื่อนที่ไป

ในช่วงปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 บรรดาจิตรกร Post-Impressionists หลายคน อย่างเช่น Paul Cezanne, Paul Gauguin, และ Vincent van Gogh ต่างก็ถูกนำเข้ามาพัวพันกับ โครงสร้างของงานจิตรกรรมอันหนึ่ง โดยการแสดงออกทางจิตวิญญาณของพวกเขายิ่งกว่าด้วยวัตถุที่ปรากฏแก่สายตาในโลกธรรมดา. ในช่วงต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ความสนใจในโครงสร้างอันนี้ ได้รับการพัฒนายิ่งๆ ขึ้น โดยบรรดาจิตรกร cubist อย่างเช่น Pablo Picasso และการเกี่ยวพันกับ ศิลปิน Expressionists ที่ได้รับการสะท้อนถ่ายอยู่ในงานของ Henri Matisse และศิลปินในแนว Fauves คนอื่นๆ และจากภาพเขียนของบรรดาจิตรกรในแนว expressionism อาจพบเห็นได้ในบทละครของ August Strindberg นักเขียนบทละครชาวสวีเดน และ Frank Wedekind นักเขียนบทละครชาวเยอรมันใกล้เคียงและเกี่ยวโยงกับวิธีการแบบ non-representstional approaches หรือ “นามธรรมศิลปะ” คือหลักการเกี่ยวกับ “ศิลปะเพื่อศิลปะ”(art for art’ s sake) ซึ่งได้สืบทอดมาจากทัศนะของ Kant ที่ว่า “ศิลปะมีเหตุผลสำหรับการดำรงอยู่ของตัวเอง”(Art has its own reason for being) วลีดังกล่าวนี้ได้ถูกนำมาใช้ครั้งแรกโดยปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศส Victor Cousin ในปี ค.ศ. 1818 หลักการนี้บางครั้งเรียกว่าลัทธิสุนทรียศาสตร์(aestheticism) (*) ซึ่งได้รับการสนับสนุนในอังกฤษโดยนักวิจารณ์อย่าง Water Horation Pater โดยบรรดาจิตรกร Pre-Raphaelite (จิตรกรอังกฤษกลุ่มหนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งสนใจกับเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ในยุคกลาง ปกรณัมแบบโรแมนติค และคติชาวบ้าน)และโดยจิตรกรชาวอเมริกันที่อพยพไปอยู่ต่างประเทศ James ABBott Mcneil Whistler. ในประเทศฝรั่งเศส มีข้อบัญญัติทางด้านความเชื่อของกวีในแนว symbolist อย่างเช่น Charles Baudelaire. อาจกล่าวได้ว่า “ศิลปะเพื่อศิลปะ” หลักการอันนี้ ได้อยู่ข้างใต้หรือทำหน้าที่รองรับศิลปะ avant-garde ของตะวันตกมากที่สุดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20

Major Contemporary Influences

อิทธิพลทางความคิดร่วมสมัยที่สำคัญ: นักปรัชญา 4 คนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 นับว่ามีอิทธิพลในช่วงแรกของสุนทรียศาสตร์ทุกวันนี้ Henri Bergson: เริ่มจากฝรั่งเศส Henri Bergson นิยามวิทยาศาสตร์ว่าเป็นประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องของสติปัญญาในการสร้างสรรค์ระบบอันหนึ่งของสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งอธิบายความเป็นจริงที่เชื่อมกันโดยทั่วไป แต่อันที่จริงกลับเป็นเท็จ แต่อย่างไรก็ตาม ศิลปะได้รับการวางรากฐานอยู่บนสัญชาตญาณ(intuition) ซึ่งเป็นการหยั่งรู้ความจริงโดยตรงซึ่งไม่ผ่านกระบวนการของเหตุผลหรือผ่านสื่อกลางทางความคิด ดังนั้น ศิลปะจึงตัดผ่านสัญลักษณ์ตาม

ชนบประเพณีและความเชื่อต่างๆ เกี่ยวกับผู้คน ชีวิต และสังคม และเผชิญหน้ากับความเป็นจริงโดยตัวของตัวเอง

Benedetto Croce: ในอิตาลี นักปรัชญาและนักประวัติศาสตร์ Benedetto Croce ได้ให้การยกย่องเรื่องของสหัชฐานนี้ด้วยเช่นกัน แต่เขาได้พิจารณามันเป็นเรื่องของ การรับรู้โดยทันทีเกี่ยวกับวัตถุชิ้นหนึ่ง ซึ่งด้วยเหตุผลบางประการ ทำให้วัตถุชิ้นนั้นปรากฏเป็นรูปทรงขึ้นมา มันเป็นการหยั่งรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ก่อนที่ใครคนหนึ่งจะสะท้อนภาพเกี่ยวกับมันออกมา ผลงานศิลปะต่างๆ คือการแสดงออกเป็นรูปทรงที่เป็นวัตถุของสหัชฐานอันนั้น แต่ความงามและความน่าเกลียดมิใช่คุณสมบัติของผลงานศิลปะ แต่มันเป็นคุณสมบัติต่างๆ ของจิตวิญญาณที่แสดงออกในลักษณะของสหัชฐานในงานศิลปะเหล่านี้

Geoge Santayana: ปรัชญาเมธีและกวีชาวอเมริกัน Geoge Santayana ให้เหตุผลว่า เมื่อใครคนหนึ่งรู้สึกพึงพอใจต่อสิ่งๆ หนึ่ง ความพึงพอใจนั้นอาจได้รับการถือว่าเป็นคุณสมบัติของสิ่งนั้นในตัวมันเอง(เป็นวัตถุวิสัย – objective) ยิ่งกว่าที่จะเป็นการขานรับต่อวัตถุสิ่งนั้นในเชิงอัตวิสัย(subjective) เทียบกันกับที่ใครคนหนึ่งอาจจะอธิบายลักษณะการกระทำของมนุษย์บางคนว่าเป็นสิ่งที่ดีในตัวมันเอง แทนที่จะเรียกว่ามันดีเพราะใครคนหนึ่งเห็นพ้องหรือยอมรับมัน ดังนั้นเมื่อใครสักคนพูดว่า วัตถุชิ้นนั้นเป็นสิ่งสวยงาม ไม่ใช่เพียงว่ามันเป็นความปลื้มปิติทางสุนทรีย์ของคนๆ นั้นในสี่สรรและรูปทรงของมันที่โน้มนำให้เขาเรียกมันว่าสิ่งสวยงาม แต่เป็นเพราะวัตถุชิ้นนั้นมันมีความงามในตัวของมันเอง

แนวคิดปะติมานวิทยา

ปะติมากรรม คือ สิ่งหนึ่งในการกระทำของมนุษย์มีลักษณะกินเนื้อที่ในอากาศเป็นรูปทรงต่างๆ มีทั้งที่ต้องการเรื่องของปริมาตรและไม่ต้องการ (วันชัย พลเมืองดี, 2549)

ปะติมากรรม เป็นทัศนศิลป์แขนงหนึ่ง เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์รูปทรงที่มองเห็น มีลักษณะเป็นสามมิติมีความกว้าง ความยาว และความหนา หรือความสูงปะติมากรรม คือ การปั้นซึ่งเป็นกรรมวิธีก่อขึ้น เพิ่มขึ้นและการแกะสลักอันเป็นกรรมวิธีของการลด สกัด ตัด หรือเลื่อนออกให้เป็นรูปทรงในลักษณะสามมิติ

ปะติมากรรม หมายถึง ศิลปะที่มีรูปทรงเป็นสามมิติงานศิลปะแขนงนี้อาจรวมทั้งงานบางประเภทที่ใช้วัสดุต่างๆ จัดลักษณะรูปทรงแบบสามมิติด้วยสรุป ปะติมากรรม หมายถึง ศิลปกรรมที่เกิดขึ้นด้วยการปั้น การแกะสลัก การหล่อหรือวิธีการอื่นๆ ที่ทำให้เกิดความงดงาม ศิลปะที่มี 3 มิติ คือ มีความกว้าง ยาว และลึกหรือหนางานปะติมากรรมอาจทำด้วยวัสดุหลายชนิด เช่น หิน ไม้ดินเหนียว ปูน อิฐ และโลหะ เป็นต้นหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ปะติมากรรม คือ งานศิลปะที่สร้างขึ้นมาเป็นรูปเป็น

ลวดลาย สามารถมองเห็นได้และกินระหว่างเนื้อที่ในอากาศ หรือกล่าวโดยสรุป ประติมากรรมก็คือ งานศิลปกรรมที่สร้างขึ้น โดยวิธีการปั้น การแกะสลัก การหล่อหรือด้วยวิธีการอื่นใดก็ตาม เป็นรูปที่มองเห็นได้มีปริมาตร ส่วนรูปแบบของประติมากรรมนั้น อาจจะมีรูปร่างของมนุษย์สัตว์และสิ่งอื่นๆ หรือเป็นลวดลายสัญลักษณ์ซึ่งอาจจะทำขึ้นเหมือนกับรูปตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ หรืออาจจะเป็นรูปแบบใหม่ที่ผู้สร้างคิดประดิษฐ์ขึ้นเพื่อผลงานทางศิลปะ ความงาม และความนึกคิดต่างๆ ที่ผู้สร้างต้องการจะให้เกิดประติมากรรมนั้น

1.1 ลักษณะงานประติมากรรมประติมากรรม (Sculpture) เป็นผลงานศิลปะที่แสดงออก ด้วยการสร้างรูปทรง 3 มิติที่มีปริมาตร มีน้ำหนัก และกินเนื้อที่ในอากาศ โดยใช้วัสดุชนิดต่างๆ วัสดุที่ใช้ สร้างสรรค์งานประติมากรรมกลายเป็นตัวกำหนดการสร้างผลงาน ความงามประติมากรรม เกิดจาก แสงและเงา ที่เกิดขึ้นในผลงานการสร้างงานประติมากรรมทำได้ 4 วิธีคือ

1) งานประติมากรรมการปั้น (Casting) เป็นการสร้างรูปทรงจากวัสดุที่เหนียว อ่อนตัว และ ยึดจับตัวกันได้ดีวัสดุที่นิยมมาใช้ในการปั้น ได้แก่ดินเหนียว ดินน้ำมัน ปูน แปะง ขี้ผึ้งกระดาษ หรือ ขี้ เลื่อยผสมกาว เป็นต้น

2) งานประติมากรรมการแกะสลัก (Carving) เป็นงานสร้างรูปทรง 3 มิติจากวัสดุที่แข็ง เปราะ โดยอาศัยเครื่องมือ ซึ่งวัสดุที่นิยมใช้แกะ ได้แก่ ไม้หิน กระฉก แก้ว ปูนพลาสติก เป็นต้น

3) งานประติมากรรมการหล่อ (Molding) เป็นการสร้างจากวัสดุที่หลอมตัวได้และกลับ แข็งตัวโดยอาศัยแม่พิมพ์ซึ่งสามารถทำให้เกิดผลงานที่เหมือนกันทุกประการตั้งแต่ 2 ชิ้นขึ้นไป วัสดุที่ นิยมนำมาใช้หล่อ ได้แก่ โลหะ ปูน แปะง แก้ว ขี้ผึ้ง ดิน เรซิน พลาสติก เป็นต้น

4) งานประติมากรรมการประกอบขึ้นรูป (Construction) เป็นการสร้างรูปทรง 3 มิติโดยนำ วัสดุต่างๆ มาประกอบเข้าด้วยกันและยึดติดกันด้วยวัสดุต่างๆ การเลือกวิธีการสร้างสรรค์งาน ประติมากรรมขึ้นอยู่กับวัสดุที่ต้องการใช้

1.2 ประเภทของประติมากรรมการสร้างรูปทรงประติมากรรมที่ใช้วัสดุสร้างวิธีใด ประติมากรรมก็สามารถแบ่งประเภทของงานได้ 3 ประเภท (วันชัย พลเมืองดี, 2549) คือ

1) ประติมากรรมแบบนูนต่ำ (Bas Relief) เป็นรูปที่นูนขึ้นมาจากพื้นหรือมีพื้นหลัง รองรับ มองเห็นได้ชัดเจนเพียงด้านเดียว คือ ด้านหน้ามีความสูงจากพื้นไม่ถึงครึ่งหนึ่งของรูปจริง ได้แก่ รูปนูน แบบเหรียญ รูปนูนที่ใช้ประดับตกแต่งภาชนะ หรือประดับตกแต่งอาคารทางสถาปัตยกรรม โบสถ์ วิหารต่างๆ พระเครื่องบางชนิด

2) ประติมากรรมแบบนูนสูง (High Relief) เป็นรูปต่าง ๆ ในลักษณะเช่นเดียวกับแบบนูน ต่ำ แต่มีความสูงจากพื้นตั้งแต่ครึ่งหนึ่งของรูปจริงขึ้นไป ทำให้เห็นลวดลายที่ลึก ชัดเจน และแกะ เหมือนจริงมากกว่าแบบนูนต่ำและใช้งานแบบเดียวกับแบบนูนต่ำ

3) ประติมากรรมแบบลอยตัว (Round Relief) เป็นรูปต่างๆ ที่มองเห็นได้รอบด้านหรือตั้งแต่ 4 ด้านขึ้นไป ได้แก่ภาชนะต่าง ๆ รูปเคารพต่าง ๆ พระพุทธรูป เทวรูป รูปตามคตินิยม รูปบุคคลสำคัญ รูปสัตว์ ฯลฯ
(กิตติกรรม บำรุงบุญ. 2561 : 7-8)

ทฤษฎีแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusionism)

นิยพรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ (2540 : 93) กล่าวถึง ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม จากที่หนึ่งหรือแหล่งหนึ่งไปยังอีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งเนื้อหาของวิธีการแพร่กระจาย จะกล่าวถึงสาเหตุของการแพร่กระจาย ปัจจัยที่สนับสนุนการแพร่กระจาย และผลของการแพร่กระจาย ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นตอนปลายศตวรรษที่ 19 และแพร่หลายในต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็น ช่วง ที่ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionism) ของ Edward B. Tylor และ Lewis H. Morgan กำลังโด่งดัง อย่างไรก็ตามทฤษฎีการแพร่กระจายไม่ได้มีผู้หนึ่งผู้ใดคิดขึ้นมาโดยตรง เพราะในขณะนั้นความคิดในเรื่องการแพร่กระจายมีหลายแนวคิด

หลักของการแพร่กระจาย

วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่น ๆ ได้ต้องยึดหลักว่า วัฒนธรรม คือความคิด และพฤติกรรม (ผลของความคิด) ที่ติดตัวบุคคล บุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั้น ดังนั้น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขา ทะเลกว้าง ทะเลทราย แหล่งหิมะ ป่าทึบ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัว
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมากเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปติดต่อค้าขาย หรือแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวยังถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้
3. ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การสนใจไปแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่ และความรู้ เป็นต้น การไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรง การรู้จักใครและแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาและการอพยพโยกย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคม เช่น เกิดสงคราม และความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่น ข้าวยากหมากแพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกราน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

4. การคมนาคมขนส่งที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดี พาหนะสำหรับการโดยสารและการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปนัก ล้วนแล้วแต่เป็นอัตราเร่งการแพร่กระจายที่ดีด้วย

ยศ สันตสมบัติ (2548 : 35) อธิบายว่า ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีนักมานุษยวิทยา 2 กลุ่มที่เน้นอิทธิพลของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion) ต่อการเปลี่ยนแปลง นักมานุษยวิทยากลุ่มแรกเป็นชาวอังกฤษ นำโดย G.Elliot Smith, William J. Perry, และ W.H.R. Rivers นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เสนอว่า อารยธรรมชั้นสูงมีจุดกำเนิดในประเทศอียิปต์ ได้นำเอาความรู้ด้านการเกษตรกรรม การทำภาชนะ การหลอมเหล็ก การทอผ้าและการก่อสร้างไปใช้ ทำให้ศิลปวิทยาแขนงต่าง ๆ แพร่กระจายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก ส่วนนักมานุษยวิทยาอีกกลุ่มซึ่งสนใจในแนวคิดเรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันและออสเตรเลีย เช่น Fritz Graeb และ Wilhelm Schmidt นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เสนอว่า จุดศูนย์กลางของวัฒนธรรมนั้นมิได้มีเพียงจุดเดียวหากแต่มีหลายจุด แต่ละจุดก็แพร่กระจายวัฒนธรรมของตนออกไปรอบ ๆ เป็นวงกลม เรียกว่า Culture Circle หรือ Kulturkreis ดูเหมือนว่าทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของนักมานุษยวิทยาทั้งสองกลุ่มดังกล่าวข้างต้นจะวางอยู่บนข้อสมมติฐานว่า มนุษย์ส่วนใหญ่ในสังคมต่าง ๆ มักไม่ค่อยมีความคิดสร้างสรรค์ ไม่รู้จักคิดค้นสิ่งใหม่ แต่มักคอยลอกเลียนจากผู้อื่นอยู่เสมอ แนวความคิดของนักมานุษยวิทยาทั้งสองกลุ่มนี้ได้รับการโจมตีจากนักมานุษยวิทยาอเมริกัน ในเวลาต่อมาและเสื่อมความนิยมลง

การแพร่กระจาย ทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกสังคมหนึ่ง โดยมีการกระทำผ่านตัวแทนต่าง ๆ เช่น นักปราชญ์ นักวิทยาศาสตร์ นักหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือในรูปแบบที่มีการแลกเปลี่ยนทางการค้า เป็นต้น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมยังเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคม (Social Milieu) ของสังคมผู้แพร่และสังคมที่ยอมรับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมด้วยและเป็นที่น่าสังเกตว่าการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ โดยทั่วไปมักจะแพร่กระจายเร็วกว่าและได้รับการต่อต้านน้อยกว่าวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ เช่น การยอมรับแฟชั่นการแต่งกายของชาวตะวันตก หรือ การนำเครื่องมือที่ทันสมัยมาใช้ในการผลิต คือ เผยแพร่ให้กับชาวบ้านเพื่อเพิ่มการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การถ่ายทอดเทคนิควิธีการผลิตให้กับผู้รับการเผยแพร่

แนวคิดทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม อธิบายปรากฏการณ์การแต่งงานกับชาวต่างชาติของหญิงไทยในภาคอีสาน ได้ว่า ในยุคโลกาภิวัตน์ การติดต่อสื่อสารข้ามชาติ ข้ามประเทศเป็นเรื่องง่าย สะดวก รวดเร็ว จึงทำให้ระยะทางไม่เป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ของบุคคล ความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้แพร่กระจายถึงกันอย่างทั่วถึง ทำให้บุคคลมีปฏิสัมพันธ์ถึงกันทั่วถึง

ทำให้บุคคลมีปฏิสัมพันธ์ถึงกันทั่วโลก จนกระทั่งเกิดการสมรสข้ามชาติขึ้น จนปัจจุบันการสมรสระหว่างหญิง-ชายต่างชาติเป็นที่ยอมรับและพบเห็นได้ทั่วไป

ทฤษฎีการพัฒนาศิลปะ

การพัฒนาเกิดจากความต้องการจะเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น น่าพอใจขึ้นกว่าที่เป็นอยู่กว่าเดิม การพัฒนางาน ศิลปะอาจทำใหม่เฉพาะขึ้นในแนวหรือลักษณะของประเภทเดิม หรือเปลี่ยนรูปแบบ ลักษณะให้เป็นประเภทใหม่ต่างไปเลยก็ได้แนวคิดการพัฒนาเริ่มจากความต้องการของศิลปินผู้ผลิตงานเองหรือจากการเรียกร้องต้องการของผู้บริโภคงานที่อยากเห็นงานสร้างสรรค์ที่แปลกใหม่ไม่เหมือนของเดิมหรือแนวเดิม บางครั้งศิลปินพัฒนางานของตนล้าหน้าเกินความเข้าใจและพอใจของผู้บริโภค บางครั้งผู้บริโภคและผู้อุปถัมภ์เปลี่ยนรสนิยมและคาคาหมายงานแนวใหม่จากศิลปิน ถ้าศิลปินตอบสนองไม่ได้ก็อาจถูกเลื่อนหายไปจากวงการ ศิลปะ ในสังคมสมัยใหม่ยุคปัจจุบันชีวิตความเป็นอยู่มีความเปลี่ยนแปลงไปมาก ศิลปะก็ถูกคาดหวังให้เปลี่ยนแปลงพัฒนาไปด้วยแนวทางการพัฒนางาน ศิลปะตามหลักการพื้นฐานของ ศิลปะทุกสาขา คือ การให้อิสระเสรีภาพแก่ศิลปินที่ต้องการสร้างสรรค์ผลงานแปลกใหม่โดยไม่ถูกปิดกั้นจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ตั้งแต่สถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันการศึกษา วงการอาชีพ จนถึงผู้ บริหารปกครองสถาบันการฝึกอบรมและศิลปินไม่ยึดติดกับแนวเก่ามาตรฐานเก่า ผู้อุปถัมภ์สนับสนุนศิลปินยินดีกับผลงานแปลกใหม่ผู้บริโภคโดยทั่วไปพร้อมที่จะสร้างรสนิยมใหม่มีบริการสาธารณะเผยแพร่ศิลปะแนวใหม่แก่สาธารณชน ผู้มีรายได้น้อยซึ่งอาจต้องอาศัยงบประมาณและมาตรการช่วยเหลือต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน เช่น เงินบริจาคจากมูลนิธิเอกชนหรือการลดหย่อนภาษีแต่การสร้างสรรคงานศิลปะสมัยใหม่ต้องไม่ทาความเสียหายให้ศีลธรรม ศรัทธาความเชื่อ สิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่น ซึ่งศิลปินผู้สร้างงานและวงการศิลปะต้องเป็นผู้รับผิดชอบควบคุมตนเอง หากไม่ต้องการให้อำนาจรัฐควบคุมขีดขวางเสรีภาพในการแสดงออกของจินตนาการของศิลปิน (พิทยา สายหู, คู่มือการศึกษาชุดวิชาศิลปะกับสังคมไทย, 2548 : 18-19)การสร้างงานประติมากรรมสลักหินเป็นสิ่งใหม่สำหรับ กรมศิลปากร และสังคมไทยการที่ประติมากรรมจะนำเสนอสิ่งใหม่ในระบบราชการเป็นสิ่งที่สำคัญที่ประติมากรควรคำนึงถึงวัฒนธรรมองค์กร ระบบการบริหารราชการ ระบบงบประมาณราชการ และกระบวนการโน้มน้าวจิตใจของผู้บริหารให้มีความเห็นคล้อยตามว่าเมื่อมีการสร้างประติมากรรมสลักหินขึ้นแล้วจะมีผลดีต่อหน่วยงานในเรื่องความสร้างสรรค์ของหน่วยงานราชการและการเผยแพร่สู่สาธารณะก็ น่าจะได้รับความสนใจเพิ่ม มากขึ้น อีกทั้งประติมากรจาเป็นที่จะต้องทำงานด้วยความทุ่มเท เพื่อให้เห็นผลงานที่เป็นรูปธรรม มออย่าง ต่อเนื่อง เพื่อเป็นการย้ำให้เห็นถึงคุณค่าที่จะนำเสนอแก่สังคมไทยในอนาคต

ทฤษฎีสัญวิทยา

การแบ่งกลุ่มทฤษฎีตาม Mc Quel จะสนใจว่าอะไรเป็นตัวแปรต้น อะไรเป็นตัวแปรตาม โดยในการพัฒนาโจทย์วิจัย จะสนใจตัวแปรสองตัวสำคัญ คือ ตัวแปรสื่อ ตัวแปรสังคม เช่น สื่อเป็นตัวแปรต้น สังคมเป็นตัวแปรตาม หรือไม่มีอะไรเป็น โดยแยกออกเป็น 3 กลุ่มได้ดังนี้

1. กลุ่มแรก Media centric ตัวแปรต้นคือสื่อ ตัวแปรตามคือสังคม media centric จะเชื่อร่วมกันว่า สื่อเป็นตัวแปรต้น มีอิทธิพลต่อ ปัจเจก สถาบัน สังคม เช่น Impact/effect ,Social learning (SLT) ,Communication technology determinism CDT/TORONTO School ,Cultivation ,Moderate Effect theory (Agenda /Spiral of silence /Etc)

2. กลุ่มสอง Social centric เชื่อว่าสังคมเป็นตัวแปรต้น แล้วไปมีอิทธิพลต่อสื่อ มีอยู่ 5 กลุ่ม ได้แก่ Reflection theory ,Social functionalist ,Use & gratification approach (Individual functionalist) ,Political economy ,Normative Theory

3. กลุ่มสาม non centric มีสอง ทฤษฎี (Generate/ Construction of Social Reality) ,Semiology ,Cultural studies

*** หากเทียบในกระบวนการ S M C R สัญญาจะอยู่ตรง M แต่ไม่ใช่ผิวๆ แค่ content analysis แต่ลึกลงไปที่ meaning ในระดับลึกลงไปอีก กล่าวคือ S M C R เป็น M ได้ทั้งหมด มีความหมายได้ทั้งหมดจึง non centric

1. สัญวิทยา (Semiology)

สัญวิทยา (Semiology) ประกอบไปด้วยคำว่า Semio คือ Sign และ Logy คือ Science ดังนั้น Semiology จึงหมายถึง ศาสตร์แห่งสัญยะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัญศาสตร์ (Semiotics) ซึ่งเป็นหลักวิชาการแขนงหนึ่งที่ศึกษากระบวนการสื่อความหมาย โดยพิจารณาธรรมชาติของหน่วยสื่อความหมายและขั้นตอนการทำงานของมัน เพื่อทำความเข้าใจว่าความหมายถูกสื่อความหมายออกมาได้อย่างไร

แนวคิดสัญวิทยาและการสร้างความหมาย (Semiology and Signification) สัญวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญญาณ เครื่องหมาย ฯลฯ

สัญวิทยาเป็นทฤษฎีที่นำมาอธิบายการสื่อสารของมนุษย์ว่า การสื่อสารคือจุดกำเนิดของความหมาย ซึ่งการศึกษาแนวนี้จะไม่สนใจความล้มเหลวของการสื่อสาร และไม่เกี่ยวข้องกับประสิทธิผลและความถูกต้อง แต่เป็นแนวทางการศึกษาเชิงสังคมหรือความแตกต่างของวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับสาร ตลอดจนความหลากหลายของความหมายภายในระบบภาษา วัฒนธรรม

และความความเป็นจริงที่ไม่สามารถแสดงผลเป็นลูกศรหรือเป็นเส้นตรงของกระแสการไหลของ
ข่าวสาร

****มิติของสัญญาณ == มุมมองต่างๆ ทำให้เกิดทฤษฎีต่างๆ ที่ใกล้เคียง (มุ่งเดียวกัน)

อาทิ รหัส ภาพตัวแทน มายาคติ อັตตลักษณ์ วาทกรรม เป็นต้น

2. ทำไมสัญญาณจึงมีความสำคัญในการศึกษาทางนิเทศศาสตร์

- 2.1. เพราะมนุษย์มีความหมาย อยู่กับความหมาย และใช้ความหมาย
- 2.2. สิ่งต่างๆรอบตัว ถูกให้ความหมายมากกว่า ความหมายขั้นต้น ความหมายเชิงซ้อน
หรือสัญญาณ
- 2.3. เพราะมีสัญญาณ มนุษย์อยู่กับสัญญาณ จึงใช้และถูกใช้สัญญาณไปในตัวด้วย
- 2.4. มนุษย์อยู่กับสัญญาณเยอะมาก สังคม การตลาด การเมือง บ้านเทิง ข่าวสาร
- 2.5. ใช้สัญญาณในกระบวนการผลิตสินค้าและบริการ รวมถึงวัฒนธรรมประเพณี ที่อาจ
วนกลับมาเป็นสินค้าอีก
- 2.6. ถูกใช้สัญญาณวิถีชีวิต ความเชื่อ อุดมการณ์ พฤติกรรมการบริโภค (จึงต้องศึกษา
เพื่อรู้เท่าทัน)

3. นักทฤษฎีเกี่ยวกับ สัญญาณ

สัญวิทยา (Semiology) หรือสัญศาสตร์(Semiotics) เป็นศาสตร์ที่เพิ่งได้รับการพัฒนา
อย่างจริงจังในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 โดยมีนักวิชาการหลายท่านเช่น ชาร์ล เพียร์ส (C. Peirce) ปี
1839-1914 นักปรัชญาสังคมชาวอเมริกัน และ เฟอร์ ดินันด์ เดอ โซซูร์ (F. de Saussure) ปี 1857-
1913 นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส ซึ่งปัจจุบันทฤษฎีดังกล่าวได้รับความนิยมในการใช้อธิบาย
ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2552)

3.1 สัญญาณตามแนวคิดของเพียร์ส (C. Peirce) ได้ให้ความสนใจในความสัมพันธ์ระหว่าง
ตัวสัญญาณกับวัตถุจริงที่จะมีองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง
(Signified) โดยจัดแบ่งประเภทของสัญญาณ (Sign) ออกเป็น 3 แบบ

- (1) ไอคอน (Icon) เป็นสัญญาณที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายกับ วัตถุมากที่สุด เช่นภาพถ่าย รูปปั้น
รูปวาด โดยการถอดรหัสของ Icon เพียงแค่เห็นก็สามารถถอดความหมายถึงตัววัตถุได้ง่าย
- (2) อินเด็กซ์ (Index) เป็นสัญญาณที่มีความเกี่ยวพันแบบเป็น เหตุเป็นผลโดยตรงกับวัตถุที่มีอยู่
จริงเช่น ควันไฟเป็น Index ของไฟหรือรอยเท้าสัตว์ก็จะเชื่อมโยงถึงสัตว์ การถอดรหัสของ Index จึง
จำเป็นจะต้องอาศัยเหตุผลเชื่อมโยงเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่าง Index กับวัตถุจริง

(3) ซิมโบว์ (Symbol) เป็นสัญลักษณ์ที่ไม่มีความเกี่ยวพัน เชื้อโยงอันใดเลยระหว่างตัวสัญลักษณ์กับ วัตถุจริง หากแต่ความหมายเกิดจากการตกลงร่วมกันในหมู่ผู้ใช้สัญลักษณ์เช่น ตัวอักษร หรือโลโก้ต่างๆที่ สร้างขึ้น การถอดรหัสจึงจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ใช้สัญลักษณ์

3.2 สัญลักษณ์ตามแนวคิดของ เดอ โซซูร์ (F. de Saussure) ให้ความสนใจกับความสัมพันธ์ ระหว่างตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) โดยระบุว่า สัญลักษณ์ทุกอย่างจะมี 2 มิติ มิติ ที่หนึ่งคือมิติที่เป็นส่วนร่วมซึ่งเรียกว่า “Language” หรือหลักเกณฑ์ที่ใช้ และมิติที่สองเรียกว่า “Speech” หรือลีลาการใช้ โดยโซซูร์ยังเสนอว่า สัญลักษณ์ย่อยตัวหนึ่งจะยังไม่มี ความหมายในตัวเอง จนกว่าจะไปเทียบเคียงกับสัญลักษณ์ย่อยตัวอื่นๆที่อาศัยการเปรียบเทียบแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) เฟอร์ ดินันด์ เดอ โซซูร์ (F. de Saussure) ได้ทำการแยกแยะประเภทและระดับของ ความหมายที่บรรจุอยู่ในสัญลักษณ์ออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือ ความหมายโดยอรรถ (Denotative Meaning) อันได้แก่ ความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษรซึ่งเป็นความหมายที่เข้าใจ ตรงกันโดยส่วนใหญ่ตัวอย่างเช่น ความหมายที่มีการระบุในพจนานุกรม เช่น แม่ คือสตรีผู้ให้กำเนิดลูก หมี่เป็นสัตว์สี่เท้า เป็นต้น ส่วนประเภทที่สองคือ ความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) ได้แก่ ความหมายทางอ้อมที่เกิดจากข้อตกลงหรือความเข้าใจเฉพาะกลุ่ม หรือเกิดจากประสบการณ์เฉพาะ ของบุคคล เช่น เวลาพูดถึง “แม่” บางคนอาจนึกถึงความอบอุ่นบางคนอาจนึกถึงความเข้มงวด หรือ บางคนอาจนึกไปถึงประสบการณ์อันขมขื่นเนื่องจากโดนแม่ทิ้งในวัยเด็ก

3.3 ต่อมา นักสัญวิทยาอย่างโรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ได้สนใจศึกษา สัญลักษณ์ประเภท ความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) เนื่องจากมองว่าเป็นความหมายที่มีความสำคัญอย่างแท้จริงในแง่ของการรับรู้ และความหมายโดยนัยนี้ยังสามารถอธิบายไปได้อีกหลาย แนวคิด ซึ่งการความหมายในขั้นนี้จะเป็นการตีความหมายในระดับที่มีปัจจัยทางวัฒนธรรมเข้ามา เกี่ยวข้องด้วยซึ่ง ไม่ได้เกิดจากตัวของสัญลักษณ์เอง เป็นการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อสัญลักษณ์ กระทับกับความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้ใช้และคุณค่าทางวัฒนธรรมของเขา ซึ่งสัญลักษณ์ในขั้นนี้จะทำ หน้าที่ 2 ประการ คือ ถ่ายทอดความหมายโดยนัยแฝง และถ่ายทอดความหมายในลักษณะมายาคติ (Myths) ซึ่ง Barthes เรียกกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิด บิดเบือนฐานะการ เป็นสัญลักษณ์ของสรรพสิ่งในสังคมให้กลายเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นสิ่งปกติธรรมดา หรือเป็นสิ่งที่มี บทบาท "ความคุ้นชิน" (นพพร ประชากุล. 2544)

4. การนำทฤษฎีเกี่ยวกับสัญญามาใช้ศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง สัญญา จะสนใจว่า ความหมาย (Signification) มันเกิดขึ้นได้อย่างไร กระบวนการสร้าง อย่างไร มันเจริญเติบโต และมันตายได้อย่างไร โดยมีสื่อมวลชนเป็นปัจจัยสำคัญ ดังนั้นการเวลาเรียนทฤษฎีนี้ ต้องเปรียบเทียบกับความแรงของที่แตกต่างกันออกไป ตั้งแต่รถยนต์เครื่อง 1200 เครื่อง 1500 เครื่อง 2000 ก็เหมือนกับนักทฤษฎีในสาขาที่มีความแรงไม่เท่ากัน (radicalize) เช่น เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นมาเฉยๆ หรือเกิดขึ้นมาเพื่อจะต่อสู้กับใครในขณะนั้น เช่น

C.Peirce : คนนี้เปรียบเหมือนใช้รถเครื่อง 1200 เขามี concept ว่า Sign มี 3 ประเภท Icon, Index และ Symbol สิ่ง Peirce คิดก็คือ แค่ต้องการจะบอกว่าอันนี้ของจริง อันนี้สัญญา มันห่างมากน้อยแค่ไหนกับของจริง ไม่ได้ต้องการปะทะกับใคร พยายามอธิบาย sign ว่ามันห่างจากของจริงแค่ไหน แนวคิดนี้เกิดขึ้นในอเมริกา

F.de Saussure : คนนี้เปรียบเหมือนใช้รถเครื่อง 1500 Saussure เป็นนักภาษาศาสตร์ จบปริญญาเอกด้านภาษาศาสตร์ ช่วงที่ Saussure กำลังคิดเรื่องสัญญาวิทยานั้น กระแสหลักในสายภาษาศาสตร์กำลังศึกษาตามแนวทาง Diachronic คือ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ ตามช่วงเวลา เช่น คำว่า พันธมิตร เมื่อร้อยปีที่แล้วแปลว่าอะไร ต่อมา 50 ปี พันธมิตรแปลว่าอะไร และเมื่อเกิดกลุ่มเสื้อเหลือง คำว่า พันธมิตร แปลว่าอะไร ซึ่ง Saussure เน้นการศึกษาแบบเทียบความหมาย เขาสรุปว่าความหมายเกิดจากการเปรียบเทียบ เหมือนกับการสร้างละคร ถ้ามีแต่ความดีของพระเอกก็จะมีพระเอกกว่าจะเอาความเลวของผู้ร้ายมาเปรียบเทียบ ***แนวคิดของ Saussure ที่เน้นการศึกษาแบบเทียบความหมาย และสรุปว่าความหมายเกิดจากการเปรียบเทียบ ซึ่งนักวิชาการภาษาศาสตร์สาย Diachronic ไม่เห็นด้วย

Barthes : เปรียบเหมือนใช้รถเครื่อง 2000 เป็นคนที่ทำให้งานวิชาการเป็นมิติทางการเมือง หนังสือมาคาดคิดของเขาไม่ได้เขียนให้นักวิชาการอ่าน แต่เขียนลงหนังสือพิมพ์ เพราะ Barthes ต้องการต่อสู้เรื่องสัญญาวิทยา เขาคิดเรื่อง Denotative Meaning และ Connotative Meaning ต่อยอดจากเรื่อง Meaning ของ Saussure และหลายคนก็จะนำมาใช้แค่นี้ ซึ่งยังไม่ถึงแก่นของ Barthes เพราะแก่นของเขาอยู่ที่เรื่อง Power ทั้งนี้ Barthes อธิบายเพิ่มเติมใน 2 ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ Power ดังนี้

(3.1) ถ้ามี Power ก็สามารถ Upgrade Connotative Meaning ของบางคนให้กลายเป็น Denotative Meaning ได้ Denotative Meaning คือความหมายที่ทุกคนยอมรับกัน เช่น แม่คืออะไร ? แม่ คือ ผู้หญิงที่ให้กำเนิด ลูก แต่พอถามแต่ละคนก็จะให้ความหมายคำว่า แม่ ที่แตกต่างกัน แต่ละคนก็จะมีหลายๆ Connotative Meaning แต่ถ้าใครที่มีอำนาจมากกว่าก็สามารถจะย้าย Connotative Meaning ขึ้นไปเป็น Denotative Meaning ได้

(3.2) Lock ความหมายของ Connotative บางอย่างเอาไว้เป็น Code เช่น ยิว คนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ในความหมายของความเป็นคนหน้าเลือดแต่หมายถึง คนงก เหมือนเวลาใช้คอมพิวเตอร์เวลาจะสั่ง print เปิดเครื่องมาจะขึ้นเลยว่า All หรือ Current page คือ lock ไว้แล้ว การให้ความหมายก็เหมือนกัน คำบางคำจะถูก lock ความหมายไว้แล้ว และเราก็ไม่รู้จะไปแก้ไขอย่างไร

กาญจนา แก้วเทพ (2552)

ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่

มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การที่บุคคลหรือกลุ่มยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคติ และค่านิยมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีนี้จึงเป็นการกล่าวถึงกระบวนการของการยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งมีข้อสมมติว่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความแตกต่างในด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคติ และค่านิยม การจะยอมรับสิ่งใหม่เร็ว หรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับลักษณะเหล่านั้น การรับสิ่งใหม่หรือการรับของใหม่ (Innovation) หมายความว่าถึงวัตถุประสงค์ในด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช้วัตถุ อันได้แก่ความรู้สึนึกคิด ทักษะคติ และอุดมการณ์ในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้นั้น จะต้องมีความรู้สึนึกคิด ทักษะคติ และอุดมการณ์ในการค้นพบ (Discovery) คือ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากรหรือการค้นพบ พิษ ผลทางการเกษตรสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพ หรือมีรายได้ดีกว่าเดิม เช่น การค้นพบพืชพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ทำให้ประชาชนได้หันมาทำการเพาะปลูกพืชพันธุ์ใหม่ ประชาชนก็มีรายได้สูงขึ้น 2) การคิดค้นประดิษฐ์ (Invention) คือ การที่มีผู้คิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้น และมีประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนก็จะหันมารับสิ่งใหม่ ๆ นั้นมาใช้กันมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น มีผู้ประดิษฐ์คิดค้นรถยนต์เล็ก ๆ โดยนำเครื่องสูบน้ำมาใช้แทนเครื่องจักร ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์หลายอย่าง 3) การแพร่กระจาย (Diffusion) คือ การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ จากสังคมอื่นหรือสังคมภายนอกเรียกว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เช่น การที่ชาวนาได้รับความรู้ เทคนิคใหม่ ๆ ในการทำการเกษตรจากประเทศตะวันตก

อัตราของการยอมรับสิ่งใหม่ หมายถึง การที่สมาชิกในสังคมจะยอมรับสิ่งใหม่ช้าหรือเร็วตามกระบวนการโดยมีประเด็นที่จะพิจารณาอยู่ 2 ประการใหญ่คือ

1. ลักษณะของสิ่งใหม่ การที่สิ่งใหม่ จะเข้าไปสู่สังคมได้เร็วขึ้น ขึ้นอยู่กับสิ่งใหม่ว่าจะมีลักษณะอย่างไร

1.1 ต้นทุน (Cost) หมายถึง ราคาสิ่งใหม่ ๆ มีราคาถูกหรือแพงเพียงใดเหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง เพราะฉะนั้นสิ่งใหม่ที่ราคาไม่สูงนักมักได้รับการยอมรับมากกว่าสิ่งใหม่ที่ราคาสูงกว่า

1.2 ความยุ่งยากในการใช้ หมายถึง สิ่งใหม่นั้นมีกรรมวิธีในการใช้ยุ่งยากซับซ้อนเพียงใด สมาชิกในสังคมมักจะเลือกสิ่งที่ไม่ยุ่งยากในการใช้งาน ถ้าหากมีความยุ่งยากในการใช้มากจะต้องอาศัยคนที่มีความรู้มาช่วยอธิบาย

1.3 ความเข้ากันได้ (Compatibility) หมายถึง สิ่งใหม่นั้นเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศอย่างไรบ้าง

1.4 การมองเห็นประโยชน์ (Relative Advantage or Utility) หมายถึง สิ่งใหม่นั้นประชาชนในสังคมได้เล็งเห็นผลประโยชน์ที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาชนบท เช่น การใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านเห็นประโยชน์ที่ทำให้ผลผลิตมากขึ้น

1.5 การติดต่อ (Communicability) หมายถึง สิ่งใหม่นั้นมีลักษณะของการที่สามารถติดต่อไปสู่บุคคลอื่นให้รับทราบได้มากน้อยเพียงใด ในที่นี้คาดว่าราคาไม่แพงโอกาสที่จะติดต่อและยอมรับย่อมจะรวดเร็วได้

2. ลักษณะของประชากรในสังคม เป็นลักษณะทางด้านประชากรเป็นบุคลิกภาพ และค่านิยมของกลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน สิ่งใหม่ชนิดเดียวกันอาจจะมีผลทำให้บุคคลบางกลุ่มรับตัวอย่างรวดเร็ว ในขณะที่กลุ่มอื่นต้องใช้ระยะเวลานาน

2.1 ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ (Inovators) บุคลิกภาพของกลุ่มนี้เป็นผู้ชอบเสี่ยง ชอบทดลอง ชอบเดินทางท่องเที่ยว ทำให้รู้จักบุคคลทั่ว ๆ ไป เป็นผู้กว้างขวางรู้จักคนทั่ว ๆ ไป เป็นผู้ยอมรับก่อนบุคคลอื่น ๆ ซึ่งเรียกว่าเป็นคนแรกในการรับของใหม่ของสังคม

2.2 ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่เร็ว (Early Adoptors) เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนที่เป็นที่ยอมรับและรู้จักกันในชุมชน และเป็นที่เคารพนับถือในชุมชน เป็นผู้ที่รู้จักแหล่งข่าวจากสิ่งใหม่ ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ราชการจากหน่วยราชการต่าง ๆ

2.3 ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ปานกลาง เป็นผู้ที่ใช้เวลาในการติดตามอย่างมาก ยอมรับสิ่งใหม่ด้วยความรอบคอบ

2.4 ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้า เป็นบุคคลหรือกลุ่มที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้ากว่ากลุ่มอื่น เป็นผู้ที่ไม่มีความเป็นผู้นำหรือสร้างสรรค์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศและต่างประเทศมีดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

พิสิษฐ บุษยไชย และ ทรงคุณ จันทจร (2540 ; 198) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมอีสาน โดยพระสงฆ์แต่ละรูปในแต่ละสังคมจะมีบทบาทหลักคือ การสั่งสอนเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน แต่อีกบทบาทหนึ่ง ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมอีสาน ซึ่งพระแต่ละรูปจะมีความรู้ความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งความรู้ความสามารถเหล่านี้ต้องอาศัยการศึกษา การทดลองปฏิบัติที่ทุ่มเทและมุ่งมั่น จนกลายเป็นประสบการณ์ที่สำคัญหลากหลายรูปแบบคือ 1. บทบาททางด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์มีส่วนพัฒนาหลายลักษณะ เช่น ส่งเสริมการปลูกพืช หรือการเกษตรธรรมชาติแบบครบวงจร การปลูกหมอนเลี้ยงไหม การปลูกแตงโม การเลี้ยงปลา การเลี้ยงหมู นอกจากนี้จะมีการส่งเสริมพัฒนาอาชีพในลักษณะของจัดกลุ่มตั้งกลุ่ม อย่างไรก็ตามการดำเนินงานเหล่านี้มีทั้งประสบความสำเร็จและประสบปัญหา 2. บทบาทต่อสังคม สังคมอีสานในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ที่สงบเรียบร้อย แต่ก็ยังมีหลายพื้นที่ที่มีปัญหาเกี่ยวกับการอิทธิพลทางการเมืองโดยเฉพาะภัยจากการก่อการร้ายคอมมิวนิสต์บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมจะอยู่ในลักษณะการทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติตน การเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนเช่นการตัดถนนในหมู่บ้าน การจัดระเบียบรั้วบ้าน การทดลึงทำประปา ถังเก็บน้ำฝน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการร่วมมือกันระหว่างบ้าน และวัดชาวบ้านและทางราชการ ในส่วนข้อขัดแย้งทางการเมืองพระสงฆ์มีบทบาทในการสร้างเสริมกำลังใจกับประชาชน อยู่เคียงข้างประชาชนในทุกสถานการณ์ 3. บทบาทต่อการศึกษา พระสงฆ์มีบทบาทในลักษณะ เช่น การให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ด้วยกันโดยการตั้งโรงเรียนปริยัติธรรมให้การอบรมพระลูกวัดที่บวชใหม่ ในส่วนของเยาวชนได้มีการจัดการอบรมในวันเสาร์ อาทิตย์ นอกจากนี้ยังได้มีการจัดการเรียน การสอนร่วมกับหลายหน่วยงานราชการอื่น ๆ โดยเฉพาะกรมศึกษา นอกโรงเรียน ให้การศึกษาผ่านดาวเทียมแก่ประชาชน จัดอุทยานการศึกษา จัดห้องสมุดในบริเวณวัด และจัดอบรมในการพัฒนาอาชีพต่าง ๆ 4. บทบาทด้านสุขภาพอนามัย พระสงฆ์จะช่วยเหลือประชาชนโดยการใช้ยาแผนโบราณในการรักษาโรคทั่วไป โดยเฉพาะยาเสพติด แต่ที่สำคัญได้แก่โรคทางจิต ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ประสบปัญหาในด้านการรักษาจึงนับว่าบทบาทนี้สำคัญมาก 5. บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์จะทำให้บริเวณวัดร่มรื่น ให้เป็นที่เย็นสบายให้ประชาชนที่มีความทุกข์ร้อนมาพึ่งพิง นอกจากนี้ยังเป็นผู้นำในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น ตัดถนน การจัดอบรมเยาวชนในहारอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

สรุปว่า โดยหลักธรรมชาติแล้วทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นมาพร้อมด้วยปัจจัยหลาย ๆ ประการ และ ยากที่จะมีผู้เข้าไปกำหนดกฎเกณฑ์อันใดได้ ตรงตามหลักที่ว่าทุกสิ่ง เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วดับไป ไม่มีสิ่งใดจริงยั่งยืน แม้กระทั่งสิ่งปลูกสร้างที่สร้างขึ้นมาก็มีวันเสื่อมสภาพ ไม่คงที่ ไม่คงทนถาวร ยิ่งถ้าขาดการบูรณะดูแลด้วยแล้ว นับวันก็ยิ่งจะเกาหมัดสภาพเสียประโยชน์และรกร้างไปในที่สุด แต่มีเพียงสิ่งเดียวเท่านั้นที่ยังคงสภาพและยั่งยืนอยู่เสมอ นั่นก็คือ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนานั่นเอง ถ้าผู้ใดสามารถนำไปปฏิบัติได้ก็จะเกิดประโยชน์สุขอย่างมหาศาลพบกับความเจริญรุ่งเรืองถาวร แต่ถ้าผู้ใดขาดซึ่งหลักธรรมและการนำไปปฏิบัติแล้วก็จะย่อมจะพบแต่ความเสื่อมและการเข้าถึงความเที่ยงแท้ ยั่งยืนอย่างแท้จริงได้ต้องเริ่มที่การบูรณะที่จิตใจของตนเองให้ผ่องแผ้วสะอาดปราศจากซึ่งความมัวหมองเสียก่อน แล้วค่อยปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาและเมื่อบูรณะตนเองได้แล้ว จากนั้นจึงค่อยไปบูรณะผู้อื่น

รัฐทิติยา หิรัณยหาด (2544 : 15) กล่าวว่า การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถาน ศาสนสถาน รวมทั้งการเดินทางเพื่อชมวิถีชีวิต เทศกาลงาน ประเพณีและศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ สมควรที่จะรักษาวินัยธรรมพื้นฐานดั้งเดิมไว้ ไม่ใช่เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือดัดแปลงศิลปวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว

ทวน นวลสาย (2544 : 54) เรื่องปัญหาการจัดการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่าครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยส่วนรวมและจำแนกตามประสบการณ์ในการสอน มีปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง เรียงอันดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ การดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียน การสอนตามแผนการสอน การทำแผนการสอน การศึกษาหลักสูตร การวัดผลและประเมินผล และการกำหนดจุดมุ่งประสงค์การเรียนรู้ โดยมีรายชื่อที่มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลางถึงมาก และมีค่าเฉลี่ยสูงสุดในแต่ละด้าน ดังนี้ ผู้สอนไม่ได้จบวิชาพระพุทธศาสนาโดยตรง คู่มือที่ใช้ในการประกอบการทำแผนการสอนมีน้อย โรงเรียนได้รับเอกสารล่าช้า เช่น แผนการสอน คู่มือครู มีการไปสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนจากการไปเยี่ยมที่บ้านน้อย และจุดประสงค์การเรียนรู้ยังไม่คำนึงถึงความพร้อม ด้านวัสดุ/อุปกรณ์/อาคารสถานที่/แหล่งการเรียนรู้ ครูที่มีประสบการณ์การสอนวิชาพระพุทธศาสนาต่ำกว่า 10 ปี และประสบการณ์ตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป มีปัญหาการจัดการเรียนการสอน โดยรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน.

ชัยสิทธิ์ คำภู (2545 : 135) เรื่องปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดเลย ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏ ดังนี้ 1. บุคลากรโดยรวมผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอน เห็นว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน วิชาพระพุทธศาสนา มีปัญหาโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้าน อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีด้านที่มีปัญหาต่ำสุด คือ ด้านสื่อ

และอุปกรณ์การเรียนการสอน และด้านที่มีปัญหาต่ำสุด คือ ด้านการวัดผลประเมินผล ส่วนศึกษานิเทศก์เห็นว่ามีปัญหาโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้าน อยู่ในระดับมาก โดยมีด้านที่มีปัญหาสูงสุด คือ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านที่มีปัญหาต่ำสุด คือ ด้านการวัดผลประเมินผล 2. ผู้บริหารโรงเรียน ศึกษานิเทศก์ และครูผู้สอน ได้เสนอแนะแนวทางสำคัญในการแก้ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน วิชาพระพุทธศาสนา ดังนี้ ควรบรรจุครูที่มีวุฒิวิชาเอกพระพุทธศาสนาโดยตรง จัดครูให้ครบชั้นเพื่อมีเวลาเตรียมกิจกรรมการสอนที่หลากหลาย จัดอบรมสัมมนาสร้างกระแสความตระหนักให้ครูผู้สอน จัดให้มีหรือผลิตสื่อที่ทันสมัย ระวังใจ ตรงเนื้อหาและจุดประสงค์ และจัดทำข้อสอบเป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งจังหวัดที่ผ่านการวิเคราะห์ 3. ผู้ปกครองเห็นว่านักเรียนมีการปฏิบัติตนหลังจากเรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมและเป็นรายชื่อ 9 ข้อ อยู่ในระดับมาก และอีก 4 ข้อ อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีข้อที่มีการปฏิบัติตนสูงสุดคือ มีความซื่อสัตย์สุจริต และข้อที่มีการปฏิบัติตนต่ำสุด คือ มีความขยันหมั่นเพียร

สำรวจ นวัตกรรม (2547 : 78) เรื่องการพัฒนาแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ วิชาพระพุทธศาสนา เรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏ ดังนี้ 1. แผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ วิชาพระพุทธศาสนา เรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม มีประสิทธิภาพ 81.37/87.40 และมีค่าดัชนีประสิทธิผลเท่ากับ 0.5454 แสดงว่านักเรียนมีความก้าวหน้าทางการเรียนรู้คิดเป็นร้อยละ 54.54 2. จากการใช้แผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ วิชาพระพุทธศาสนา เรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม ส่งผลต่อการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียนสูงขึ้น จึงขอเสนอแนะให้ครูผู้สอนและผู้เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา นำแผนการเรียนรู้และเทคนิควิธีการที่ผู้ศึกษาค้นคว้าสร้างขึ้น ไปบูรณาการใช้กับกลุ่มประสบการณ์หรือกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ ได้

กฤตยา การหัตถ์ (2547 : 42) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาแผนการสอน โดยวิธีบูรณาการเนื้อหาวิชาแบบสหวิทยาการ เรื่อง วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏ ดังนี้ 1. แผนการสอนที่สร้างและพัฒนาขึ้น มีประสิทธิภาพเท่ากับ 84.14/82.99 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่กำหนดไว้ 2. ดัชนีประสิทธิผลของแผนการสอน โดยวิธีการบูรณาการเนื้อหาวิชาแบบสหวิทยาการ เรื่องวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีค่าเท่ากับ 0.7170 หมายความว่า นักเรียนมีความรู้ขึ้นร้อยละ 71.70 โดยสรุป แผนการสอนวิธีบูรณาการเนื้อหาวิชาแบบสหวิทยาการที่ผู้ศึกษาค้นคว้าได้พัฒนาขึ้น สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน โดยวิธีบูรณาการเนื้อหาวิชาแบบสหวิทยาการ เพื่อช่วยให้นักเรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้ สามารถเชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง มีคุณค่า และมีความหมายต่อชีวิตจริง

กรณีฯ ฅนอมกูล (2548 : 9) ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ทางพุทธศาสนา และรวมถึงการมาท่องเที่ยวในงานประเพณีหรือกิจกรรมทางพุทธศาสนาเป็นงานอดิเรก นักท่องเที่ยว โดยกิจกรรมทำบุญตามวัด ใช้บ้านเป็นสถานที่พักผ่อน ศึกษาระยะด้วยการอ่านหนังสือธรรมะ ความคิดว่าตนเองเป็นคนรักสงบ เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้จิตใจสงบความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำบุญ บริจาคทานเพื่อช่วยเหลือสังคม

อุดมวัฒนคุณ อุดระ (2549 : 87) เรื่องการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในจังหวัดขอนแก่น.ผลการวิจัย พบว่า ด้านการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทั้ง 3 ศูนย์ ได้ดำเนินไปตามนโยบายและแนวทางที่กรมศาสนาได้กำหนดไว้ และได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินงานให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันของแต่ละศูนย์ และความพร้อมของครูผู้สอนและได้กำหนดหลักสูตรวิชาบังคับไว้ 3 วิชา ได้แก่ วิชาธรรม วิชาประวัติพระพุทธศาสนา วิชาศาสนปฏิบัติ ส่วนวิชาเลือกนั้นแต่ละศูนย์เปิดสอนได้ตามอิสระ ด้านบุคลากรแต่ละศูนย์จะใช้วิธีสรรหาบุคลากร โดยผู้อำนวยการหรือเลขานุการของศูนย์แต่ละศูนย์เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งบุคลากรส่วนใหญ่จะเป็นพระลูกวัดของแต่ละศูนย์ ด้านงบประมาณ กรมการศาสนาได้ดำเนินการจัดสรรให้แต่ละศูนย์ โดยขึ้นอยู่กับจำนวนผู้เรียน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนส่วนใหญ่ใช้วิธีการสอนแบบบรรยาย มีเพียงวิชาศาสนพิธีสอนเน้นให้ผู้เรียนปฏิบัติ

ด้านปัญหาการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ด้านหลักสูตรวิชาเรียน กิจกรรมและวิธีดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ยังไม่เป็นแบบมาตรฐานมีระเบียบที่เหมือนกัน และผู้เรียนสนใจเรียนวิชาสามัญมากกว่าวิชาศาสนาที่ทางศูนย์จัดให้โดยเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษ ด้านค่าตอบแทนบุคลากร ไม่เพียงพอทำให้ขาดขวัญและกำลังใจในการทำงาน รวมทั้งไม่มีสวัสดิการด้านอื่นๆ และครูผู้สอนไม่ได้มีการอบรมเกี่ยวกับเทคนิคการสอนมาก่อน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนครูผู้สอนไม่ได้รับการนิเทศเพียงพอจากผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ และด้านความสัมพันธ์กับชุมชนไม่ได้มีการเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นมาให้ความรู้แก่นักเรียน

แนวทางแก้ไขปัญหาการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์มีหลายด้าน ด้านหลักสูตร ควรมีการปรับเปลี่ยนวิชาบังคับให้มีความเหมาะสมกับสภาพและความต้องการของแต่ละศูนย์ และควรปรับปรุงตำราเรียนในแต่ละระดับชั้นให้มีความเหมาะสมและควรเพิ่มวิชาสามัญ เช่น สังคมศึกษา ภาษาไทย เพื่อให้สอดคล้องกับการเรียนในระบบโรงเรียน ด้านบุคลากร ควรมีการอบรมเกี่ยวกับเทคนิคการสอนแก่บุคลากร เพื่อพัฒนาให้มีประสิทธิภาพในการสอน รวมทั้งจัดสวัสดิการให้กับบุคลากร เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการทำงาน ด้านงบประมาณ กรมการศาสนาควรจะได้จัดประชุมชี้แจง และตรวจเยี่ยมศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทุกศูนย์ เพื่อแนะนำระเบียบวิธีปฏิบัติงานเกี่ยวกับงบประมาณที่ได้รับจากราชการและงบประมาณจากการบริจาค เพื่อจัดทำสถิติข้อมูลของแต่ละศูนย์ และขอสนับสนุนจากราชการและเอกชนด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

สอน ควรฝึกอบรมนักเรียน มีลักษณะเป็นผู้นำนอกจากการให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและมีธรรมะ โดยให้นักเรียนกล้าแสดงออก มีความคิดริเริ่ม กล้าพูดแสดงความคิดเห็นในชุมชนอย่างมีเหตุผล เพราะจะเป็นผลดีแก่ตัวเองและพระศาสนาในอนาคต

เปรมจิต พรหมสารเมธี. (2553) ผลการวิจัยพบว่า ประวัติและความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีจำนวนมาก ทั้งที่เป็นศาสนสถานและโบราณสถานวิถีชีวิตชนเผ่า แหล่งบันเทิงเชิงธุรกิจ มีประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบัน และศักยภาพการท่องเที่ยวแตกต่างกัน แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่เป็นศาสนสถานและโบราณสถาน ส่วนใหญ่ได้รับการจัดตั้งหรือบูรณะซ่อมแซมโดยองค์พระมหากษัตริย์และข้าราชการบริพารในช่วงการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ แหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องวิถีชีวิตและชนเผ่า ได้แก่ เกาะเกร็ด ตลาดน้ำตลิ่งชัน และถนนข้าวสาร เกิดขึ้นควบคู่กับการก่อตั้ง สำหรับปัญหา ความต้องการ ความพึงพอใจ และแนวทางพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวนานาชาติในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พบว่า มีสภาพชำรุด ทรุดโทรม ขาดการบำรุงดูแลรักษาที่ดี นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจเกี่ยวกับความงดงามของสถาปัตยกรรม ความงดงามของทัศนียภาพประทับใจในอรรถาธิบายไมตรีของคนไทย สำหรับแหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิต นั้น มีปัญหาด้านภูมิทัศน์ถูกบดบัง ขาดสิ่งอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จอดรถ สิ่งที่น่าทึ่งท่องเที่ยวพึงพอใจ คือขึ้นชอปในอรรถาธิบายไมตรีของบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งอาหารไทยและของที่ระลึก นักท่องเที่ยวต้องการเห็นทัศนียภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดี สิ่งอำนวยความสะดวก และความปลอดภัยในการเข้าถึง ส่วนแหล่งท่องเที่ยวบันเทิงเชิงธุรกิจ มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ความไม่สะดวกในการเข้าถึงสถานที่จอดรถของนักท่องเที่ยวไม่เพียงพอ สิ่งที่น่าทึ่งท่องเที่ยวพึงพอใจ คือมีกิจกรรมการแสดงที่เป็นอัตลักษณ์ และน่าสนใจ มีความพร้อม ด้านสาธารณูปโภคและการบริหารจัดการที่ดี และสถานที่สะอาด ความต้องการของนักท่องเที่ยวคือ การมีส่วนร่วมมากขึ้น

รูปแบบในการเพิ่มศักยภาพแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวนานาชาติ มีเป้าประสงค์เพื่อ “มุ่งพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูงตามจุดขายทางวัฒนธรรมและความดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวต่างชาติ” ต้องดำเนินพันธกิจสำคัญ 3 เรื่อง คือ เพิ่มสิ่งดึงดูดใจเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว และเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการของชุมชน ซึ่งเป็นแสดงถึงวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน และลักษณะเฉพาะของวิถีชนเผ่า สำหรับแหล่งท่องเที่ยวประเภทบันเทิงเชิงธุรกิจ ได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อการบันเทิงและธุรกิจเป็นการเฉพาะ

พระครูศรีปัญญาวิกรม. (2558 : 19). การศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย พบว่า มีการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในสังคมอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รวมถึงงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในแง่ของอิทธิพลพบว่า สัญลักษณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการสัญลักษณ์

ในสังคมไทยไม่มากนัก แต่กลับพบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง หรือการกำหนดสัญลักษณ์ใช้ในสังคมไทย และสัญลักษณ์เหล่านั้นก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ทำนองกลับกัน คติ ความเชื่อของสังคมไทย ก็มีอิทธิพลสำคัญต่อการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อรับใช้สังคม

พระครูศรีปัญญาวิกรม (2563 : 135) รูปแบบสัญลักษณ์พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้รับการพัฒนามาโดยลำดับผ่านการเวลา และกรอบความเชื่อของยุคสมัย รูปแบบจึงถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยกระทั่งกลายเป็นสัญลักษณ์เฉพาะของยุคสมัย เพื่อสนองความต้องการของคนในสังคมในมิติต่าง ๆ ทั้งในแง่ของความเคารพศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ การปกป้อง คุ้มครอง ประทานโชคลาภ คุณค่าที่เกิดขึ้นจากสัญลักษณ์เหล่านี้ จึงมีหลากหลายมิติตามไปด้วย ด้วย ทำให้เห็นข้อเท็จจริงประการหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาเมื่อเข้ามาสู่วิถีชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่นย่อมถูกปรับเปลี่ยนเพื่อสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ

สิทธิศักดิ์ จำปาแดง และคณะ. (2564 : 1840). ผลการวิจัยพบว่า พระธาตุล้านช้างมีต้นแบบและคติความเชื่อมาจากพระธาตุพนมและอิทธิพลศิลปะใกล้เคียง องค์พระธาตุพนมมีพื้นฐานมาจากศิลปะและสถาปัตยกรรมของศาสนสถานในคติฮินดูต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศาสนานิกายมหายานหรือยุคทวารวดี และในราวพุทธศตวรรษที่ 22 อาณาจักรล้านช้างได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยเฉพาะในทางพุทธศาสนา มีการปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรมจำนวนมากโดยพระธาตุหลายแห่งซึ่งมีพระธาตุพนมเป็นต้นแบบต่อมา มีการสร้างสรรค์ทางศิลปะที่หลากหลาย

งานวิจัยต่างประเทศ

วินัย สมมิตร และคณะ (2545 : ไม่มีเลขหน้า) ได้วิจัยความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : กรณีศึกษาวัดพระบาทน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาวิถีชีวิตการปฏิบัติภารกิจของ วัดพระบาทน้ำพุ ในการดำเนินภารกิจของวัดในพุทธศาสนาทั้ง 6 ด้าน ประกอบด้วย การปกครองคณะสงฆ์ การศาสนศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรม การสาธารณสงเคราะห์ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณูปการ โดยศึกษาจากเอกสารตำรา รายงานต่าง ๆ และสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระเถรานุเถระ กรรมการวัดและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า วัดพระบาทน้ำพุปฏิบัติภารกิจครบถ้วนสมบูรณ์ทั้ง 6 ด้าน แต่ที่โดดเด่นเป็นพิเศษก็คือ งานสาธารณสงเคราะห์และงานศึกษาสงเคราะห์ โดยวัดพระบาทน้ำพุจัดทำโครงการธรรมรักษิณเวศน์เพื่อสงเคราะห์ผู้ป่วยระยะสุดท้าย ให้ความรู้แก่ชุมชนเรื่องโรคเอดส์ และตั้งชุมชนบำบัดผู้ติดเชื้อเอดส์ ญาติ และเด็กกำพร้าเอดส์เต็มรูปแบบ ส่วนในงานศึกษาสงเคราะห์ในวัดเป็นภารกิจที่ติดตามมาจากเด็กกำพร้าเอดส์ที่วัดต้องให้การดูแลเลี้ยงดู ตลอดจนให้การศึกษอบรม งานบริการการศึกษาที่โดดเด่นของวัดคือ การให้ความรู้เรื่องโรคเอดส์แก่สังคมและชุมชนรอบวัด เจ้า

อวาสวัตพระบาทน้ำพุเป็นผู้ที่มีความสามารถในการเทศนาธรรมและบรรยายให้ความรู้ ตลอดจนวัดได้ดูสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้เรื่องโรคเอดส์ และเรียนรู้หลักพุทธธรรมได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นจึงมีผู้เดินทางมาศึกษาดูงานที่วัดแห่งนี้เป็นประจำจำนวนมาก พระครูอาทรประชานาถเจ้าอวาสวัตทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาธรรม ไปพร้อม ๆ กับการให้ความรู้เรื่องโรคเอดส์แก่สังคมอย่างกว้างขวาง ด้วยสื่อหลากหลายประเภท รวมถึงสื่อสมัยใหม่ด้วย

นรา ตรีธัญญา (2523 : 2) ได้วิจัยการศึกษาการนำหลักธรรมวิชาพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ พบว่า การนำหลักธรรมวิชาพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของนักเรียนในระดับมากมีจำนวนมากที่สุด ร้อยละ 57.80 รองลงมาคือ การนำหลักธรรมวิชาพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันในระดับปานกลาง ร้อยละ 42.20 นักเรียนหญิงและนักเรียนชายนำหลักธรรมวิชาพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 โดยนักเรียนหญิงมีระดับการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้มากกว่านักเรียนชาย นักเรียนในโรงเรียนขนาดกลาง ขนาดใหญ่และขนาดพิเศษ มีการนำหลักธรรมวิชาพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันไม่แตกต่างกัน

สุวรรณณี กิจสมโภชน์ (2536 : 2) ได้วิจัยการศึกษาทัศนคติเชิงจริยธรรมด้าน “หิริ-โอตตปปะ” ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า

1. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีทัศนคติเชิงจริยธรรมด้านหิริ - โอตตปปะในระดับปานกลาง
2. นักเรียนหญิงมีทัศนคติเชิงจริยธรรมด้านหิริ - โอตตปปะสูงกว่านักเรียนชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01
3. นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงมีทัศนคติเชิงจริยธรรมด้านหิริ - โอตตปปะสูงกว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงมีทัศนคติเชิงจริยธรรมด้านหิริ - โอตตปปะสูงกว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนปานกลางอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนปานกลางมีทัศนคติเชิงจริยธรรมด้านหิริ - โอตตปปะสูงกว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05
4. นักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพรับราชการหรือรัฐวิสาหกิจ มีทัศนคติเชิงจริยธรรมด้านหิริ - โอตตปปะสูงกว่านักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพประมงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และนักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพรับราชการหรือรัฐวิสาหกิจมีทัศนคติเชิง

จริยธรรมด้านทิริ- โอดตัมปะสูงกว่านักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์ (2545 : 2) ได้วิจัย แนวคิดและจริยศาสตร์ ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า เพศสรีระของบุคคลไม่ว่าจะเป็นชาย หรือหญิง มิได้เป็นปัจจัยหรืออุปสรรคต่อการบรรลุธรรม เพราะในการปฏิบัติ และกระบวนการบรรลุธรรมเพศสรีระจะมีฐานะเป็นเพียงแค่ “รูปรธรรม” ส่วนแนวคิดเรื่องเพศสรีระกับความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต พบว่าส่วนที่เกี่ยวข้องกับเพศ คือ กาย หรือเพศสรีระเท่านั้น จิตไม่มีองค์ประกอบเกี่ยวกับเพศสรีระ จนเราอาจกล่าวได้ว่า “จิตไม่มีเพศ” แนวคิดเรื่องเพศสรีระ และกรรมกับการเกิดใหม่ พบว่า การจะเกิดใหม่เป็นเพศใดนั้นขึ้นอยู่กับผลกรรม หรือการกระทำของบุคคลเป็นสำคัญ หากมีอกุศล หรืออกุศลวิบากที่มีกำลังแรงก็จะส่งผลต่อการเกิดเพศก่อน หากไม่มีวิบากกรรมดังกล่าวก็จะขึ้นอยู่กับ การอธิษฐานจิตของแต่ละบุคคล ปัจจัยสุดท้ายที่ทำให้เกิดเพศ คือ ลักษณะทางเพศที่สังสมในจิต หรือความยึดถือผูกพันของจิต หากจิตยังยึดถือพึงพอใจในเพศใดก็มีแนวโน้มที่จะเกิดใหม่เป็นเพศ นั้น ๆ ดังนั้นแม้ว่าจิตจะเป็นอิสระจากเพศสรีระ จิตก็ยังสามารถสังสมลักษณะทางเพศ หรือเพศสถานะได้ แนวคิดเรื่องเพศสถานะในพุทธศาสนา พบว่า อยู่บนพื้นฐานของบริบทของสังคม และวัฒนธรรมของอินเดียสมัยพุทธกาล เช่น ทั้งหญิงและชายควรจะมีรูปงาม มีทรัพย์ ขยัน ไม่เกียจคร้าน และสามารถมีบุตรกับชาย หรือหญิงที่เป็นคู่ครองได้ คุณสมบัติที่จัดว่าเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชาย และความเป็นหญิงในพุทธศาสนา คือ ความเป็นหญิงในทัศนะของพระพุทธศาสนายังได้รับยกย่อง ความไว้วางใจ และมีอิสรภาพทางบทบาทมากกว่าความเป็นหญิงในบริบทของสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ในขณะที่ความเป็นชายแบบพุทธก็มีลักษณะโอบเอื้อ และให้เกียรติต่อสตรีเพศมากกว่าชายในบริบทเดียวกัน

ตรีสุข พลังกูร (2545 : 2) ได้วิจัยการใช้พุทธธรรมในการพัฒนาชีวิต : ศึกษากรณีผู้พันโทษที่เข้ารับการอุปสมบท ณ วัดหนองปลิง ตำบลดอนแสลบ อำเภอยะหาญ จังหวัดกาญจนบุรีพบว่า ผู้พันโทษที่เข้ารับการอุปสมบทนั้น การพัฒนาชีวิตของบุคคลกลุ่มนี้จะต้องได้รับการพัฒนาด้านการมีความคิดเห็นที่ถูกต้อง โดยใช้หลักธรรม คือ สัมมาทิฎฐิ และโสวจิตตตา เป็นต้น ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านการควบคุมตนเองโดยใช้หลักธรรม คือ สติสัมปชัญญะ ทิริโอดตัมปะ และกุศลกรรมบถ 10 เป็นต้น นอกจากนั้นยังใช้หลักธรรมที่เน้นเป็นพิเศษ เพื่อใช้ในการอบรมผู้พันโทษที่เข้ารับการอุปสมบทเหล่านี้ คือ หลักอบายมุข 6 และหลักเบญจศีลเบญจธรรม เนื่องจากผู้พันโทษเหล่านี้ส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะต้องกลับไปใช้ชีวิตแบบฆราวาสอีก ดังนั้นการเตรียมตัวเพื่อกลับเข้าสู่สังคมปกติ โดยใช้หลักธรรมขั้นพื้นฐานดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งอีกทั้งยังเป็นการป้องกันไม่ให้ผู้พันโทษเหล่านี้หวนกลับมากระทำผิดซ้ำอีก พระภิกษุท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่นนั้น มีความคิดเห็นว่าผู้พันโทษที่

เข้ารับการอุปสมบทส่วนใหญ่มีศีลาจารวัตรที่เหมาะสมดีแล้ว แต่ก็มีบางรูปที่มีข้อจรรยาวัตรปฏิบัติย่อหย่อนบางประการ ส่วนทัศนคติในการใช้หลักธรรมมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้พ้นโทษที่เข้ารับการอุปสมบทนั้นมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี

พระมหาสุภีร์ ฐิตเมโธ (2533 : 5) ได้วิจัย “พระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารราชการ” ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ว่าจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในการบริหารราชการโดยเฉพาะในด้านสังคม ที่มีบทบาทต่อการบริหารราชการ ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมของประชาชนไทย ตลอดจนการปกครองของรัฐบาล สิ่งสำคัญที่สุดก็เพื่อเป็นการศึกษาถึงหลักการ แนวความคิด ที่จะนำเอาปรัชญาทางพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของข้าราชการ โดยชี้ให้เห็นถึงวิธีการที่ประกอบไปด้วยเหตุผลที่จะสามารถยกระดับจิตใจ เพื่อปรับปรุงการทำงาน และความเป็นอยู่ของข้าราชการและประชาชนให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะสังคมที่มุ่งเน้นถึงการพัฒนาทางด้านวัตถุอย่างเช่น ในปัจจุบันนี้ สภาพจิตใจที่ด้อยมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะมองข้ามไปเสียมิได้ เพราะเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ จุดยืนที่สำคัญของการบริหารราชการในยุคสมัยใหม่ก็คือ การสร้างสามัญสำนึกเพื่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อหมู่คณะและสังคมบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทย ซึ่งจำเป็นต้องมีทั้งความสามารถและการประพฤติปฏิบัติที่ดีควบคู่กันไป ความสำคัญในการศึกษาวิจัย เพื่อศึกษาถึงความสำคัญของสถาบันพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมว่า พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมที่พึงตระหนักถึง และนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการตัดสินใจของข้าราชการในการบริหารราชการ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้มีส่วนสำคัญรวมอยู่ด้วย

พระมหาสุทัศน์ สุทสุสน (สาทศรัมย์) (2533 : 5) ได้วิจัย “ความคิดทางสังคมในพระสุตตันตปิฎก” เพื่อให้ทราบที่มาและความหมาย ตลอดจนจรรยาละเอียดของเรื่องความคิดทางสังคม อันจะนำมาซึ่งความเข้าใจที่จะคลี่คลายปัญหาอันเกิดจากความเข้าใจผิดที่คิดว่าคำสอนของพุทธปรัชญาระดับโลกียธรรมไม่มีความเป็นระบบที่สมบูรณ์ในตัวเอง จากการศึกษาวิจัยพบว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมีทัศนะในเรื่องความคิดทางสังคมอยู่ 3 ทัศนะ คือ

1. แนวความคิดทางสังคมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเรียกว่า อัตตัตถะ
2. แนวความคิดทางสังคมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นเรียกว่า ปรัตถะ
3. แนวความคิดทางสังคมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายเรียกว่า อุภยัตถะ

อัตตัตถะ คือ การศึกษาเรื่องราวของการดำรงชีพแห่งมวลมนุษย์ที่อุบัติมาในโลกนี้ด้วยอำนาจของกรรม ซึ่งจำแนกสัตว์ให้เป็นไปต่างๆ กันทั้งมนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลกสรรพสัตว์เลือกเกิดเองไม่ได้ แต่เมื่อได้อุบัติเป็นมนุษย์แล้ว ก็สามารถเลือกประพฤติความดีงามได้ ในโลกบัญญัติที่ยอมรับสมมติสังขะและการบำเพ็ญความดี เพื่อบรรลุถึงประโยชน์ตนนั้นต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับในปัจจุบันที่เรียกว่า ทิฐฐัมมิกัตถะประโยชน์ในเบื้องหน้าที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ

และประโยชน์อย่างอื่นที่เรียกว่า ปรมาตมะ และปรัตตมะ คือ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อบุคคลอื่นนั้น ก็ควรบำเพ็ญในลักษณะเดียวกันกับอดีตตะ เพื่อช่วยเหลือเพื่อนร่วมโลกร่วมสังคม และร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้ดำรงตนอยู่ในสัมมาทิฎฐิ เป็นกัลยาณมิตรของทุกคนปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบของ สังคมด้วยดีส่วน อุภยัตตะ นั่นคือการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ในส่วนตัวก็อบรม ดีแล้วในส่วนบุคคลอื่นก็ฝึกฝนแนะนำในความดีจนชำนาญเกิดทักษะในการบำเพ็ญสาธารณะ ประโยชน์ ด้วยความเสียสละโดยไม่คำนึงถึงผลตอบแทนที่เป็นอามิส อันจะได้รับจากการกระทำนั้น หมั่นทำความดีเพื่อความดีโดยเฉพาะประโยชน์ทั้งสามทางที่กล่าวมานี้ต่างก็อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาท จึงมีคำสอนเรื่องสังคมที่สอดคล้องกันทุกระดับ เพื่อให้เป็นแนวทาง ปฏิบัติให้มนุษย์ยึดเป็นหลักการประพฤติโดยเฉพาะในระดับโลกียธรรม อันเป็นหลักคำสอนที่แนะนำ ประโยชน์ เพื่อให้การดำรงชีพในสังคมอย่างมีความสุข และหลักการปฏิบัติที่ทรงไว้คือ ศิล 5 กุศล กรรมบถ 10 คิหิปฏิบัติ และพรหมวิหาร 4 เป็นต้น เมื่อได้ศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องความคิด ทางสังคมอย่างลึกซึ้งเพียงพอแล้ว จะพบว่า หลักพุทธปรัชญาระดับโลกียธรรมมีความสมบูรณ์ และ ประกอบอยู่ด้วยกันอย่างสอดคล้องกลมกลืน ทำให้เกิดความเข้าใจในหลักคำ สอนของพุทธปรัชญา ทั้งระบบได้ดียิ่งขึ้นอีกด้วย

ทินพันธ์ นาคะตะ (2529 : 152) ได้ศึกษาถึงการที่ระบบค่านิยมทางศาสนาและ สังคมเข้าไปมีอิทธิพลในการบริหาร ในลักษณะที่ว่า ทำไมระบบการบริหารจึงต้องรับค่านิยมดังกล่าว มาใช้เป็นค่านิยมหรือจริยธรรมในการบริหาร และสิ่งเหล่านั้นเข้าไปมีความสัมพันธ์กันได้อย่างไร โดยได้กล่าวว่า ตามหลักศาสนาย่อมถือว่าการที่มนุษย์จะคิด จะพูด หรือจะประพฤติอย่างไรนั้น ย่อมเนื่องมาจากใจ ดังที่ปรากฏในคถาธรรมบทยมกวรรคว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจ เป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ พฤติกรรมทั้งหลายย่อมเนื่องมาจากใจ” เมื่อใจคิด ใจรู้สึกและเชื่ออย่างใด การดำเนินชีวิตหรือพฤติกรรมของบุคคลย่อมเป็นไปตามพื้นเพของใจที่กำหนดไว้ให้ แม้ในทาง จิตวิทยาและสังคมวิทยาก็ยอมรับในหลักความจริงข้อนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและ การเมืองจะมีสภาพอย่างไร รวดเร็วเพียงใด และจะเป็นไปในแนวทางใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับ ความรู้สึกนึกคิดภายในใจของคนเราเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจิตใจของชนชั้นที่มีอำนาจ (Elite) ดังเช่นในกรณีที Weber ได้ชี้ให้เห็นว่า ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์มีบทบาทสำคัญ ในการนำมาซึ่งความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศตะวันตก และ Bellah ได้สรุปผลการศึกษา อิทธิพลของศาสนาซินโตในญี่ปุ่นว่า มีส่วนส่งเสริมความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น

อริยา ลิมสุวัฒน์ (2526 : 150) ได้ศึกษาบทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชน ชนบทไทย (2500 - 2502) พบว่า ในการปฏิบัติการพัฒนาชุมชน พระสงฆ์จะเป็นผู้นำด้านการให้ ความรู้ด้านคุณธรรมมีบทบาทสำคัญในการยกระดับจิตใจของประชาชน เช่น อบรมศีลธรรม ให้ คำแนะนำสั่งสอนในการดำเนินชีวิตที่ดั่งงาม บทบาทเช่นนี้เป็นบทบาทดั้งเดิมที่เหมาะสมไม่ขัดต่อพระ

ธรรมวินัย สำหรับการพัฒนาในทางด้านวัตถุนั้นพระสงฆ์ควรกระทำในทางอ้อมด้วยการชักนำให้ผู้อื่นกระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับบริจาคเฉลี่ยแบ่งปันให้ประโยชน์กว้างขวางออกไปตามแต่ที่จะอำนวยประโยชน์และขอบเขตที่พระสงฆ์พึงกระทำและมีให้ชัดต่อพระธรรมวินัย

นฤมล เวียงสารสิน (2533 : 178) ได้ศึกษาลักษณะพระสงฆ์ไทยที่พึงประสงค์ในปัจจุบัน : ศึกษากรณีกรุงเทพมหานครและชัยภูมิ เมื่อปี 2533 ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ควรมีการปรับปรุงบทบาทใหม่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไป แทนที่จะห่วงหาเหวี่ยงหรือหวงเหี่ยวบทบาทลักษณะเช่นเดิมไว้ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์มีความโน้มเอียงที่จะทำเช่นนี้ บทบาทที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาควรเน้นหนักทางด้านพัฒนาจิตใจซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ที่จะต้องพัฒนาจิตใจของประชาชนให้ตื่นตัวให้ก้าวหน้าทางธรรม เร่งให้ศึกษาธรรม ให้ปฏิบัติธรรมอันเป็นการส่งเสริมคุณธรรมความดี การพัฒนาด้านจิตเจ้านั้นต้องควบคู่ไปกับการประพฤติปฏิบัติให้ชีวิตประจำวัน

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2526 : 221-222) ได้วิจัย “การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ” พบว่าการปกครองของคณะสงฆ์ได้กล่าวถึงอำนาจหน้าที่ในการปกครองของมหาเถรสมาคม ของเจ้าคณะพระสังฆาธิการ ตลอดจนเจ้าอาวาสก็ดี แบ่งงาน การปกครองออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) การปกครองพระภิกษุสามเณรและ 2) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ และการพระศาสนาในเขตการปกครองเป้าหมายการปกครองคือ ความเรียบร้อยดีงามของพระภิกษุสามเณรและวงการคณะสงฆ์ และเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับประชาชนในสังคม อันมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก เพื่อสร้างสังคมให้ดีงาม มีความมั่นคง และเจริญก้าวหน้า

อริยา ลิ้มสุวัฒน์ (2526 : 189-192) ได้ศึกษาเหตุที่พระภิกษุได้เข้าร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนบทไทยระหว่าง พ.ศ. 2500-2520 โดยเน้นถึงผลที่เกิดจากกิจกรรมของพระภิกษุในการพัฒนาชีวิต จิตใจ และความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จากการศึกษาพบว่าพระภิกษุในชนบทมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิด ได้รับความเคารพยกย่องจากชาวบ้านทั้งที่มีบทบาทเป็นผู้นำคนสำคัญในการดำเนินกิจการต่างๆในสังคมร่วมกับชาวบ้านอยู่ ด้วยเหตุนี้งานพัฒนาชุมชนโดยพระภิกษุ จึงแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ตามสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ การที่พระภิกษุทำการพัฒนาร่วมกันกับชาวบ้านท้องถิ่นนั้น ๆ ไปอย่างเสรี ตามความเหมาะสม และสภาพความจำเป็นในแต่ละท้องถิ่นการที่คณะสงฆ์ในส่วนกลางได้ร่วมกันจัดตั้งโครงการโครงการพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการโดยคณะสงฆ์ และด้วยความร่วมมือสนับสนุนทางการเงิน และการประสานงานจากรัฐบาล เพื่อส่งพระภิกษุออกไปปฏิบัติศาสนกิจออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและช่วยเหลือในการพัฒนาแก่ชาวบ้าน

บรรพต วีระสัย และคณะ (2523 : 2651) ได้วิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์โดยการศึกษาเฉพาะกรณีวัดในกรุงเทพมหานครและฉะเชิงเทรา ศึกษาพบว่า 1) พระสงฆ์มีบทบาทในด้านสังคม การอบรมจริยธรรม การลดการติดยาเสพติด การอนุเคราะห์ผู้ยากไร้ การสงเคราะห์ผู้มี

ปัญหาทางใจ การอนุเคราะห์ผู้เดินทาง และการช่วยเหลือกิจกรรมของประชาชนในการช่วยเหลือกิจกรรมของประชาชน มีกิจกรรมต่าง ๆ 2) พระสงฆ์มีบทบาทในด้านการศึกษา ได้แก่การให้ความรู้แก่พระสงฆ์ และประชาชนทั้งภายในและภายนอกวัด การสร้างโรงเรียนในวัด 3) พระสงฆ์มีบทบาทในด้านเศรษฐกิจ ด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่นมีบทบาทในการสอนงานอาชีพฝีมือ เช่น การวาดแผนโบราณ ยาสมุนไพร ศิลปกรรม การก่อสร้าง เป็นต้น

เฉลิม อตกกฤษฎ์ (2521 : 31-34) ได้ศึกษาการศึกษาบทบาทของพระภิกษุในด้านการพัฒนาชุมชน ซึ่งทำการศึกษาจากรายงานการปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาคของพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น พบว่าพระภิกษุมีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ 1) เรื่องการพัฒนาวัดนั้น พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด 2) เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา 3) เรื่องการบริหารสังคม พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การอบรมศีลธรรมประชาชน การศึกษาด้านปริยัติธรรม

พระวิเชียร สีหาบุตร (2537 : 139-140) ได้วิจัย “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีพระธรรมมหาวิราญวัตร วัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” พบว่าท่านมีบทบาทในการพัฒนาสังคมได้ 3 ด้าน โดยสรุปคือ 1) ด้านการให้การสนับสนุนด้านการเงินทุนและวัสดุอุปกรณ์โดยผ่านการศึกษาด้านการสาธารณสุข และองค์กรของรัฐและเอกชนด้านอื่นๆ เพื่อให้องค์กรมีประสิทธิภาพในการพัฒนาสังคมมากขึ้น 2) ด้านการพูดคุยสนทนา การแสดงธรรมต่างๆ เพื่อให้ประชาชนดำเนินชีวิต ที่ประกอบด้วยธรรม ทำให้ประชาชนได้ตระหนักถึงความจริงของชีวิต ความจริงของปัจจัยแวดล้อมที่เป็นจริง จึงเป็นการดำเนินบทบาทให้ข้อคิดหรือการเตือนสติทางสังคม 3) ด้านการให้ความคิด ด้านการแก้ความรู้ความคิดของประชาชน คือ เมื่อได้รับการเตือนสติแล้วทำให้มีความคิด ถ้าความคิดเป็นประเด็นหลักที่สำคัญเพราะคนเรากล้าความคิดถูกต้องแล้ว ย่อมนำไปสู่แนวทางที่ดีในสังคม

สรุปจากการศึกษางานวิจัยในประเทศทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจว่าการพัฒนาวัดนั้นไม่ได้พัฒนาไปในรูปแบบเดียวกันทั้งหมดเท่านั้น แต่มีหลายวัดหลายแห่ง ถึงแม้ว่าแต่ละวัดจะพัฒนาไปในทางไหนไปในรูปแบบใดก็ตาม สิ่งหนึ่งที่จะพัฒนาไปในทางเดียวกันก็คือ พัฒนาการด้านบุคคลด้านวัตถุ โดยพัฒนาบุคคลนั้นต้องจัดให้มีระเบียบวินัยในการปฏิบัติและแต่ละวัดก็ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดด้วย ส่วนพัฒนาด้านวัตถุก็พัฒนาให้วัด สะอาด ร่มรื่น น่าอยู่ และสามารถเป็นที่พึ่งทางใจแก่คนทั่วไปด้วย ส่วนงานวิจัยที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาวิจัยจะทำให้ต้ององค์ความรู้ใหม่อยู่นี้จะให้องค์ความรู้เกี่ยวกับการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการวัด ซึ่งจะเป็นการพัฒนาเจ้าอาวาสในแต่ละรูปจะมีอุปบายในการใช้ธรรมะให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม หรือชุมชนต่อไป

สรุปจากการศึกษางานวิจัยต่างประเทศทำให้ผู้วิจัยเข้าใจว่า โดยหลักธรรมชาติแล้วทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นมาพร้อมด้วยปัจจัยหลายๆ ประการและยากที่จะมีผู้เข้าไปกำหนดกฎเกณฑ์อันใดได้ตรงตามหลักที่ว่าทุกสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป ไม่มีสิ่งใดจีรังยั่งยืน และผู้วิจัยจะได้นำไปอธิบายและบรรยายในส่วนที่สอดคล้องกับวัตร่างตามแนวคิดและทฤษฎีหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในต่างประเทศ

Darlington (ดาร์ลิงตัน. 1995 : 324) ได้ศึกษาวิจัย พุทธศาสนา คุณธรรมและการเปลี่ยนแปลง มีเนื้อหาตั้งนี้ในความพยายามที่จะรักษาวัฒนธรรมไทยเอาไว้ในขณะที่ประเทศกำลังอยู่ระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจ องค์กรที่เกี่ยวกับการพัฒนาในประเทศไทย ต่างใช้หลักการทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของโครงการต่างๆ ตัวอย่างเช่น มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบทเป็นองค์กรพัฒนาของเอกชน ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการตำแหน่งสูงในภาคเหนือ พระคุณเจ้าองค์นี้คือพระเทพเวที ท่านเชื่อว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและทางจิตวิญญาณ จะต้องดำเนินงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ จากปรัชญาอันนี้ทางมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบทได้ดำเนินโครงการพัฒนาการเกษตร เช่น ธนาคารควาย ธนาคารข้าว และโครงการเงินกูดอกเบี้ยต่ำสำหรับกว่า 30 หมู่บ้านการนำโครงการไปปฏิบัติตามหลักการทางพุทธศาสนาได้เกิดเป็นปัญหาขึ้น คือการตีความและการปฏิบัติทางศาสนาของพระเทพเวทีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวในวงกว้างในประเทศไทยที่เรียกว่า พุทธสังคมนิยมถูกจำกัดอยู่ในระดับความพยายามส่วนบุคคลการดำเนินงานของโครงการต่าง ๆ จึงเป็นไปในลักษณะส่วนบุคคล ทั้งนี้เพราะการตีความหมายทางศาสนาของพระเทพเวทีต่างไปจากความเข้าใจของชาวบ้านที่ท่านทำงานด้วยเพราะชาวบ้านถือหลักคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดทางสังคัมที่ชาวเหนือเคยปฏิบัติมากแล้วในแง่ปฏิบัติ แม้ชาวบ้านจะยอมรับหรืออยากได้ อุดมการณ์มาตรฐานของพฤติกรรมส่วนบุคคลที่มีในพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนบุคคล ด้วยเหตุนี้ทำให้โครงการเหล่านี้ประสบความสำเร็จได้นั้นประชาชนในท้องถิ่นต้องมีความเข้าใจและการรักษาคำมั่นสัญญาอย่างจริงจังงานวิจัยนี้เป็นการตรวจสอบแนวความคิดที่แตกต่างกันที่ว่าด้วยคุณธรรมและการตีความทางศาสนาที่เกี่ยวข้อง เมื่อทั้งสองอย่างถูกนำมาสู่กระบวนการพัฒนาและแนวคิดเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จึงเกิดคำถามขึ้นว่า 1) วัฒนธรรมมีบทบาทอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาและคุณธรรมในการพัฒนา 2) ขบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อแนวคิดทางคุณธรรมและศาสนาอย่างไร และ 3) แนวคิดเหล่านี้มีผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงในทางสังคัมในวงกว้างอย่างไร

ตาน (Tan. 1995 : 276) ได้ศึกษาพุทธเลวาทกับเศรษฐกิจหมู่บ้าน : การศึกษาเปรียบเทียบในมณฑลสิบสองปัน ในเขตภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พบว่า พุทธฝ่ายเถรวาทยังคงมีผู้นับถือและปฏิบัติอยู่ไม่เฉพาะในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ พม่า ไทย ลาว และกัมพูชาเท่านั้น กล่าวคือยังมีผู้นับถือพุทธเถรวาทตามแนวชายแดนของจังหวัด ยูนนานของจีน กลุ่มชนที่นับถือพุทธเถรวาทที่ใหญ่ที่สุดในจีนคือกลุ่มไตลื้อในสิบสองปันนาในเขตยูนนานตอนใต้ ซึ่งได้เริ่มนับถือพุทธศาสนาประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 13 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาที่ประดิษฐานขึ้นอย่างมั่นคง ได้รับการเลื่อมใสศรัทธาและอุปถัมภ์จากมหากษัตริย์และรัฐบาล ในทางตรงกันข้ามพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศจีนได้รับขัดขวางจากการโฆษณาชวนเชื่อที่ไม่ให้เชื่อถือในศาสนาและถูกทำลายโดยรัฐบาลในช่วงปฏิวัติของพวกหัวรุนแรงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 จากการกดขี่ทางการเมือง การแทรกแซงทางวัฒนธรรมของชาวจีนฮั่น และการกระตุ้นของเศรษฐกิจการตลาดได้ส่งผลกระทบต่อเอกลักษณ์พิเศษของความเป็นพุทธเถรวาทของสังคมชาวไตลื้อในสิบสองปันนาในการเปรียบเทียบกับพุทธเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ พุทธเถรวาทแบบไตลื้อมีลักษณะเป็นแบบชาวบ้านเป็นอันมาก เช่น ความหมายของคำว่า นิพพาน ซึ่งโดยหลักในทางพุทธแล้วคือจุดมุ่งหมายสูงสุดในการปลดปล่อยตนเองจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด แต่ชาวไตลื้อเข้าใจว่านิพพานคือสวรรค์ชั้นสูงสุดและเป็นทีที่ที่ดีที่สุดสำหรับอยู่อาศัย

ไฮกกินา-ฮอรัน (Heikkina-Houn. 1976 : 367) ได้ศึกษาวิจัยพุทธสันติโศกกับปฏิกริยาตอบสนองจากรัฐบาลไทย มีเนื้อหา ดังนี้สันติโศกเป็นกลุ่มพุทธที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งใหม่ขึ้นในประเทศไทยพระภิกษุและแม่ชีของสันติโศกฉันเฉพาะอาหารมังสะวิรัตเพียงวันละครึ่ง เดินเท้าเปล่า ปฏิเสธที่จะรับเงินบริจาคและถือปฏิบัติชีวิตแบบสมถะง่ายๆ สันติโศกสนับสนุนให้ชาวบ้านทำงานหนักและใช้ชีวิตแบบพอเพียง นำสิ่งที่ใช้แล้วกลับมาใช้อีกทำการเกษตรแบบธรรมชาติ และถือปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดสันติโศกถูกสั่งห้ามในปี 1989 และหัวหน้าของกลุ่มถูกบังคับมิให้มุ่งห่มจีวรสีเหลืองอย่างสงฆ์ศาลได้ตัดสินให้พระโพธิ์รักษ์และสันติโศกแพ้คดีในปี ค.ศ. 1989 หกปีต่อมากลุ่มสันติโศกได้รับการตัดสินให้รอลงอาญาเป็นเวลา 2 ปี กรณีกลุ่มพุทธสันติโศกกับปฏิกริยาตอบสนองของรัฐบาลไทย ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษา 1) ความขัดแย้งระหว่างสันติโศกกับรัฐบาลไทย และ 2) ความแตกต่างระหว่างกลุ่มพุทธสันติโศกกับกลุ่มพุทธที่เป็นสายหลักของประเทศผู้วิจัยได้ทำการศึกษาโดยการเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างละเอียดจากสันติโศกทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัดทั้งที่เป็นพระภิกษุ แม่ชี และฆราวาส ศึกษาแนวคิดและการปฏิบัติของสันติโศกเปรียบเทียบกับแนวปฏิบัติของพุทธแนวหลัก ผู้วิจัยสรุปได้ว่าสาเหตุที่รัฐบาลห้ามพุทธแบบสันติโศกเป็นเหตุผลทางการเมืองมากกว่าในเรื่องหลักธรรม ผู้วิจัยเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมในประเทศไทยตลอดจนการอุตสาหกรรมและการกลายเป็นเมืองจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นแม้ในความคิดทางพุทธศาสนาและในที่สุดทางรัฐบาลก็จะค่อยๆ ยอมรับสถานภาพของสันติโศกทั้งการสอนและการถือปฏิบัติทางศาสนา

เคดจ์ (Cadge. 1996 : 287) ได้ศึกษาการค้นหาคติวิญญูณ : การปฏิบัติของชาวพุทธเถรวาทรุ่นแรกในสหรัฐอเมริกา มีใจความว่า พุทธศาสนาเถรวาทได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในสหรัฐอเมริกา นับแต่ปี ค.ศ. 1996 เป็นต้นมาจนปัจจุบันโดยการอพยพมาจากประเทศไทย ศรีลังกา ลาว พม่า และกัมพูชา และจากกลุ่มสนใจและจากชาวอเมริกันที่เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนานานวิชัยนี้ได้ตั้งประเด็นปัญหาหลักไว้ 2 ประเด็น คือ 1) ชาวพุทธเถรวาท ที่เป็นผู้อพยพและผู้เปลี่ยนศาสนามีแนวปฏิบัติและความเชื่อร่วมกันหรือไม่ 2) ขบวนการทางสังคมของชาวพุทธที่อพยพและชาวอเมริกันที่เปลี่ยนมาเป็นพุทธ สร้างองค์กร ชุมชน และอัตลักษณ์ในสหรัฐอเมริกามีความคล้ายคลึงกันหรือไม่เพื่อตอบปัญหาเหล่านี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมที่วัดมณฑลเท็มปุนี (อีกชื่อหนึ่งว่าวัดพิลา) ซึ่งเป็นวัดที่ก่อตั้งขึ้นโดยผู้อพยพจากไทยรุ่นแรกและที่ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานเคมบริดจ์ที่จัดตั้งขึ้นโดยชาวอเมริกันที่เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาแรก นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ทำการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับผู้ปฏิบัติ ครู พระภิกษุ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับศูนย์แห่งนี้ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปฏิบัติที่วัดพิลาและที่ศูนย์วิปัสสนาเคมบริดจ์ต่างมีการปฏิบัติและความเชื่อร่วมกันถึงแม้จะมีความแตกต่างกันในหลายประการ ยิ่งกว่านี้ผู้วิจัยยังพบว่า พระภิกษุ ครู และผู้ปฏิบัติ ที่วัดพิลาและที่ศูนย์วิปัสสนาเคมบริดจ์ต่างสร้างและสนับสนุนองค์กรของพุทธศาสนิกชนในหมู่ผู้ใกล้ชิดที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ทั้งสองด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกัน กลุ่มประชาชนที่เป็นแกนหลักที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ทั้งสองแม้จะมีโครงสร้างที่ต่างกันได้ทำการจัดตั้งกลุ่มหรือชุมชนและสนับสนุนกลุ่มเหล่านี้ด้านจิตวิญญูณโดยการทำบุญที่วัดพิลาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ศูนย์วิปัสสนาเคมบริดจ์ประชาชนของทั้งสองศูนย์ได้สร้างอัตลักษณ์ของตนโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมและยึดถือเอาเป็นอัตลักษณ์ของตนในสหรัฐอเมริกา และพบว่าผู้หญิงมีบทบาทและมีตำแหน่งหน้าที่มากกว่าที่เป็นอยู่ในองค์กรชาวพุทธในเอเชีย ผู้วิจัยสรุปว่าองค์กรทั้งสองนี้ต่างบ่งบอกถึงปฏิกริยาตอบสนองที่เกิดขึ้นต่อปัญหาในการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงที่คนในทุกศาสนาจะต้องเผชิญเมื่อเขาเหล่านั้นอพยพมาอยู่ในสหรัฐอเมริกา

บอร์เชอร์ต (Borchert. 1968 : 299) ได้วิจัยการให้การศึกษาแก่ภิกษุสงฆ์ : พุทธศาสนาการเมือง และอิสรภาพทางศาสนาเขตชายแดนด้านตะวันตกเฉียงใต้ของจีนผลการวิจัย มีดังนี้การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาว่า ศาสนากับการเมือง ดำเนินไปด้วยกันได้อย่างไรในมณฑลสิบสองปันนา ซึ่งเป็นเขตของชนกลุ่มน้อยในจีนปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ตรวจสอบการศึกษาของภิกษุสงฆ์ของชาวไตที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทโดยเฉพาะชาวไตลื้อ ซึ่งเริ่มฟื้นตัวขึ้นมาในช่วง 3 ทศวรรษหลังจากมรณกรรมของเหมาเจ๋อตุง ในขณะที่เดียวกับที่การศึกษาในรูปแบบดั้งเดิมกำลังดำเนินไป กลุ่มภิกษุสงฆ์ในระดับแนวหน้าของไตลื้อได้ก่อตั้งสถาบันสงฆ์ของตนเองขึ้นก็ได้สร้างความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายระดับนานาชาติและระดับชาติขึ้น เพื่อส่งพระนักศึกษาไปฝึกอบรม ณ ต่างประเทศโดยเนื้อหาแล้วพระภิกษุและสามเณรเหล่านี้มิได้เรียนเพียงเพื่อปฏิบัติตนในฐานะภิกษุสามเณรเท่านั้น แต่เรียนถึงหน้าที่ในการ

เป็นสมาชิกของชุมชนผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงการฝึกฝนอบรมภิกษุสามเณรที่วัดในหมู่บ้านต่างๆ และสถาบันสงฆ์ในเขตสิบสองปันนา สถาบันสงฆ์ที่เชียงใหม่ และโรงเรียนปริยัติธรรมสายสามัญระดับมัธยมปลายในประเทศไทยทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจถึงบทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อการก่อตัวทางเอกลักษณ์ไตลื้อโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อความสัมพันธ์กับรัฐ แทนที่จะไปมองว่า พุทธศาสนาเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดการต่อต้านกับรัฐ ผู้วิจัยเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นแหล่งที่มาสำหรับพัฒนาเอกลักษณ์ของชาติระดับย่อยของชาวไตลื้อซึ่งบอกให้ทราบถึงลักษณะแตกต่างภายในจีน มิใช่มีไว้เพื่อการแยกตัวออกเป็นอิสระ

Kirsch (1976 : 45) ได้ศึกษาศาสนาพุทธของชาวผู้ไทที่บ้านหนองสูง กิ่งอำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า ศาสนาพุทธมีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบและหล่อหลอมสังคมไทย ศาสนาพุทธเป็นศาสนาผสม (Syncretism) ระหว่างศาสนารามณ์ (Brahmanism) และความเชื่อเกี่ยวกับผีสาวยเวธา (Animism) นอกจากนี้ศาสนาพุทธของไทยเป็นผลมาจากพัฒนาการเปลี่ยนแปลงซึ่งได้กลายเป็นเป้าหมาย (Goal) และศูนย์รวมของการปฏิบัติธรรมตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีแนวทางเดียวกัน ศาสนาพุทธยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคมดั่งนั้นเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป ศาสนาพุทธก็มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

Cadge (1996 : 287) ได้ศึกษาการค้นหายุทธวิญญาน : การปฏิบัติของชาวพุทธเถรวาทรุ่นแรกในสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปฏิบัติที่วัดพิลาและที่ศูนย์วิปัสสนาเคมบริดจ์ต่างมีการปฏิบัติและความเชื่อร่วมกัน ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันในหลายประการ ยิ่งกว่านี้ผู้วิจัยยังพบว่า พระภิกษุ ครู และผู้ปฏิบัติที่วัดพิลาและที่ศูนย์วิปัสสนาเคมบริดจ์ ต่างสร้างและสนับสนุนองค์กรของพุทธศาสนิกชนในหมู่ผู้ใกล้ชิดที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ทั้งสองด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกัน กลุ่มประชาชนที่เป็นแกนหลักที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ทั้งสอง แม้จะมีโครงสร้างที่ต่างกัน ได้ทำการจัดตั้งกลุ่มหรือชุมชน และสนับสนุนกลุ่มเหล่านี้ด้านจิตวิญญาน โดยการทำบุญที่วัดพิลาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ศูนย์วิปัสสนาเคมบริดจ์ ประชาชนของทั้งสองศูนย์ได้สร้างอัตลักษณ์ของตนโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมและยึดถือเอาเป็นอัตลักษณ์ของตนในสหรัฐอเมริกา และพบว่าผู้หญิงมีบทบาทและมีตำแหน่งหน้าที่มากกว่าที่เป็นอยู่ในองค์กรชาวพุทธในเอเชีย ผู้วิจัยสรุปว่า องค์กรทั้งสองนี้ ต่างบ่งบอกถึงปฏิกริยาตอบสนองที่เกิดขึ้นต่อปัญหาในการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลง ที่คนในทุกศาสนาจะต้องเผชิญเมื่อเขาเหล่านั้นอพยพมาอยู่ในสหรัฐอเมริกา

Darlington (1995 : 324) ได้ศึกษาพุทธศาสนา คุณธรรมและการเปลี่ยนแปลง มีเนื้อหา ดังนี้ ในความพยายามที่จะรักษาวัฒนธรรมไทยเอาไว้ ในขณะที่ประเทศกำลังอยู่ระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจ องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในประเทศไทย ต่างใช้หลักการทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของโครงการต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท เป็นองค์กรพัฒนาของเอกชน ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการตำแหน่งสูงในภาคเหนือ พระคุณเจ้าองค์นี้คือพระเทพกวี

ท่านเชื่อว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและทางจิตวิญญาณ จะต้องดำเนินงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ จากปรัชญาอันนี้ ทางมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบทได้ดำเนินโครงการพัฒนาการเกษตร เช่น ธนาคารควาย ธนาคารข้าว และโครงการเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำสำหรับกว่า 30 หมู่บ้าน การนำโครงการไปปฏิบัติตามหลักการทางพุทธศาสนา ได้เกิดเป็นปัญหาขึ้น คือการตีความและการปฏิบัติทางศาสนาของพระเทพกวี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวในวงกว้างในประเทศไทย ที่เรียกว่า พุทธสังคมนิยม ถูกจำกัดอยู่ในระดับความพยายามส่วนบุคคล การดำเนินงานของโครงการต่าง ๆ จึงเป็นไปในลักษณะส่วนบุคคล ทั้งนี้เพราะการตีความหมายทางศาสนาของพระเทพกวีต่างไปจากความเข้าใจของชาวบ้านที่ท่านทำงานด้วย เพราะชาวบ้านถือหลักคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดทางสังคัมที่ชาวเหนือเคยปฏิบัติมา กล่าวแก่นในแง่ปฏิบัติ แม้ชาวบ้านจะยอมรับหรืออยากได้อุดมการณ์มาตรฐานของพฤติกรรมส่วนบุคคลที่มีในพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนบุคคล ด้วยเหตุนี้ ทำให้โครงการเหล่านี้ประสบความล้มเหลว โครงการจะสำเร็จได้นั้นประชาชนในท้องถิ่นต้องมีความเข้าใจและการรักษาคำมั่นสัญญาอย่างจริงจัง งานวิจัยนี้เป็นการตรวจสอบแนวความคิดที่แตกต่างกันว่าด้วยคุณธรรมและการตีความทางศาสนาที่เกี่ยวข้องเมื่อทั้งสองอย่างถูกนำมาสู่กระบวนการพัฒนาและแนวคิดเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จึงเกิดคำถามขึ้นว่า 1) วัฒนธรรมมีบทบาทอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาและคุณธรรม ในการพัฒนา 2) ขบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อแนวคิดทางคุณธรรมและศาสนาอย่างไร และ 3) แนวคิดเหล่านี้มีผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงในทางสังคัมในวงกว้างอย่างไร

Tan, Leshan. (1995 : 276) ได้ศึกษาพุทธเถรวาทกับเศรษฐกิจหมู่บ้าน : การศึกษาเปรียบเทียบในมณฑลสิบสองปันนา ในเขตภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีเนื้อหาดังต่อไปนี้ พุทธฝ่ายเถรวาทยังคงมีผู้นับถือและปฏิบัติอยู่ ไม่เฉพาะในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ พม่า ไทย ลาว และกัมพูชาเท่านั้น กล่าวคือยังมีผู้นับถือพุทธเถรวาทตามแนวชายแดนของจังหวัดยูนนานของจีน กลุ่มชนที่นับถือพุทธเถรวาทที่ใหญ่ที่สุดในจีนคือกลุ่มไตลื้อ ในสิบสองปันนา ในเขต ยูนนานตอนใต้ ซึ่งได้เริ่มนับถือพุทธศาสนาประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 13 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาที่ประดิษฐานขึ้นอย่างมั่นคง ได้รับการเลื่อมใสศรัทธาและอุปถัมภ์จากมหากษัตริย์และรัฐบาล ในทางตรงกันข้ามพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศจีนได้รับขัดขวางจากการโฆษณาชวนเชื่อที่ไม่ให้เชื่อถือในศาสนาและถูกทำลายโดยรัฐบาลในช่วงปฏิวัติของพวกหัวรุนแรงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 จากการกดขี่ทางการเมือง การแทรกแซงทางวัฒนธรรมของชาวจีนอื่น และการกระตุ้นของเศรษฐกิจการตลาดได้ส่งผลต่อเอกลักษณ์พิเศษของความเป็นพุทธเถรวาทของสังคัมชาวไตลื้อในสิบสองปันนา ในการเปรียบเทียบกับพุทธเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ พุทธเถรวาทแบบไตลื้อมีลักษณะเป็นแบบชาวบ้านเป็นอันมาก เช่น ความหมายของคำว่า นิพพาน ซึ่งโดยหลักในทางพุทธแล้วคือ จุดมุ่งหมายสูงสุดในการปลดปล่อย

ตนเองจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด แต่ชาวไตลื้อเข้าใจว่า นิพพานคือสวรรค์ชั้นสูงสุดและเป็นที่ดีที่สุดสำหรับอยู่อาศัย

Heikkila-Horn (1989 : 367) ได้ศึกษาพุทธสันตติโอศกกับปฏิกริยาตอบสนองจากรัฐบาลไทย มีเนื้อหา ดังนี้ สันตติโอศกเป็นกลุ่มพุทธที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งใหม่ขึ้นในประเทศไทย พระภิกษุและแม่ชีของสันตติโอศก ฉันทเฉพาะอาหารมังสะวิรัต เพียงวันละครั้ง เดินเท้าเปล่า ปฏิเสธที่จะรับเงินบริจาคและถือปฏิบัติชีวิตแบบสมณะง่าย ๆ สันตติโอศกสนับสนุนให้ชาวบ้านทำงานหนัก และใช้ชีวิตแบบพอเพียง นำสิ่งที่ใช้แล้วกลับมาใช้อีก ทำการเกษตรแบบธรรมชาติ และถือปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด สันตติโอศกถูกสั่งห้ามในปี 1898 และหัวหน้าของกลุ่มถูกบังคับมิให้ห่มจีวรสีเหลืองอย่างสงฆ์ ศาลได้ตัดสินให้พระโพธิรักษ์และสันตติโอศกแพ้คดีในปี ค.ศ. 1989 หกปีต่อมากลุ่มสันตติโอศกได้รับการตัดสินให้รอลงอาญาเป็นเวลา 2 ปี กรณีกลุ่มพุทธสันตติโอศก กับปฏิกริยาตอบสนองของรัฐบาลไทย ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษา 1) ความขัดแย้งระหว่างสันตติโอศกกับรัฐบาลไทย และ 2) ความแตกต่างระหว่างกลุ่มพุทธสันตติโอศกกับกลุ่มพุทธที่เป็นสายหลักของประเทศ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างละเอียด จากสันตติโอศกทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ทั้งที่เป็นพระภิกษุ แม่ชี และฆราวาส ศึกษาแนวคิดและการปฏิบัติของสันตติโอศกเปรียบเทียบกับแนวปฏิบัติของพุทธแนวหลัก ผู้วิจัยสรุปได้ว่า สาเหตุที่รัฐบาลห้ามพุทธแบบสันตติโอศกเป็นเหตุผลทางการเมืองมากกว่าในเรื่องหลักธรรม ผู้วิจัยเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ในประเทศไทย ตลอดจนการอุตสาหกรรมและการกลายเป็นเมืองจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น แม้ในความคิดทางพุทธศาสนาและในที่สุดทางรัฐบาลก็จะค่อย ๆ ยอมรับสถานภาพของสันตติโอศก ทั้งการสอนและการถือปฏิบัติทางศาสนา

Ashley (2004 : 146) ได้ศึกษาการขับไล่สิ่งชั่วร้ายด้วยพระพุทเจ้า : พุทธศาสนาของชาวปะเลาะงในเขตภาคเหนือของประเทศ ผลการวิจัยมีดังนี้ พุทธศาสนาเถรวาทมักจะมีลักษณะทางศาสนาที่เป็นนักบวชที่ปฏิบัติเพื่อตนเอง โดยความเชื่อนี้ทำให้นักวิชาการจำนวนมากไม่เห็นความสำคัญของประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่จุดประสงค์ที่ปฏิบัติได้ในทางโลก เช่น ความมีสุขภาพดี ความมั่งคั่งและความสุข แต่ผู้วิจัยเห็นว่าพิธีกรรมทางพุทธศาสนาสามารถนำพาให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จได้ในปัจจุบันหรืออนาคตอันใกล้ ยิ่งกว่านี้ผู้วิจัยยังเชื่อว่าพิธีกรรมทางพุทธศาสนาสามารถนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่จุดมุ่งหมายได้ ฉะนั้นพิธีกรรมเหล่านี้ย่อมสามารถสร้างความเข้มแข็งทางอัตลักษณ์แก่หมู่คณะ สมาชิกแต่ละคนก็จะได้รับผลประโยชน์เช่นกัน การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเน้นพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ของหมู่บ้านชาวปะเลาะงที่ปางแดงในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย ชาวปะเลาะงเป็นคนเชื้อชาติตระกูลถ้าพูดภาษามอญ-ขแมร์ ต่าง ๆ ไปจากชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย เป็นกลุ่มชนที่นับถือพุทธศาสนามาเป็นเวลานาน แม้ในงานประเพณีสงกรานต์จะมีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาหลายอย่างตลอดงาน แต่ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยจะ

เน้นเฉพาะพิธีทางสงกรานต์ ซึ่งเป็นพิธีที่แต่ละหมู่บ้านจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อขับไล่สิ่งที่เป็น
อัปมงคลและเพื่อให้เกิดแต่สิ่งที่เป็นมงคล แก่หมู่บ้านและเพื่อเป็นหลักประกันในความอุดมสมบูรณ์
ของหมู่บ้านในปีที่จะมาถึง พิธีกรรมอันนี้แสดงให้เห็นถึงการนำพุทธศาสนามาใช้ให้เกิดประโยชน์ใน
ชีวิตและเป็นการสร้างความรู้ของการเป็นอัตลักษณ์ของหมู่คณะภายในหมู่บ้าน

Borchert (1968 : 54) ได้ศึกษาการให้การศึกษแก่ภิกษุสงฆ์ : พุทธศาสนา
การเมือง และอิสรภาพทางศาสนาเขตชายแดนด้านตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ผลการวิจัยมีดังนี้การ
วิจัยนี้

มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาว่า ศาสนากับการเมือง ดำเนินไปด้วยกันได้อย่างไรในมณฑลสิบสองปันนา
ซึ่งเป็นเขตของชนกลุ่มน้อยในจีนปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ตรวจสอบการศึกษาของภิกษุสงฆ์ของชาวไตที่นับ
ถือพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะชาวไตลื้อ ซึ่งเริ่มฟื้นตัวขึ้นมาในช่วง 3 ทศวรรษหลังจาก
มรณกรรมของเหมาเจ๋อตุง ในขณะที่เดียวกับที่การศึกษาในรูปแบบดั้งเดิมกำลังดำเนินไป กลุ่มภิกษุ
สงฆ์ในระดับแนวหน้าของไตลื้อ ได้ก่อตั้งสถาบันสงฆ์ของตนเองขึ้น ก็ได้สร้างความสัมพันธ์ใน
ลักษณะเครือข่ายระดับนานาชาติและระดับชาติขึ้น เพื่อส่งพระนักศึกษาไปฝึกอบรม ณ
ต่างประเทศ โดยเนื้อหาแล้วพระภิกษุและสามเณรเหล่านี้ มิได้เรียนเพียงเพื่อปฏิบัติตนในฐานะภิกษุ
สามเณรเท่านั้น แต่เรียนถึงหน้าที่ในการเป็นสมาชิกของชุมชน

Coberly (1997 : 45-47) ได้ศึกษามิติต่าง ๆ เกี่ยวกับความเกี่ยวพันระหว่างบุคคล
ในสถานศึกษาและการดูแลของที่พักพระธุดงค์ : การใช้จิตวิทยาของพุทธศาสนาชิกซันแบบธิเบต
พบว่า พุทธศาสนาของ ธิเบต จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาความเกี่ยวพันระหว่างบุคคลเกี่ยวกับ
เรื่องของความตายและภาวะใกล้ตายของพวกตะวันตก เนื่องจากเป็นการสอนและส่งเสริมให้มีความ
ตระหนักเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ การไม่สามารถหลุดพ้นจากความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลง พลัง
ของจิตและวิถีทางของมนุษย์ ซึ่งได้รับการอบรมและเสริมสร้างพลังให้เข้มแข็ง แนวคิดเกี่ยวกับ
อนุกรมจิตใจ ซึ่งไม่มีจุดเริ่มต้นและความต่อเนื่อง ซึ่งจะดำเนิน ถ่างทอดจากชีวิตไปสู่อีกชีวิต และ
ระหว่างชีวิตในสภาวะหลังความตาย สภาวะต่าง ๆ ใกล้ความตายและการสลายของธาตุต่างๆ ซึ่ง
แสดงสัญญาณใกล้ความตาย

Davies (2002 : 47) ได้วิจัย Life in a Lisu Village ได้กล่าวว่าวัฒนธรรม
เศรษฐกิจและสังคมของลิสูได้เปลี่ยนแปลงเป็นจากการพัฒนาและการติดต่อจากโลกภายนอก การคง
อยู่ของวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง มีสำนึกในวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม

Diamond (2005 : 34-51) ได้วิจัย Red Lotus in the Twenty-First :
Cinemas in the Lao Performing Art สรุปได้ว่า ลาวได้รับวัฒนธรรมจากทั้งประเทศไทยและ
เวียดนามในด้านข้อมูลข่าวสาร การลงทุนและวัฒนธรรม โทรทัศน์ของไทยมีอิทธิพลต่อผู้ชมลาวและ
โทรทัศน์เวียดนามมีอิทธิพลต่อการแสดงลาว รัฐบาลมีส่วนในการควบคุมข้อมูลข่าวสารสาธารณะ

Platz (2003 : 479-490) ได้วิจัย Buddhism and Christianity in Competition? Religious and Ethnic Identity in Karen Communities of Northern Thailand. สรุปได้ว่า อิทธิพลของศาสนาคริสต์ที่มีต่อชาวกะเหรี่ยงซึ่งเดิมเชื่อในพุทธศาสนา แต่ปัจจุบันบทบาทลดน้อยลงโดยเฉพาะด้านการบูชาบรรพบุรุษ จากความเชื่อที่มีความแตกต่างกันของสองศาสนา ทั้งทางด้านอัตลักษณ์ ศาสนาและชาติพันธุ์

Toy (1984 : 224-A) ได้วิจัย The Development of A School-community Relations Plan for A Small Rural School District (Public Relations) ซึ่งพบว่าการพัฒนาแผนการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนของโรงเรียนในชนบทนั้น ควรจะต้องมีการพัฒนาด้านนโยบาย กฎเกณฑ์ต่างๆ มีการวิจัยเพื่อปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่อง กำหนดจุดมุ่งหมาย เป้าหมายให้ชัดเจน สร้างความสัมพันธ์อันดีทั้งภายในและภายนอก และจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ที่ดี เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ ความกระตือรือร้นในการทำงานร่วมกันและจัดให้มีการประเมินผลในการทำงานด้วย

สรุปได้ว่า การพัฒนาวัดเป็นการปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้วัดมีความเจริญรุ่งเรือง และเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เน้นการปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องในวัด รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการดำเนินงานกิจการพระศาสนาในวัด ให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพสมบูรณ์ การพัฒนาวัดมุ่งเน้นให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นแหล่งอารยธรรมอันเจริญรุ่งเรือง มีศาสนวัตถุ ศาสนสถานอันเป็นเครื่องหมายแห่ง ศิลปะวัฒนธรรมอันดีงาม มีการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์อย่างหลากหลาย ทั้งในด้านศาสนพิธี การให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้พระศาสนาสร้างความสงบสุขแก่สังคมไทยได้อย่างแท้จริง

พหุ ม ปณ จิต โท ชี เว

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
วัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอคูแก้ว จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้มุ่ง
ศึกษาแนวคิดคติสัญลักษณ์เพื่อแสดงคุณค่าในการตกแต่งงานพุทธสถาน รวมทั้งข้อจำกัดของชุมชน
เช่น กฎระเบียบ และความรู้ความเข้าใจของชุมชนที่มีต่อการท่องเที่ยว การศึกษาในครั้งนี้ผู้ให้
ข้อมูลในประเด็นของการศึกษา เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ ได้แบ่งเป็นขั้นตอน
ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตการวิจัย ประกอบด้วย
 - 1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 1.2 ระยะเวลาในการวิจัย
 - 1.3 วิธีวิจัย
 - 1.4 พื้นที่ในการวิจัย
 - 1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย
 - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
 - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.3 การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.4 การนำเสนอข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 1.1 ประวัติพัฒนาการการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม
 - 1.2 คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม
 - 1.3 แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอคูแก้ว จังหวัดอุดรธานี
2. ระยะเวลาในการวิจัย

ในการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษา ตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2564 เป็นต้นไป

3. วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) โดยมีการศึกษาเบื้องต้น (Primary Research) จากการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมเอกสารทางวิชาการ ตำรา รายงาน แนวความคิด และบทความจากวารสารต่าง ๆ ที่เป็นหลักการ แนวความคิด และทฤษฎี ที่ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดกรอบแนวคิด และแนวทางในการศึกษา และการศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

4. พื้นที่ในการวิจัย

ในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ขอบเขตพื้นที่ศึกษาคือวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ในด้าน

1. สถาปัตยกรรม
2. ประติมากรรม
3. การจัดพื้นที่
4. คุณค่าและการใช้ประโยชน์
5. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ทำการศึกษาคั้งนี้ ได้แก่ วัดในอำเภอเมืองจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงใน 2 ลักษณะคือ กลุ่มตัวอย่างที่เป็นพื้นที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนที่ให้ข้อมูล สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพื้นที่ศึกษาได้นำเสนอรายละเอียดในหัวข้อ 1.3 ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนที่ให้ข้อมูล ได้แบ่งดังต่อไปนี้

1. กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) จำนวน 10 คน เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลในด้านทางด้านประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา วัฒนธรรม และศิลปกรรมท้องถิ่น เพื่อนำข้อมูลมาเชื่อมโยงในด้านรูปแบบศิลปกรรม และอิทธิพลการสืบเนื่องของศิลปกรรม

เจ้าอาวาส

คณะกรรมการวัด

ผู้ปกครองและผู้บริหารส่วนท้องถิ่น

นักสถาปนิกนักร้องออกแบบ

ผู้อาวุโสและบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ

2. กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) จำนวน 10 คน เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกในการปฏิบัติ ประกอบด้วย

พระลูกวัดจำนวน

ช่างฝีมือด้านพุทธศิลป์

คณะกรรมการวัด

3. กลุ่มบุคคลทั่วไป (General Informants) จำนวน 40 คน เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับ ประกอบด้วย

นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยว

พุทธศาสนิกชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดวิธีการวิจัยตามลำดับดังนี้ คือ

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Tools) ผู้วิจัยกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1.1 แบบสำรวจ เพื่อบันทึกข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องใช้ในการสำรวจพื้นที่ในการกำหนดพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจข้อมูลก่อนทำการวิจัย

1.2 แบบสังเกต (Observation) ใช้ในการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและสังเกตการณ์การพัฒนาศกยภาพของวัด ตั้งแต่การประชุมเตรียมการ การเตรียมงาน การดำเนินการจัดงาน พิธีการต่าง ๆ ในระหว่างการจัดการ ตลอดจนหลังการจัดการ ประกอบด้วย การสังเกต แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation)

1.3 แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ทราบความเป็นมา พัฒนาการของวัด ซึ่งประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดและตามความมุ่งหมายของการวิจัย

1.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้กับกลุ่มผู้ปฏิบัติ มี 5 กลุ่ม คือ กลุ่มพระภิกษุสามเณรลูกวัด กลุ่มคณะกรรมการวัด กลุ่มผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้าน ผู้ปฏิบัติงานภายในวัด ช่างพุทธศิลป์

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล วิธีการดังต่อไปนี้

2.1 การสำรวจ เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง

2.2 การสังเกต (Observation) ประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant And Non Participant Observation) ดังนี้

2.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มตั้งแต่การประชุมวางแผนกำหนดการ

2.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) ผู้วิจัย จะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของการท่องเที่ยวและสังเกตการณ์ตั้งแต่การประชุมเตรียมการ การเตรียมงาน การดำเนินการจัดการ

2.3 การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง(Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non Structured Interviews) ดังนี้

2.3.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นการ สัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นตามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์ เจาะลึกได้ทันที เพื่อหาคำตอบ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) เป็น การสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะ สัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที และมีแนวคำถามที่สามารถล้วงข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว

2.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การเก็บข้อมูลด้วยการ สนทนากลุ่มจำนวน 6 กลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจัดผู้เข้าร่วมสนทนา 8-10 คน เพื่อให้ได้การสนทนา ตามแนวของวัตถุประสงค์การวิจัย

3. การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม ทั้งหมด มารวบรวมเป็นหมวดหมู่ตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยและประเด็นคำถาม ดังนี้

3.1 ความเป็นมาของวัด

3.2 ข้อมูลที่คตินสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน

3.3 ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจาก การบันทึกรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยจำแนกข้อมูลแยกออกเป็นประเด็นตามความมุ่งหมาย ของการวิจัยที่ตั้งไว้ และตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องอีกครั้งหนึ่งว่าข้อมูลที่ได้มีความ

ครบถ้วนเพียงพอเหมาะสมพร้อมแก่การนำไปวิเคราะห์ สรุปผลแล้วหรือไม่ ในกรณีที่ข้อมูลที่ได้มา มีความไม่สอดคล้องกัน ผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) คือ หากมีข้อมูล ส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยก็จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป จากนั้นผู้วิจัยก็จะ นำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ประเด็นที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล และอธิบายผลตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยและตรวจสอบความ น่าเชื่อถือของข้อมูล โดยนำข้อมูลกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลอ่านหรือกลับไปสอบถามผู้ให้ข้อมูลซ้ำอีก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลหลักฐาน และผลการวิจัยที่อาศัย การตีความหมายของข้อมูลหลักฐานที่เก็บรวบรวมมาได้ มีความไว้วางใจได้ มีความถูกต้อง ตรงตาม ความเป็นจริงที่น่าเสนอในทางปฏิบัติจะกระทำโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง (Data Triangulation) หลากหลายวิธี และโดยนักวิจัยหลายคน (Investigator Triangulation) เพื่อเป็น การตรวจสอบความวางใจและสามารถเข้าถึงข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับการวิจัย ที่ผู้วิจัยสืบค้นหาคำตอบ ได้อย่างละเอียดครบถ้วน

4. การนำเสนอข้อมูล

ขั้นการนำเสนอผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล เป็นกลุ่มตามความมุ่งหมาย การวิจัย แล้วจะนำเสนอข้อมูลที่ได้มาสรุปอภิปรายผลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และตีพิมพ์เผยแพร่ผลงาน

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยเรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ดังนี้

ตอนที่ 1. ประวัติพัฒนาการการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม

ธรรมยุติกนิกาย เป็นคณะหนึ่งของพระสงฆ์ในประเทศไทย เป็นฝ่ายวิปัสสนาธุระ ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระวชิรญาณเถระ (เจ้าฟ้ามงกุฎ : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) และเมื่อถึงรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้ พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ขึ้น เป็นครั้งแรกในประเทศไทย พระราชบัญญัติฉบับนี้ชื่อว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รศ.121” มีสาระสำคัญคือได้ยกสถานะคณะธรรมยุติกให้เป็นนิกายอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

นิกายธรรมยุติก ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิรูปและฟื้นฟูด้านวัตรปฏิบัติของสงฆ์ ให้ความสำคัญและเข้มงวดตามพุทธบัญญัติ ให้พระภิกษุสงฆ์มีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดถูกต้องตามพระวินัยปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเข้าใจแจ่มแจ้งเป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในส่วนที่บกพร่องของพระสงฆ์ไทยที่มีมาแต่โบราณ ให้สมบูรณ์ทั้งพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นความพยายามของพระวชิรญาณเถระเพื่อช่วยปฏิรูปการคณะสงฆ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอย่างบริบูรณ์ขึ้นในประเทศไทยพัฒนาการของธรรมยุติกนิกาย

ระยะที่ 1 การก่อตั้ง (พ.ศ. 2367 – 2379) หลังจากวชิรญาณภิกษุตั้งนิกายใหม่ขึ้นมาแล้ว พระองค์เจ้าฤกษ์ซึ่งมาบวชที่วัดมหาธาตุเป็นธรรมยุตองค์แรกที่ห่มแหวกแบบรามัญเข้าไปรับบิณฑบาตในพระราชวัง และถูกรัชกาลที่ 3 ต่าหนี วชิรญาณภิกษุจึงห่มแหวกบ้างและย้ายจากวัดมหาธาตุไปจำพรรษาที่วัดสมอราย ในขณะที่เดียวกันรัชกาลที่ 3 ทรงพยายามควบคุมคณะสงฆ์มากขึ้น โดยทรงตั้งกรมหมื่นไกรสรวิชิตให้ กำกับสังฆการี และสถาปนาให้กรมหมื่นปรมาธิบดี ชีโนรสเป็นเจ้าคณะกลางปกครองวัดในกรุงเทพฯ ฯ ทั้งหมด 61 วัด ให้มีระเบียบยิ่งขึ้น รวมทั้งการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนเมื่อ พ.ศ. 2377 ในที่สุดทรงให้

วชิรญาณภิกษุมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร

ระยะที่ 2 การขยายตัวหลังจากวชิรญาณภิกษุมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร มีวัดสังกัดธรรมยุติกนิกายมากขึ้น เพราะรัชกาลที่ 3 ทรงให้การรับรองวชิรญาณภิกษุเท่ากับรับรองความชอบ

ธรรมของธรรมยุติกนิกายไปด้วย วัดบวรนิเวศวิหารเมื่อวชิรญาณภิกษุเสด็จมาประทับได้เป็นศูนย์กลางของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยเทคโนโลยี เมื่อวชิรญาณภิกษุทรงสร้างโรงพิมพ์ขึ้นในวัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา และพัฒนาตัวพิมพ์อักษรไทยที่มีชัชนาริคัดขึ้นก่อนหน้าให้สมบูรณ์และยังประดิษฐ์อักษรอริยกะเพื่อใช้ พิมพ์ภาษาบาลีแทนอักษรขอมด้วยระเบียบ แบบแผนในด้านการปฏิรูปทางพระพุทธศาสนาของธรรมยุติกนิกาย

พระวัดป่าธรรมยุติก่อกำเนิดขึ้นในภาคอีสานครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สถาปนาธรรมยุติกนิกาย 2 ชั้นในสวนกลาง ขณะที่ทรงผนวชเป็นพระวชิรญาณภิกษุ ต่อมา เมื่อขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ จึงส่ง พระสงฆ์ธรรมยุตไปยังหัวเมืองอีสาน เพื่อทำงานตอบสนองการปฏิรูปโครงสร้าง ทางสังคมอีสาน ด้วยเหตุผลเพื่อความมั่นคงของชาติจากภัยของนักล่าอาณานิคมตะวันตก

ตก โดยเฉพาะฝรั่งเศสที่รุกคืบยึดดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง (Keyes 1966 : 29-30) ส่งผลต่อความวิตกกังวลของประเทศไทยเป็นอย่างมาก ทำให้รัฐไทยหันมาให้ความสนใจภาคอีสานซึ่งก่อนหน้านี้เป็นเพียงรัฐกันชนเท่านั้น รัชกาลที่ 4 จึงดำเนินนโยบายผ่านกลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นสหธรรมิกเคยทำงานในการก่อตั้งนิกายธรรมยุตมาด้วยกันโดยคัดเลือกพระสงฆ์ชาวอีสานซึ่งมีความรู้ดีรูปแรกคือท่านตี พนธุโล ซึ่งเป็นชาวอุบลให้เดินทางกลับมายังหัวเมืองอุบล เพื่อมาชักชวนพระสงฆ์ในท้องถิ่นเข้ามาเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมยุติกนิกาย โดยเห็นได้จากกรณีที่ท่านได้นำท่านม้าว เทวธมมี เข้ามายังกรุงเทพมหานคร และได้เข้ามาถวายตัวต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงยกดวงเทียนส่องทอดพระเนตรดูดวงหน้า

(พระพรหมมณี. 2478 : 19)

พระป้ารูปสำคัญที่มีลูกศิษย์และแพร่กระจายสร้างวัดทั่วภาคอีสานคือ พระครูวินัยธร หรือที่นิยมเรียกด้วยความเคารพว่า "หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต" เกิดเมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2413 เป็นพระภิกษุชาวไทยสายธรรมยุตชื่อดังในประวัติศาสตร์พระกรรมฐานไทย เมื่อท่านเป็นพระภิกษุ ได้ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดและเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยวางแนวทางในการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาตามหลักธรรมสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้า แก่ประชาชน ทำให้ท่านมีพระสงฆ์และฆราวาสเป็นลูกศิษย์จำนวนมาก จึงทำให้แนวคำสอนของท่านเป็นที่รู้จักกันดีว่า เป็นคำสอนพระวัดป่า (สายพระอาจารย์มั่น)

การก่อตั้งวัดประวัติวัดป่าศรีคุณาราม หลายสิบปีก่อนหน้านั้นเป็นป่าดงดิบ เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด ใครไปทำร้ายหรือถางป่าจะต้องพบกับความวิบัติหรือมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา เป็นที่หวาดกลัวของผู้คนใกล้เคียงมาก ภายหลังมีหมอมืออาคมชลังทำพิธีบวงสรวงและนำสิ่งของมีค่าในโพรงไป จากนั้นมาความเฮี้ยนก็หายสิ้น ผืนป่าถูกบุกกรุกแผ้วถางทำกินและตั้งชุมชนขึ้นมาปี พ.ศ. 2494 คณะสงฆ์แบ่งแยกการปกครองออกเป็น ธรรมยุติกนิกาย และมหานิกาย พระอาจารย์มหาวันดี

สุวรรณโณ คราวเป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรี (วัดนอก) ต.บ้านจืด อ.กุแก้ว จ.อุดรธานี ได้หาเรือญาติโยมหา สถานที่แห่งใหม่สร้างวัดขึ้นที่เหล่าปลาฝา เรียกว่า วัดป่าศรีคุณาราม และเปลี่ยนชื่อเป็น วัดป่าศรีคุณาราม เป็นศูนย์รวมใจญาติโยมและอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมายาวนานหลายปี ปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านได้นิมนต์ พระอาจารย์บุญเกิด ยุตตธมโม มาช่วยพัฒนาวัดป่าศรีคุณารามจนรุ่งเรือง และ พ.ศ. 2518 พระอาจารย์บุญเกิด ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูชั้นสัญญาบัตรที่ พระครูวิสุทธิธรรมสุนทร ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดป่าศรีคุณารามและเป็นเจ้าคณะตำบลบ้านจืด (พระอาจารย์ประจักษ์ ภูริปัญญา 2564 : สัมภาษณ์) วัดป่าศรีคุณาราม ได้มีโครงการก่อสร้างพระมหาเจดีย์มิ่งคล พระบรมสารีริกธาตุ ส่วนพระจักขุธาตุ เพื่ออัญเชิญพระจักขุธาตุ พระอรหันตธาตุของพระสาวกไปประดิษฐานให้สาธุชนกราบไหว้บูชาและสืบทอดบรรพบุรุษศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป โดยโครงการนี้ดำเนินการมาตั้งแต่งานบุญกฐินประจำปี 2554 แต่ยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ จึงขอเชิญผู้ศรัทธาทำบุญใหญ่ในครั้งนี้อย่างพร้อมเพรียงกันและรับมอบวัตถุมงคลเป็นที่ระลึกด้วย สำหรับ พระบรมสารีริกธาตุส่วนจักขุธาตุ และพระธาตุพระอรหันตสาวก ที่จะก่อสร้างพระมหาเจดีย์มิ่งคลเพื่อประดิษฐานนั้น มีการเล่ากันว่า เดิมที พระอาจารย์ประจักษ์ ภูริปัญญา ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุสัจจญาณเมสิด ข้าวสารหักมาบูชาอย่างเดียว กระทั่งวันศุกร์ที่ 16 มกราคม 2552 ปรากฏพระบรมสารีริกธาตุลักษณะประดุจเพชรเม็ดงาม เสด็จมาอยู่ในกลางผอบสุดอัศจรรย์ และหลังจากนั้นพระธาตุพระอรหันตสาวกก็เสด็จมาเพิ่มมากขึ้น จนไม่มีสถานที่เก็บรักษาได้เพียงพอ จึงเป็นที่มาของโครงการสร้างพระมหาเจดีย์มิ่งคลแห่งนี้ในที่สุด เรื่องนี้ได้รับการกล่าวขานกันไปต่าง ๆ นานา มีทั้งคนเชื่อและไม่เชื่อ ซึ่งเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ยาก เนื่องจากเป็นความเชื่อและศรัทธา โปรดใช้วิจารณญาณอย่างไรก็ตามการสร้างสถูปหรือพระมหาเจดีย์ไว้กราบไหว้บูชานั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยตรัสถึงบุคคลที่ควรค่าแก่การสักการบูชา มี 4 จำพวก คือ 1. พระพุทธเจ้า 2. พระปัจเจกพุทธเจ้า 3. พระอรหันต์ และ 4. พระเจ้าจักรพรรดิ พระบรมสารีริกธาตุ จัดเป็นปูชนียวัตถุที่ทรงคุณค่าอย่างหาที่สุดมิได้ ทั้งด้านประวัติศาสตร์และศาสนา (พระอาจารย์ประจักษ์ ภูริปัญญา.2564 : สัมภาษณ์)

ตอนที่ 2. คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม

จากการศึกษามีคติสัญลักษณ์ในการประดับตกแต่งพุทธสถานดังนี้

การสร้างกุฏิ

กุฏิ สมัยก่อนจะแยกกันเป็นหลัง ๆ อยู่รวมกันหลาย ๆ หลัง เช่น กุฏิเรือนไทย เรียกว่า กุฏิหมู่ หรือ หมู่กุฏิ บางแห่งสร้างเป็นหลายชั้นและหลายห้อง เรียกว่า กุฏิแถวสำหรับกุฏิที่ประทับของพระพุทธรเจ้ามีชื่อเรียกเป็นพิเศษว่า พระคันธกุฏิ เพราะมีกลิ่นหอมอยู่ตลอดเวลา กุฏิที่อยู่อาศัย พุทธบัญญัติเดิมกำหนดขนาดของ กุฏิให้พอดีที่พระภิกษุรูปเดียวจะอาศัยอยู่ได้สะดวก มีเนื้อที่กำหนดความยาว 12 คืบพระสุคต และกว้าง 7 คืบพระสุคต คือ ประมาณ 3.00 เมตร x 1.75 เมตร ตาม

มาตราส่วนปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ขนาดตามที่กำหนดไว้นี้ กำหนดเพื่อการอยู่อาศัย โดยแท้จริงมิใช่เพื่อสะสมสิ่งใดๆด้วยเลยตัวอย่างเช่นกฎที่ใช้ ในการปฏิบัติวิปัสสนาโดยทั่วไปในปัจจุบัน การที่พระภิกษุแต่ละรูปจะมีกุฏิอยู่อาศัยเองได้นั้น จะต้องประกาศต่อสาธารณะว่าจะทำกุฏิอยู่อาศัยอยู่ถึง 3 ครั้ง หากไม่มีผู้ใดคัดค้านกรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงจะทำกุฏิอยู่ได้ ที่มีพุทธบัญญัติให้กระทำ ดังนี้ก็เพื่อมิให้พระภิกษุล่วงละเมิด ที่ดินที่เป็นทรัพย์สินกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น หรือพระภิกษุ อาจเข้าอยู่อาศัยในที่ที่มีผู้สละแบ่งให้ก็ได้ เช่นในเรือนที่พระภิกษุจะต้องอยู่รวมกันหลายๆ รูป แต่การอยู่อาศัยรวมกันนั้น ก็จะต้องมีการกำหนด แบ่งเขตให้เป็นสัดส่วนเฉพาะของภิกษุแต่ละรูป เขตเฉพาะตนดังกล่าวนี้เรียกว่า เขตของการครองผ้าไตรจีวร เขตนี้มีเครื่องล้อมบังเป็นที่หมายกำหนด แต่ถ้าไม่มีเครื่องล้อมบัง จะถือเอากำหนดหัตถบาสนที่มีระยะหนึ่งศอกโดยรอบตัวเป็นเขตกำหนด หรือเป็นปากี่อนุญาตให้อย่างมาก 7 อังศูลโดยประมาณ คือในวงรอบ 98 เมตร เป็นเขตครองผ้าไตรจีวร เขตครองผ้าไตรจีวร หมายถึง เขตที่พระภิกษุ จะต้องรักษาเครื่องนุ่งห่มที่เรียกว่าไตรจีวร (ผ้านุ่ง ผ้าห่ม และผ้าพาดไหล่) ไว้กับตัวเฉพาะในเวลากลางวัน จนกว่าจะถึงเวลาเช้า แม้ในเวลาอนกก็จะต้องรักษาไตรจีวรไว้ใกล้ตัว หากพระภิกษุละทิ้งให้ไตรจีวรอยู่ห่างจากตัว แม้ระยะห่างเกินกว่าหัตถบาสรอบตัว ก็ถือว่าขาดจากความเป็นเจ้าของ จะต้องประกาศความเป็นเจ้าของกับพระภิกษุรูปอื่นใหม่ เพื่อให้เป็นพยานจึงนำมานุ่งห่มได้อีก การที่มีบัญญัติเช่นนี้ ก็เพื่อให้มีการรู้จักระมัดระวังข้าวของของตน ไม่ให้ถูกลักขโมยได้ง่าย (พระอาจารย์ประจักษ์ ฎริปัญญา 2564 : สัมภาษณ์)

ลักษณะอาคารที่ใช้สอยในเขตสังฆวาสนี้ ไม่มีข้อกำหนดว่า จะต้องเป็นรูปหรือทรวดทรงอย่างไร ตามที่ปฏิบัติกันมานั้น กฎีส่วนมากก็มีลักษณะดังเรือนราษฎรอยู่อาศัย เพราะพระภิกษุก็คือราษฎรที่มาบวชนั่นเอง แต่ถ้าจะมีการกำหนดจำแนกแล้ว กฎีที่พระสงฆ์อยู่อาศัยอาจมีได้ดังนี้

1. ภิกษุสร้างขึ้นเองโดยวิธีประกาศหาที่ที่ไม่มีผู้คัดค้าน และอยู่ในขนาดที่มีพุทธาอนุญาต
2. บุคคลปลูกถวายพระภิกษุด้วยความศรัทธา 3. บุคคลยกเรือนเดิมหรือมาถวายอุทิศให้

พระภิกษุอยู่อาศัย โดยเฉพาะในกรณีข้อ

3 นี้มักปรากฏอยู่เรื่อยๆ บุคคลในที่นี้อาจเป็นราษฎร หรืออาจเป็นผู้มีอำนาจปกครองก็ได้ กรณีที่ราษฎรยกบ้านเรือนถวายแก่สงฆ์มักเป็นกรณีที่บ้านเรือนนั้นอยู่อาศัยไม่เป็นปกติ เกิดมีความเจ็บไข้หรือมี คนตายเนืองๆ หรือบ้านเรือนนั้นอาจมีสิ่งที่ไม่เป็นมงคลเช่น เชื่อกันว่ามีผีปีศาจสิง ทำให้ผู้คนที่อยู่อาศัยเกิดความหวาดกลัว หรือเป็นเรือนที่เจ้าของเสียชีวิตไม่มีผู้อยู่อาศัยต่อมา ทายาทจึงได้รื้อเรือนไปปลูกถวายวัด หรือพระมหากษัตริย์ ถวายเรือนของบรรพชนนำมาสร้างเป็นกุฏิสงฆ์ ดังที่เคยกล่าวมาแล้วในตอนต้น ลักษณะกฎีเท่าที่นิยมสร้างกันมานั้นสังเกตว่าอาจ จำแนกวิธีการสร้างได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. กุฏิเดี่ยว เป็นกุฏิชนิดที่มีพระภิกษุอยู่อาศัยเพียงรูปเดียว มีห้องที่อาศัยหลังนอนเพียงหนึ่งห้อง มีชานนั้งหน้าห้องแบบชานพะไลเรือน กุฏิประเภทนี้มักนิยมใช้เป็นแบบกุฏิของภิกษุที่ปรารถนาปฏิบัติวิปัสสนาธรรมปลุกแยกห่างจากกัน เหมาะสำหรับการสร้างในที่ดอนและตามป่า
2. กุฏิแถว เป็นกุฏิเช่นเดียวกับกุฏิเดี่ยวแต่ต่อเรียง ติดกันหลายห้อง มีชานแล่นให้เดินติดต่อกันได้ตลอด กุฏิชนิดนี้เป็นกุฏิที่ต้องการความสะดวกในการอยู่ร่วมกันจำนวนมากๆ มักนิยมปลูกในวัดที่มีพระภิกษุจำนวนมาก และในที่ที่น้ำท่วมถึง
3. คณะกุฏิ เป็นกุฏิชนิดเกาะหมู่อยู่รวมกัน โดยทำเป็นกุฏิแถวล้อมสองด้านหรือสี่ด้าน มีหอนั่งหรือลานอยู่กลาง กุฏิชนิดนี้มักจะทำขึ้นในวัดที่มีการแบ่งการควบคุม ดูแลเป็นกลุ่มใหญ่เรียกว่า คณะหลายๆ คณะ
ลักษณะของกุฏิวัดป่าศรีคุณารามสร้างแบบเรียบง่ายไม่นิยมประดับตกแต่ง

ศาลาการเปรียญ

ศาลาการเปรียญท้องถื่นอีสานเรียกว่า หอแจก หอ คำว่า หอ พจนานุกรมไทย หมายถึง เรือนหรืออาคารที่ใช้เฉพาะกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น หอพระ หอนั่ง หอสมุด ในสถาปัตยกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมไปถึงสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็ใช้คำว่า หอ หมายถึง อาคารที่ใช้เพื่อกิจการเฉพาะกิจเหมือนกัน หอในวัดจึงหมายถึงอาคารที่ใช้ประโยชน์เฉพาะ เช่น หอแจก จึงเป็นอาคารในวัดที่เป็นอาคารที่ใช้ประโยชน์ทั้งในทางพิธีกรรม เช่น การทำบุญ หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะทั่วไปของประชาชนในพื้นที่นั้นศาลาการเปรียญจึงสร้างกันอย่างใหญ่โตเพราะเป็นที่รองรับพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมทำบุญศาลาการเปรียญของวัดป่าศรีคุณารามมีการสร้างแบบร่วมสมัยเน้นความงามและประโยชน์การใช้งาน การประดับตกแต่งส่วนใหญ่มีภาพพระเถระผู้ใหญ่สายกรรมฐานและพระพุทธรูปที่วางตามที่ต่างๆของอาคาร รอบอาคารประดับไม้กระถาง (พระอาจารย์ประจักษ์ ฐิริปัญญา.2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 2 ศาลาการเปรียญ

ภาพประกอบที่ 3 พระประธานภายในศาลาการเปรียญ

ภาพประกอบที่ 4 ภาพพระจักขุธาตุ

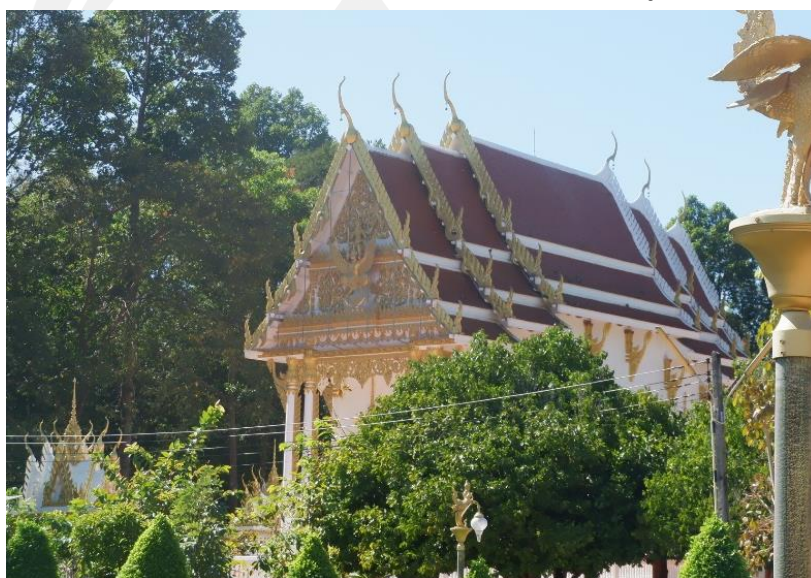
พระอุโบสถ

สถาปัตยกรรมที่ใช้สร้างโบสถ์ ส่วนใหญ่หลังคาสูงแบบบ้านเรือนไทย นิยมสร้างบ้านชั้นเดียว ติดกับพื้นยกพื้นสูงขึ้น วิหาร หมายถึง อาคารที่สร้างขึ้นโดยมีหลังคา 2 ปีก หรือหลังคาที่ลาดลงไป 2 ข้างอีกนัยหนึ่งคือหลังคาที่มีสันหลังคาหรือออกโก่ หรือหลังคาที่มียอดแหลม อย่างทรงพีระมิดก็ได้ หลังคานี้อาจจะเป็น "หลังคาทรงมลิลา" โดยมีหน้าจั่วหัวท้ายหลังคาก็ได้ หรือจะไม่มีหน้าจั่วแต่เป็น ทรงปั้นหยาก็ได้ หรืออาจจะผสมกันทั้ง 2 แบบก็ได้

อุโบสถ ถือเป็นอาคารที่สำคัญภายในวัดเนื่องจากเป็นสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรมซึ่งแต่เดิมในการทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์จะใช้เพียงพื้นที่โล่งๆ ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่สังฆกรรมโดยการกำหนดตำแหน่ง "สีมา" เท่านั้น แต่ในปัจจุบันจากการมีผู้นับชมมากขึ้น อีกทั้งภายในพระอุโบสถมักประดิษฐานพระประธานที่เป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญๆ ทำให้มีผู้มาสักการบูชาและร่วมทำบุญเป็นจำนวนมาก พระอุโบสถจึงถูกสร้างขึ้นเป็นอาคารถาวรและมักมีการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม

โบสถ์ เรียกเต็มคำว่า อุโบสถ หรือโรงอุโบสถ ถ้าเป็นของพระอารามหลวงเรียกว่า พระอุโบสถ บางถิ่นเรียกว่า สีมา หรือสิม โโบสถ์ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นเขตแดนที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้แก่สงฆ์เป็นพิเศษ เรียกว่า วิสุคามสีมา ก่อนที่จะมาเป็นโบสถ์ที่ถูกต้องตามพระวินัยจะต้องมีสังฆกรรมที่เรียกว่าผูกสีมา หรือผูกพัทธสีมาก่อน ส่วนคำว่า "พัทธสีมา" มีความหมายไว้ว่า สีมา หมายถึงเขตหรือแดนที่กำหนดไว้สำหรับทำสังฆกรรมของสงฆ์

เป็นเขตชุมนุมสงฆ์โดยเฉพาะ ซึ่งพระสงฆ์กำหนดว่าผู้อยู่ในเขตนั้นจะต้องร่วมกันทำสังฆกรรมโดย
 ความพร้อมเพรียงกัน พัทธสีมา หมายถึงสีมา หรือเขตแดนที่พระสงฆ์ผูกไว้แล้ว คือพระสงฆ์ร่วมกัน
 กำหนดให้เป็นเขตทำสังฆกรรมตามพระวินัย เรียกพิธีกรรมที่กำหนดอย่างนั้นว่า ผูกสีมา โดยทั่วไป
 เรียกพัทธสีมาว่า โบสถ์ หรืออุโบสถ เขตหรือแดนที่จะผูกเป็นพัทธสีมานั้นจะต้องได้รับอนุญาตจาก
 ทางราชการก่อน เพราะต้องเป็นเขตแยกต่างหากจากเขตแดนบ้าน ซึ่งเรียกว่า วิสุทคามสีมา อุโบสถวัด
 ป่าศรีคุณารามสร้างตามแบบอย่างของภาคกลาง(พระอาจารย์ประจักษ์ ภูริปญฺโญ.2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 5 พระอุโบสถ

ภาพประกอบที่ 6 เขตพัทธสีมา

ภาพประกอบที่ 7 ซุ้มประตูพระอุโบสถ

การสร้างพระธาตุ

พระอาจารย์ประจักษ์ ภูริปัญญา เจ้าอาวาสวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ผู้ดำริการจัดสร้างพระมหาเจดีย์มงคล พระบรมสารีริกธาตุ (ส่วนพระจักขุธาตุ) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนพระจักขุธาตุพระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุทั้งหลายร่วมกับคณะเจ้าภาพศิษยานุศิษย์ทุก ๆ ท่านใช้เวลาก่อสร้างตั้งแต่ปี 2555-2558 ตอนเริ่มสร้างท่านเพิ่งอายุ 39 พรรษาที่ 19 ถือว่าเป็นพระภิกษุที่อายุน้อยที่สุดที่จัดสร้างพระมหาเจดีย์มงคล ฯ ประดิษฐานให้พุทธศาสนิกชนได้เข้ามากราบนมัสการเป็นที่พึ่งทางจิตใจและเป็นสถานที่สำคัญของจังหวัดอุดรธานี อีกแห่งหนึ่ง พระธาตุองค์เป็นมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะล้านช้างที่มีหลายรูปแบบ คำว่า “ธาตุ” เป็นภาษาพื้นถิ่นอีสาน มีความหมายเดียวกับคำว่า “เจดีย์” ในภาษาภาคกลาง ใช้เรียกสิ่งก่อสร้างที่บรรจุกระดูกของบุคคลหรือประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ธาตุในรุ่นแรกๆ ที่ยังเหลือให้เราได้เห็นคือ “พระธาตุหมากโม” ในเมืองหลวงพระบาง ที่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างในราว พ.ศ. 2057 ซึ่งเชื่อว่าแต่เดิมสร้างขึ้นภายใต้รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 แต่ก็ผ่านการซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้ง ที่สำคัญมีสองครั้ง คือ พ.ศ. 2457 และ พ.ศ. 2480 จนมีรูปแบบเป็นทรงโอคว่ำอย่างที่เห็นในปัจจุบัน (พระอาจารย์ประจักษ์ ภูริปัญญา.2564 : สัมภาษณ์)

พระธาตุในรูปแบบต่างๆ ทั้งแบบบัวเหลี่ยมแบบสี่เหลี่ยม บัวเหลี่ยมแบบแปดเหลี่ยม บัวเหลี่ยมแบบย่อมุม บัวเหลี่ยมแบบมีซุ้ม แบบทรงปราสาทแบบล้านนา ทรงปราสาทแบบล้านนา ยอดบัวเหลี่ยม ทรงปราสาทแบบล้านนาตลอดรูป ทรงบัวเหลี่ยมที่ตั้งอยู่บนฐานสูงซ้อนกันแบบพระธาตุพนม เจดีย์ทรงระฆังและเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองอิทธิพลศิลปะไทย เป็นไปตามกระแสทางวัฒนธรรมและการเมืองของ ศิลปวัฒนธรรม. (2564 : ออนไลน์) อาณาจักรข้างเคียงที่เข้ามาอิทธิพลเหนือ อาณาจักรล้านช้าง ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเข้ามาอิทธิพลต่อ ลวดลายเครื่องประดับและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมขององค์ธาตุในทุกรูปแบบในแต่ละช่วงเวลา ตลอดระยะเวลากว่า 400 ปี รูปแบบของธาตุล้านช้าง แบ่งเป็นกลุ่ม 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ ธาตุทรงบัวเหลี่ยมหรือธาตุทรงระฆังในผังสี่เหลี่ยม ธาตุที่มีเรือนยอดทรงปราสาท ธาตุทรงบัวเหลี่ยมฐานสูง และธาตุในศิลปะไทย ซึ่งมีรูปแบบและระยะเวลาที่เริ่มปรากฏดังนี้

1. กลุ่มธาตุทรงบัวเหลี่ยมหรือธาตุทรงระฆังในผังสี่เหลี่ยม ถือเป็นรูปแบบเฉพาะของเจดีย์หรือธาตุในศิลปะล้านช้าง โดยดัดแปลงองค์ระฆังให้อยู่ในรูปสี่เหลี่ยม บางครั้งก็ทำเป็นแปดเหลี่ยม โดยมีองค์ประกอบในส่วนฐานและเรือนธาตุตลอดจนส่วนยอดในแบบเดียวกัน โดยผังแปดเหลี่ยม อาจจะมีที่หลังรูปแบบผังสี่เหลี่ยมเล็กน้อย เริ่มปรากฏครั้งแรกในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ในราวรัชกาลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยน่าจะได้รับรูปแบบมาจากธาตุที่สร้างขึ้นในศิลปะล้านช้าง-ล้านนา ก่อนหน้านั้นผสมกับรูปแบบจากศิลปะอยุธยา เช่น ที่พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นธาตุในกลุ่มนี้ที่มีอายุเก่าที่สุด โดยมีจารึกระบุว่าสร้างในปี พ.ศ. 2103 เพื่อเป็นการปักปันเขตแดน และสัญญาทางไมตรีระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาและพระยาธรรมมิกราช (พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช) กลุ่มธาตุในถ้าสุวรรณคูหา อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ที่มีจารึกระบุถึงการถวายสิ่งของให้วัดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2105 (พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช) พ.ศ. 2115 (พระยาสุ่มังคละโพธิสัตว์) พ.ศ. 2169 (พระบัณฑิตยโพธิสารราช) เป็นต้น

ธาตุในแบบบัวเหลี่ยมนี้ เป็นรูปแบบที่พบได้อย่างแพร่หลายที่สุดและเป็นเอกลักษณ์ สถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมล้านช้างและส่งอิทธิพลให้กับธาตุในรูปแบบต่างๆ ในรุ่นหลังๆ และถูกนำไปใช้กับธาตุในกลุ่มอื่นๆ ด้วย ธาตุในกลุ่มนี้จะใช้บัวเหลี่ยมเป็นส่วนเรือนธาตุ และมีส่วนยอดที่เป็น การจำลองส่วนเรือนธาตุซ้อนขึ้นไปอีกทีหนึ่ง ส่วนฐานมักจะไม่สูงนัก เพื่อรับกับเรือนธาตุที่มีลักษณะ ป้อมเตี้ย ต่อมาธาตุในรูปแบบนี้จะค่อยๆ ยกส่วนฐานให้สูงขึ้นและยึดเรือนธาตุทรงบัวเหลี่ยมทั้งที่อยู่ ในผังสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยมให้สูงขึ้นไปด้วย บางครั้งอาจทำฐานซ้อนกันถึงสามชั้นก็มี ซึ่งธาตุทรง บัวเหลี่ยมนี้ ได้มีพัฒนาการรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมาตลอดตามอิทธิพลของศิลปะอยุธยาที่เข้ามา เช่น การประดับกลีบบัวที่ฐานเรือนธาตุ เช่น เจดีย์ที่วัดสาวสุวรรณาราม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย (ครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 22) การย่อมุม เช่น ธาตุเขี้ยวค้อม อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัด

หนองคาย (ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) และย้อมมียอดทรงระฆัง เช่น พระธาตุขามแก่น อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

2. กลุ่มธาตุทรงปราสาทหรือทรงปราสาทยอด ธาตุแบบนี้ น่าจะเป็นธาตุในรูปแบบแรกที่เข้ามาในอาณาจักรล้านช้าง มีลักษณะคือธาตุที่มีเรือนธาตุเป็นห้องสี่เหลี่ยม มีซุ้มสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป และหลังคาซ้อนกันเป็นชั้นๆขึ้นไป แบ่งออกเป็นสองกลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากล้านนาโดยตรงและกลุ่มที่มียอดธาตุเป็นทรงบัวเหลี่ยม โดยในกลุ่มแรกน่าจะเข้ามาตั้งแต่ในราวก่อนรัชกาลพระยาวิสุทธราช ในต้นพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว เช่นเดียวกับพระพุทธรูป แต่ไม่ปรากฏหลักฐานให้เห็นมากนัก และมาเจริญสูงสุดในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2091-2114) หลังจากนั้นก็หายไป ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 สันนิษฐานว่าอาจเข้ามาโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างล้านช้างและล้านนาที่มีมาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าสามแสนไทยแล้ว และมากระชับความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายตั้งแต่ช่วงรัชกาลพระเจ้าโพธิสาลราชเป็นต้นมา โดยเฉพาะในช่วงที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ที่เสด็จกลับจากนครเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2090 และมีพระอัยกา (มหาเทวีจระประกาศ) เสด็จตามมาด้วยในภายหลัง อาจทำให้ช่างฝีมือชาวเชียงใหม่ติดตามเสด็จมาด้วยในครั้งนั้น

ธาตุในกลุ่มนี้แทบจะถอดแบบมาจากเจดีย์แบบล้านนา พบธาตุรูปแบบนี้หลายแห่งในเมืองหลวงพระบางเช่น ธาตุในวัดสปลิขาราม ธาตุนอกกำแพงวัดหนองศรีคุณเมือง โดยเฉพาะธาตุในวัดธาตุน้อย (วัดมหาธาตุ) ที่มีจารึกบอกว่าพระราชโอรยกามหาเทวีเจ้า พระอัครมเหสีเจ้าพระยาเมืองเกษเชษฐาราช พระราชมารดาพระนางยอดคำโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2091 ซึ่งถอดแบบมาจากเจดีย์วัดโลกโมฬี ทางด้านเหนือกำแพงเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2071 และธาตุที่วัดสี่สะพานทเวะโลก มีลักษณะเดียวกับธาตุน้อยทุกประการ แต่มีขนาดเล็กกว่าและสัดส่วนสูงเพียวกว่า ในเขตประเทศไทย จะพบเพียงในบริเวณเมืองเวียงคุก อำเภอเมืองหนองคาย ฝั่งตรงข้ามกับเมืองชายพองใน สปป.ลาว เช่น ธาตุยาพ้อแก่ ธาตุทรงปราสาทขนาดเล็ก กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 มีลักษณะคล้ายกับเจดีย์ที่วัดป่าสัก และเจดีย์วัดมุงเมือง เมืองเชียงแสน กลุ่มธาตุในสถูปมหาสถานในวัดพระธาตุบังพวน คือ รัตนขระเจดีย์ เป็นธาตุที่สร้างในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เพื่อให้เป็นหนึ่งในสถูปมหาสถานหลังจากที่ย้ายราชธานีมาจากหลวงพระบางมาตั้งที่นครเวียงจันทน์ มีลักษณะใกล้เคียงกับธาตุน้อยในเมืองหลวงพระบางและวัดใจเมืองในเมืองสุวรรณโคมคำ ซึ่งได้แบบอย่างมาจากเจดีย์เมืองเชียงใหม่ ธาตุอิทธิพลล้านนาจะมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ส่วนมากจะพบในแถบเมืองหลวงพระบาง แต่พบในเขตเมืองเวียงจันทน์และบริเวณใกล้เคียงน้อยมาก อาจเป็นเพราะอิทธิพลศิลปะล้านนาเข้าสู่ล้านช้างเฉพาะในช่วงเวลาที่ล้านช้างมีราชธานีอยู่ที่หลวงพระบาง เมื่อย้ายมาเวียงจันทน์จึงหันมาติดต่อกับอยุธยาแทน และก็เป็นช่วงเวลาที่ล้านนาอยู่ในการปกครองของพม่าไปแล้ว อีกประการหนึ่งอาจเป็นไปได้ที่เมื่อหมดรัชกาลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแล้วกษัตริย์พระองค์ต่อมาก็ไม่มีสายสัมพันธ์ทางใดกับอาณาจักรล้านนา

อีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มธาตุทรงปราสาทที่มียอดธาตุเป็นทรงบัวเหลี่ยม อาจจะเริ่มมีมาหลังจากมีธาตุแบบบัวเหลี่ยมแล้ว หรืออาจจะเป็นธาตุในกลุ่มแรกแล้วมาซ่อมแซมส่วนยอดในภายหลัง ธาตุในกลุ่มนี้มีลักษณะที่มีเรือนธาตุทรงปราสาทยอดแบบล้านนา แต่ส่วนยอดเปลี่ยนจากเจดีย์ทรงกลมมาเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบเพิ่มมุมซึ่งมักจะมีอิทธิพลศิลปะอยุธยาเข้ามาผสมหรือใช้ยอดธาตุเป็นทรงบัวเหลี่ยมแบบล้านช้าง ซึ่งอาจจะมียอดเดียวหรือหลายยอด ธาตุในกลุ่มนี้เช่น พระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย ซึ่งปรากฏหลักฐานการสร้างมาตั้งแต่รัชกาลพระยาโพธิสาลราช มาซ่อมแซมในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช รูปแบบที่เห็นในปัจจุบันเป็นการซ่อมในสมัยพระยาวรวงษามหาธรรมมิกราชในราว พ.ศ. 2167 ส่วนเรือนธาตุยังได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ทรงปราสาทยอดแบบล้านนา แต่ส่วนยอดเป็นแบบทรงบัวเหลี่ยมที่ได้รับอิทธิพลจากเจดีย์เพิ่มมุมในศิลปะอยุธยา

นอกจากนี้ยังมีในแบบนี้อีกที่ ธาตุวัดเทพพลประดิษฐาราม เมืองเวียงคุก จังหวัดหนองคาย ธาตุวัดนาค ขานนครเวียงจันทน์ น่าจะมีอายุในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ประมาณรัชกาลพระเจ้า สุริยวงษาธรรมมิกราช ธาตุหนองสามหมื่น อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ธาตุในกลุ่มหลังนี้จะมีลักษณะคล้ายกับธาตุในแบบข้างต้น แต่มีหลายยอดด้วยการเพิ่มปราสาทจำลองหรือยอดซุ้มเหนือหลังคาไว้ทั้งสี่ด้าน โดยทำเป็นธาตุทรงบัวเหลี่ยมที่ส่วนยอด ตัวธาตุน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 และต่อเติมส่วนยอดปราสาทจำลองให้เป็นทรงบัวเหลี่ยมในราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 ธาตุในรูปแบบนี้ยังคงทำสืบต่อมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 เช่น พระธาตุอานนท์ และธาตุก่องข้าวน้อย จังหวัดยโสธร มีรูปร่างสูงชะลูดขึ้นกว่าเดิม ประดับหลังคาซุ้มด้วยธาตุแบบบัวเหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไปหลายชั้น ยอดบนสุดทำเป็นกรวยแหลม หลังคาเรือนธาตุทำรูปทรงคล้ายพระธาตุพนมที่พระครูโพนเสม็ดได้มาปฏิสังขรณ์แล้ว

3. กลุ่มธาตุที่มีเรือนธาตุซ้อนกันหรือแบบพระธาตุพนม ธาตุในกลุ่มนี้เริ่มปรากฏในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23 โดยเริ่มจากการที่พระครูโพนเสม็ดมาบูรณะพระธาตุพนม ซึ่งผ่านการบูรณะมาแล้วหลายครั้งตั้งแต่ในรัชกาลพระยาโพธิสาลราช ธาตุในรูปแบบนี้จะเป็นธาตุที่เกิดจากการมาต่อเติมอาคารทรงสี่เหลี่ยมหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ แล้วเติมธาตุทรงบัวเหลี่ยมที่ส่วนยอด ธาตุแบบนี้ยอดทรงบัวเหลี่ยมจะถูกดึงให้สูงขึ้นเพื่อให้ส่วนยอดสมดุลกับเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมด้านล่าง ธาตุแบบนี้แพร่กระจายไปทั่วภูมิภาคอีสานของไทยและในเขตสปป.ลาว มีการเปลี่ยนแปลงเครื่องตกแต่งและรายละเอียดแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ทั้งในรูปของการบูรณะปราสาทซ่อมเติมให้เป็นธาตุ เช่น พระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร พระธาตุจำปาขัน จังหวัดร้อยเอ็ด รวมถึงพระธาตุอิงฮัง ในแขวงสะหวันนะเขตใน สปป.ลาว การสร้างธาตุขึ้นมาใหม่โดยใช้รูปแบบของพระธาตุพนมที่พระครูโพนเสม็ดได้บูรณะไว้ ธาตุแบบนี้ได้แพร่หลายไปทั่ว เช่น พระธาตุเรณู พระธาตุวัดมหาธาตุ พระธาตุท่าอุเทน พระธาตุจำปา ในจังหวัดนครพนม พระธาตุในวัดพระพุทธรูปบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ทั้งนี้ เพราะเป็นพระธาตุพนมมี

ความศักดิ์สิทธิ์ จึงมีการสร้างเลียนแบบและการสืบทอดความศักดิ์สิทธิ์ของรูปแบบของธาตุทรงนี้ ออกไปอย่างกว้างขวาง และนิยมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ที่น่าสนใจคือพระธาตุพนมได้ถูกถ่ายทอด มาอยู่ในรูปของเจดีย์จำลอง เพื่อบรรจุอัฐิของบุคคลทั่วไป พบได้ทั้งในวัดที่มีชุมชนชาวอีสานและชาว ลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยกันในทุกภูมิภาค

4. กลุ่มธาตุที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะไทย ธาตุในกลุ่มนี้จะสร้างขึ้นตามรูปแบบที่ได้รับจาก แม่แบบไปโดยจะมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก โดยจะปรากฏทั้งเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เจดีย์ทรง เครื่องแบบรัตนโกสินทร์ และเจดีย์ทรงกลม ธาตุในรูปแบบนี้มักปรากฏเมื่อประมาณกลางพุทธ ศตวรรษที่ 24 ไปแล้ว เนื่องมาจากอำนาจทางการเมืองของราชสำนักกรุงเทพได้กระชับเข้ามาใน ภูมิภาคอีสานของไทยมากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีธาตุอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นธาตุที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในแต่ละแห่ง ไม่ สามารถจัดให้อยู่ในกลุ่มใดๆ ได้ ธาตุแบบนี้มักไม่ค่อยคำนึงถึงแบบแผนแต่จะสร้างตามความชอบ โดยจะมีลักษณะของธาตุแต่ละแบบมาผสมกัน แต่ก็ยังคงรักษารูปแบบธาตุทรงบัวเหลี่ยมใน องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมเสมอ ธาตุแบบนี้ส่วนมากจะมีอายุหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ไปแล้ว

ธาตุล้านช้าง นอกจากจะเป็นปูชนียสถานในพุทธศาสนา เป็นที่สำหรับบรรจุอัฐิธาตุ ตลอดจนเป็นสิ่งรำลึกถึงพระพุทธรูปแล้ว ธาตุยังเป็นเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เป็นสัญลักษณ์ ที่แสดงถึงความมีตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในดินแดนต่างๆ ที่คนกลุ่มนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน รวมถึงชน เผ่าต่างๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ที่ยังคงรักษารูปแบบของธาตุแบบล้านช้าง ไว้อย่างเหนียวแน่น เป็นการสื่อถึงอัตลักษณ์ของชุมชนท่ามกลางวัฒนธรรมแวดล้อมที่แตกต่าง และ ความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตในชุมชน แต่ศิลปะในรูปแบบวัฒนธรรมที่ เรียกว่า “ศิลปะแบบล้านช้าง” ก็ยังคงอยู่และยังคงรักษาอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

การก่อสร้างเกี่ยวกับปราสาทหินศิลปะของซึ่งพบเห็นหลักหลายแห่งรอบหนองหาน กิ่ง อำเภอกู่แก้ว ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2537 ต่อมาได้มีพระราช กฤษฎีกาลงวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ยกฐานะขึ้นเป็น อำเภอกู่แก้ว ซึ่งคนในพื้นที่ได้เสนอให้ใช้ ชื่ออำเภอกู่แก้ว เนื่องจากว่าเป็นชื่อเดียวกันกับปราสาทหินกู่แก้ว วัดกู่แก้วรัตนาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญของอำเภอและของจังหวัดอุดรธานี โดยทางจังหวัด เห็นว่าเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในพื้นที่จึงได้ใช้ชื่อตามที่ประชาชนเสนอมา การออกแบบมี เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุพนมซึ่งเป็นพระธาตุสำคัญให้ที่มีมาตั้งแต่โบราณโดยมีความทับซ้อนกับ โบราณสถานแบบจามที่มีการประดับด้วยลูกมะหวดตามที่มีในปราสาทขอมและจาม (พีรัชชัย เสนา วงศ์. 2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 8 ปรากฏ์แก้ว วัดแก้วรัตนาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว

ภาพประกอบที่ 9 ลูกมะหวดที่ใช้ประดับปราสาทขอมและจาม

พหุ น ปรณ ทั โต ชี เว

ภาพประกอบที่ 10 พระธาตุพนม อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม

ภาพประกอบที่ 11 พระมหาเจดีย์มงคลพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพประกอบที่ 12 พระจักษุธาตุ

การสร้างประติมากรรม

พระพุทธรูป

พระพุทธรูปเป็นคติสัญลักษณ์ แทนองค์พระพุทธเจ้า องค์ศาสดาผู้ก่อตั้งพระศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เคารพกราบไหว้บูชา สร้างขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น แกะสลัก จากหินหรือไม้ หล่อด้วยโลหะ ปั้นด้วยดินเผา วาดภาพลงบนพื้นผ้า หรือผนังอาคาร มีขนาดต่าง ๆ กัน ตั้งแต่องค์ขนาดใหญ่ มากประดิษฐานไว้ตามวัดวาอาราม

เชษฐ ติงส์ชูชลี (2560 : 10 - 15) ประวัติการสร้างพระพุทธรูปบูชาปรากฏในหนังสือ จดหมายเหตุ ระหว่างการเดินทางไปอินเดียของ หลวงจินฟาเหียน เมื่อราว พ.ศ.950 ปรากฏในตำนานพระแก่นจันทน์ คือเมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปทรงเทศนาโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์ สวรรค์พรหมชาหนึ่งนั้น พระเจ้าประเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล มีความรำลึกถึงพระพุทธองค์ ด้วยมิได้ทรงเห็นเป็นช้านาน จึงตรัสให้นายช่างทำ พระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้แก่นจันทน์แดง ประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธองค์เคยประทับ

หลักฐานคติการสร้างพระพุทธรูปการจัดสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรกที่แคว้นคันธารราฐ ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ในสมัยของพระเจ้ากนิษณะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ พ.ศ. 663 - 705 โดยได้รับอิทธิพลจากชาวกรีกโบราณ สืบเนื่องมาจาก พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรมาซิโดเนีย ทางตอนเหนือของประเทศกรีซ แผ่ขยายอำนาจ ครอบคลุมดินแดนต่าง ๆ

ตั้งแต่ในคาบสมุทรบอลข่าน อียิปต์ ตุรกี เปอร์เซีย มาจนถึงแคว้น คันทาราของอินเดีย เมื่อราว พุทธศตวรรษที่ 3 หลังจากนั้น ชาวกรีกและชาวโรมันก็ได้เดินทางมาค้าขาย และนำวัฒนธรรมมาเผยแพร่ในดินแดนแถบนี้ รวมถึงการสร้างรูปเคารพทางพระพุทธศาสนา จนเกิดการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เป็นรุ่นแรกๆที่เรียกว่า พระพุทธรูปศิลปะสมัยคันทาราเนื่องจากคติการสร้างพระพุทธรูปในอินเดียได้รับอิทธิพลครั้งแรกมาจาก กรีก ดังนั้นพระพุทธรูป สมัยคันทารา

พระพุทธรูปศาสนาได้แพร่เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. 236 สมัยเดียวกับประเทศลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ 9 สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ไม่น้อยกว่า 7 ประเทศ ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ญวน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมของไทย เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่นพระปฐมเจดีย์ และรูปธรรมจักรกวางหมอบเป็นหลักฐานสำคัญ แต่พม่าก็สันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่เมืองสะเทิม ภาคใต้ของพม่า พระพุทธรูปศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้ นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดีย เดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับหลายครั้ง

พระพุทธรูปปางสมาธิหรือปางตรัสรู้ คติสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) สมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองวางหยาบซ้อนกันบนเพลลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย พระชงฆ์ (แข้ง) ขวาทับพระชงฆ์ซ้ายความเป็นมาของปางสมาธิหรือปางตรัสรู้

หลังจากที่พระบรมโพธิสัตว์มีชัยชนะเหนือพญามารแล้ว ทรงบำเพ็ญสมาธิต่อไป เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใสปราศจากอุปกิเลสแล้ว ในปฐมยามทรงบรรลุจตุปบาทญาณ คือสามารถหยั่งรู้การเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดมาแล้วตายไป ประสพสุขและทุกข์ตามกรรมที่ทำไว้ และในปัจจุบันยามพระองค์ทรงบรรลุอัสวกขยญาณ ทรงทำอัสวกเลสทั้งหลายให้ดับสิ้นไป จนได้บรรลุอนุตตสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลารุ่งอรุณทึบ ตรงกับวันเพ็ญเดือน 6 หรือขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (วันวิสาขบูชา) สถานที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปัจจุบันอยู่ในตำบลพุทธคยา ประเทศอินเดีย พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในประธาตุสร้างจากศิลาขาวเป็นพุทธศิลป์และสุโขทัย (ปริชา หีบทอง. 2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 13 พระพุทธศรีมิ่งมงคลสิริมิ่งแสงนิล

พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นคติสัญลักษณ์ที่แสดงถึงประวัติเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงสามารถชนะพระยามารที่ยกพลมาจัญพระองค์ และได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งแสดงสัญลักษณ์โดยวางพระหัตถ์ขวาเหนือพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงสู่พระธรณีเป็นกิริยาเรียกพระแม่ธรณีขึ้นมาเป็นพยานในพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญมา พระแม่ธรณีจึงปรากฏกายขึ้นและปีนน้ำที่ทรงรดสรงในการบำเพ็ญทานในอดีตชาติ อันนับประมาณมิได้ จนท่วมทัพของพยามารพ่ายแพ้ไป การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าถือเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ เหนือกว่าชัยชนะทั้งปวงของพระองค์ โดยนัย การบูชาพระพุทธรูปองค์นี้ จึงบูชาเพื่อชัยชนะทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางโลกคือชัยชนะเหนือศัตรู ทางธรรมคือชัยชนะเหนือกิเลสทั้งปวง พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในมณฑปเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง (ปรีชา หีบทอง. 2564 : สัมภาษณ์)

พหุ น บณุ ทิโต ชิว

ภาพประกอบที่ 14 พระพุทธรูป

คติสัญลักษณ์พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปรากฏหลักฐานการสร้างในศิลปะอินเดีย พุทธศตวรรษที่ 14-17 ในประเทศไทยนิยมสร้างในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลางจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแรกเริ่มเป็นการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย พุทธศตวรรษที่ 23 ได้เปลี่ยนจากเครื่องทรงน้อยขึ้นเป็นเครื่องทรงจำนวนมาก หรือที่เรียกกันว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องสันนิษฐานว่ามีหลายคติ เช่น พระพุทธเจ้าเคยเป็นเจ้าชายมาก่อน จึงมีศักดิ์ที่สามารถทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราชได้ หรือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเปรียบได้กับพระจักรพรรดิราชาธิราช คือเป็นพระราชาแห่งพระราชาทั้งหลาย นอกจากนี้ยังมีคติเรื่องชมพูบดีสูตร กล่าวคือพระพุทธเจ้าทรงเนรมิตพระองค์ทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิเพื่อสั่งสอนพญามหาชมพู รวมทั้งหมายถึงพระศรีอารยเมตไตรย หรือพระอนาคตพุทธเจ้า (ปรีชา หีบทอง. 2564 : สัมภาษณ์)

พระแก้วทรงเครื่องในบุษบกสร้างเลียนแบบเครื่องทรงพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากรที่ประดิษฐานอยู่ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระพุทธรูปยืนสร้างตามแบบอยุธยาและรัตนโกสินทร์แต่มีการสรรค์สร้างการประทับยืนลีลาและเพิ่มเติมประภามณฑล

ภาพประกอบที่ 15 พระแก้วทรงเครื่องในบุษบก

ภาพประกอบที่ 16 พระพุทธรูปปางประทานพร

คติสัญลักษณ์การสร้างพระพุทธรูปปางประทานพร คือ พระพุทธรูปที่มีการแสดงพระกรขวาในท่าทางยื่นไปด้านหน้าและหงายฝ่าพระหัตถ์ลง มีความหมายถึง การอวยพร ให้ความเป็นสิริมงคล ในประเทศไทยพระพุทธรูปปางประทานพรปรากฏครั้งแรกประมาณพุทธศตวรรษที่ 10-11 เช่น พระพุทธรูปประติมากรรมนูนสูง ศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ ต่อมาวัฒนธรรมทวารวดีได้รับรูปแบบ

และพัฒนาให้มีความเป็นพื้นเมืองมากขึ้น เช่น พระพุทธรูปที่จัดแสดงองค์นี้ ที่ประทับยืนหย่อนพระ
 ซานูเอียงตัวเล็กน้อย พระกรขวาวางเหยียดลงข้างพระวรกาย หงายฝ่าพระหัตถ์ออกด้านหน้า มีการ
 สรรค์สร้างการประทับยืนทรงเครื่องและเพิ่มเติมประภามณฑลปัจจุบันนิยมสร้างทั่ว(ปรีชา ทิบบทอง.
 2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 17 พระพุทธเมตตามหาบารมีศรีโลกนาถ

คติสัญลักษณ์พระพุทธรูปปางนาคปรกและพระเครื่องในลักษณะการที่เรียกว่า “ปางนาคปรก” เป็น
 ชื่อเรียกพระพุทธรูปลักษณะนั่งสมาธิ และมีพญานาคแผ่หัวเป็นพังกานขึ้นจากไหล่ไปปรกพระเศียร
 ของพระพุทธรูป แต่เดิมทำเป็นรูปพญานาคเป็นมนุษย์ มีรูปงู 7 หัว เป็นพังกานขึ้นจากไหล่ไปปรก
 พระเศียร (เศียร) ในกิริยาที่พญานาคทำท่านมัสการพระพุทธเจ้า ต่อมาภายหลังทำพญานาคเป็นรูปงู
 ขดตัวเป็นฐานตั้งพระพุทธรูปนั่งสมาธิบนตัวพญานาคและมีพังกานและหัวของพญานาค 7 เศียร ปรก
 อยู่ พระพุทธจริยาที่เสด็จประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขภายในวงขนดของพญานาคมุจลินท์นาคราชที่ขด
 แวดล้อมพระกายอยู่นี้ เป็นเหตุให้สร้างพระพุทธรูปปางนี้ขึ้นมา เรียกว่า ปางนาคปรก เรื่องพระปาง
 นาคปรกนี้ นิยมสร้างเป็นพระนั่งบนขนดตัวพญานาคเหมือนเอานาคเป็นบัลลังก์คู่สง่า งามอาจเป็นพระ
 เกียรติอำนาจของพระองค์อย่างหนึ่ง ได้ลักษณะเป็นอย่างพระเจ้าของพราหมณ์ ถ้าจะรักษาลักษณะ
 ของพระพุทธรูปตามประวัติ ก็จะเป็นไปอีกในลักษณะหนึ่งคือ พระพุทธรูปจะมีพญานาคพันรอบพระ
 วรกายด้วยขนดตัวพญานาค จนบังพระวรกายมิดชิด เพื่อป้องกันฝนและลม จะเห็นได้ก็เพียงพระเศียร
 พระศอ และพระอังสาเป็นอย่างมาก ทั้งเบื้องบนก็มีหัวพญานาคแผ่พังกานปกคลุมอีกด้วย

คติความเชื่อเรื่อง “พญานาคกับศาสนา” ปรากฏทั้งในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา สำหรับศาสนาพราหมณ์ “นาค” มีความสำคัญหลายประการ ตัวอย่างเช่น เป็นบัลลังก์ขององค์พระวิษณุในไวคุณท์ ที่เรียกว่า “วิษณุอนันตศายินปัทมะนาถะ” หรือ “นารายณ์บรรทมสินธุ์” หรือใน “ครุฑปุราณะ” เรื่องพญานาควาสูกฤษีที่พันรอบเขา มิลินทระในคราวกวนเกษียรสมุทรเพื่อทำน้ำอมฤต การเป็นเทพพาหนะของพระวรุณ หรือพระพิรุณ ซึ่งทำหน้าที่ให้ฝน การเป็นสัตว์สำคัญที่เฝ้ามหานทีสิทันดรล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ตลอดจนการกล่าวถึงนาคในปุราณะต่างๆ นอกจากเรื่องราวของ “นาค” ยังสัมพันธ์กับพงศาวดารเขมร ซึ่งกล่าวถึงนาคว่าเป็นต้นบรรพบุรุษของขอมโบราณ และมักมาปรากฏช่วยสร้างเมืองอยู่เสมอ จนเมื่อชาวขอมจะสร้างศาสนาสถานต่างๆ ก็มักจะจำลองรูปพญานาคไว้ บ้างก็ถือว่านาคเป็นตัวแทนของสะพานสายรุ้งที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ด้วย(ปรีชา หีบทอง. 2564 : สัมภาษณ์)

ส่วนพุทธศาสนา เป็นที่ทราบกันว่ามีความนิยมสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก อันเกี่ยวเนื่องกับพญานาคที่ชื่อ “มุจลินท์” ซึ่งมาแผ่พังพานปกป้องพระพุทธรองค์ และกลายเป็นพระประจำวันเสาร์ นอกเหนือไปจากเรื่องพญานาคเลื้อมไต่ในพุทธศาสนาถึงขนาดปลอมตนมาขอบวชจนเรียกว่า “บวชนาค” มาจนถึงปัจจุบันนี้นอกจากนี้ หากพิจารณาอาคารสถาปัตยกรรมจะพบเห็นเค้าเงื่อนที่พญานาคทำหน้าที่ปกป้องดูแลพระศาสนาอย่างเอาจริงเอาจัง เช่น การทำซ่อฟ้า รวยระกา ไบระกา และหางหงส์ เป็นรูปพญานาค หรือการทำคันทวยเป็นรูปนาค เรียกกันว่า “นาคทนต์” ล้อมรอบอุโบสถ วิหารไว้ การสร้าง “พระปางนาคปรก” จากเขมรก่อนเป็นเบื้องต้น ตั้งแต่สมัยอยุธยาจึงเริ่มพบพระประเภทดังกล่าว และเมื่อราชสำนักพยายามรวบรวมพุทธประวัติ มีการสร้างพระปางต่างๆ ตามเรื่องราว พระปางนาคปรกก็ได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากแสดงออกถึงอิทธิฤทธิ์แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อเมื่อมีการจัดสรรให้เกิดพระปางประจำวัน เพื่อเข้าไปทดแทนการบูชาเทพนพเคราะห์ ซึ่งได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ไปจนถึงพระราหู พระเกตุทั้งเก้าดวง ซึ่งเป็นคติพราหมณ์ “พระปางนาคปรก” ก็ได้รับการจัดสรรให้เป็นปางประจำวันเสาร์ แทนดาวพระเสาร์แต่นั้นมา ตลอดจนพระเครื่องที่นิยมสร้างประจำวันตั้งแต่รัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ล้วนแล้วแต่มีการจัดสร้างเป็นพระปางนาคปรกทรงเครื่องแบบรัตนโกสินทร์ (ประยูร สุมมาตย์. 2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 18 พระพุทธรูปปางห้ามพระญาติแย่งน้ำในสมุทร

คติสัญลักษณ์พระพุทธรูปปางห้ามพระญาติแย่งน้ำในสมุทร หรือพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร มีพุทธลักษณะพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองข้างยกขึ้นเสมอพระอุระ ตั้งฝ่าพระหัตถ์ยื่นออกไปข้างหน้าเป็นกิริยาห้ามเป็นแบบพระทรงเครื่องก็มีพระพุทธรูปที่ทรงแสดงตอนนี้เป็นมงคลแสดงอานุภาพของพระธรรมที่พระองค์ทรงแสดง พุทธศาสนิกชนผู้หนักในธรรม เล็งเห็นเป็นคุณอัศจรรย์ยิ่งแห่งอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ จึงได้สร้างพระพุทธรูปปางนี้ขึ้นเรียกว่า ปางห้ามสมุทร บ้างเรียกว่า ปางห้ามญาติ บ้าง ดังนั้นปางห้ามสมุทรและปางห้ามญาติจึงเป็นปางเดียวกันอย่างไรก็ตามมีบางท่านกล่าวค้านว่า ปางห้ามญาติยกมือเดียว ปางห้ามสมุทรยก 2 และแล้วก็ถูกบางท่านกล่าวค้านว่าไม่ถูก ปางห้ามสมุทรยกมือเดียว ปางห้ามญาติยก 2 มือ คือ ห้ามทั้งสองฝ่ายต้องยก 2 มือ ถ้ายกมือเดียวก็ห้ามฝ่ายเดียว ไม่เป็นธรรม ฝ่ายที่ไม่ถูกห้ามก็จะได้ใจ แต่ฝ่ายถูกห้ามจะเสียใจ จะไม่เชื่อถือแล้วสงครามก็จะไม่สงบตามเหตุผลเรื่องหลังนี้แยกคายดีกว่า ถ้าเรียกพระพุทธรูปปางนี้รวมกันเป็นชื่อเดียวว่า “ปางห้ามพระญาติแย่งน้ำในสมุทร” เรื่องก็น่าจะยุติ ด้วยสมเหตุสมผล ควรแก่การเชื่อถือตามนัยนี้เรื่องพระพุทธรูปปางห้ามพระญาติ เป็นพระพุทธรูปยืนยกพระหัตถ์ 2 ข้างนี้ เข้าใจว่า มีนักปราชญ์สันนิษฐานว่าเป็นความจริงมาแล้ว แม้แต่พระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถในเรื่องนี้ ก็ทรงเลื่อมใสในพระพุทธรูปปางนี้ และทรงสร้างขึ้นไว้ด้วยพระราชศรัทธาก็มี ทั้งดูเหมือนมีพระราชประสงค์จะทรงให้เป็นคุณประโยชน์ดังเรื่องราวของพระพุทธรูปปางนี้ด้วย (ประยูร สุขุมมัตย์. 2564 : สัมภาษณ์)

เมื่อพระบรมศาสดาทรงโปรดพระยสะแล้ว ต่อมาก็แสดงธรรม โปรดวิมล สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ เสฏฐิบุตร รวม 4 คน กับมาณพอีก 50 คน ซึ่งล้วนเป็นเพื่อนของพระยสะ ให้สำเร็จแล้ว ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา รวมเป็นอรียะสงฆ์สาวก 60 องค์ด้วยกัน เมื่อพระบรมศาสดาทรงเห็นว่า บัดนี้ควรจะประกาศศาสนาได้แล้ว จึงตรัสเรียกพระสาวก ทั้ง 60 องค์มาแล้ว ทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของทิพย์ และของมนุษย์ แม้พวกเธอทั้งหลาย ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งหลายเช่นกัน พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อ ประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์แก่ชุมชน เพื่อประโยชน์สุขแก่เทวดาและ มนุษย์...” ครั้นทรงส่งพระสาวก 60 องค์ไปประกาศพระศาสนาแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลา เสนานิคม ครั้งถึงไร่ฝ้าย ทรงพบภทรวัดคึกุมาร 30 คน ได้ทรงแสดงธรรมโปรดกุมารทั้ง 30 คนนั้น ให้ บรรลุธรรมเบื้องต้นแล้ว ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้เป็นภิกษุในพระศาสนาแล้ว ทรงส่งให้ออกไป ประกาศพระศาสนาทั้ง 30 องค์ เช่นเดียวกับพระสาวกทั้ง 60 นั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จต่อไปยังตำบล อุรุเวลา เสนานิคม เสด็จเข้าไปประทับอยู่ในสำนักของอุรุเวลา กัสสป หัวหน้าชฎิล 500 ผู้เป็นที่เคารพ นับถือของมหาชนในนครรัฐเป็นอันมาก

ต่อมาก็ทรงทำปาฏิหาริย์น่านับการ เริ่มตั้งแต่ทรมานพญานาคในโรงไฟอันเป็นที่นับถือของ ชฎิลเหล่านั้นให้มีฤทธิ์แล้ว ประทับอยู่ที่โรงไฟนั้นโดยผาสุกวิหาร ให้ชฎิลทั้งหลายมีความเคารพนับถือ ในอานาภาพของพระองค์แล้ว ทรงทำปาฏิหาริย์อื่นๆ อีก ในครั้งสุดท้ายทรงทำปาฏิหาริย์ห้ามน้ำ ซึ่ง ไหลบ่ามาจากทิศต่างๆ ท่วมสำนักท่านอุรุเวลา กัสสปมิให้น้ำเข้ามาในที่พระองค์ประทับ พระองค์เสด็จ จงกรมภายในวงล้อมของน้ำที่ท่วมท้นเป็นกำแพงรอบด้าน ครั้นนั้นชฎิลทั้งหลายพากันพายเรือมาดู ต่างเห็นเป็นอัศจรรย์ในที่สุดก็ล้นพยศทั้งหมดยอมเป็นศิษย์ตั้งอยู่ในพระโอวาท ถึงกับลอบยบบริหารของ ชฎิลลงทิ้งเสียในแม่น้ำแล้ว ขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธจริยาที่ทรงทำครั้งนี้ เป็นเหตุให้สร้างพระพุทธรูปปางนี้ เรียกว่า พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรตำนานแห่ง ปางห้ามพระญาติ แยกน้ำในสมุทร ในพระนครกบิลพัสดุ์ อันเป็นแคว้นแคว้นที่ประทับอยู่ของเจ้าศากยะ ซึ่งพระญาติข้าง ฝ่ายพระพุทธบิดา กับพระนครเทวทหะ อันเป็นแคว้นแคว้นที่ประทับอยู่ของเจ้าโกลิยะ ซึ่งเป็นพระญาติ ข้างฝ่ายพระพุทธมารดา ทั้งสองพระนครนี้ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำโรหิณี ชาวนาของเมืองทั้งสองนี้อาศัยน้ำใน แม่น้ำโรหิณีทำนาร่วมกันมาโดยปกติสุข สมัยหนึ่งฝนน้อย น้ำในแม่น้ำก็น้อยชาวนาทั้งหมดต้องกัน ทำนบตน้ำในแม่น้ำนี้ขึ้นทำนา แม้ตั้งนั้นแล้วน้ำก็หาเพียงพอไม่ เป็นเหตุให้มีการแย่งน้ำทำนากันขึ้น ขึ้นแรกก็เป็นการวิวาทกันเฉพาะเพียงบุคคลต่อบุคคล แต่เมื่อไม่มีการระงับด้วยสันติวิธี การวิวาทก็ ลุกกลามมากขึ้น จนถึงคุ้มสมัครพรรคพวกเข้าประหารกัน และดำ่ว่ากระทบถึงชาติโคตร และลามปาม ไปถึงราชวงศ์ในที่สุด กษัตริย์ผู้เป็นพระญาติของพระพุทธเจ้าทั้งสองพระนคร ก็กรีธาทัพออกประชิด กันยังแม่น้ำโรหิณี เพื่อสัมประหารกัน โดยหลงเชื่อคำเพ็ดทูลของอำมาตย์ที่กำลังเคียดแค้นกัน มิทันได้

ทรงวินิจฉัยให้ถ่องแท่ว่า เมื่อเรื่องเล็กน้อยเช่นนั้นเกิดขึ้นแล้วควรจะทรงระงับเสียด้วยสันติวิธี อันชอบด้วยพระราชโบายที่รักษาสันติสุขของประเทศ(ประยูร สุขุมมัตย์. 2564 : สัมภาษณ์)

พระบรมศาสดาทรงทราบ ก็ทรงพระมหากรุณาเสด็จไปห้ามสงครามแย่งน้ำระหว่างพระญาติทั้งสอง โดยทรงแสดงโทษคือความพินาศย่อยยับของชีวิตมนุษย์ โดยไม่พอที่จะต้องพากันล้มตายทำลายเกียรติของกษัตริย์เพราะเหตุแย่งน้ำเข้านาเล็กน้อย ครั้นพระญาติทั้งสองฝ่ายทำความเข้าใจคืนดีกันแล้วก็เสด็จพระพุทธดำเนินกลับ พระพุทธจริยาที่ทรงทำครั้งนี้ ได้เป็นที่เลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนที่นิยมในอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าถือเป็นมงคลอันสูงเป็นคุณอัศจรรย์ยิ่งเป็นเหตุให้สร้างพระพุทธรูปปางนี้ เรียกว่า “ปางห้ามญาติ”

ภาพประกอบที่ 19 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

คติสัญลักษณ์พระพุทธรูปปางลีลา เป็นพระพุทธรูปมีลักษณะกำลังก้าวพระบาท (ก้าวเดิน) พุทธลักษณะทรงยกพระบาทขวาจะก้าว ห้อยพระหัตถ์ขวาท่าไกว พระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระป้องไปเบื้องหน้าเป็นกิริยาเดิน ตามตำนานเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พร้อมด้วยเหล่าเทวดาและพรหมที่ตามมาส่งเสด็จนั้น ขบวนตามเสด็จมาหยุด ณ ประตูสังกัสสนคร เมืองที่พระสารีบุตรจำพรรษาอยู่ พระพุทธองค์ทรงมีพุทธลีลาและพระสิริงดงามยิ่ง ครองบำรัศมีของเหล่าเทวดาและพรหมทั้งหลาย เป็นภาพที่งดงามเหนือคำบรรยาย เป็นที่ชื่นชมโสมนัสแก่พุทธบริษัทที่เฝ้ารับเสด็จ พระพุทธรูปปางลีลาศิลปะสุโขทัยถึงงดงาม แต่ด้วยการสร้างพระพุทธรูปปางนี้ค่อนข้างยาก กล่าวคือ การสร้างพระพุทธรูปให้มีลักษณะดังพระพุทธเจ้าที่ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ และอยู่ในอิริยาบถ

ของการก้าวเดิน ทำให้โครงสร้างขององค์พระพุทธรูปมีความมั่นคงแข็งแรงไม่ล้มถ่วงก่อนข้างยาก
 เนื่อง จากจุดถ่ายน้ำหนักขององค์พระพุทธรูปต้องสมดุลกัน

จากหนังสือ ตำนานพระพุทธรูปปางต่างๆ ของท่านพระพิมลธรรม ราชบัณฑิต ขอบ อนุจาริมหาเถร
 ได้บรรยายตำนานพระพุทธรูปปางลีลาไว้ดังนี้ ความจริง การยกพระบาทเยื้องย่างเสด็จพระดำเนิน
 ซึ่งนิยมเรียกว่าการลีลาของพระพุทธเจ้านั้น โดยปกติก็ทรงปฏิบัติอยู่เป็นประจำทุกเมื่อเชื่อกันว่า ไม่
 น่าจะมีความสำคัญอะไร ถึงกับเป็นเหตุให้สร้างพระพุทธรูปปางนี้ขึ้นเลย แต่บังเอิญคราวเสด็จพระ
 พุทธดำเนินลงจากดาวดึงส์เทวโลก ท่ามกลางเทวดาและพรหมห้อมล้อมครั้งนั้น ว่ากันว่างามนัยงาม
 หนา ถึงกับพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรก็ยังไม่ วายจะชื่นชมปรากฏว่าท่านได้กล่าวคาถาสรรเสริญการ
 เสด็จพระพุทธดำเนินครั้งนั้น ถวายพระบรมศาสดาด้วยความเบิกบานใจว่า น เม ทิฏฐิโฐ อีโต ปุพฺเพ น
 สุโต อุท กสสจฺจิ เอวํ วคฺคฺคฺโท สตถา ตฺสิตา คณฺเฒา คโต ความว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงพระสิริโสภาค
 อลังการปานนี้ ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่เคยเห็นเลย ไม่เคยได้ยินแม้แต่ถ้อยคำ ใครๆ บอกเล่า พระบรม
 ศาสดามีพระสุรเสียงอันไพเราะอย่างนี้เสด็จจากดุสิต มาสู่แผ่นดิน พระพุทธรูปปางลีลานิยมสร้างมา
 จนถึงปัจจุบัน(ประยูร สุขุมมัตย์. 2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 20 พระพุทธรูปปางลีลา

คติการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะพม่า พระพุทธรูปที่ให้ความสำคัญกับพุทธ
 ลักษณะและการเลือกสรรวัสดุที่นำมาสร้างพระพุทธรูป เช่น พระพุทธรูปที่สร้างด้วย ไม้ หิน หยก
 ทองแดงหรือทองเหลือง งาช้าง ทองคำ แก้วมณี ลงรักปิดทอง

ภาพประกอบที่ 21 พระโสภิตะพุทธเจ้า พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

คติสัญลักษณ์สร้างรอยพระพุทธรูป

รอยพระพุทธรูปความเชื่อและการนับถือบูชารอยเท้า หรือรูปฝ่าเท้าของมนุษย์ผู้มีความความศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งของเทพเจ้านั้น มีมาในประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณ ปรากฏอยู่ในทั้งศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชน และศาสนาพุทธ โดยศาสนิกชนในแต่ละศาสนานั้น ต่างก็อ้างว่ารูปรอยต่างที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาตินั้น เป็นรอยพระบาทของเทพเจ้า สำหรับในพุทธศาสนาหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเก่าแก่ที่สุด ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูป คือ ปุณโณวาทสูตร (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 6 มัชฌิมนิกาย อุपरินิคาสา) โดยกล่าวถึงสถานที่ ที่พระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ 2 แห่ง คือ ฝั่งแม่น้ำนัมมทา และบนภูเขาสิขังพันธุคีรี ส่วนหลักฐานที่เป็นรอยและรูปพระพุทธรูปเริ่มพบในศิลปะอินเดียมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 3 (พ.ศ. 201 - 300) หลังจากนั้น จึงได้ปรากฏแพร่หลายทั่วไปในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ปัจจุบัน ผดุงสันต์ (2564 : สัมภาษณ์) รอยพระพุทธรูปแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. อุเทสิกเจดีย์ คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า หรือเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ โดยมากมักทำเป็นพระพุทธรูปบาทู ซึ่งเป็นการประดิษฐ์มาตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป สืบเนื่องจากความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือว่า พระพุทธเจ้านั้น ไม่มีผู้ใดหรือสิ่งใดจะมาเสมอเหมือนได้ ดังภาษาบาลีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “อปปฎิม” แปลว่า “ไม่มีภาพ ที่เทียบเท่า” ตราบจนในสมัยต่อมาจึงเริ่มมีการสร้างรูปสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อเป็นที่ระลึกถึง หรือเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธองค์ เช่น ธรรมจักร ต้นโพธิ์ บัลลังก์ รวมทั้งรูปและ รอยพระพุทธรูป ที่เป็นรอยคู่ นั้นเองรูปพระพุทธรูปที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกในศิลปะอินเดียบราหฺม เป็นภาพสลักนูนขนาดเล็ก ประกอบอยู่ในภาพสลักเล่าเรื่องที่บริเวณเสาอุกรที่ตั้ง และส่วนประกอบของรั้วที่ล้อมรอบสถูปที่ ภาารหุต และสถูปที่สาญจี โดยเป็นเครื่องแสดงแทนพระพุทธองค์ ลักษณะของฝ่าเท้ามีรูปรธรรมจักร ปรากฏอยู่ตรงกลาง

2. บริโภคเจดีย์ หมายถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ หรือวัดที่พระพุทธเจ้าเคยใช้สอย หรือสัมผัสเป็นรอยที่คล้ายรอยเท้าที่ปรากฏตามที่ต่างๆ โดยมักเป็นรอยเดี่ยว เชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปบาทที่พระพุทธองค์เคยเหยียบประทับไว้เมื่อคราวไปยังสถานที่นั้นๆ

3. บริโภคเจดีย์โดยสมมติ คือรอยพระพุทธรูปบาทจำลองที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยวัสดุต่างๆ โดยถือว่าการจำลองมาจาก “รอยพระพุทธรูปบาทอันแท้จริง” ที่พระพุทธองค์ประทับประทานไว้ตามสถานที่ต่างๆ โดยถือว่ามีอนุภาพเสมือนรอยพระบาทอันแท้จริง สามารถบังเกิดความเป็นสิริมงคลให้ปรากฏในสถานที่นั้นๆ ดุจดั่งพระพุทธองค์ได้เสด็จมาโปรดเวไนยสัตว์ เกิดอำนาจพุทธคุณปกปักรักษาให้เป็นนิรันดร์ รอยพระพุทธรูปบาทจำลองที่พบในปัจจุบัน นั้น มีทั้งที่เป็นแบบรอยเดี่ยว รอยคู่ และรอยพระบาทจำนวน 4 รอยเหยียบซ้ำทับกัน ในจารึกของพระมหาธรรมราชาลิไทได้กล่าวถึง การที่พระองค์ได้โปรดให้จำลองรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมนภูฏที่ศรีลังกามาประดิษฐานไว้บนภูเขา 4 แห่งในแคว้นสุโขทัย ที่เมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย บางพานและพระบาง

รอยพระพุทธรูปบาทนิยมสร้างในอินเดียมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะในสมัยแรกยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป จะมีการสร้างสัญลักษณ์อย่างอื่น เช่น รอยพระบาท รอยพระหัตถ์แทน สำหรับดินแดนไทยและภาคอีสานมีการสร้างไว้ทั้งบนผิวดินของแผ่นดิน การหล่อด้วยโลหะมีการสร้างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 22 รอยพระพุทธรบาท

ภาพประกอบที่ 23 รอยพระหัตถ์

พหุ น บณุ ที เต ชีเว

ภาพประกอบที่ 24 รอยพระพุทบาท

สัตว์ในเทพนิยาย

คติสัญลักษณ์นาค หรือ พญานาค งูใหญ่มีหงอน แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวิาสนา และนาคยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสายรุ้งสู่จักรวาล นาคเป็นเทพเจ้าแห่งท้องน้ำบางแห่งก็ว่าเป็นเทพเจ้าแห่งฟ้า ตำนานความเชื่อเรื่องพญานาคมีความเก่าแก่มาก ชาวอินเดียได้จึงนับถือสูง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีตำนานเรื่องพญานาคอย่างแพร่หลาย ชาวบ้านในภูมิภาคนี้มักเชื่อกันว่าพญานาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำโขง หรือเมืองบาดาล ลักษณะของพญานาคตามความเชื่อในแต่ละภูมิภาคจะแตกต่างกันไป แต่พื้นฐานคือพญานาคนั้นมีลักษณะตัวเป็นงูตัวใหญ่มีหงอนสีทองและตาสีแดง เกือบเหมือนปลาหลายสีแตกต่างกันไปตามบาร์มี บ้างก็มีสีเขียว บ้างก็มีสีดำ หรือบ้างก็มี 7 สี และที่สำคัญคือนาคตระกูลธรรมดาจะมีเศียรเดียว แต่ตระกูลที่สูงขึ้นไปนั้นจะมีสามเศียร ห้าเศียร เจ็ดเศียรและเก้าเศียร นาคจำพวกนี้จะสืบเชื้อสายมาจาก พญาเศษนาคราช(อนันตนาคราช) ผู้เป็นบัลลังก์ของพระวิษณุวรายนัมปรมนาท ณ พญานาค อาศัยอยู่ใต้ดิน หรือบาดาล คนโบราณเชื่อว่าเมื่อบนสวรรค์มีเทพอาศัยอยู่ลึกลงไปใต้พื้นโลก ก็น่าจะมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง กล่าวว่า ที่ที่นาคอยู่นั้นลึกลงไปใต้ดิน 1 โยชน์ หรือ 16 กิโลเมตร ปรัชญา ผดุงสันต์ (2564 : สัมภาษณ์)

พญานาคกับตำนานในพระพุทธศาสนา ตามตำนาน พญานาค มีอยู่ก่อนสมัยพระพุทธเจ้าแล้ว ดังเช่น หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมพิเศษแล้ว ได้เสด็จไปตามเมืองต่างๆ เพื่อแสดงธรรมเทศนา มีครั้งหนึ่งได้เสด็จออกจากกรมไม้ธูปาลนิโครธ ไปยังร่มไม้จิกชื่อ "มุลินท์" ทรงนั่งเสวย

วิมุตติสุข อยู่ 7 วัน คราวเดียวกันนั้นมีฝนตกพรำๆ ประกอบไปด้วยลมหนาวตลอด 7 วัน ได้มีพญานาคชื่อ "มุกลินท์" เข้ามาวงด้วยขด 7 รอบพร้อมกับแผ่พังพานปกพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะป้องกันฝนตกและลมมิให้ถูกพระวรกาย หลังจากฝนหายแล้ว คลายขนดออก แปลงเพศเป็นมาณพมา ยืนเฝ้าที่เบื้องพระพักตร์ ด้วยความศรัทธาอย่างแรงกล้าความเชื่อดังกล่าวทำให้ชาวพุทธสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก แต่มักจะสร้างแบบพระนั่งบนตัวพญานาค ซึ่งดูเหมือนว่าเอาพญานาคเป็นบัลลังก์ เพื่อให้เกิดความสง่างาม และทำให้คิดว่า พญานาค คือผู้คุ้มครองพระศาสดา

ชาวไทยกับคติสัญลักษณ์เกี่ยวกับนาคพบมากในงาน จิตรกรรม ประติมากรรม และ ทัศนกรรม นาคเป็นส่วนประกอบที่สำคัญทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะตามอาคารวัดต่างๆ หลังคาอาคารที่สร้างขึ้นสำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถานบันศาสนสถาน ตามคตินิยมที่ว่า นาคยิ่งใหญ่คู่ควรกับสถาบันอันสูงส่ง เช่น นาคสะดุ้ง ที่ทอดลำตัวยาวตามบันได นาคลำยอง ที่ทำเป็นบ้านลมหลังคาโบสถ์ ที่ต่อเชื่อมกับนาคสะดุ้ง นาคเปื้อน นาคจำลอง และนาคทันต์ คันหวยรูปพญานาค

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นาคล้วนมีส่วนร่วมในตำนานอย่างชัดเจน เช่น ผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงเชื่อว่า แม่น้ำโขงรวมถึงบั้งไฟพญานาค โดยมีตำนานว่าในวันออกพรรษาหรือเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พญานาคแห่งแม่น้ำโขงต่างขึ้นชมยินดี จึงจุดบั้งไฟถวายการเสด็จกลับของพระพุทธเจ้าจนกลายเป็นประเพณีทุกปี

คติสัญลักษณ์หงส์เป็นสัตว์ในจินตนาการของกวี เป็นนกใหญ่ รูปร่าง เสียงไพเราะ มีลีลาการเดินงามสง่า ตามคติพราหมณ์ หงส์เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าสามองค์ ได้แก่ พระวรุณ พระพรหม และพระสุรัสวดี ในวรรณคดีสันสกฤต ได้กล่าวถึงความสามารถของหงส์ ที่บินได้ไกลและเร็วมาก เสมอกับครุฑ หงส์ เป็น นกเทพตระกูลชั้นสูง เป็นจ้าวแห่งวิหค มีความสง่างาม รูปร่างสวยงาม เสียงร้องไพเราะ เป็นพาหนะของพระพรหม และเป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ หงส์ คือ การเริ่มต้นใหม่ที่ดี ความโชคดี มีความสุข อายุยืน

พหุ น บณุ ทิโต ชิว

ภาพประกอบที่ 25 ทยานาคทางเข้าชุมพระประตู่

คติสัญลักษณ์ครุฑ เทพปกรณัมของครุฑในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เล่าว่าครุฑเป็นบุตรของ พระกัศยปมุนีเทพบิดร และนางวินตา พระกัศยปมุนีองค์นี้เป็นฤาษีที่มีฤทธิ์เดชมากองค์หนึ่ง และเป็น ผู้ให้กำเนิดเทพอีกหลายองค์ในศาสนาพราหมณ์ พระองค์มีชายาหลายองค์ แต่องค์ที่เกี่ยวข้องกับครุฑ นั้น นอกจากนางวินตาแล้ว ยังมีอีกองค์หนึ่งคือ นางกัทธู ซึ่งเป็นพี่น้องกับนางวินตาและเป็นมารดา ของนาคทั้งปวง ทั้งสองนางได้ขอพรให้กำเนิดบุตรจากพระกัศยป โดยนางกัทธูได้ขอพรว่าขอให้มีบุตร จำนวนมาก ซึ่งต่อมาก็ได้ให้กำเนิดนาคหนึ่งพันตัว อาศัยอยู่ในแดนบาดาล ส่วนนางวินตาขอบุตรเพียง สององค์และขอให้ลูกมีอำนาจวาสนา เมื่อนางคลอดบุตรปรากฏว่าออกมาเป็นไข่สองฟอง นางรออยู่ เป็นเวลา 500 ปี ไข่ก็ยังไม่ฟักจึงทุบไข่ออกมาฟองหนึ่ง ปรากฏว่าเป็นเทพบุตรที่มีกายแค่ครึ่งท่อนบน ชื่อ อรุณ อรุณเทพบุตรโอรสมารดาของตนที่ทำให้ตนออกจากไข่ก่อนกำหนด จึงสาปให้มารดาของตน เป็นทาสนางกัทธู และให้บุตรคนที่สองของนางเป็นผู้ช่วยนางให้พ้นจากความเป็นทาส จากนั้นจึงขึ้นไป เป็นสารภีให้กับพระอาทิตย์หรือสุริยเทพ นางวินตาจึงไม่กล้าทุบไข่ฟองที่สองออกมาดู นางรอต่อไปอีก 1000 ปี รอให้ถึงกำหนดที่บุตรคนที่สองซึ่งก็คือพญาครุฑออกมาจากไข่เอง ประชญา ผดุงสันต์ (2564 : สัมภาษณ์)

นางกัทธูและนางวินตาได้พนันกันถึงสี่ของม้าอุไศศรพที่เกิดคราวกวนเกษียรสมุทรและเป็น สมบัติของพระอินทร์ โดยพนันว่าใครแพ้ต้องเป็นทาสอีกฝ่ายห้าร้อยปี นางวินตาทายว่าม้าสีขาวส่วน นางกัทธูทายว่าสีดำ ความจริงม้าเป็นสีขาวดังที่นางวินตาทาย แต่นางกัทธูใช้อุบายให้นาคลูกของตน

แปลงเป็นขนสีดำไปแซมอยู่เต็มตัวม้า (บางตำนานว่าให้นาคพันพิษใส่มาจนเป็นสีดำ) นางวินตาไม่ทราบในอุบายเลยยอมแพ้ ต้องเป็นทาสของนางกัทรุถึงห้าร้อยปี

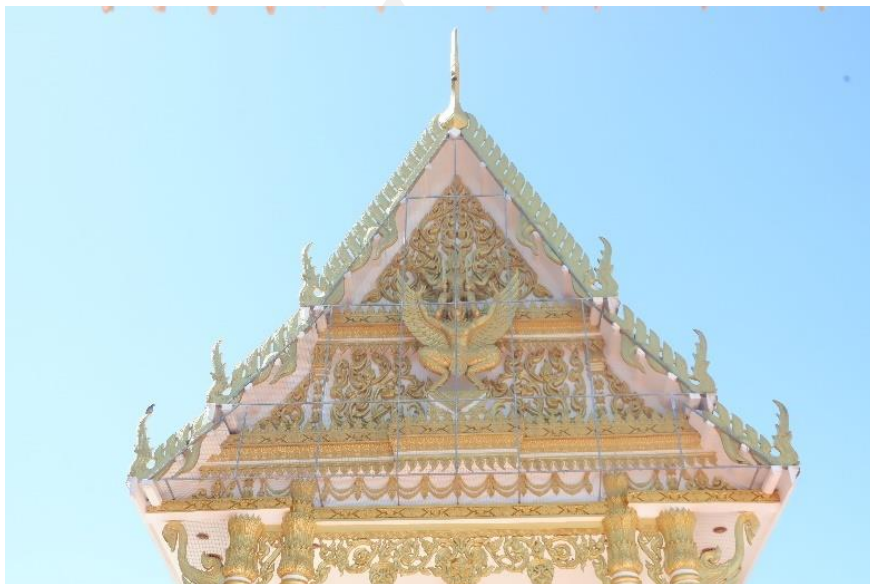
ภายหลังเมื่อครุฑได้ทราบสาเหตุที่มารดาต้องตกเป็นทาสและได้ทราบเงื่อนไขจากพวกนาคว่าต้องไปเอาน้ำอมฤตให้นาคเสียก่อนจึงจะให้นางวินตาเป็นไท ครุฑจึงบินไปสวรรค์ไปเอาน้ำอมฤตซึ่งอยู่กับพระจันทร์ แล้วคว่ำพระจันทร์มาซ่อนไว้ใต้ปีก แต่ถูกพระอินทร์และทวยเทพติดตามมา และเกิดต่อสู้กันขึ้น ฝ่ายเทวดานั้นไม่อาจเอาชนะได้ โดยเมื่อพระอินทร์ใช้วชิระโจมตีครุฑนั้น ครุฑไม่ได้รับบาดเจ็บแม้แต่น้อย แต่ครุฑก็จำได้ว่าวชิระเป็นอาวุธที่พระอิศวรประทานให้แก่พระอินทร์ จึงสลัดขนของตนให้หล่นลงไปเส้นหนึ่งเพื่อแสดงความเคารพต่อวชิระและรักษาเกียรติของพระอินทร์ผู้เป็นหัวหน้าของเหล่าเทพ ด้านพระวิษณุหรือพระนารายณ์ก็ได้ออกมาขวางครุฑไว้และสู้รบพญาครุฑด้วยเช่นกัน แต่ต่างฝ่ายต่างไม่อาจเอาชนะกันได้ ทั้งสองจึงทำความตกลงยุติศึกต่อกัน โดยพระวิษณุให้พระแก่ครุฑว่าจะให้ครุฑเป็นอมตะและให้อยู่ตำแหน่งสูงกว่าพระองค์ ส่วนครุฑก็ถวายสัญญาว่าจะเป็นพาหนะของพระวิษณุ และเป็นธงครุฑพ่าห์สำหรับปักอยู่บนรถศึกของพระวิษณุอันเป็นที่สูงกว่า

ครุฑได้หม้อน้ำอมฤตนั้น พระอินทร์ได้ตามมาขอคืน ครุฑก็บอกว่าตนต้องรักษาสัตย์ที่จะนำไปให้นาคเพื่อไถ่มารดาให้พ้นจากการเป็นทาส และให้พระอินทร์ตามไปเอาคืนเอง ครุฑจึงเอาน้ำอมฤตไปให้นาคโดยวางไว้บนหญ้าคา (และว่าได้นำน้ำอมฤตหยดบนหญ้าคา 2-3 หยด ด้วยเหตุนี้หญ้าคาจึงถือเป็นสิ่งมงคลในทางศาสนาพราหมณ์) ส่วนนาคเมื่อเห็นน้ำอมฤตก็ยินดี จึงยอมปล่อยนางวินตาแม่ครุฑให้เป็นอิสระ ขณะพากันไปสร่งน้ำชำระกายเพื่อจะมากินน้ำอมฤตนั้นเอง พระอินทร์ก็นำหม้อน้ำอมฤตกลับไป ทำให้นาคไม่ได้กิน พวกนาคจึงเสียที่ใบหญ้าคาด้วยเชื่อว่าอาจมีหยดน้ำอมฤตหลงเหลืออยู่ ทำให้ใบหญ้าคาบาดกลางลิ้นเป็นทางยาว (เรื่องนี้กลายเป็นที่มาว่าทำไมงูจึงมีลิ้นเป็นสองแฉกสืบมาจนทุกวันนี้) แต่นั้นครุฑกับนาคจึงเป็นศัตรูกันมาโดยตลอด และครุฑนั้นก็จับนาคกินเป็นอาหารเสมอ

ครุฑ ตามวรรณคดีพุทธศาสนากล่าวว่าครุฑมีขนาดใหญ่มาก วัดจากปีกข้างหนึ่งไปยังอีกข้างหนึ่งได้ 150 โยชน์ เวลากระพือปีกสามารถทำให้เกิดพายุใหญ่ เกิดมีตมและทำลายบ้านเมืองให้หมดสิ้นไปได้ ที่อยู่ของครุฑเรียกว่า สุบรรณพิภพเป็นวิมานอยู่บนต้นสิมพลีหรือต้นจิว อยู่เชิงเขาพระสุเมรุ

คติสัญลักษณ์ครุฑซึ่งเป็นพาหนะ เป็นรูปครุฑกางปีก และใช้เป็นสัญลักษณ์สำคัญเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของไทยก็มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ด้วยว่าไทยเราได้รับลัทธิเทวราชของอินเดียที่ถือว่าพระมหากษัตริย์คืออวตารของพระนารายณ์ ดังนั้น ครุฑซึ่งเป็นผู้มีฤทธิ์มากและเป็นพาหนะของพระนารายณ์ จึงเป็นสัญลักษณ์แทนพระมหากษัตริย์ ดังที่ปรากฏอยู่ในดวงตราหรือพระราชลัญจกรประจำพระองค์ ประจำแผ่นดิน ประจำราชวงศ์ และประจำรัชกาล ใช้ตราครุฑเป็นพระราชลัญจกรสำหรับประทับหนังสือราชการแผ่นดินที่เป็นพระบรมราชโองการ และใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประทับหนังสือราชการแผ่นดินมาแต่โบราณกาล ต่อมาจึงได้มีการใช้ ตราครุฑ เป็นหัวกระดาษ

ของหนังสือของราชการทั่วไปด้วย เพื่อให้ทราบว่างานนั้นเป็นราชการ ส่วนรูปครุฑที่เป็นธงแทนองค์พระมหากษัตริย์นอกจากนี้ยังนำมาตกแต่งประดับในงานศิลปะอันเนื่องด้วยศาสนาที่พบได้ทั่วไป

ภาพประกอบที่ 26 หน้าบันพระอุโบสถ

คติสัญลักษณ์กินรี (ตัวเมีย) และ กินนร (ตัวผู้) เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ ร่างกายอ่อนบนเป็นมนุษย์ ท่อนล่างเป็นนก มีปีกบินได้ ตามตำนานเล่าว่าอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เชิงเขาไกรลาศ นับเป็นสัตว์ที่มีปรากฏในงานศิลปะของไทยมาก ส่วนในวรรณคดีไทยก็มีการอ้างถึงกินรีด้วยเช่นกัน กินรีมีต้นกำเนิดที่แท้จริงเป็นมาอย่างไรนั้นยังไม่พบตำราไหนกล่าวไว้ชัดเจน แต่ในทิวะประวัติของพระพุทธรูปกล่าวว่า เมื่อท้าวอิศราขประพาสป่าแล้วหลงเข้าไปในเขตหวงห้ามของพระศิวะนั้น ท้าวอิศราข และบริวารถูกสาปให้แปลงเพศเป็นหญิงทั้งหมด ต่อมานางอิลลา คือ ท้าวอิศราขถูกสาป และบริวารที่มาเล่นน้ำอยู่ใกล้อาศรมของพระพุทธรูป เมื่อพระพุทธรูปเห็นนางเข้าก็ชอบ รับนางเป็นชายา และเสกให้บริวารของนางกลายเป็น กินรี โดยบอกว่าจะให้ผลอาหารให้กิน และจะหากิมบุรุษให้

คนธรรมดาที่กับกินนรเป็นเชื้อสายเดียวกัน ส่วนในภัสตราตชาดก กล่าวว่า กินนรมีอายุ 1,000 ปี และธรรมดาที่กินนรนั้นย่อมกล้าน้ำเป็นที่สุด ซึ่งน่าจะขัดแย้งกับอุปนิสัยกินนรในเรื่องพระสุธน เพราะนางมโนห์ราชอบไปเล่นน้ำที่สระกลางป่าหิมพานต์ จึงถูกพรานบุญดักจับตัวได้ ในภัสตราตชาดก ยังได้แบ่งพวกกินนรออกเป็น 7 ประเภท คือ 1) เทวกินนร เป็นพวกเทพกินนร ครึ่งเทวดาครึ่งนก เป็นประเภทที่คนไทยคุ้นเคย

2) จันทกินนร จากนิทานชาดก เรื่องจันทกินรี มีรูปร่างเป็นคน แต่มีปีก 3) ทุมกินนร น่าจะเป็นพวกอาศัยอยู่ตามสมุทรมุมไม้ 4) ทัดทมาณกินนร ชนิดนี้น่าจะมีอะไรคล้ายๆ นกทัณติมา ซึ่งเป็นนก

ปากยาวดูจไม่เท่าอยู่บนใบบัว 5) โคนตกินนรา 6) สกุนกินนรา มีร่างท่อนบนเป็นคนท่อนล่างเป็นนก
7) กัณณปาวรุณกินนรา กินรีฤคนนำมาสร้างในงานพุทธศิลป์ทั้งภาพวาดและประติมากรรม

ภาพประกอบที่ 27 โคมไฟกินรี

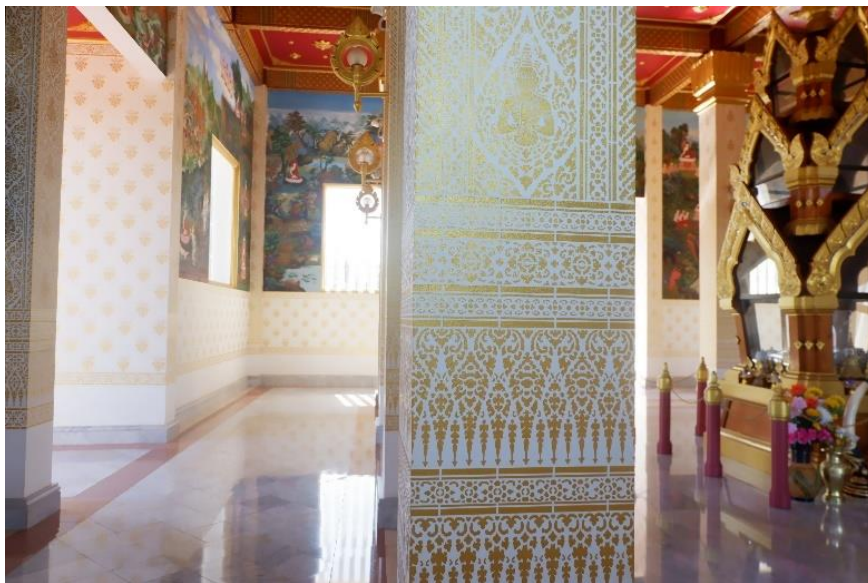
คติสัญลักษณ์ดาวเพดล คนโบราณเชื่อว่าการดำเนินชีวิตมนุษย์จะขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงไปตามการโคจรดาวบนท้องฟ้า นอกจากนั้นสิ่งหนึ่งที่เป็นแนวทางสำคัญคือโลกและดวงอาทิตย์เกิดการโคจรไปพร้อม ๆ กันกับกลุ่มดาวที่วางนกระทั้งชีวิตมนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงทางดีบ้าง เส้นทางของอาทิตย์โคจรเข้าสู่กลุ่มดาวใด คนโบราณจะเชื่อว่าจะเกิดอิทธิพลกับผู้ที่เกิดราศีนั้น โดยแต่ละวันในรอบเดือนจะเกิดดาวทั้งหมดในระบบสุริยะไม่ว่าดาวฤกษ์ ดาวเคราะห์โคจรแบบไม่ทราบทิศทาง พฤติกรรมการโคจรลักษณะที่วุ่น ส่งผลให้การดำเนินชีวิตมนุษย์แต่ละราศีเปลี่ยนไปตามการโคจรดาวบนท้องฟ้า นักโหราศาสตร์โบราณจึงกำหนดเป็นวิธีการพยากรณ์ ลองตั้งข้อสังเกตว่าทุกครั้งในแต่ละเดือนที่เกิดการพยากรณ์คำทำนายจะไม่คล้ายกัน กล่าวคือบางเดือนผู้ที่เกิดราศีหนึ่งคำทำนายดี บางเดือนอาจมีคำทำนายไม่ดี บางครั้งเท่านั้นที่คำทำนายเป็นแนวเดียวกัน ส่วนเรื่องที่ชอบทำนายจากสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นนิตยสาร สื่อออนไลน์คือความรัก จะอธิบายว่าในห้วงเวลาอาจสมหวัง ผิดหวังบ้างคนโสดพอมีหวังจะลงจากคานหรือไม่ และคนที่แต่งงานแล้วอาจมีปัญหาหระหองระแหง บางครั้งอาจมีผู้เกิดปัญหาเมื่อที่สาม การงานจะอธิบายว่าในห้วงเวลาราศีใดอาจต้องทะเลาะกับเจ้านาย เพื่อนร่วมงาน และบางคนอาจตกงาน คนที่ยังไม่ได้งานอาจได้งาน การเงินส่วนใหญ่คำทำนายจะแสดงในลักษณะความคล่องตัว ว่าราศีใดมีเงินใช้บางราศีขาดมือ สุขภาพ จะพยากรณ์เรื่องราวโรครภัยที่อาจเกิดกับเจ้า

ราศี และมีคำเตือนภัย คำแนะนำกำกับพร้อม ในทางโหราศาสตร์ของอินเดียได้จินตนาการให้มีเทพเจ้าประจำดวงดาว ดาวจึงเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์ที่นำตกแต่งสถาปัตยกรรมด้วย (ปลั่งกร นาพลเทพ. 2564 : สัมภาษณ์)

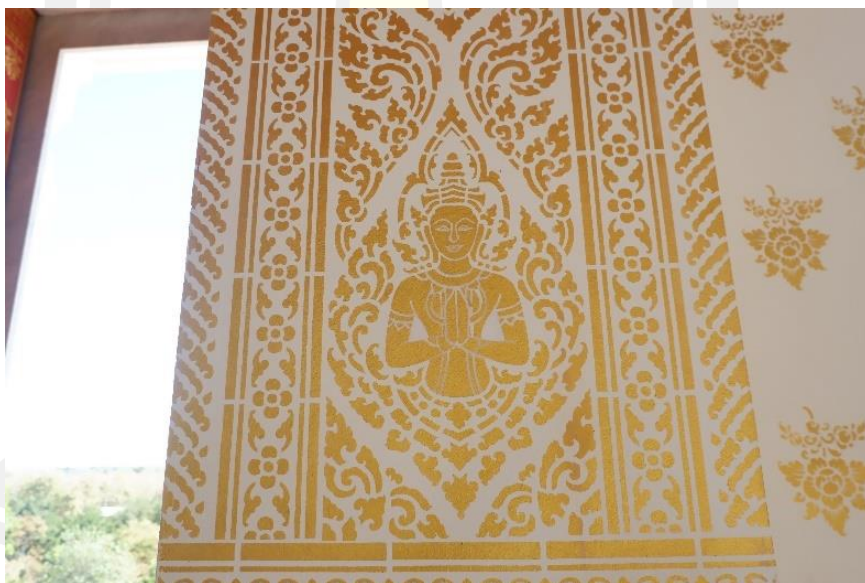

ภาพประกอบที่ 28 ดาวเพดานมหาเจดีย์

คติสัญลักษณ์เทพพนม เทพ หรือ เทวดา เป็นคำที่คนไทตีกคำบรรพร์บอทิพลวัฒนธรรม ชมภูทวิปมาใช้ก่อนรวิวัฒนธรรมอินเดียคนไทตีกคำบรรพร์คงจะเรียกเทวดาที่อยู่สวรรค์ เมืองบน ว่า “ผีฟ้า” หรือ “แกน” “พนม” หรือ “ประนม” คือประกบสองฝ่ามือเข้าด้วยกัน แสดงความคารวะ แม้จะมีรากวัฒนธรรมจากชมพูทวีปแต่ทำพนมมือ และ ทำไหว้ ชาวไทยได้ฝังรากและขยายตัวเป็น “อัตลักษณ์” ของชาวไทยมานาน สำหรับชาวไทยนิยมสร้างมีทั้งประติมากรรม ปูนปั้น ลายประดับตกแต่งอาคาร รูป “เทพพนม” นั้น ชาวไทยพบเห็นอยู่ทั่วไปแทบจะทุกหนแห่ง ตั้งแต่ศาลพระภูมิในบ้าน วัดราชวัง เทวดาประนมมือ จะเป็นการเขียนเพียงครึ่งองค์ หรือเต็มองค์ ถ้าเป็นแต่เฉพาะโดด ๆ ก็เรียก “ภาพเทพพนม” แต่ถ้าประกอบลวดลายเข้าเป็นทรงพุ่มเมื่อใด ก็เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เทพนม” ถ้าเป็นภาพเขียนทั้งองค์ในทำนั้งประนมมืออยู่ตามผนัง ภายในพระอุโบสถหรือหอพระ โดยเขียนนั่งเรียงกันเป็นแถวเรียกว่า “เทพชุมนุม” ถ้าเป็นภาพเทพพนมทำยื่นที่บ้านหน้าต่างพระอุโบสถ พระที่นั่ง หอพระ หอไตร อันหมายถึงเทพารักษ์ ซึ่งมีหน้าที่อภิบาลรักษาสถานที่ หรือปูชนียวัตถุ นั้น เรียกว่า “เทพนมทวารบาล” เมื่อสร้างงานศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งมาส่วนหนึ่งมักจะมีเทพพนมประกอบ (ปลั่งกร นาพลเทพ. 2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 29 ภาพพิมพ์ลายเทพพนม

ภาพประกอบที่ 30 ลายเทพพนม

คติสัญลักษณ์เกี่ยวกับดอกไม้สวรรค์ เชื้อหรือไม่ว่ามันคือดอกไม้ที่อยู่บนสรวงสวรรค์ หรือเป็นดอกไม้ของเหล่าเทวดา มันคือหนึ่งในห้าของดอกไม้สวรรค์ที่มีอยู่บนชั้นดาวดึงส์ อันประกอบด้วย (ปาริชาติ) ลพทฤกษ์ มณฑารพ หริจันท์ และสันตान ปาริชาติเมื่อบานเต็มที่แล้ว เทวดาชั้นดาวดึงส์ ต่างพากันเอิบอัมพรั่งพร้อมด้วยกามคุณ 5 บำรุงบำเรออยู่ตลอดระยะเวลา 5 เดือนทิพย์ ณ ใต้ต้นปาริชาติ

โดยทุกๆ 100 ปี ดอกจึงจะบาน ซึ่งเมื่อดอกบานเต็มที่แล้วกลิ่นหอมจะแผ่ไปได้ 50 โยชน์ในบริเวณรอบๆ ทรายนานเท่านาน และจะส่งกลิ่นหอมไปตามลมได้ไกลถึง 100 โยชน์ ต้นปาริชาติจะอยู่นอกเมืองดาวดึงส์ออกไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ ในอุทยานใหญ่อีกแห่งหนึ่งซึ่งชื่อว่า ปุณฺทริกวัน ซึ่งมีกำแพงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน โดยต้นปาริชาติจะตั้งตระหง่านอยู่กลางสวน กล่าวกันว่า ยามที่ดอกปาริชาติบานจะมีเหล่าเทพบุตรเทพธิดามาเล่นสนุกสนานบริเวณใต้ต้นปาริชาติเป็นจำนวนมาก หากกลิ่นปาริชาติที่โชยโรยรินมาต้องเทพบุตรเทพธิดาองค์ใดจะช่วยทำให้เทพบุตรเทพธิดาองค์นั้นระลึกชาติได้อย่างอัศจรรย์ แต่ถ้าเทพบุตรเทพธิดาองค์ใดต้องการดอกปาริชาติมาทัดหู เพียงแต่เข้าไปอยู่ภายใต้ต้นและยื่นมือออกไปดอกก็จะลงมาถึงมือเองราวกับรู้ใจ

หากว่าไม่สามารถรับทันดอกปาริชาตินั้นได้ดอกนั้นก็พลอยละล่องอยู่บนอากาศ มีได้ตกลงพื้นจนกว่าจะมีเทวดาผู้ต้องการยื่นมือมารับและภายใต้ร่มปาริชาติ จะมีแท่นศิลาอันหนึ่งชื่อว่า บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ มีสีแดงดังดอกชบาและอ่อนนุ่มดังฟูกทิพย์

ขณะที่พระอินทร์นั่งบนแผ่นศิลานี้จะอ่อนยุบลงเหมือนนั่งบนปุยนุ่น ปาริชาตินั้นไม่ใช่ดอกไม้ธรรมดา แต่มีความงามที่อัศจรรย์ ถึงขนาดพระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบกับพุทธสาวกของพระองค์เลยทีเดียว โดยพระพุทธองค์ตรัสว่าสมัยใด อริยสาวกคิดออกบวชเป็นบรรพชิต สมัยนั้นอริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉัตต์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ มีใบเหลือง สมัยใด อริยสาวกปลงผมและหนวด ทุ่มหมักผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต สมัยนั้นอริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉัตต์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ผลัดใบใหม่สมัยใด อริยสาวกสัจจจากามและอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติ และสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉัตต์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ผลิตดอกออกใบสมัยใด อริยสาวกบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉัตต์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์เป็นดอกออกใบ สมัยใด อริยสาวกมีอุเบกขา สติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าสรรเสริญว่าผู้ใดได้มานี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉัตต์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ เป็นดอกตูม สมัยใด อริยสาวกบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุขเพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ เสียได้ มีอุเบกขาสมาธินั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉัตต์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์เริ่มแย้ม สมัยใด อริยสาวกทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่สมัยนั้นอริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉัตต์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์บานเต็มที่(ธีรชัย นามบำรุง. 2565 : สัมภาษณ์)

ตามตำนานพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเสด็จดับขันธปรินิพพาน เหล่าเทวดานางฟ้าได้โปรยดอกไม้สวรรค์เพื่อบูชาพระพุทธองค์งานศิลปะทางพระพุทธศาสนาจึงนิยมสร้างดอกไม้ชนิดนี้

ภาพประกอบที่ 31 ภาพพิมพ์ดอกมณฑารพ

ภาพจิตรกรรม

ภายในองค์พระองค์พระธาตุดำได้มีการเขียนภาพทศชาติที่มีคติสัญลักษณ์เกี่ยวพระโพธิสัตว์ สิบชาติสุดท้ายก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

เทมีย์ชาดก

พระนางจันทระเทวีทรงครรภ์ และประสูติพระโอรสสมดังความปรารถนา พระโอรส มีรูปโฉมงดงามยิ่งนัก ทั้งพระราชอาภรณ์และประชาชนทั้งหลาย มีความยินดีเป็นที่สุด พระราชาจึงตั้งพระนามโอรสว่า เทมีย์ แปลว่า เป็นที่ยินดีของคนทั้งหลาย บรรดาพราหมณ์ผู้รู้วิชาทำนายลักษณะบุคคล ได้กราบทูล พระราชาว่า พระโอรสองค์นี้มีลักษณะประเสริฐ เมื่อเติบโตขึ้น จะได้เป็นพระราชาธิราชของมหาทวีปทั้งสี่ พระราชาทรงยินดี เป็นอย่างยิ่ง และทรงเลือกแม่นมที่มีลักษณะดีเลิศตามตำราจำนวน 64 คน เป็นผู้ปรนนิบัติเลี้ยงดูพระเทมีย์กุมาร วันหนึ่ง พระราชาทรงอุ้มพระเทมีย์ไว้บนตัก ขณะที่กำลัง พิกษาโทษผู้ร้าย 4 คน พระราชาตรัสสั่งให้เอาทนาย ที่มีหนามแหลมคมมาเขียนผู้ร้ายคนหนึ่ง แล้วส่งไปขังคุก ให้เอาอวมกวางศิระษะผู้ร้ายคนที่สาม และให้ใช้ทนาย เสียบผู้ร้ายคนสุดท้าย ทรงคุณนันท คันธี (2564 : สัมภาษณ์)

คติธรรม บำเพ็ญเนกขัมมบารมี คติสัญลักษณ์ "เมื่อมีประสงคฺ์ในสิ่งใดก็สมควรมุ่งมั่นตั้งใจกระทำตามความมุ่งหมายนั้นอย่างหนักแน่น อดทนอย่างเพียรพยายามเป็นที่สุด และความพากเพียรอันเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ นั้น ย่อมนำบุคคลนั้นไปสู่ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง"

ภาพประกอบที่ 32 เตมียชาดก

มหาชนกชาดก

ชนกชาดก-(พระมหากษัตริย์) ณ เมืองมิถิลาแห่งรัฐวิเทหะ พระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า พระเจ้ามหาชนก ทรงมีพระโอรสสององค์ คือ เจ้าอริกษุชนก และ เจ้าโปลชนก เจ้าอริกษุชนกทรงเป็นอุปราช ส่วนเจ้าโปลชนกทรงเป็นเสนาบดี เมื่อพระราชบิดาสวรรคต เจ้าอริกษุชนกผู้เป็นอุปราช ก็ได้ครองบ้านเมืองต่อมา เจ้าโปลชนกทรงเป็นอุปราช ทรงเอาใจใส่ดูแลบ้านเมืองช่วยเหลือพระเชษฐา อย่างดียิ่ง มีอำมาตย์คนหนึ่งไม่พอใจพระเจ้าโปลชนก จึงหาอุบายให้ พระราชาอริกษุชนกกระแวงพระอนุชา โดยทูลพระราชาว่า เจ้าโปลชนกคิดขบถ จะปลงพระชนม์พระราชา พระราชาทรงเชื่อคำอำมาตย์ จึงให้จับเจ้าโปลชนกไปขังไว้ เจ้าโปลชนกเสด็จหนี ไปจากที่คุมขังได้หลบไปอยู่ที่ชายแดนเมืองมิถิลา เจ้าโปลชนก ทรงคิดว่า เมื่อครั้งที่ยังเป็นอุปราชนั้น มิได้เคยคิดร้ายต่อพระราชา ผู้เป็นพี่เลย แต่ก็ยังถูกระแวงจนต้องหนีมา ถ้าพระราชาทรงรู้ว่า อยู่ที่ไหนก็คงให้ทหารมาจับไปอีกจนได้ บัดนี้ผู้คนมากมาย ที่ชายแดนที่เห็นใจ และพร้อมที่จะเข้าเป็นพวกด้วย ควรที่จะรวบรวมผู้คนไปโจมตีเมืองมิถิลาเสียก่อนจึงจะดีกว่า

คติธรรม บำเพ็ญวิริยบารมี คติสัญลักษณ์ "เกิดเป็นคนควรมีความพากเพียรให้ถึงที่สุด เพื่อให้ถึงแก่สิ่งที่มุ่งหวัง เพียรสุดกำลังจนชีวิตหาไม่ก็จงเพียร แล้วความสำเร็จจะมาเยือน"

ภาพประกอบที่ 33 มหาชนกชาดก

สุวรรณสามชาดก

สุวรรณสามชาดก-(พระสุวรรณสาม) ครั้งหนึ่ง มีสหายสองคนรักใคร่กันมาก ต่างก็ตั้งบ้านเรือน อยู่ใกล้เคียงกัน ไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ ทั้งสองคนตั้งใจว่า ถ้าฝ่ายหนึ่งมีลูกสาว อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกชาย ก็จะให้แต่งงาน เพื่อครอบครัวทั้งสองฝ่ายจะได้ ผูกพันใกล้ชิดกันไม่มีเสื่อมคลาย อยู่ต่อมาฝ่ายหนึ่งก็มีลูกชายชื่อว่า ทุกุลกุมาร อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกสาว ชื่อว่า ปารีการกุมารี เด็กทั้งสองมีรูปร่างหน้าตางดงาม สติปัญญาฉลาดเฉลียว และมีจิตใจมั่นอยู่ในศีล

คติธรรม บำเพ็ญเมตตาบารมี คติสัญลักษณ์ "ว่าด้วยเรื่องของความมีเมตตาจิต ซึ่งจะทำให้ชีวิตสุขสงบได้โดยไร้ภัยอันตรายใดๆ ธรรมนั้นคือเกราะแก้วมิให้ถูกผู้ใดทำร้ายได้เป็นแน่แท้ "

ภาพประกอบที่ 34 สุวรรณสามชาดก

เนมิราชชาดก

เนมิราชชาดกพระราชทานแห่งเมืองมิลิลา ทรงมีพระโอรสนามว่า เนมิกุมาร ผู้จะทรงสืบสมบัติ ในกรุงมิลิลาต่อไป พระเนมิกุมาร ทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในการบำเพ็ญทานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรง รักษาศีลอุโบสถ อย่างเคร่งครัด เมื่อพระบิดาทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหางอก ก็ทรงรำพึงว่า บัดนี้ถึงเวลาที่จะมอบราชสมบัติให้ แก่โอรสแล้ว พระองค์เองก็จะได้เสด็จออกบำเพ็ญเพียรในทาง ธรรมต่อไป จึงทรงมอบราชสมบัติเมือง มิลิลาให้แก่พระเนมิราชกุมาร ขึ้นครองเป็นพระเจ้าเนมิราช ส่วนพระองค์เองก็เสด็จออกบวช รักษาศีลตราบจนสวรรคต

คติธรรม : บำเพ็ญอุชิฐานบารมี คติสัญลักษณ์"การหมั่นรักษาความดีประพฤดิชอบโดยตั้งใจ โดย มุ่งมั่น หากทำความดีแล้วย่อมได้ดี ประพฤติช่วยยอมได้ผลชั่วตอบแทน นี่เป็นเรื่องที่สมควรยึดมั่นโดย แท้"

พหุ นุ ปณุ ทิ โต ชิว

ภาพประกอบที่ 35 เนมิราชชาดก

มโหสถชาดก

มโหสถชาดกในเมืองมิถิลา มีเศรษฐีผู้หนึ่งมีนามว่า สิริวัณณะ ภรรยาชื่อ นางสุนนาเทวี นางสุนนาเทวีมีบุตรชายคนหนึ่ง ซึ่งเมื่อคลอด ออกมานั้นมีแท่งโอสถอยู่ในมือ เศรษฐีสิริวัณณะเคยเป็นโรคปวดศีรษะมานาน จึงเอาแท่งยานั้นฝนที่หินบดยา แล้วนำมา ทาหน้าผาก อาการปวดศีรษะก็หายขาด ครั้นผู้อื่นที่มีโรคภัย ไข้เจ็บมาขอป้อนยานั้นไปรักษาบ้าง ก็พากันหายจากโรค เป็นที่เลื่องลือไปทั่ว เศรษฐีจึงตั้งชื่อบุตรว่า "มโหสถ" เพราะทารกนั้นมีแท่งยาวิเศษ เกิดมากับตัว เมื่อมโหสถเติบโตขึ้น ปรากฏว่ามีสติปัญญาเฉลียวฉลาด กว่าเด็กในวัยเดียวกัน

คดิธรรม บำเพ็ญปัญญาบารมีคตีสัญลักษณ์ "ปัญญาอันล้ำเลิศนั้นย่อมให้คุณให้แก่บุคคล ยิ่งกว่ามีทรัพย์นับแสน แม้มีปัญญาตั้งปราชัญ แต่ถ้าเป็นผู้รู้จักคิดให้รอบคอบก่อน ก็ย่อมเป็นผู้มีปัญญาและประพฤติชอบแล้ว"

พหุ นุ ปณุ ทิโต ชิว

ภาพประกอบที่ 36 มโหสถชาดก

ภูริทัตชาดก

พระราชอาชวราชองค์หนึ่ง พระนามว่า "พรหมทัต" ครอง ราชสมบัติอยู่ที่เมืองพาราณสี พระโอรสทรงดำรง ตำแหน่งอุปราช อยู่ต่อมาพระราชอาชวราชระแวงว่า พระโอรสจะคิดขบถ แย่งราช สมบัติ จึงมีโองการให้ พระโอรสออกไปอยู่ที่ไกลเสียจากเมือง จนกว่าพระราชอาชวราช จะสิ้นพระชนม์จึงให้ กลับมารับราชสมบัติ พระโอรสก็ปฏิบัติ ตามบัญชา เสด็จไปบวชอยู่ที่บริเวณแม่น้ำชื่อว่า "ยุมนา" มี นางนาคตนหนึ่งสามีตาย ต้องอยู่แต่เพียงลำพัง เกิดความ ว่าเหวจนไม่อาจทนอยู่ในนาคพิภพได้ จึงขึ้น มาจากน้ำ ท่องเที่ยวไปตามริมฝั่งมาจนถึงศาลาที่พักของพระราชบุตร นางนาคประสงค์จะลงใจดูว่า นักบวชผู้พำนักอยู่ในศาลานี้ จะเป็นผู้ที่บวชด้วยใจเลื่อมใสอย่างแท้จริงหรือไม่ จึงจัดประดับ ประดาที่ นอนในศาลานั้นด้วยดอกไม้หอม และของทิพย์จาก เมืองนาค

คติธรรม บำเพ็ญศีลบารมี คติสัญลักษณ์"ความโลภนั้นเป็นสิ่งชั่วร้ายเช่นเดียวกับการเนรคุณ แต่ความอดทนยอมประเสริฐยิ่งนักแล้ว"

พหุ นุ ปณู ทิโต ชิว

ภาพประกอบที่ 37 ฎริทัตชาตค

จันทชาตค

เมืองพารานสี มีชื่อว่า บุปผวดี มีกษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าเอกราชา พระราชบุตรองค์ใหญ่ พระนามว่า จันทกุมาร ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราช และ พรหมณ์ชื่อกัณฑกาล เป็นปุโรหิตในราชสำนัก กัณฑกาล มีหน้าที่ตัดสินคดีความอีกตำแหน่ง แต่กัณฑกาลเป็นคน ไม่ยุติธรรม ไม่ซื่อสัตย์ มักจะรับสินบนจากคู่ความอยู่เสมอ ข้างไหนให้สินบนมาก ก็จะตัดสินความเข้าข้างนั้น จนกระทั่งวันหนึ่ง ผู้ที่ได้รับความยุติธรรมร้องโพนทนา โทษของกัณฑกาล ได้ยินไปถึงพระจันทกุมาร จึงตรัสถามว่าเกิดเรื่องอะไร บุคคลนั้นจึงทูลว่า "กัณฑกาลปุโรหิต มิได้เป็นผู้ทรงความยุติธรรม หากแต่รับสินบนก่อนความ ยุติธรรมให้เกิดขึ้นเนืองๆ" พระจันทกุมารตรัสว่า "อย่า กลัวไปเลย เราจะเป็นผู้ให้ ความยุติธรรมแก่เจ้า"

คติธรรมบำเพ็ญขันติบารมี คติสัญลักษณ์ "เรื่องอาฆาตจองเวรนั้น ย่อมให้ทุกข์กลับคืนแก่ตนในที่สุด และความเขลาหลงในทรัพย์และสุขของผู้อื่นก็ย่อมให้ผลร้ายแก่ตัวได้ในไม่ช้าเช่นกัน"

ภาพประกอบที่ 38 จันทชาดก

นารทชาดก

พระราชองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า อังคตราช ครองเมืองมิถิลา เป็นผู้ที่ตั้งมั่นใน
ทศพิธราชธรรม พระธิดาของพระเจ้าอังคตราชมีพระนามว่า รุจाराชกุมารี มีรูปโฉมงดงาม พระราชา
ทรง รักใคร่พระธิดา อย่างยิ่ง คืบวันหนึ่งเป็นเทศกาลมหรสพ ประชาชนพากัน ตกแต่งเคหสถานอย่าง
งดงาม พระเจ้าอังคตราช ประทับอยู่ท่ามกลางเหล่าอำมาตย์ในปราสาทใหญ่ ประดับประดาอย่าง
วิจิตรตระการ พระจันทร์กำลัง ทรงกลมเด่นอยู่กลางท้องฟ้า พระราชาทรงปรารภ กับหมู่อำมาตย์ว่า
"ราตรีเช่นนี้น่ารื่นรมย์นัก เราจะทำอะไรให้ เพลิดเพลินดีหนอ" อลาตอำมาตย์ทูลว่า "ขอเดชะ ควรจะ
เตรียม กองทัพใหญ่ยกออกไปกวาดต้อนดินแดนน้อยใหญ่ ให้เข้า มาอยู่ในพระราชอำนาจพระเจ้าข้า"
สุนามอำมาตย์ทูลว่า "ทุกประเทศใหญ่่น้อยก็มา

คติธรรม บำเพ็ญอุเบกขาบารมีคติสัญลักษณ์ คติสัญลักษณ์"สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม
ทำดีย่อมได้ดี ทำผิดบาปย่อมได้ชั่วช้าสามานย์เป็นผลตอบ และการคบมิตรสหายนั้นก็ส่งผลดีเลวแก่
ตัวบุคคลนั้นด้วย"

ภาพประกอบที่ 39 นารทชาดก

วิฑูรชาดก

เมืองอินทปัตต์ แคว้นกुरु พระราชาทรง พระนามว่า ธัญชัย ทรงมีนักปราชญ์ประจำ ราชสำนักชื่อว่า วิฑูร วิฑูรเป็นผู้มีวาจาฉลาด หลีกแหลม เมื่อจะกล่าวถ้อยคำสิ่งใด ก็สามารถ ทำให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและ ชื่นชมยินดีในถ้อยคำนั้น ในครั้งนั้น มีพราหมณ์อยู่ 4 คน เคยเป็นเพื่อนสนิทกันมาแต่เก่าก่อน ต่อมาพราหมณ์ทั้งสี่ ได้ออกบวช เป็นฤๅษีบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า หิมพานต์ และบางครั้งก็เข้ามาสั่งสอนธรรม แก่ผู้คนในเมืองบ้าง ครั้งหนึ่งมี เศรษฐี 4 คน ได้อัญเชิญฤๅษีทั้งสี่ ไปที่บ้านของตน เมื่อ ฤๅษีบริโภคอาหารแล้ว ได้เล่าให้เศรษฐีฟังถึง สมบัติในเมืองต่างๆที่ตนได้เคยไปเยือนมา ฤๅษีองค์หนึ่งเล่าถึงสมบัติของพระอินทร์ องค์ที่สองเล่าถึง สมบัติของพญานาค องค์ที่สาม เล่าถึงสมบัติพญาครุฑ และองค์สุดท้ายเล่าถึง สมบัติของพระราชธัญชัย แห่งเมืองอินทปัตต์ เศรษฐีทั้งสี่ ได้ฟังคำพรรณนา ก็เกิดความ เลื่อมใสอยากจะได้สมบัติเช่นนั้นบ้าง ต่างก็ พยายามบำเพ็ญบุญ ให้ทาน รักษาศีลและอธิษฐาน ขอให้ได้ไปเกิดเป็นเจ้าขอสมบัติ

คติธรรม บำเพ็ญสัจจบารมี คติสัญลักษณ์"เหตุแห่งความพิบัติคือการพนัน และการมีเมตตาจิตย่อมส่งผลให้ได้รับเมตตาจิตตอบด้วยในที่สุด"

ภาพประกอบที่ 40 วิชुरชาดก

เวสสันดรชาดก

พระเจ้าสุทนต์ ทรงครองราชสมบัติเมืองสีพี มีพระมเหสีทรงพระนามว่า พระนางมุสดี ธิดา พระเจ้ากรุงมัททราช พระนางมุสดีนี้ในชาติก่อนๆ ได้เคยถวายแก่นันทน์หอม เป็นพุทธรูชและอธิษฐานขอให้ได้เป็นพุทธรูชมาตาพระพุทธรูชเจ้าในกาลอนาคต ครั้นเมื่อนางสิ้นชีวิตก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก เมื่อถึงวาระที่จะต้องจุติมาเกิดในโลกมนุษย์ พระอินทร์ได้ประทานพรสิบประการแก่นาง ครั้นเมื่อพระนางมุสดีทรงครรภ์ใกล้กำหนดประสูติ พระนางปรารถนาไปเที่ยวชมตลาด ร้านค้า บังเอิญในขณะที่เสด็จประพาสนั้น พระนางทรงเจ็บครรภ์และประสูติพระโอรสในบริเวณย่านนั้น พระโอรสจึงทรงพระนามว่า เวสสันดร หมายถึง ในท่ามกลางระหว่างย่านค้าขาย พร้อมกับที่พระโอรสประสูติ ช้างต้นของพระเจ้าสุทนต์ก็ตกลงเป็นช้างเผือกเพศผู้ได้รับชื่อว่า แนวทางนาค เป็นช้างต้นคู่บุญพระเวสสันดร

คติธรรมบำเพ็ญทานบารมี คติสัญลักษณ์สั่งสอนให้คนเราเพียรประกอบคุณความดีโดยมีที่ถ้อย หากรู้จักสละทรัพย์บริจาคทานเนื่องนี้จักจะเป็นที่สรรเสริญทั่วไป คนโลกคนจิต"

ภาพประกอบที่ 41 เวสสันดรชาดก

ภาพประกอบที่ 42 กัณฑ์ที่ 1 ทศพร

พหุบัน มณู ๓๕ ๕๖

ภาพประกอบที่ 43 กัณฑ์ที่ 2 ทิมพานต์

ภาพประกอบที่ 44 กัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์

ภาพประกอบที่ 45 กัณฑ์ที่ 4 วนปเวศน์

ภาพประกอบที่ 46 กัณฑ์ที่ 5 ชูชก

พหุบัน มณู ที เต ชีเว

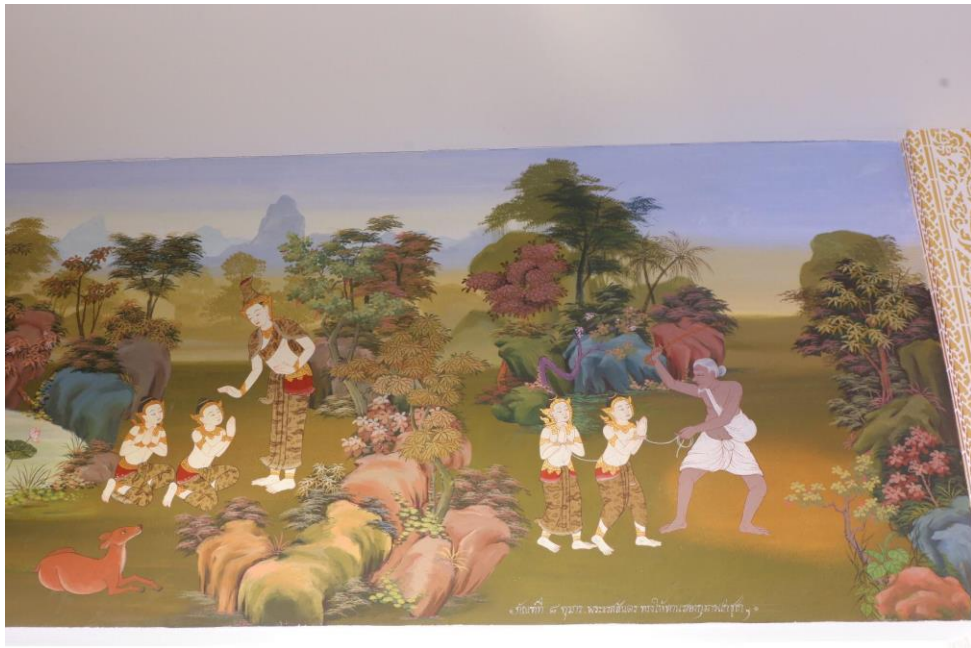

ภาพประกอบที่ 47 กัณฑ์ที่ 6 จุลพน

ภาพประกอบที่ 48 กัณฑ์ที่ 7 มหาพน

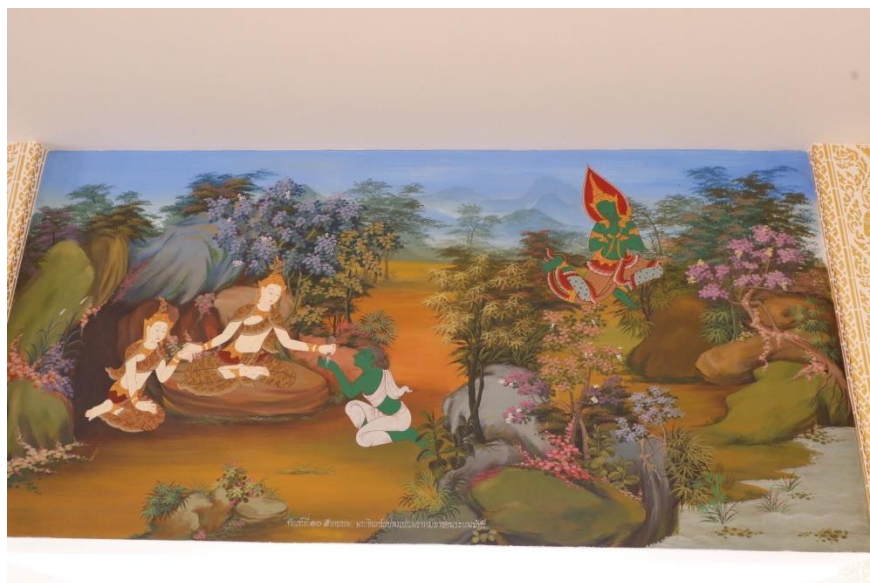
พหุบัน มณู ทิโต ชิวเว

ภาพประกอบที่ 49 กัณฑ์ที่ 8 กุมาร

ภาพประกอบที่ 50 กัณฑ์ที่ 9 มัทรี

ภาพประกอบที่ 51 กัณฑ์ที่ 10 สักกบรรพ

ภาพประกอบที่ 52 กัณฑ์ที่ 11 มหาราช

พหุ น บณุ ทิ โต ชีเว

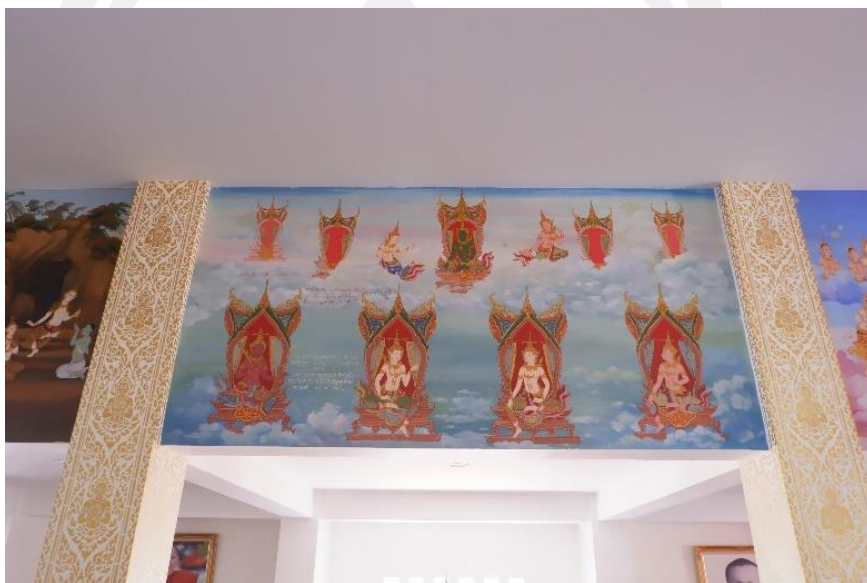
ภาพประกอบที่ 53 กัณฑ์ที่ 12 ฉกษัตริย์

ภาพประกอบที่ 54 กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์

จิตรกรรมไตรภูมิภาคสวรรค์

พระจรรุภมิหรือสวรรค์ 6 ชั้นทุกชั้นมีอาณาเขตจนขอบจักรวาลเป็นภพภูมิของเทพดาเทพเทวดาผู้มีความเพิลิตเพลินยินดีในกามคุณทั้งหลายด้วยแบ่งออกเป็นชั้นๆตามลำดับในแต่ละชั้นจะมีจอมเทพเป็นผู้ปกครองเทวดาบริวารปราสาทราชวังอายุและการเปล่งรัศมีนั้นมีมากน้อยไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับกำลังสมบารมีซึ่งจะยังผลให้มีความสุขที่เป็นทวีปที่ประณีตขึ้นมากไปตามลำดับชั้น จันทรเพ็ญ ฤทธิมาร (2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 55 สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกและชั้นดาวดึงส์

คติสัญลักษณ์จาตุมหาราชิกภูมิ แดนแห่งชาวผู้เป็นใหญ่ทั้ง 4 ทิศเหนือพื้นน้ำของมหานทีสีทันดรขึ้นไป 46000 โยชน์อันที่จริงคือ 300 26 ล้านวาของเขาวพระสุเมรุหรือเนื้อเขาอยู่คันธรอีก 4000 ยอดเขาสู่คันทรสูง 40,000 โยชน์เป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นแรกในรัชกาลพระภูมิทั้ง 6 คือสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกหรือจาตุมหาราชิกภูมิอันแปลว่าแดนแห่งศรีมหาราชซึ่งมีปราสาทราชวังอยู่รายล้อมเขาวพระสุเมรุทั้ง 4 ทิศปราสาทของมหาราชทั้ง 4 นั้นตั้งอยู่เหนือยอดเขาอยู่คันทรแจะนับเอาเขาวพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางซึ่งจะนับว่ามหาราชทั้ง 4 นั้นประจำ 4 ทิศของเขาวพระสุเมรุก็ได้คิดเหมือนมีเท้าใฝ่สรูปไม้เห็นดูคือพระครูเวรพุดเป็นใหญ่ปกครองบริวารซึ่งมีทั้งเทวดาและยักษ์ที่ได้มีท้าววิรุฬหกในอินดูคือพระโยมผู้เป็นใหญ่ปกครองบริวารซึ่งมีเทวดาและกุมภภาพันธุ์ซึ่งเป็นยักษ์จำพวกหนึ่งมีท้าวใหญ่และมีอณตะเหมือนหม้อทิศตะวันออกมีท้าวตรฐในอินดูคือพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ปกครองบริวารซึ่งมีทั้งเทวดาและควรทำคนทักเป็นมนุษย์จำพวกหนึ่งชานีชานาญเรื่องตีสตีเปาและเกี่ยวพาราตีแต่คนทักทางอินเดียนั้นครั้งบนเป็นมนุษย์ครึ่งล่างเป็นนกทิศตะวันตกมีท้าววิรูปักษ์ในอินดูคือพระรณผู้

เป็นใหญ่ปกครองบริวารซึ่งมีทั้งเทวดาและเท้าที่ปกครองทั้งคิดทั้ง 4 หรือจากตุมหาราชิกานุมนิธิเรียกว่า ทำวจุโลกบาลองค์ทำวจุโลกบาลมีร่างกายสูงตระหง่านถึง 6 ฐานวคคณะที่เทวดาบริวารสูง 4 ฐานวคคณะในชั้นนี้มีอายุ 500 ปีทิพย์ซึ่งเท่ากับ 9 ล้านปีมนุษย์อาณาจักรของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานี้ออกไปตั้งแต่รอบเขาพระสุเมรุไปกระทั่งถึงขอบกำแพงจักรวาลนั้นเลยนั้นเดียวเพียงแต่ว่าอยู่ในระดับความสูงเรียกเหนือยอดเขายุคันธรศูนย์กลางและที่ตั้งเมืองทิพย์ของทำวจุโลกบาลทั้ง 4 และในความสูงระดับนี้จากเขาอยู่คันธรเข้าไปหาเขาพระสุเมรุเป็นพื้นที่โคจรของพระอาทิตย์พระจันทร์ ดาวนพเคราะห์และดาวฤกษ์แต่ละเมืองทิพย์ทั้งสี่เมืองสี่ทิศนั้นกว้างและยาว 4050 โยชน์มีกำแพงทองล้อมรอบประดับด้วยแก้ว 7 ประการกำแพงสูง 8 ฐานวคคณะประตูทำด้วยแก้วมีปราสาททองเนื้อประตูปะทุทุกด้านภายในเมืองมีปราสาทแก้วอันเป็นที่สถิตของเหล่าเทวดาพื้นแผ่นดินของเมืองปูด้วยทองคำ ภายในเมืองมีสระน้ำที่ใสสะอาดยิ่งกว่าแก้วผลิตและหอมราวน้ำอบมีดอกบัว 5 ชนิดบานอยู่ประดับประดาแมกไม้ที่ชอบและออกผลไม่รู้โรยรา

ทำวจุโลกบาล มีหน้าที่ตามบัญชาของพระอินทร์คือการเนรมิตพิภพทั้งบนฟ้าและพื้นพิภพ แก่ปวงเหล่าเทวดาชนิดต่างๆซึ่งจะมีเทวดาชั้นสูงขึ้นมาหนอยนั้นคอยรับบัญชาในหน้าที่นี้อีกต่อจาก ทำวจุโลกบาลอีกหน้าที่หนึ่งของทำวจุโลกบาลนั้นคือการเสด็จตรวจตรามนุษย์บนโลกว่าใครทำดีทำชั่วแต่บางวันก็จะใช้เทวดาองค์อื่นมาแทนเช่นในวันพระ 8 ค่ำจะใช้เทวบุตรส่วนวันไหนวันพระขึ้น 15 ค่ำและวันพระข้างแรมจะเสด็จมาด้วยพระองค์เองเมื่อถึงกำหนดการทำวจุโลกบาลผู้เป็นใหญ่แห่งทิศเหนือพร้อมด้วยบริวารทั้งหลายอันเป็นเหล่ายักษ์และเทวดาล้วนประดับประดาด้วยทองเนื้อสุกยักษ์หน้าตาดุตันทั้งหลายถือค้อนถือสากทองคำเรากะบวนอันวิจิตรที่ราชวิสัยนี้จะเคลื่อนตั้งแต่เหนือจอมเขายุคันธรทางทิศเหนือกระทั่งถึงภูเขจักรวาล

ทำววิรุพหก ผู้เป็นใหญ่แห่งทิศใต้พร้อมด้วยบริวารอันเป็นหมู่กุ่มภาพันธุ์ทั้งหลายล้วนประดับกายาด้วยแก้วมณีหมู่เทวดาก็ถือกระบองเจือค้อนที่ทำด้วยแก้วมณีเรากะบวนอันวิจิตรกีฬาที่ไรนี้จะเคลื่อนตั้งแต่เหนือจอมเขายุคันธรทางทิศใต้กระทั่งถึงภูเขจักรวาล

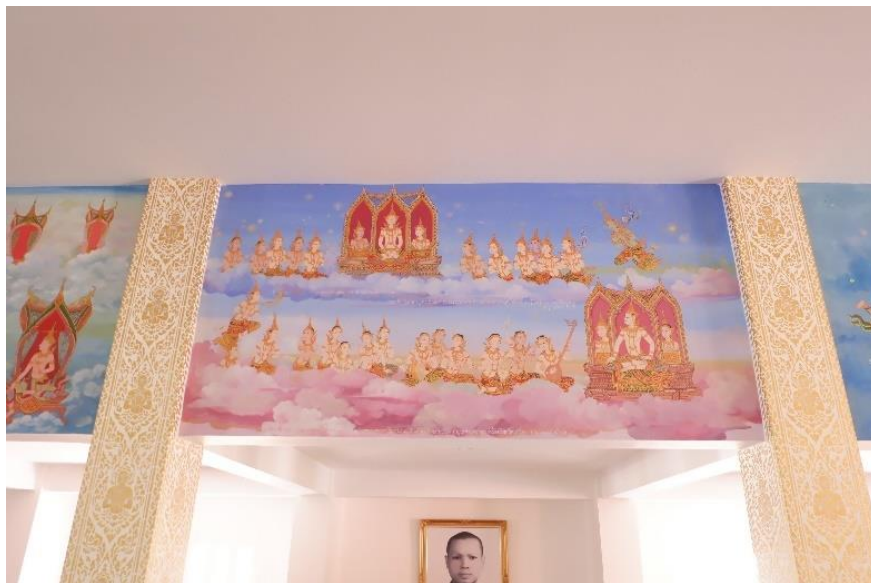
ทำวธรรฐ ผู้เป็นใหญ่แห่งทิศตะวันออกพร้อมด้วยหมู่คนทำทันทที่ประดับประดาไปด้วยเงินและทองตั้งแต่ศีรษะตลอดลำตัวทั้งหอกดาบขามะระจามะรีก็ล้วนแต่เงินและทองทั้งสิ้นเทวดาบางพวกก็ซื้อจากค่าด้วยเงินด้วยคลองบางพวกถือถุงเงินถุงทองเรากะบวนอันวิจิตรพิราบที่ได้นี้จากเพื่อนตั้งแต่เหนือจอมเขายุคันธรทางทิศตะวันออกกระทั่งถึงภูเขจักรวาล

ทำววิรุปักษ์ ผู้เป็นใหญ่แห่งทิศตะวันตกพร้อมด้วยบริวารทั้งหลายอันเป็นเหล่านาคราชล้วนประดับประดาด้วยแก้วมณีหมู่เทวดาถือสากขอนแก่นด้วยแก้วมณีเรากะบวนอันพิจิตรพิจิตรที่ได้นี้จะเคลื่อนตั้งแต่จอมเขาอยู่คันธรทางทิศตะวันตกกระทั่งถึงภูเขจักรวาลการตรวจตรามนุษย์นี้จะมีแผ่นทองเนื้อสุกปลั่งดินสอดทำด้วยหินแดงเป็นอุปกรณ์คอยจดการบาปบุญและกรรมที่เหล่ามนุษย์ได้กระทำลงไปเสร็จแล้วก็จะมอบแผ่นทองนี้ให้พระมาตุลีแล้วจึงส่งถึงพระอินทร์อีกครั้งหากมนุษย์ทำดีกันมาก

ดวงเทวดาก็จะพากันแข่งแข่งแต่ถ้าการปรากฏว่ามนุษย์ล้วนพากันทำบาปดวงเทวดาก็จะพากันสลดสังเวชใจและรำพึงว่าต่อไปในภายหน้าเมืองสวรรค์ก็คงเป็นเมืองร้างโดยแน่แท้

คติสัญลักษณ์ดาวดิงสุมิ ตัวละครดาวดิงส์แดนแห่งเทพ 33 ละครชั้นดาวดิงส์หรือดาววัดอุณภูมินั้นสูงขึ้นไปจากสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาอีก 30 36 คือสวรรค์ชั้นดาวดิงส์ School หรือดาวดิงอันอยู่เหนือยอดเขาพระสุเมรุเป็นที่อยู่ของพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาทั้งหลายคำว่าสวรรค์นั้นเดิมทีหมายถึงชั้นฟ้าของพระอินทร์แต่ผู้เดียวทั้งข้อดีของฮินดูซึ่งแปลว่าเป็นที่มีแต่ความสว่างรุ่งเรืองนอกจากสวรรค์ยังมีเมืองฟ้าของพระอินทร์เจ้าทั้งสามคือไวคุณโรงพักวิชิตสนุกหรือพระนารายณ์ราชของพระศิวะหรือพระอิศวรสถิตย์ลูกของพระพรหมผู้จะไปเกิดในเดือนของเทพเจ้าทั้งสามพระองค์นี้ต้องเป็นผู้ที่นับถือพระองค์โดยเฉพาะมิเช่นนั้นแล้วก็เพียงแต่สามารถไปเกิดบนสวรรค์เท่านั้นก็มาสวรรค์ในพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นหลายชั้นเมืองของพระอินทร์จึงถูกจัดวางให้อยู่ชั้นดาวดิงส์โดยเฉพาะดาวดิงเป็นภาษาบาลีแปลว่า 33 ไตรตรึงเปลี่ยนภาษาสันสกฤตก็แปลได้ว่า 33 อีกเช่นกัน ดังนั้นสวรรค์ชั้นนี้เราจึงเรียกพลกันว่านครดาวดิงส์บ้างเมืองไตรตรึงษ์บ้างหรือเอามารวมกันเป็นภาวะดิงดิงสวรรค์ชั้นดาวดิงส์มีเมืองในวิมานนี้ชื่อว่าสุทศน์แปลว่าดูงานซึ่งพวกอสูรนั้นอยู่มาก่อนแล้วภายหลังพระอินทร์กับพวกอีก 32 นั้นก็ขับไล่สูรออกไปอยู่ใต้เขาพระสุเมรุก็คงชื่อว่าเมืองสุทศน์ไว้เช่นเดิมหากแต่เพิ่มชื่อเรียกมาเพื่อเป็นสิริมงคลและเป็นเกียรติแก่ตัวว่าอมราวดีแปลว่าเมืองของผู้ไม่ตายสหายของพระอินทร์ทั้ง 32 ก็เนรมิตภาษาขึ้นมาอีก 32 หลังรายรอบเมืองสุทศน์นั่นเองโดยแบ่งกันอยู่ 4 ทิศชุดละ 8 เมืองจึงรวมกันทั้งหมดเป็น 33 เมืองพิทลุงนั้นต่อมาถูกเรียกว่าท้าวสักกะผู้ชนะศุนย์หรือสักกะเทวราชเป็นผู้ปกครองเหล่าเทวดาสวรรค์ชั้นดาวดิงส์มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามากในพระสูตรหรืออรรถกถาได้กล่าวถึงคุณสมบัติและบทบาทของเทวดาที่มีต่อพุทธศาสนาและพระพุทธรูปเจ้าเช่นในสักกะปัญหาสูตรซึ่งกล่าวถึงการทูลถามปัญหาของท้าวสักกะเทวราชกับพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้นพระกริ่งท้าวสักกะเทวราชในพระไตรปิฎกและอรรถกถาหลายเรื่องมีปรากฏเรื่องราวของท้าวสักกะอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งถูกรวบรวมไว้เป็นอย่างดีหมวดหมู่อย่างชัดเจนเช่นในสังยุตตนิกายสคาถวรรคเรียกว่าสังขยสูตรส่วนเรื่องราวของท้าวสักกะในอดีตเมื่อเป็นมนุษย์จะพบในอรรถกถาชาดกเป็นส่วนใหญ่คำว่าสักกะมีรูปวิเคราะห์ที่ว่าอาสุเรย์สักกะที่ตะโก้แปลว่าความว่าพูดสามารถชนะอสูรได้จึงได้ชื่อว่าสักกะคำว่ามีรูปวิเคราะห์ประโยคที่ว่าอินทปารมีตาโสริยานะหยุดทะเลที่แปลความว่าผู้ปกครองผู้อื่นจึงได้ชื่อว่าตำแหน่งเขาตัดจะเป็นตำแหน่งเฉพาะเกิดขึ้นได้ที่ละองค์เท่านั้นเหมือนบุคคลที่จะเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่ต้องบำเพ็ญบารมี 10 ประการจึงจะได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าและเปลี่ยนไปตามวาระเมื่อสิ้นบุญบารมีที่อยู่ที่จะอยู่เป็นท้าวสักกะอีกต่อไปดังเช่นในมัทธกชาดกกล่าวถึงพระเจ้ามัทธกไปอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดิงส์มีอายุงานจนกระทั่งท้าวสักกะสิ้นพระชนม์ไปถึง 36 พระองค์ท่านแสดงถึงการสับเปลี่ยนกันของท้าวสักกะตามกำหนดอายุบุคคลคนหนึ่งอาจเป็นท้าวสักกะได้หลายครั้งถ้าบำเพ็ญบารมีเป็นเหตุให้ได้เป็นท้าวสักกะเช่นพระพุทธรูปเจ้าเมื่อครั้งบำเพ็ญบารมี

เป็นพระโพธิสัตว์หรือพระอนุรุธะก็เคยเกิดเหตุทำวสัฏกะหลายวาระน่าจะเอ่ยถึงพระคัมภีร์พุทธศาสนามากจะใช้คำว่าสังฆะหรือทำวสัฏกะเพราะเป็นคำบาลีสั้นพระอินทร์นั้นเป็นคำสันสกฤตอันสอบความหมายไปทางทางทางพระพุทธศาสนาจึงพยายามเลี่ยงที่จะไม่ใช้ความเป็นมาของทำวสัฏกะที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาซึ่งเล่าไว้ว่าเคยเกิดเป็นมนุษย์ในหมู่บ้านอาจจะนครามแคว้นมคธมีชื่อว่ามากคะคนส่วนใหญ่เรียกว่ามานพเป็นผู้ชอบบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ทางสร้างประจำและศาสนาและศาลาตั้งน้ำอยู่ไว้ให้คนสัญจรได้ดื่มกินต่อมามขมาณพรบวรมสมัครพรคพวกได้อีก 32 คนช่วยกันสร้างสาธารณประโยชน์แต่การกระทำนั้นไปตะขิดตะขวงใจแก่ในบ้านเขาจึงไปเพชฌุรณกับพระราชาวามขมาณพและสหายอีก 32 นั้นตั้งตนเป็นก๊กเป็นเหล่าโจรพระราชาก็สั่งให้จับมขมาณพกับสหายทั้งหมดไปประหารโดยให้ฉันทเหยียบมานพกับให้โอวาทแก่พวกพ้องว่าให้เจริญเมตตาแก่พระราชานายว่าซึ่งด้วยอานุภาพของเมตตาข้างก็ไม่อยากให้เป็นที่ยศจรรยยิ่งพระราชาก็ทรงได้สวนคติความเชิงใหม่แล้วทราบว่าเป็นการป้ายสีจึงเลี้ยงโทษและปูนบำเหน็จพร้อมกับพระราชทานช่างตัวนั้นให้เป็นพาหนะให้ปฐมเทวสูตรศักดิ์ส่งยุตพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงชาวสัฏกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในการฝันว่าได้บำเพ็ญวัดตบ 7 ประการอย่างบริบูรณ์เพราะได้บำเพ็ญวัดตบ 7 ประการจึงได้เป็นทำวสัฏกะรถตำรวจประการนั้นได้แก่ 1 เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต 2 ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต 3 พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิตไม่พุดคำส่อเสียดตลอดชีวิต 5 มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือนมีการบริจาคเป็นประจำยินดีในการเสียสละควรถที่ผู้อื่นจะขอยินดีในการแจกจ่ายทางตลอดชีวิตพุดคำสัตย์ตลอดชีวิตเจ็บไม่โกรธตลอดชีวิตท่านแม่ความโกรธจึงเกิดขึ้นก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันทีเมื่อสิ้นชีวิตมีคคะมานพได้เกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พร้อมกับเพื่อนอีก 312 คนแล้วหลังจากที่ได้ขับไล่สูรไปจากดาวดึงส์แล้วมขมาณพขึ้นได้เป็นใหญ่กว่าเทวดาทิ้งปวงและได้ชื่อว่าทำวสัฏกะส่วนช่างไม้ที่เคยช่วยมาคคะมานพสร้างศาลาเกิดเป็นกรรมเทพบุตรของนครดาวดึงส์อยู่เป็นนานกระทั่งบุพนิมิต 5 ประการอันเป็นเหตุให้ต้องเจ็บจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หรือเรียกว่าหุ่นนั่นเองจึงพร้อมด้วยเหล่าเทวดามาเฝ้าเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าท่านอินทสาพระระหว่างเขามีธนิภาทิศะวันออกตรงราชพฤกษ์ได้ถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าพุทธเจ้าแก้ปัญหาจบทำวสัฏกะได้เห็นดวงตาแห่งธรรมเป็นพระโสดาบันคือผิดจากความ เป็นทำวสัฏกะผู้ชราเกินมัยเป็นทำวสัฏกะแมน

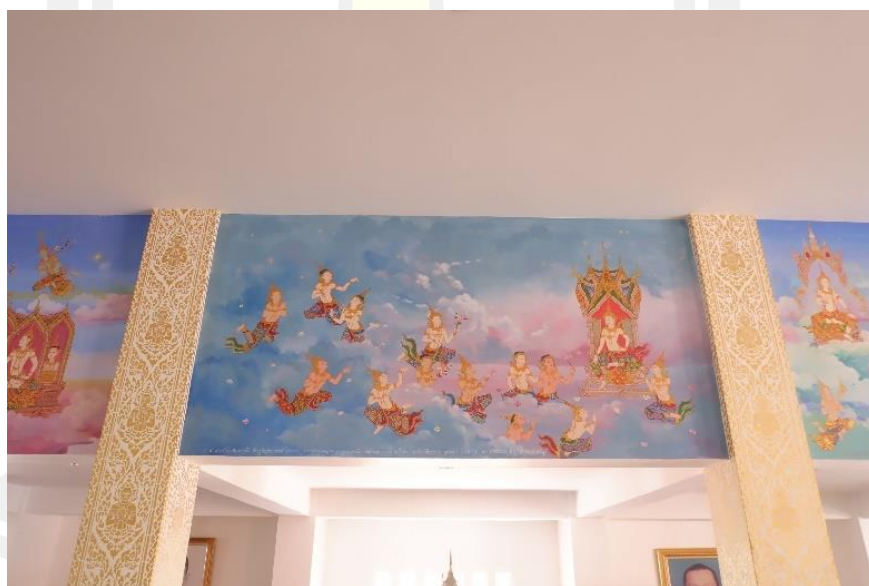

ภาพประกอบที่ 56 สวรรค์ชั้นยามาและชั้นดุสิต

คติสัญลักษณ์ยามาภูมิ นับจากดาวดึงส์สวรรค์ขึ้นไป 672 ล้านวาหรือ 584 โยชน์ก็จะถึงชั้นฟ้าชื่อยามาเทวดาที่อยู่ชั้นในชั้นนั้นเทวดาที่อยู่ในชั้นฟ้านี้จะมีปราสาทแก้วปราสาททองเป็นวิมานมีกำแพงแก้วล้อมรอบมีสวนอุทยานแก้วและมีสระโบกขรณีเทวดาทั้งหลายในชั้นนี้มีหน้าตารุ่งเรืองงดงามยิ่งนักกายสูง 8 ฐานวาคมเทวดาเป็นผู้ใหญ่ในสวรรค์ชั้นฟ้านี้ชื่อพระสุตรยามะเทวราชในชั้นฟ้านี้ไม่มีแสงพระอาทิตย์เลยเพราะสูงกว่าแสงพระอาทิตย์มากนักผู้เทวดาทั้งหลายมองเห็นได้ด้วยแสงรัศมีจากแก้วทั้งหลายและรัศมีจากตัวเทวดานั้นเองส่วนจะรู้ว่าเข้าหรือค้ำก็อาศัยดูจากดอกไม้ทิพย์ถ้าเห็นดอกไม้ที่บานจึงรู้ว่ารุ่งเช้าไม่เห็นดอกไม้ที่บานจึงรู้ว่าเย็นยามากลางคืนพายุเทวดาในชั้นนี้ฟ้านี้เย็นถึง 2000 ปีทิพย์หรือ 114 ล้านปีในเมืองมนุษย์สวรรค์ชั้นยามาเพียงสวรรค์ที่ไม่มีควมอยากลำบากและ Isuzu คันเป็นพิษโดยมีสุยามาเทวะเทวาธิดาเป็นใหญ่จากสวรรค์ชั้นยามานี้ไม่มีแสงสว่างจากพระอาทิตย์จึงมองเห็นกันด้วยแสงสว่างจากรัศมีแก้วและรัศมีของตนเองถ้าดอกไม้บางแสดงว่าเป็นเวลากลางวันดอกไม้ที่แสดงว่าเป็นเวลากลางคืนนี้บุคคลผู้มีบทบาทและเกรงกลัวต่อบาปกุศลกรรมวางสายประกอบความดีจึงทำให้ได้ไปบังเกิดในหมู่เทพชั้นยามาเสวยสมบัติทางเคมีจิตจนสิ้นอายุส่วนเทวดาที่ได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นยามาไม่ปรากฏชัดในวิมานวัตถุเหมือนเทวดาชั้น 1 และ 2

คติสัญลักษณ์ดุสิตาภูมิ นับจากสวรรค์ชั้นยามาขึ้นไปอีก 1344 ล้านวาหรือ 168 168000 ยอดจึงจะถึงสวรรค์ชั้นดุสิตสวรรค์ชั้นนี้มีวิมานเป็นปราสาทแก้วปราสาททองมีกำแพงแก้วล้อมรอบไม่ว่าจะเป็นความกว้างความสูงความงามนั้นมีมากกว่าปราสาทของเทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นยามาทั้งสิ้นมีสระและสวนเช่นในสวรรค์ชั้นฟ้าทั้งหลายเทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้คือพระสันดุสิตเทพ

ราชเทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้รู้บุญธรรมสวรรค์ชั้นดุสิตมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในฐานะที่เปลี่ยนสถานที่อุปการณพระโพธิสัตว์ชาติสุดท้ายก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าบนโลกมนุษย์ขณะที่พระศรีอาริยมตไตรยผู้จะเสด็จลงมาเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในพิภพที่ก่อกำเนิดอยู่ที่สวรรค์ชั้นนี้ก็เทศนาธรรมให้เทวดาทั้งหลายความอยู่มีแต่ชาติมีเหตุการณ์สำคัญครั้งหนึ่งกล่าวคือในพรรษาที่ 7 จากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วทรงเสด็จไปจำพรรษาอย่างสวรรค์ชั้นดาวดึงส์โดยได้ประทับอยู่บนเขมบรรพทุกกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกะใต้ต้นปาริชาติสาเหตุที่พระพุทธองค์ไม่เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดุสิตซึ่งเป็นประทับของพระมารดาเพราะถ้าพระองค์ขึ้นไปประทับยังสวรรค์ชั้นดุสิตแล้วเราเทวดาชั้นล่างลงไปก็อธิษฐานไม่มากก็ไม่สามารถขึ้นมาฟังทำได้จึงรับสั่งให้ท้าวสักกะเทวราชไปอัญเชิญพระมารดาจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาเพื่อฟังธรรมเมื่อพระพุทธมารดาเสด็จลงมาแล้วจึงทรงแสดงพระอภิธรรม 7 คัมภีร์แก่พระมารดาและช่วยเทียบเป็นเวลา 3 เดือนของโรคนั้นแล้วเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เมืองกษัตริย์ในวันออกพรรษาหรือวันเทโวโรหนะคือวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากเทวโลกอายุของเทวดาในชั้นนี้ยืนถึง 4000 ปีทิพย์หรือ 576 ล้านปีในเมืองมนุษย์

ภาพประกอบที่ 57 สวรรค์ชั้นนิมมานรดี

คติสัญลักษณ์นิมมานรดีภูมิ นับจากสวรรค์ชั้นดุสิตขึ้นไป 2688 ล้านบาพหรือ 300 36000 ยอดก็ถึงสวรรค์ชั้นนิมมานรดีซึ่งมีปราสาทแก้วปราสาททองเป็นที่อยู่ของเทวดามีกำแพงแก้วกำแพงทองล้อมรอบและมีแผ่นดินเป็นทองราบเรียบเสมอกันทุกแห่งมีสระน้ำสำหรับอาบสรงน้ำพร้อมสรรพและมีสวนแก้วเหมือนสวรรค์ชั้นดุสิตแต่งงานขึ้นไปอีกเทวดาที่อยู่สวรรค์ชั้นนี้หากปรารถนาจะได้สิ่งใดก็

จะมีละมุดสิ่งนั้นขึ้นมาเองตามใจปรารถนาได้ทุกประการเทวดาทั้งหลายสนุกสนานอยู่กับนางฟ้าทั้งหลายด้วยใจนั้นเองจึงเรียกสวรรค์ชั้นนี้ว่านิมมานรดีเทวดาในชั้นฟ้านี้อายุยืนได้ 8000 ปีทิพย์หรือ 2304 ล้านปีในเมืองมนุษย์สวรรค์ชั้นนิมมานรดีเนื้อสวรรค์ที่เนรมิตกามคุณขึ้นตามความพอใจของตนเองโดยมีสุรินทรนิยดาเทวะเทวาริราชเป็นอธิบดีมีสมบัติที่เหมือนกับสวรรค์ชั้นดุสิตแต่มีความงามประณีตกว่าบุคคลมีผู้มีปะละอายและเกรงกลัวต่อบาปภาคอุตสาหกรรมไม่ประกอบความดีจึงได้ไปบังเกิดให้หมู่ที่ฉันมีมาในสมบัติมันเป็นทรปิจนสิ้นอายุสุรวิมานของเทวดาที่ได้ในชั้นนี้คือพักผ่อนละนัมันเกียร์ Shimano เดียวส่วนเทวดาที่ได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดีไม่ปรากฏชัดในวิมานวัตถุเหมือนเทวดาชั้นที่ 1 และ 2

ภาพประกอบที่ 58 สวรรค์ชั้นปรนิมิตวสวัตติ

คติสัญลักษณ์ปรนิมิตวสวัตติภูมิ สวรรค์ชั้นปรนิมิตวสวัตติเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุดอยู่สูงเหนือขึ้นไปจากสวรรค์ชั้นนิมมานรดี 5376 ล้านวาหรือ 670000 2006 นี้ประเสริฐด้วยสุขสมบัติมากยิ่งขึ้นกว่าสวรรค์ชั้นฟ้าที่กล่าวมาแล้วหากว่าปรารถนาจะได้สักคิลิปอาหารใดๆก็จะมีเทวดาองค์อื่นมาเนรมิตให้ตั้งใจปรารถนาจึงชื่อว่าผากราชภูร์นิมิตวสวัตติสวรรค์เทวดาในสวรรค์ชั้นนี้สูง 64000 วาซึ่งสวรรค์ชั้นนี้ได้แบ่งเป็น 2 เดือนคือ 1 เดือนเทศมีภระนิมะเทวาริราชปกครองเทวดาทั้งหมด 2 เดือนมา มีสาระนัมยสวดีอุษาวดีมาราริราชปกครองมารเพียงพญามารองค์เดียวกันที่ลงมารังควานพระสมณโคดมตอนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและอีกคราวหนึ่งก็มากอบพูลให้เสด็จเข้านิพพานในชั้นฟ้านี้จึงมีพญาดูเป็นผู้ใหญ่ 2 คนซึ่งไม่เคยไปเฝ้าไปหากันและการเลื่อยอายุของเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ยืนได้ 16,000

btu หรือ 8216 ล้วนปีในเมืองมนุษย์บุคคลผู้มีหิริโอตตัปปะละอายและเกรงกลัวต่อบาปและ
 อกุศลกรรมขวนขวายประกอบความดีจึงได้ไปบังเกิดในหมู่ชั้นหมู่เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตติสมบัติอันเป็น
 ทิพย์जनสิ้นอายุส่วนเวทดาที่ได้อบังเกิดในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติไม่ปรากฏชัดในวิมานวัตถุเหมือน
 เทวดาชั้นที่ 1 และ 2 (กฤษณะ แก้วเจริญ. สัมภาษณ์ : 2565)

จิตรกรรมพุทธประวัติ

พุทธประวัติ พระอาจารย์ประจักษ์ ภูริปัญโญ (สัมภาษณ์ : 2565) กล่าวว่าได้มีการเขียน
 ภาพตามพุทธประวัติโดยย่อดังนี้

1. ประสูติพระพุทธเจ้ามีพระนามเดิมว่า "สิทธัตถะ" เป็พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ
 กษัตริย์ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ทางภาคใต้ของประเทศเนปาล พระราช
 มารดาทรงพระนามว่า "พระนางสิริมหามายา" ซึ่งเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์ราชสกุลโกถิยวงศ์แห่ง
 กรุงเทวทหะ แคว้นโกถิยะ

เจ้าชายสิทธัตถะประสูติเมื่อ 80 ปีก่อนพุทธศักราช ที่สวนลุมพินีวัน ณ ใต้ต้นสาละนั้น ซึ่งอยู่ระหว่าง
 พรมแดนกรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะ(ปัจจุบันคือ ต. รุมมินเด ประเทศเนปาล) ได้มีพราหมณ์ทั้ง 8
 ได้ทำนายว่า เจ้าชายสิทธัตถะมีลักษณะเป็นมหาบุรุษ คือ ถ้ำดำรงตนในขรรวาสจะได้เป็นจักรพรรดิ
 ถ้ำออกบวชจะได้เป็นศาสดาเอกของโลก แต่โกถิยพราหมณ์ผู้อายุน้อยที่สุดในจำนวนนั้น ยืนยัน
 หนักแน่นว่า พระราชกุมารสิทธัตถะจะเสด็จออกบวชและจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ทันทที่ที่
 ประสูติ ทรงดำเนินด้วยพระบาท 7 ก้าว มีดอกบัวผุดรองรับ ทรงเปล่งพระวาจาว่า "เราเป็นเลิศที่สุด
 ในโลก ประเสริฐที่สุดในโลก การเกิดครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายของเรา"

พหุ น ปณ จิต โต ชีเว

ภาพประกอบที่ 59 พุทธประวัติ

2. วัยเด็กหลังประสูติได้ 7 วัน พระนางสิริมหามายาสิ้นพระชนม์ จึงทรงอยู่ในความดูแลของพระนางปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระกนิษฐาของพระนางสิริมหามายา ศึกษาเล่าเรียนจนจบระดับสูงของการศึกษาทางโลกในสมัยนั้น คือ ศิลปศาสตร์ถึง 18 ศาสตร์ ในสำนักครุวิศวามิตร พระบิดาไม่ประสงค์จะให้เจ้าชายสิทธัตถะเป็นคาสดาเอก จึงพยายามให้สิทธัตถะพบแต่ความสุขทางโลก เช่น สร้างปราสาท 3 ฤดู และเมื่ออายุ 16 ปี ได้ให้เจ้าชายสิทธัตถะอภิเษกกับนางพิมพาหรือยโสธรา ผู้เป็นพระธิดาของพระเจ้ากรุงเทวทหะซึ่งเป็นพระญาติฝ่ายพระมารดา เมื่อมีพระชนมายุ 29 ปี พระนางพิมพาก็ให้ประสูติ ราชูล (บ่วง)

3.เสด็จออกผนวช เมื่อทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณตามลำดับ จึงทรงคิดว่าชีวิตของทุกคนต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ จึงเกิดแนวความคิดว่าธรรมดาในโลกนี้มีของคู่กันอยู่ เช่น มีร้อนก็ต้องมีเย็น , มีทุกข์คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ต้องมีที่สุดทุกข์คือ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย

ทรงเห็นความสุขทางโลกเป็นเพียงมายา ความสุขในกามคุณเป็นความสุขจอมปลอม เป็นเพียงภาพมายาที่ ชวนให้หลงว่าเป็นความสุขเท่านั้น ในความจริงแล้วไม่มีความสุข ไม่มีความเพลิดเพลินใดที่ไม่มีความทุกข์เจือปน

วิถีทางที่จะพ้นจากความทุกข์ของชีวิตเช่นนี้ได้ หนทางหลุดพ้นจากวัฏสงสาร จะต้องสละเพศผู้ครองเรือนเป็นสมณะ สิ่งที่ทรงพบเห็นเรียกว่า "เทวทูต(ทูตสวรรค์)" จึงตัดสินใจพระทัยทรงออกผนวช ในวันที่พระราชอุลประสูติเล็กน้อย พระองค์ทรงมำกัณฐกะออกผนวช มีนายฉันทะตามเสด็จ โดยมุ่งตรงไปที่

แม่น้ำโนมานที ทรงตัดพระเกศา และเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นผ้ากาสาวพักตร์ (ผ้าย้อมด้วยรสผาดแห้ง ต้นไม้) ทรงเปลื้องเครื่องทรงมอบให้นายฉันทะนำกลับพระนคร การออกบวชครั้งนี้เรียกว่า การเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ การเสด็จออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ หลังจากทรงผนวชแล้ว จึงทรงมุ่งไปที่แม่น้ำคยา แคว้นมคธ เพื่อค้นคว้าทดลองในสำนักอาหารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร เมื่อเรียนจบทั้งสองสำนัก (บรรลุฌานขั้นที่แปด) ก็ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ตามที่มุ่งหวังไว้ จากนั้นจึงเสด็จไปที่แม่น้ำเนรัญชรา ในตำบลอรุเวลาเสนานิคม (ปัจจุบันนี้สถานที่นี้เรียกว่า ดงคศิริ) เมื่อบำเพ็ญทุกรกิริยา โดยขบฟันด้วยฟัน กลั้นหายใจและอดอาหาร หลังจากทดลองมา 6 ปี ก็ยังไม่พบทางพ้นทุกข์ จึงทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา หันมาบำรุงพระวรกายโดยปกติตามพระราชดำริว่า "เหมือนสายพิณควรจะชิงพอดีจึงจะได้เสียงที่ไพเราะ" ซึ่งพระอินทร์ได้เสด็จลงมาติดพิณถวาย พิณสายหนึ่งซึ่งไว้ตั้งเกินไป พอถูกดีดก็ขาดผิงออกจากกัน จึงพิจารณาเห็นทางสายกลางว่า เป็นหนทางที่จะนำไปสู่พระโพธิญาณได้ ระหว่างที่ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ปัญจวัคคีย์ (โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยา มหานามะ อัสสชิ) มาคอยปรนนิบัติพระองค์โดยหวังว่าจะทรงบรรลุธรรมวิเศษ เมื่อพระองค์เลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ปัญจวัคคีย์จึงหมดศรัทธา พวกกันไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี (ต.สารนาถ)

4. ตรีสรู (15 คำเดือน 6) ขณะมีพระชนมายุได้ 35 พรรษา ในวันที่พระองค์ตรีสรู นางสุชาดา ได้ถวายข้าวมธุปายาส(หุงด้วยนม) ได้ต้นไทร เมื่อเสวยเสร็จแล้วทรงลอยถาดทองในแม่น้ำเนรัญชรา ทรงอธิษฐานเสียงพระบารมีว่า ถ้าอาตมาจะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณแล้ว ขอให้ถาดนี้จลลยทวนกระแสแม่น้ำขึ้นไป ถาดทองนั้นลลยทวนกระแสแม่น้ำขึ้นไป 1 เส้น แล้วก็จมลงตรงนาคภพิมานแห่งพญากาฬนาคราช พระองค์ทรงโสมนัสและแน่วพระทัยว่าจะได้ตรีสรู เป็นพระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้า โดยหาความสงสัยมิได้ในเวลาเย็นเสด็จยะให้ถวายหญ้าคา 8 กำมือ ปลูกเป็นอาสนะ ณ โคนไม้ต้นโพธิ ตำบลอรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา (ปัจจุบันคือ ต.พุทธคยา ประเทศอินเดีย) ทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ว่าจะบรรลุโพธิญาณ ประทับหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทรงบรรลุรูปฌานทั้ง 4 ชั้น แล้วใช้สติปัญญาพิจารณาจนเกิดความรู้แจ้ง คือ

1. เวลาปฐมยาม ทรงได้ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ ความรู้เป็นเหตุให้ระลึกชาติได้
2. เวลामัชฌิมยาม ทรงได้จุตูปปาตญาณ(ทิพยจักขุญาณ)คือรู้เรื่องเกิด-ตายของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรมที่ตนกระทำไว้
3. เวลาปัจฉิมยามทรงได้ อาสวักขยญาณคือความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะหรือกิเลส หมายถึง ตรีสรู อริยสัจ 4

อาสวักขยญาณ ที่ทรงได้ทำให้ทรงพิจารณาถึงขั้นที่ 5 และใช้แห่งความเป็นเหตุที่ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท อันเป็นต้นทางให้เขาถึงอริยสัจ 4 เมื่อพระองค์ทรงรู้เห็นแล้ว จึงละอุปาทานและตรีสรูเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ภาพประกอบที่ 60 ผจญมาร

5. ปฐมเทศนาหลังจากที่ตรัสรู้แล้ว ได้พิจารณาธรรมที่พระองค์ตรัสรู้เป็นเวลา 7 สัปดาห์ ทรงเห็นว่าพระธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุนี้มีความละเอียดอ่อน สุขุมคัมภีรภาพ ยากต่อบุคคลจะรู้ เข้าใจและปฏิบัติได้ ทรงเกิดความท้อพระทัยว่าจะไม่แสดงธรรมโปรดมหาชน ต่อมาท่านได้ทรงพิจารณาอย่างลึกซึ้ง แล้วทรงเห็นว่าบุคคลในโลกนี้มีหลายจำพวก บางพวกสอนได้ บางพวกสอนไม่ได้ เปรียบเสมือนบัว 4 เหล่า ดังนั้นแล้วจึงดำริที่จะแสดงธรรมเพื่อมวลมนุษยชาติต่อไป บัว 4 เหล่า ได้แก่

1. พวกที่มีสติปัญญาฉลาดเฉลียว เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมก็สามารถรู้ และเข้าใจในเวลาอันรวดเร็ว เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่พ้นน้ำ เมื่อต้องแสงอาทิตย์ก็เบ่งบานทันที (อุคฆฏิตัญญู)

2. พวกที่มีสติปัญญาปานกลาง เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มเติม จะสามารถรู้และเข้าใจได้ในเวลาอันไม่ช้า เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ปริ่มน้ำ ซึ่งจะบานในวันถัดไป (วิปจิตัญญู)

3. พวกที่มีสติปัญญาน้อย แต่เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มอยู่เสมอ มีความขยันหมั่นเพียรไม่ย่อท้อ มีสติมั่นประกอบด้วยศรัทธา ปสาทะ ในที่สุดก็สามารถรู้และเข้าใจได้ในวันหนึ่งข้างหน้า เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ซึ่งจะค่อยๆ โผล่ขึ้นเบ่งบานได้ในวันหนึ่ง (เนยยะ)

4. พวกที่ไร้สติปัญญา และยังเป็นมิถิฏฐิ แม้ได้ฟังธรรมก็ไม่อาจเข้าใจความหมายหรือรู้ตามได้ ทั้งยังขาดศรัทธาปสาทะ ไร้ซึ่งความเพียร เปรียบเสมือนดอกบัวที่จมอยู่กับโคลนตม ยิ่งแต่จะ

ตกเป็นอาหารของเต่าปลา ไม่มีโอกาสไหลขึ้นพื้นน้ำเพื่อแบ่งบาน (ปทปรมะ) จึงทรงมีพระกรุณาธิคุณ ระลึกอาหารดาบสและอุทกดาบสว่า มีกิเลสเบาบางสามารถตรัสรู้ได้ทันที แต่ท่านทั้ง 2 ได้ตายแล้ว จึงทรงระลึกถึงปัญจวัคคีย์ (ประกอบด้วย พระโกณฑัญญะ พระวชิระ พระภัททิยะ พระมหานาม และพระอัสสชิ) จึงเสด็จไปที่ป่าอิสปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ปัจจุบันคือสารนาถ เมืองพาราณสี ในวันขึ้น 15 เดือน 8 จึงทรงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (แปลว่าสูตรของการ หมุนวงล้อแห่งพระธรรมให้เป็นไป

ซึ่งใจความ 3 ตอน คือ

ภาพประกอบที่ 61 ชุ่มประตุ

1. ทรงชี้ทางผิดอันได้แก่กามสุขัลลิกานุโยค(การประกอบตนให้ชุ่มอยู่ด้วยกาม) และอัตตกิลมณานุโยค(การทรมานตนให้ลำบาก) ว่าเป็นส่วนสุดที่บรรพชิตไม่ควรดำเนิน แต่เดินทางสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรคมืองค์แปด เป็นไปเพื่อพระนิพพาน

2. ทรงแสดงอริยสัจ 4 โดยละเอียด

3. ทรงปฏิญาณว่าทรงตรัสรู้พระองค์เอง และได้บรรลุธรรมวิเศษแล้ว

โกณฑัญญะเป็นผู้ได้ธรรมจักกุก่อน เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งตามสภาพเป็นจริงว่า ยัม กิณฺณิ สมุทฺถมฺมํ สพฺพนฺตํ นโรธมฺมนฺติ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีเกิดขึ้นเป็นธรรม สิ่งนั้นทั้งหมดมีดับเป็นธรรมดา

จึงได้อุปสมบทเป็น เอหิภิกขุอุปสัมปทาองค์แรก หลังจากปัญจวัคคีย์อุปสมบทแล้ว พุทธองค์จึงทรงเทศน์ อนัตตลักขณสูตร ปัญจวัคคีย์จึงสำเร็จเป็นอรหันต์

ภาพประกอบที่ 62 ทรงแสดงธรรม

6. ลักษณะการแสดงธรรม สำหรับผู้ที่ไม่มีพื้นฐานทางธรรมมาก่อนจะทรงเทศน์ "อนุปุพพิกเถา" ซึ่งว่าด้วยเรื่องคุณของการให้ทาน การรักษาศีล - สวรรค์ (การแสวงสุขเนื่องจากการให้ทาน การให้ศีล) - โทษของกามและการปลีกตัวออกจากกาม - จากนั้นจึงทรงเทศน์ อริยสัจ 4

7. แสดงธรรมโปรดยสกุลบุตร ยสกุลบุตรเพื่อหน่วยชีวิตครองเรือนหนีออกจากบ้าน ไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวันในเวลาเช้ามีด แล้วพบพระพุทธเจ้าบังเอิญ ยสกุลบุตรสดับพระธรรมเทศนาได้ดวงตาเห็นธรรม ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ และขอบวชอุบาสิกาอุบาสิกาคู่แรก คือ บิดามารดาของพระยสะ - ครั้นแล้วมีเพื่อนของพระยสะ 4 คนกับอีก 50 คน ได้มาฟังพระธรรมเทศนา สำเร็จเป็นพระอรหันต์ จึงมีพระอรหันต์ในโลก 61 องค์

8. การส่งสาวกออกประกาศศาสนา ตรัสเรียกสาวกออกประกาศศาสนา เมื่อมีสาวกครบ 60 รูป (ปัญจวัคคีย์และพวกพระยสะ) ตรัสให้พระสาวก 60 รูปแยกย้ายกันประกาศศาสนา 60 แห่ง ไม่ซ้ำทางกัน - พระองค์จะเสด็จไปแสดงธรรม ณ ตำบลอุรุเวลา เสนานิคม - เมื่อสาวกออกประกาศเทศนา มีผู้ต้องการบวชมาก และหนทางไกลกัน จึงทรงอนุญาตให้สาวกดำเนินการบวชได้ โดยใช้วิธีการ "ติสรณคมนุปสัมปทา" (ปฏิญาณตนเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัย)

9. การประดิษฐ์พุทธศาสนา ณ แคว้นมคธ วิธีเผยแพร่ศาสนาในกรุงราชคฤห์ ทรงเทศน์โปรด ชฎิล(นักบวชเกล้าผม)สามพี่น้อง ได้แก่ พระอรุเวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ พระคยากัสสปะ และ บริวาร รวม 1,000 คนก่อน แล้วได้ขอบวชในพระพุทธศาสนา เพราะพวกชฎิลเป็นเจ้าของทรัพย์หาที่ ยิ่งใหญ่ หากชฎิลยอมรับพุทธธรรมได้ ประชาชนก็ย่อมเกิดความศรัทธา พระอรุเวลกัสสปะได้ยกย่อง ว่าเป็นผู้เลิศในทางมีบริษัท(บริวาร)มาก - พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายวัดนับว่าเป็นวัดแห่งแรกใน พระพุทธศาสนา คือ พระเวฬุวันมหาวิหาร (วัดเวฬุวัน)

10. อุปติสสะ(พระสารีบุตร)และโกณฑัญญะ(พระโมคคัลลานะ) ณ กรุงราชคฤห์นี้เอง เด็กหนุ่ม สองคน ซึ่งเป็นศิษย์ของนักปรัชญาเมธี ผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งชื่อ สัญชัย เวลัญจบุตร โดยพระอัสสชิได้ แสดงธรรมให้อุปติสสะว่า"ทุกสิ่งจากเหตุ พระศาสดาทรงแสดงเหตุของสิ่งเหล่านั้น และการดับเหตุ ของสิ่งเหล่านั้น" อุปติสสะได้ฟังก็เกิด "ดวงตาเห็นธรรม" จึงกราบลาท่าน แล้วรีบไปบอกข้อความที่ตน ได้ฟังมาแก่โกณฑัญญะทราบ โกณฑัญญะได้ฟังก็เกิด"ดวงตาเห็นธรรม" เด็กหนุ่มสองคนจึงมาขอบวชเป็นสาวก พร้อมกัน และมีชื่อเรียกทางพระศาสนาว่า พระสารีบุตร และ พระโมคคัลลานะ ตามลำดับ หลังจาก บวชได้ 7 วัน พระโมคคัลลานะได้ไปบำเพ็ญสมาธิอยู่ที่ กัลลวาลมุตตคาม ใกล้เมืองมคธ รู้สึกง่วงเหงา หาวนอน แก้อาการก็ไม่หาย จนพระพุทธเจ้าเสด็จไปตรัสบอกวิธีเอาชนะความง่วงให้ พร้อมประทาน โอวาทว่าด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น ให้ใช้ปัญญาพิจารณาเวทนาความรู้สึก) ทั้งหลายว่า เป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้แน่นอน จบพุทธโอวาท พระโมคคัลลานะก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ หลังจากบวชได้ 15 วัน พระสารีบุตรได้ถวายงานพัดพระพุทธเจ้า ขณะพระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดที่ชนชะปริพาชก (นักบวชไว้เล็บยาว) อยู่ที่ถ้ำสุกรชาตา เขิงเขาคิชฌกูฏ ท่านพัดวีพระพุทธองค์กลางจิตตามพระโอวาท ของพระพุทธเจ้าไปด้วย เมื่อจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ - ทั้งสองท่านได้รับแต่งตั้ง จากพระพุทธเจ้าให้เป็นพระอัครสาวก โดยพระสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา มีความเป็นเลิศ กว่าผู้อื่นทางปัญญา และพระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทาง ฤทธิ์มาก

11. โอวาทปาติโมกข์ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 (มาฆบูชา) เกิดมีจตุรงคสันนิบาต ซึ่ง ประกอบด้วย วันนั้น 1) เป็นวันมาฆปุรณมี คือวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำกลางเดือนมาฆะ จึงเรียกว่า มาฆบูชา 2) พระภิกษุ 1,250 รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย 3) พระภิกษุทั้งหมดล้วนเป็นพระอรหันต์ ประเภทพ ฤทธิญา คือ ได้อภิญญา 6 ซึ่งหมายถึงความสามารถ พิเศษ 6 ประการ ได้แก่ แสดงฤทธิ์ได้ ระลึกชาติ ได้ ตาทิพย์ หูทิพย์ กำหนดรู้ใจคนอื่นได้ และบรรลุอาสวักขยญาณ(คือญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไป แห่งอาสวะทั้งหลาย)

4) พระภิกษุ เหล่านั้น ทั้งหมด ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าโดยตรง (เอหิภิกขุอุปสมบทา)

ทรงเทศน์ "โอวาทปาติโมกข์" ซึ่งถือเป็นหัวใจของศาสนาพุทธ ใจความว่า "จงทำดี ละเว้นความชั่ว และทำให้บริสุทธิ์" พระสงฆ์ปรารถนาไม่เคยเห็นฝนเช่นนี้มาก่อน พระพุทธจึงทรงเล่าว่า ฝนนี้เคยตกมาแล้วเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร แล้วจึงทรงเล่าเรื่องมหาเวสสันดร

12. โปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา (พระเจ้าสุทโธทนะ) ได้บรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล จนบรรลุอรหัตผล เมื่อใกล้สวรรคต พระนันทะ (เป็นโอรสของพระสุทโธทนะกับพระนางปชาบดีโคตมี) ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้านำ ออกผนวชอุปสมบท - ต่อมาพระนางยโสธราภีให้พระกุมารราहुลซึ่งมีอายุ 7 ปีไปทูลขอราชสมบัติ พระพุทธเจ้าเห็นว่าราชสมบัติเป็นสิ่งไม่จริงยั่งยืน อริยทรัพย์(ทรัพย์อันประเสริฐ) ต่างหากเป็นสิ่งยั่งยืน จึงทรงให้พระสารีบุตรทำการบรรพชาให้ราहुลเป็นสามเณร จึงเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา ณ นิโครธาราม พระเจ้าสุทโธทนะจึงขอร้องว่า "ขออย่าให้ทรงบวชใคร โดยที่พ่อแม่เขายังไม่ได้อนุญาต" เมื่ออายุครบ 20 ปี ได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ จากนั้นก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์และได้ยกย่องว่าเป็นผู้เลิศในทางใครต่อการศึกษาทรงให้อุปสมบทแก่เจ้าศากยะ 5 พระองค์ คือ พระอานนท์ พระอนนรุทธ์(เป็นผู้มีเลิศในทางมีทิพยจักขุ) พระภัททิยะสักยราชา พระภคคุ พระกิมพิละ และเจ้าโกถิยะ 1 พระองค์ คือพระเทวทัต จนได้บรรลุอรหัตผล 5 ท่าน ยกเว้นพระเทวทัต พระอุบาลีเป็นบุตรของช่างกลบ(ช่างตัดผม)อยู่ในวรรณะต่ำ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพนักงานภูษามาลาของเจ้าศากยะ ทำหน้าที่จัดการดูแลเครื่องแต่งกาย เมื่อเจ้าศากยะ 5 พระองค์ และเจ้าโกถิยะ 1 พระองค์ทรงออกผนวช อุบาลีได้ติดตามไปขออุปสมบทด้วย พระอุบาลีเมื่อได้อุปสมบทแล้วไม่ซำก็บรรลุอรหัตผล และได้ยกย่องว่าเป็นผู้เลิศทาง ด้านผู้ทรงไว้ซึ่งพระวินัย พระนางปชาบดีโคตมี(พระน้าของพระพุทธเจ้า) ได้ผนวชเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา โดยพระอานนท์ช่วยกราบทูลขออนุญาตพระพุทธเจ้าสุดท้ายได้บรรลุพระอรหันต์ และได้ยกย่องว่าเป็นผู้เลิศในทางรู้ราตรี โปรดให้พระนางยโสธราได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีชื่อพระนางภัททา กัจจानา จนบรรลุอรหัตผล และได้ยกย่องว่าเป็นผู้เลิศในทางบรรลุอภิญญาใหญ่ (สามารถระลึกเหตุการณ์ในกัปต่างๆย้อนหลังไปได้มากนับไม่ถ้วน)

13. การประดิษฐ์พุทธศาสนา ณ แคว้นโกศล เมื่อประดิษฐานพระศาสนาในแคว้นมคธได้อย่างมั่นคงแล้ว ต่อมาไม่นานพระพุทธศาสนาก็มีศูนย์กลางแห่งใหม่ที่ เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล โดยอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้สร้าง"วัดพระเชตะวัน"ขึ้น แล้วกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ไปอยู่ประจำ และนางวิสาขามหาอุบาสิกาเศรษฐีนี้คนหนึ่ง ก็มีจิตศรัทธาสร้าง วัดบุพพาราม ถวายด้วย

14. ปังฉิมกาล ก่อนปรินิพพาน 3 เดือน ทรงปลงอายุสังขารก่อนปรินิพพาน 1 วัน นายจุนทะถวายสุกรมัททวะ (หม้ออ่อน) เมื่อพระองค์เสวยแล้วประจวบพระอานนท์โกธธ พุทธองค์จึงตรัสว่า "บิณฑบาตที่มีอานิสงส์ที่สุด มี 2 ประการ คือ เมื่อตถาคต (พุทธองค์) เสวยบิณฑบาตแล้วตรัสรู้ ,

ปรีนิพพาน"ก่อนปรีนิพพานทรงกล่าวพุทธโอวาทว่า การบูชาพุทธองค์อย่างแท้จริง คือ การปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรมพุทธศาสนิกชนที่ต้องการเฝ้าพระองค์ควรไปที่ สังเวชนียสถานการวางตัวของภิกษุต่อสตรี ต้องคุมสติอย่าแปรปรวนตามราคะตัณหา พระบรมสารีริกธาตุเป็นเรื่องของกษัตริย์(มัลลกษัตริย์) มิใช่กิจของสงฆ์ความพลัดพรากเป็นธรรมดาของโลกธรรมและวินัย จะเป็นศาสดาแทนพุทธองค์ ทั้งนี้เพราะบุคคลไม่เที่ยงแท้เท่ากับพระธรรมซึ่งเป็นสัจธรรม ปัจฉิมสาวก คือ สุภัททะบริพาชก ปัจฉิมโอวาท "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอบอกเธอทั้งหลาย สังขารทั้งปวงมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดาพวกเธอจึงทำประโยชน์ตนเอง และประโยชน์ของผู้อื่นให้สมบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด" (อปปมาเทน สมปาเทต) ปรีนิพพาน ขึ้น 15 คำ เดือน 6 ได้ต้นสาละ ณ สาละวันทยาน ของเหล่ามัลลกษัตริย์ เมืองกุสินารา แคว้นมัลละพระชนมายุ 80 ปี ทรงเทศนาสั่งสอนมาเป็นเวลา 45 ปี

ภาพประกอบที่ 63 ปรีนิพพาน

พหุณฺ ปรณฺ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 64 ประชุมเพลิง

ภาพประกอบที่ 65 โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้กับเจ้านครทั้ง 8

การตกแต่งอาณาบริเวณ

การจัดสวนเป็นศาสตร์และศิลป์ในการสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้พบเห็น โดยนำหลักวิชาการ ความรู้ เทคนิค ศิลปะและประสบการณ์มาผสมผสานเข้าด้วยกัน นำสิ่งของหลาย ๆ

สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นสิ่งประดิษฐ์และสิ่งของที่มีอยู่ในธรรมชาติผสมผสานกัน เพื่อสร้างหรือพัฒนาให้เกิดประโยชน์ เกิดทัศนียภาพ ที่มีความงดงามสูงสุด อาจเป็นการสร้างธรรมชาติรูปแบบใหม่หรือลอกเลียนแบบธรรมชาติ ลอกเลียนศิลปกรรมในอดีตนำมาดัดแปลงให้เข้ากับความต้องการของมนุษย์ ประโยชน์ของการจัดสวน เปรมิวิภา ไหมพรม (2565 : สัมภาษณ์)

1. การจัดสวนทำให้เกิดการดูแลพื้นที่อย่างดี มีขอบเขตแน่นอน เกิดความปลอดภัยในการใช้พื้นที่

2. การจัดสวนเป็นการช่วยลดมลภาวะต่างๆ เช่น เสียงรบกวน ฝุ่น ลม แสงแดด ด้วยการออกแบบมาควบคุม เพราะการจัดสวนเป็นการควบคุมและสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมน่าอยู่

3. การจัดสวนทำให้พื้นที่สะอาด อากาศบริสุทธิ์ ควบคุมระดับอุณหภูมิ แสงแดด ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมกับความต้องการ

4. การจัดสวนช่วยให้มีการวางแผนการใช้พื้นที่ ที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุดมีสัดส่วน ขอบเขตที่เหมาะสมแน่นอน เช่น บริเวณพักผ่อนส่วนตัว บริเวณออกกำลังกาย พื้นที่สวนครัว สนามเด็กเล่น สวนไม้ดอกไม้ประดับ หรือพื้นที่ใช้สอยอื่นๆ

5.การจัดสวนช่วยแก้ไขและปิดบังสภาพแวดล้อมที่ไม่น่าดู และยังแก้ไขการพังทลาย การเสื่อมโทรมของหน้าดินอีกด้วย

6.การจัดสวนช่วยให้เกิดความสุขทางด้านจิตใจ เพราะได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติและพืชพรรณ การจัดสวนในปัจจุบันอาจมีรูปแบบหลายอย่างที่คตินสัญลักษณ์ปรัชญาเชื่อจึงมีการผสมกลมกลืนเทคนิคต่างๆให้ลงตัวด้วยวิธีการจักสวนหลายแบบ

สวนธรรมชาติ (Natural Garden)มักใช้เส้นโค้งในการออกแบบ ซึ่งช่วยให้เกิดรูปทรงอิสระ สร้างรูปแบบที่นิ่มนวล สบายตา โดยเลียนแบบธรรมชาติสวนรูปแบบนี้นิยมจัดกันมาก และพบเห็นได้ทั่วไปตามบ้านพักอาศัย สวนสาธารณะ และสถานที่ต่างๆ

สวนประดิษฐ์ (Formal Garden)เป็นสวนที่ออกแบบโดยใช้รูปทรงเรขาคณิตต่างๆ เช่น รูปทรงสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม และวงกลม เราจึงมักพบพรรณไม้ส่วนใหญ่ ถูกตัดแต่งในสวนแบบประดิษฐ์ การออกแบบจะมีแกนกลาง เพื่อความสมดุลของสวนทั้งสองข้าง และมีจุดเด่นดึงดูดสายตา สวนประดิษฐ์มักใช้กับสวนขนาดใหญ่ หรือสถานที่ราชการ เพื่อสร้างความหรูหราและสง่างามให้กับพื้นที่

สวนโมเดิร์น (Modern Garden)เป็นสวนที่เน้นการใช้แนวเส้นและรูปทรงเรขาคณิตที่เรียบง่ายในการออกแบบ โดยใช้วัสดุตกแต่งที่ดูทันสมัยเข้ามาประกอบ เช่น รูปประติมากรรมต่างๆ การออกแบบอาจสื่อความหมายถึงบางสิ่ง ไม่นิยมใช้พรรณไม้ในปริมาณมากๆ แต่เลือกใช้เฉพาะต้นที่มีรูปทรงที่โดดเด่น

เอกลักษณ์สวนฝรั่งเศสคือการออกแบบสวนอย่างมีแบบแผน (Formal Garden) มีความสมมาตร เส้นสายที่เป็นระเบียบ มีความสมดุลของพรรณไม้และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ทำให้เกิดความรู้สึกที่สงบ รายละเอียดทุกอย่างในสวนมีสัดส่วนที่แน่นอน แม้จะมีความเป็นแพชั่นตามแบบฉบับฝรั่งเศส แต่ก็ให้ความรู้สึกที่ปลอดภัยและความงามที่ไร้กาลเวลา ปิดล้อมด้วยต้นไม้ใบเขียวที่ถูกตัดแต่งเป็นรูปทรงเรขาคณิต รวมทั้งดอกไม้สีสดต่าง ๆ ที่จัดเรียงอย่างสมดุล

เทคนิคสวน ฝรั่งเศสเน้นมุมมองของการจัดสวนที่เป็นแบบแผน ด้วยการปลูกพันธุ์ไม้ตัดแต่งให้เป็นลวดลายเรขาคณิต มีขนาดที่สัมพันธ์กับสัดส่วนของมนุษย์และให้ความรู้สึกมีชีวิตชีวา ซึ่งสวนขนาดใหญ่ประเภทอื่น ๆ ไม่อาจให้ความรู้สึกเช่นนี้ได้แนวคิดหลัก ของสวนฝรั่งเศสคือ การออกแบบให้เห็นเส้นแกน (Axis) ที่ทอดยาวไปจนสุดสายตา มีการคำนวณด้วยสูตรทางคณิตศาสตร์ เพื่อให้เกิดทัศนียภาพ (Perspective) ที่ได้สัดส่วนกัน โดยจะยึดแกนหลักเป็นเกณฑ์ในการการออกแบบ รายละเอียดต่าง ๆ อาทิเช่น การกำหนดทิศทางการมองเห็นภูมิทัศน์โดยรอบซึ่งมองเห็นได้ในระยะต่าง ๆ กันจากตัวอาคาร นอกจากนี้ยังมีการตกแต่งด้วยงานประติมากรรมที่ได้แรงบันดาลใจมาจากตำนานเทพ ปกรณัมในนิยายกรีก เพื่อสร้างเรื่องราวและเพิ่มความน่าสนใจ สวนฝรั่งเศส นิยมสร้างความรู้สึกเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร โดยใช้ลูกเล่นในการจัดการสวนให้ดูเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ภายในอาคาร เช่น การจัดสวนให้มีพื้นที่ปิดล้อมโดยแบ่งเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ตามเทพนิยาย หรือเรื่องราวในวรรณกรรม สวนฝรั่งเศส ประกอบด้วยแบบแผนที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ 5 อย่างคือ

1. รูปทรงเรขาคณิต (Geometrical Pattern) สวนฝรั่งเศสเน้นการควบคุมธรรมชาติให้อยู่ภายใต้ แบบแผนที่กำหนดไว้ โดยออกแบบให้เป็นรูปทรงเรขาคณิตแบบสมมาตร (Symmetry) เพื่อให้เกิดบรรยากาศความสงบ

2. ทางเดินเล็ก ๆ (Little Path) ทางเดินหลักควรขนาบข้างด้วยพุ่มไม้ที่ตกแต่งอย่างเรียบร้อย ประดับตามมุมต่าง ๆ ด้วยม้านั่งหรือรูปปั้นซึ่งถือเป็นจุดเด่น เพื่อเป็นจุดรวมของสายตาและเพื่อสัมพันธ์กับแนวคิดการออกแบบสวนโดยรวม รูปปั้นแบบคลาสสิกให้ความรู้สึกถึงความงดงามในอดีต สวนฝรั่งเศสสมัยใหม่ให้ใช้รูปปั้นแบบโมเดิร์นเพื่อสร้างบรรยากาศที่ดูร่วม สมัยยิ่งขึ้น วัสดุปูทางเดินก็มีความสำคัญไม่น้อย ไม่ว่าจะเลือกใช้แผ่นหินขนาดใหญ่ หรือก้อนหินขนาดเล็ก ๆ ปูพื้นทางเดิน ควรหลีกเลี่ยงลวดลายที่ดูวุ่นวายเพราะจะไปทำลายบรรยากาศความสงบของสวนได้

3. พุ่มไม้หรือซุ้มต้นไม้: Berceau (แบร์โซ) องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของสวนฝรั่งเศสคือการออกแบบตัดแต่งต้นไม้ใบสีเขียวให้เป็นรูปทรงต่าง ๆ เพื่อให้สามารถชื่นชมความงามได้ตลอดปี ตกแต่งทางเดินด้วยรูปสลักหรือรูปปั้นหรือพุ่มไม้ที่ตัดแต่งเป็นรูปทรงกรวย คว่ำเพื่อเน้นจุดสนใจในแนวตั้ง

4. บ่อน้ำ (Pond) สวนฝรั่งเศสที่มีความสวยงามอีกแบบคือสวนแบบวงกลม (Circle Garden) ที่รายล้อมบ่อน้ำและประดับด้วยต้นไม้ขนาดเล็ก ๆ ที่มีสีสัน เพื่อสร้างความน่าสนใจจากเส้นสายของสวนที่ดูเรียบง่าย ๆ สวนแบบวงกลมให้ความรู้สึกที่สงบและให้ความรู้สึกของพื้นที่ที่ปิดล้อมได้มากกว่า

5. กระบะต้นไม้ (Flower Bed) แม้แต่สวนขนาดเล็กก็สามารถปรับให้เป็นสวน Formal Style แบบสวนฝรั่งเศสได้ โดยใช้เส้นสายรอบนอกเป็นองค์ประกอบในการสร้างความน่าสนใจให้กับสวน เช่น กระบะต้นไม้ทรงสี่เหลี่ยม 2 ชุด ปลูกต้นไม้ที่มีลำต้นในแนวตั้งเพื่อให้เป็นจุดเด่น ตัดแต่งพุ่มไม้เป็นรูปปิรามิดหรือแท่งรูปสี่เหลี่ยมปลายแหลม (Obelisk) และปลูกพืชคลุมดินที่โคนต้น ซึ่งสามารถนำวิธีนี้ไปใช้ได้ไม่ว่าคุณต้องการสวนสมัยใหม่แบบเรียบง่ายหรือ สวนแบบคลาสสิก การจัดสวนแบบเรขาคณิต คือ เป็นรูปสี่เหลี่ยมทั้งหมด ความหมายแสดงถึงความแน่นอน มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง การจัดสวนแบบธรรมชาติ ผู้จัดสวนจะต้องมีจินตนาการดี รู้เรื่องสภาพธรรมชาติ มีความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ที่จะนำมาปลูก จัดแสงสีให้สวนสวย

สวนโมเดิร์น คือ สวนที่เน้นการใช้แนวเส้นและรูปทรงเรขาคณิตมาช่วยในการออกแบบ โดยใช้วัสดุตกแต่งที่ทันสมัยเข้ามาประกอบ เช่น รูปประติมากรรมต่างๆ แต่ไม่นิยมใช้พรรณไม้ปริมาณมาก ๆ แต่เลือกใช้เฉพาะที่มีรูปทรงโดดเด่น

วิธีจัดสวนโมเดิร์น

1. จัดรูปแบบกระบะปลูกพรรณไม้ที่มีลักษณะแปลกตา เสริมด้วยน้ำพุที่สวน เพื่อสร้างบรรยากาศให้สดชื่น มีความเคลื่อนไหว และสวยงาม
2. การใช้รูปแบบของเส้นซิกแซ็กสร้างการเคลื่อนไหว ส่วนใหญ่นิยมปลูกพรรณไม้ตระกูลเฟิน และเพิ่มความพลิ้วไหวของสวนด้วยน้ำพุหินแกรนิตทรงกลม
3. การจัดพรรณไม้ให้มีเส้นขอบชัดเจน และเพิ่มที่นั่งพักผ่อนใต้ร่มไม้ ก่อนที่จะลงมือเลือกรูปแบบของสวนจึงควรพิจารณาถึงความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ ที่ประกอบกันด้วย ผู้ที่จะจัดสวนโมเดิร์นจึงควรมีความชำนาญในเรื่ององค์ประกอบ โดยเฉพาะงานฮาร์ดสเคปเพื่อแบ่งสัดส่วนของเส้นสายและสีสันให้ออกมาน่า สนใจ

ภาพประกอบที่ 66 การจัดสวนภายในวัด

การจัดทางเดินในสวน เพื่อหลีกเลี่ยง การเหยียบย่ำไปบนสนามหญ้า หรือไม้คลุมดินอื่นๆให้เกิดความเสียหาย ในขณะที่ชมสวน นักจัดสวนควรคำนึงถึงการจัดวางตำแหน่งทางเดินให้เหมาะสมได้สัดส่วน นอกจากจะเกิดประโยชน์ใช้สอยแล้ว แนวทางเดินยังเป็นจุดนำสายตาไปสู่มุมมองในสวน ส่วนมากการจัดวางทางเดินควรทำหลังจากปูสนามหญ้าเสร็จใหม่ๆ โดยการกำหนดแนวทางเดิน แล้วโรยด้วยปูนขาว จัดวางแผ่นทางเดินทาบไปบนสนามหญ้า ในระยะห่างที่พอเหมาะ ใช้ไม้ดกรีดหญ้าไปตามขอบหรือรูปแบบของแผ่นหินทางเดินนั้น นำหญ้าส่วนที่ไม่ใช่ออกและนำแผ่นทางเดินวางแทนที่ ลองเดินสำรวจโดยการเหยียบไปบนแผ่นหินแต่ละก้อน ถ้าเกิดการกระดก ให้ทำการปรับพื้นเสียใหม่ แผ่นทางเดินสำเร็จ มีขายทั่วไปตามร้านขายต้นไม้ และจัดสวน หรือร้านขายวัสดุก่อสร้างบางแห่ง มีให้เลือกหลายขนาดหลายราคา หรือจะใช้หินกาบที่มีรูปทรงลอยตัว ก็ดูเป็นธรรมชาติมากขึ้น สวนหย่อมรอบพระธาตุเป็นการนำเทคนิคการใช้ประโยชน์ พืชพรรณมงคล การแบ่งพื้นที่ด้วยเส้นรูปเลขาคณิต แผงไปด้วยปรัชญา ธาตุ 4 ชั้น 5 บัว 4 เหล่า ดั่งตาเห็นธรรมมรรคมีองค์ 8 นิพาน 1 คือองค์พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ปัญญรัตน์ ปัตถาวะโร. 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 67 ภาพมุมสูงภายในวัด

คติสัญลักษณ์เกี่ยวกับบัว บัวสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา บัว ได้ถูกยกย่องให้เป็นราชินีแห่งดอกไม้หน้า ด้วยความสวยงามที่ปรากฏประจักษ์แก่สายตาผู้พบเห็น เนื่องจากดอกที่ใหญ่ สีฉ่ำสดุดตาที่ชูอยู่พ้นน้ำ ใบมีขนาดใหญ่ ในภาษาสันสกฤต เรียกบัวว่า "บงกช" แปลว่าเกิดแต่ตม นั่นเป็นเพราะเป็นพันธุ์ไม้น้ำที่มีเหง้าหรือหัวอยู่ในตม ใบและดอกแตกออกมาจากเหง้าหรือหัวนี้ บัวที่เราคุ้นเคยคือ บัวหลวง (lotus) และบัวสาย (waterlily) บัวหลวง ชื่อวิทยาศาสตร์คือ *Nelumbo nucifera* Gaertn ดอกตูมมีรูปทรงเหมือนการประนมมือเป็นการสักการะพระรัตนตรัย บัวหลวงสามารถพบในทวีปเอเชียทั่วไป และออสเตรเลีย มีสีขาว และสีชมพู ในเมืองไทยมีมากกว่า 20 สายพันธุ์ ผลแก่ของบัวหลวงที่เรารู้จักกันดีและกินได้คือ เม็ดบัว สุกจก สุวรรณภักดี (2565 : สัมภาษณ์) บัวสาย ถูกจัดอยู่ในสกุล *Nymphaea* ในเมืองไทยมีไม่น้อยกว่า 40 ชนิด แบ่งเป็นกลุ่มบานกลางคืนได้แก่ บัวกินสาย โดยสายบัวนั้นกินได้ และกลุ่มบานกลางวัน ได้แก่ บัวผัน บัวเผื่อน เป็นต้นบัวนั้นเป็นที่ทราบดีว่าเป็นพืชดอกโบราณ กำเนิดมานานกว่า 100 ล้านปี บัวถูกใช้เป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ ใช้บูชาเทพเจ้าของอียิปต์โบราณ ทางพุทธศาสนา ถือได้ว่าบัวเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา ใช้เป็นดอกไม้บูชาพระรัตนตรัย เป็นการผูกพันจิตใจให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์สำหรับชาวพุทธ นอกจากนั้นชาวพุทธต้องคุ้นเคยกับคำว่าดอกบัว 4 เหล่า

พระพุทธองค์ทรงพิจารณาบัว 4 เหล่า ลำดับนั้นพระพุทธองค์ทรงรำพึงถึงธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแต่ปางก่อนว่า เมื่อได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ย่อมแสดงธรรมโปรดแก่เหล่าสรรพสัตว์ทั้งปวง และทรงพิจารณาต่อไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณว่า จะมีผู้ใดเข้าถึงพระธรรมคุณที่ตรัสรู้ได้บ้างหรือไม่ ทรงเห็นว่า บุคคลในโลกนี้มีหลายจำพวก บางจำพวกสอนได้ บางจำพวกสอนไม่ได้ พระพุทธองค์ได้ทรงตรึกตรอง ทรงคำนึงว่าธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นี้ ลึกซึ้งมาก ยากที่

สัตว์อื่นจะรู้ตาม จึงยังทรงมิได้รับคำทูลอาราธนาทีเดียว แต่ได้ทรงพิจารณาโดยพระญาณก่อนว่า เวไนยสัตว์ นั้นจำแนกเหล่าที่จะรองรับพระสัทธรรมได้เพียงใด จำนวนเท่าใด ทรงจำแนกด้วยพระญาณว่า เหล่าเวไนยสัตว์บุคคลที่จะรับพระสัทธรรมได้และไม่ได้มีอยู่ 4 จำพวก เปรียบได้ดังดอกบัวสี่เหล่า อันหมายถึง ปัญญา วาสนา บารมี และอุปนิสัย ที่สร้างสมมาแต่อดีตของบุคคล ซึ่งบัว 4 เหล่านั้น คือ

บัวประเภทที่ 1 ดอกบัวที่พ้นน้ำแล้ว รอแสงพระอาทิตย์จะบานวันนี้

บัวประเภทที่ 2 ดอกบัวที่ปรึมน้ำ จะบานวันพรุ่งนี้

บัวประเภทที่ 3 ดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ยังอีก 3 วันจึงจะบาน

บัวประเภทที่ 4 ดอกบัวที่เพิ่งงอกใหม่จากเหง้าในน้ำ จะยังไม่พ้นภัยจากเต่าและปลาซึ่งบัวแต่ละประเภทนั้นเปรียบได้ดังนี้

1. อุคฆฏิตัญญู คือ พวกที่มีสติปัญญาฉลาดเฉลียว เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมก็สามารถรู้และเข้าใจในเวลาอันรวดเร็วเปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่น้ำเมื่อต้องแสงอาทิตย์ก็เบ่งบานทันที

2. วิปจิตัญญู คือ พวกที่มีสติปัญญาปานกลาง เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มเติมจะสามารถรู้และเข้าใจได้ในเวลาอันไม่ช้า เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่น้ำซึ่งจะบานในวันถัดไป

3. เนยยะ คือ พวกที่มีสติปัญญาน้อย แต่เป็นสัมมาทิฐิเมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มอยู่เสมอ มีความขยันหมั่นเพียรไม่ย่อท้อ มีสติมั่นประกอบด้วยศรัทธาปสาทะ ในที่สุดก็สามารถรู้และเข้าใจได้ในวันหนึ่งข้างหน้า เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่น้ำ ซึ่งจะค่อย ๆ โผล่ขึ้นเบ่งบานได้ในวันหนึ่ง

4. ปทปรมะ คือ พวกที่ไร้สติปัญญา และยังเป็นมิจฉาทิฐิแม้ได้ฟังธรรมก็ไม่อาจเข้าใจความหมายหรือรู้ตามได้ ทั้งยังขาดศรัทธาปสาทะ ไร้ซึ่งความเพียร เปรียบเสมือนดอกบัวที่จมอยู่กับโคลนตม ยิ่งแต่จะตกเป็นอาหารของเต่าปลา ไม่มีโอกาสโผล่ขึ้นพ้นน้ำเพื่อเบ่งบาน

อันดอกปทุมานั้นมีหลายหลากต่างชนิดกันไป เหมือนดังเหล่าเวไนยสัตว์ที่จะได้รู้ธรรมนั้นเช่นกัน ทั้งผู้มีกิเลสมาก ผู้มีกิเลสปานกลาง ผู้มีกิเลสน้อยเบาบาง ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า บุคคลที่เปรียบได้กับดอกบัวดอกที่ 1, 2, 3 นั้นสามารถให้อนุศาสน์โนวาทแล้วสามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้เร็วช้าต่างกันก็ด้วยปัญญา วาสนา บารมี และอุปนิสัย ที่ต่างกัน ซึ่งจำแนกเป็น พุทธเวไนย สาวกเวไนย ธาตุเวไนย ตามลำดับ ส่วนบุคคลซึ่งเปรียบเป็นบัวประเภทที่ 4 ไม่สามารถบรรลุอะไรได้ในชาตินี้ ด้วยขาดซึ่งปัญญา แต่จะเป็นอุปนิสัย วาสนา บารมีต่อไปในภายภาคหน้า เมื่อทราบด้วยพระญาณดังนั้นแล้ว ด้วยพระกรุณาคุณ ทรงเล็งเห็นว่าโลกนี้ผู้ที่พอจะรู้ตามได้ก็คงมีอยู่บ้าง เมื่อเล็งเห็นเหตุนี้ จึงตกลงพระทัยจะสอนธรรมให้แก่สัตว์ทั้งปวง จึงรับอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม

ภาพประกอบที่ 68 สระบัว

ตอนที่ 3 ส่นแนวทางเสริมการท่องเที่ยวยาววัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว

จากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์พบแนวทางเกี่ยวกับกาส่งเสริมการท่องเที่ยวยาววัฒนธรรมของวัดในวัดป่าศรีคุณาราม ต่อไปนี้

แนวทางที่ 1 แนวทางจุดใจหลักของการท่องเที่ยวยาว ได้แก่ วัด พิจารณาจากความสำคัญของสถานที่ตั้งและลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวนั้นต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวหลายด้าน เช่น ต้องการความสงบและพักผ่อน ต้องการความสนุกตื่นเต้น ต้องการเป็นที่พึ่งทางใจ การจัดกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ ขนบประเพณี งานฝีมือ งานศิลปวัฒนธรรม ลักษณะการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิต เป็นต้น

แนวทางที่ 2 แนวทางประกอบ ได้แก่ คุณค่าดึงดูดใจของสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ ภูมิประเทศและลักษณะภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสะท้อนหน้าที่ พฤติกรรม และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ภัยธรรมชาติและการเมือง

แนวทางที่ 3 แนวทางที่สนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ การดูแลกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว ที่พักและอาหารของนักท่องเที่ยว การติดต่อเข้าใจในภาษา การ

ให้ข่าวสารและประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการบันเทิง และร้านค้าของที่ระลึก

แนวทางที่ 4 แนวทางทางด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม จะต้องพิจารณาถึงโครงข่ายการคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำและทางอากาศ ที่สะดวกสบาย บริการสาธารณะ เช่น ไฟฟ้า การกำจัดสิ่งโสโครก ตลอดจนระบบสื่อสารคมนาคม

ภายใต้การท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้าน ได้แก่

ด้านที่ 1 การท่องเที่ยวด้านศิลปกรรม ได้แก่ โบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัด สิ่งก่อสร้างทางศาสนสถานอันมีโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น และศาสนวัตถุอันมีพระพุทธรูป และวัตถุนั้นเป็นที่ตั้งของความศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่รูปเหมือนบุคคล เป็นต้น

ด้านที่ 2 การท่องเที่ยวด้านกิจกรรมที่ทางวัดได้จัดขึ้น ได้แก่ กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมประจำปีของวัด กิจกรรมของชุมชนที่จัดร่วมกับวัดโดยใช้สถานที่ภายในวัด

ด้านที่ 3 การท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สภาพของวัดโดยรวมทั้งสิ่งแวดล้อมด้านสิ่งปลูกสร้างและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ด้านที่ 4 การท่องเที่ยวด้านวิปัสสนา ได้แก่ การจัดให้นักท่องเที่ยวและประชาชนที่มีความต้องการอบรมด้านวิปัสสนา ได้เข้าฝึกอบรมด้านวิปัสสนา รวมไปถึงการสนทนาธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาชีวิต และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาทำให้ทำให้ทราบแนวทางในการพัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดในวัดป่าศรีคุณาราม ด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัดด้านแนวทางจิตใจ แนวทางจิตใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในวัด ซึ่งมีการท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้าน คือ

1.1 แนวทางจิตใจในการท่องเที่ยวทางด้านศิลปกรรม อันได้แก่โบราณสถานและโบราณวัตถุ มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่จะพัฒนาตามแนวทางจิตอันดีงาม มีอยู่เป็นจำนวนมากในวัดของวัดป่าศรีคุณาราม ซึ่งมีจุดเด่น เป็นที่มุ่งใจของนักท่องเที่ยวและผู้จัดการด้านการท่องเที่ยวได้แก่

1.1.1 สถานที่ตั้งของวัดและโบราณวัตถุ และศิลปกรรมภายในวัด มีความเหมาะสมทั้ง 6 วัด แต่ละวัดมีความเด่นและลักษณะของศาสนสถานที่แตกต่างกัน เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในตัวตำบลบ้านจิตมีความสะดวกในการเดินทางเป็นอย่างมาก สามารถเดินทางท่องเที่ยววันได้นอกจากนั้นในตัวเมืองยังมีแหล่งท่องเที่ยวอื่น

1.1.2 ความสำคัญของวัด สถานภาพของวัดเป็นสิ่งที่ได้เปรียบในส่วนการท่องเที่ยวอื่น เพราะวัฒนธรรมไทยมีอิทธิพลของพระพุทธศาสนา นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในวัดมา

เพื่อชมศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา และวัดที่มีการจัดการที่ดีในการจัดความสำคัญของวัดในฐานะที่เป็นสิ่งสำคัญของชุมชน

1.1.3 งานศิลปวัฒนธรรม นอกจากตัววัดที่มีความเป็นมาช้านานแล้ว ทางวัดมีการปรับปรุงสภาพของวัดทางด้านศิลปกรรมสมัยใหม่ เช่น ถ้ำหินย้อย วัดพายัพ ภาพจิตรกรรมที่วัดประมวลาธารุ์ เป็นต้น

1.1.4 มีความสนุกสนานตื่นเต้น นอกจากสถานที่ตั้งของศิลปกรรมอยู่ในวัดแล้ว การเรียนรู้นอกพื้นที่ของนักท่องเที่ยว การให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปกรรมจะทำให้มีความสนุกสนานและตื่นเต้นในการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว

1.1.5 เป็นสถานที่พักผ่อน การท่องเที่ยวเป็นการพักผ่อนเพื่อผ่อนคลาย ดังนั้นการจัดวัดให้เป็นสถานที่พักผ่อนในการท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวได้ชมได้เห็นมีความตื่นตาตื่นใจเห็นคุณค่า และรู้สึกมีความสุข ทางวัดมีการจัดที่พักบริเวณรอบ ๆ เป็นสถานที่พักผ่อนให้กับประชาชนและนักท่องเที่ยว

1.1.6 เป็นที่พึงพอใจ เช่นการท่องเที่ยวเพื่อกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแต่ละจังหวัด การเข้าไปกราบไหว้ขอพร

1.2 แนวทางมุ่งใจในการท่องเที่ยวทางด้านกิจกรรมของวัด กิจกรรมที่วัดจัดขึ้นมีความดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก เป็นแนวทางอันดับรองลงมาในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งมีแนวทางมุ่งใจนักท่องเที่ยวดังนี้

1.2.1 วิถีชีวิต การประกอบกิจกรรมทางศาสนาถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ กิจกรรมที่ได้จัดขึ้นในการประกอบศาสนา เช่น การเวียนเทียน นักท่องเที่ยวจะมาเที่ยวชมวัด การจัดการกิจกรรมของส่วนราชการกับวัด อาศัยพื้นที่วัดในการจัดกิจกรรมก็ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในวัด เป็นแรงจูงใจให้กับนักท่องเที่ยวได้ ก็เป็นแรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวได้เช่นกัน

1.2.2 เป็นกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมที่มีประชาชนเข้าร่วมมากๆ มักจะเป็นที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวสนใจได้

1.2.3 ความสำคัญของกิจกรรม กิจกรรมที่มีความสำคัญก็แรงจูงใจอีกอย่างหนึ่งของนักท่องเที่ยว ประชาชนจะให้ความสำคัญกับงานเป็นอย่างมาก งานนี้จะทำให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวเข้าไปกราบไหว้ขอพรพระ

1.2.4 งานศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมที่มีการประกวด เช่น กิจกรรมวันวิสาขบูชา ทางวัดสุทธจินดาร่วมกับพุทธสมาคมวัดป่าศรีคุณาราม มีการจัดประกวดทำพานดอกไม้ การจัดโต๊ะหมู่บูชา การสวดสรภัญญะ การแข่งขันตอบปัญหา (วัดสุทธจินดา)

1.3 แนวทางมุ่งใจในด้านการท่องเที่ยวทางสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมที่ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชม มีแนวทางมุ่งใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวคือ มีสถานที่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชน สำหรับนักท่องเที่ยวแล้วอาจไม่เป็นที่ดึงดูดใจ เป็นสถานที่พักผ่อน สิ่งแวดล้อมในวัดเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของผู้เข้าเที่ยวในวัดหรือประชาชนที่อยู่ในชุมชน

1.4 แนวทางมุ่งใจในด้านการท่องเที่ยวสำนักวิปัสสนาตลอดจนการฝึกปฏิบัติวิปัสสนา ยังมีแรงจูงใจน้อย ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมกรรมฐาน โดยส่วนมากจะแสวงหาที่สงบ เช่นวัดที่อยู่นอกตัวเมือง วัดที่ตั้งอยู่ตามป่า ส่วนของการสนทนาธรรมเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ การส่งเสริมการท่องเที่ยววัดสามารถทำได้ การจัดสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมให้กับประชาชน

2. การพัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดด้านแนวทางประกอบการท่องเที่ยว
แนวทางประกอบในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดในวัดป่าศรีคุณารามนั้น แบ่งเป็นแนวทางประกอบการท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้าน ต่อไปนี้

2.1 แนวทางประกอบด้านการท่องเที่ยวทางศิลปกรรม สามารถพัฒนาในแนวทางประกอบได้ในส่วนต่อไปนี้

2.1.1 คุณค่าดึงดูดใจ ศิลปกรรมมีคุณค่าดึงดูดใจ เป็นศิลปกรรมที่มีความดึงดูดใจเป็นอย่างมาก ในส่วนของโบราณวัตถุ ก็มีคุณค่าดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้เช่นกัน โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวพุทธ ที่ต้องการกราบไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิต

2.1.2 ภูมิทัศน์ลักษณะ สถานที่ตั้งของวัดและบริเวณของสิ่งก่อสร้างภายในวัดเป็นแนวทางประกอบการตัดสินใจในการเข้าไปท่องเที่ยวในวัด ที่มีลักษณะไม่เหมือนที่อื่น ชุมประตูปวดศาลาลอย มีความเป็นเอกลักษณ์ และภูมิทัศน์ที่เป็นระเบียบก็จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวได้เช่นกัน

2.1.3 สิ่งแวดล้อมโดยรอบ เป็นอีกแนวทางประกอบที่ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในวัด ถ้าภายในวัดมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมที่ดี ก็เป็นแนวทางประกอบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ เช่น การจัดสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2.1.4 ความปลอดภัยด้านการจัดกิจกรรม และความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ เป็นแนวทางประกอบในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

2.2 แนวทางประกอบด้านการท่องเที่ยวทางกิจกรรมที่วัดได้จัดขึ้น มีแนวทางประกอบ

ในการท่องเที่ยวดังนี้

2.2.1 คุณค่าดึงดูดใจ การจัดกิจกรรมที่มีคุณค่าดึงดูดใจ ก็เป็นสิ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม และมาร่วมกิจกรรมที่วัดได้จัดขึ้น เช่น การจัดกิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา

2.2.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคม เป็นแนวทางประกอบในการท่องเที่ยว ทั้งในด้านการท่องเที่ยวและสภาพเศรษฐกิจของนักท่องเที่ยวก็เป็นแนวทางหนึ่งต่อการจัดกิจกรรม

2.2.3 สิ่งแวดล้อมโดยรอบ พื้นที่วัดมีความสะอาดสวยงาม มีบริเวณกว้างขวาง มีการจัดระเบียบที่ดี

2.2.4 ความปลอดภัยในด้านการจัดกิจกรรม ก็เป็นแนวทางสำคัญอีกประการในการจัดการท่องเที่ยว ตลอดจนการดูแลความเรียบร้อย

2.3 แนวทางประกอบด้านการจัดการท่องเที่ยวทางสิ่งแวดล้อมภายในวัด สิ่งแวดล้อมที่มีความดึงดูดใจภายในวัด หรือภูมิทัศน์ลักษณะในวัดเป็นแนวทางที่สำคัญเช่นกัน การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในวัดทั้งส่วนที่เป็นสิ่งปลูกสร้างและธรรมชาติ ควรจัดอย่างมีแบบ คือมีการวางแผนในการสร้าง ที่ดูแลแล้วมีความเรียบร้อยกลมกลืนกับภูมิทัศน์ลักษณะของวัด

2.4 แนวทางประกอบด้านการจัดวิปัสสนาภายในวัดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีแนวทางดังนี้

2.4.1 คุณค่าดึงดูดใจ วัดมีการจัดการด้านวิปัสสนาที่ดี มีผู้ดูแลให้การต้อนรับ มีพระเถระผู้ใหญ่ให้การอบรมสั่งสอน แต่โดยทั่วไป ในพื้นที่การศึกษาทั้งหมด มีการจัดการด้านวิปัสสนา โดยให้การอบรมแก่ประชาชน เยาวชน และผู้ที่สนใจอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว เช่นการจัดพระสงฆ์ให้มีหน้าที่ด้านการอบรมโดยเฉพาะ

2.4.2 ภูมิทัศน์ลักษณะของวัดที่มีความเงียบสงบ มีความร่มรื่นเหมาะแก่การฝึกปฏิบัติทางจิตใจ

2.4.3 สิ่งแวดล้อมโดยรอบ ถ้าเป็นวัดในเมืองและมีหน่วยงาน มีผู้คนสัญจรในวัดมาก ก็ไม่เหมาะในการฝึกวิปัสสนา แต่มีความเหมาะในการสนทนาธรรม วัดที่มีความเงียบสงบ และสภาพธรรมชาติที่ร่มรื่นมีความเหมาะในการจัดเป็นสำนักวิปัสสนา

3. การพัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดมีแนวทางสนับสนุนในการท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้านคล้ายกัน ดังต่อไปนี้

3.1 การดูแลนักท่องเที่ยว มีการจัดเจ้าหน้าที่ไว้ต้อนรับผู้ที่เข้ามาในวัด ทางวัดมีการจัดเจ้าหน้าที่ดูแลในช่วงการจัดกิจกรรมพิเศษ เช่น ในเทศกาล หรือวันสำคัญ จะมีเจ้าหน้าที่ให้การดูแล อำนวยความสะดวกต่างๆ การจราจร ความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นต้น

3.2 ที่พัก ด้านที่พักในวัดที่เป็นพื้นที่การวิจัยมีที่พักแต่ไม่สะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวมากนัก ไม่มีที่พักเป็นส่วนตัวสำหรับนักท่องเที่ยว แต่ถ้ามีการพักค้างคืนที่วัด ทางวัดจัดที่พักโดยส่วนมากเป็นกุฏิรับรอง และศาลาการเปรียญ สำหรับให้ประชาชนได้พัก ซึ่งจะขาดความเป็นส่วนตัวไปบ้าง แต่ถ้าเป็นสถานที่ใกล้ตัวเมือง จะมีโรงแรม และห้องพักในบริเวณใกล้ๆ สามารถพักได้ตามความต้องการ

3.3 อาหาร วัดโดยส่วนมากจะไม่มีการจัดอาหารบริการนักท่องเที่ยว โดยส่วนมากจะเป็นการเปิดโอกาสให้พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาขายในวัด สำหรับศูนย์อาหารนั้นยังไม่มีวัดใดที่จัดการให้นักท่องเที่ยว การจัดให้ประชาชนที่เข้ามาในวัดได้รับประทานอาหารต่อจากพระภิกษุสามเณรก็เป็นอีกบรรยากาศ เป็นแนวทางสนับสนุนอย่างหนึ่งให้ประชาชนได้มีความสนใจที่จะเข้ามาในวัด เช่น มีการจัดการด้านอาหาร โดยให้ประชาชนที่มาทำบุญหรือเข้ามาในวัดได้รับประทานอาหารต่อจากพระภิกษุสามเณร โดยการรับประทานอาหารของพระภิกษุสามเณรที่มีการจัดระบบการฉันอาหารอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และถูกหลักอนามัย สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาเป็นคณะสามารถติดต่อทางวัดให้จัดหาอาหารมาเลี้ยงให้ได้

3.4 สิ่งอำนวยความสะดวก วัดควรมีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น ได้แก่ห้องน้ำที่พัก อาหาร หรือที่นั่งพักผ่อน มีไฟฟ้า พัดลม โดยส่วนมากทุกวัดจะให้ความสะดวกกับผู้ที่เข้ามาเที่ยวในวัดเป็นอย่างดี

3.5 การสื่อสาร มีการสื่อสารที่เข้าใจกับนักท่องเที่ยว ได้แก่การใช้ภาษา การรู้จักของตนเป็นอย่างดี ซึ่งทุกวัดมีการจัดการในการสื่อสารเป็นอย่างดี

3.6 การให้ข่าวสารและประชาสัมพันธ์ โดยส่วนมากแล้วการให้ข่าวสารและการประชาสัมพันธ์นั้นว่ามีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก แต่ในส่วนของวัดในวัดป่าศรีคุณารามยังมีการให้ข่าวสารประชาสัมพันธ์น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ตและเว็บไซต์ เฟสบุ๊ก และเฟส ตลอดจนสื่ออื่นๆ ยังมีน้อยมาก ผู้คนที่มาเที่ยวในวัดส่วนมากจะได้รับข่าวสารเพราะผ่านไปทางวัดหรือเข้าไปในวัดจึงได้เห็นและได้ทราบ

3.7 ร้านค้าของที่ระลึก มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยว เพราะเป็นเสมือนหลักฐานในการเข้าไปหรือในการไปในสถานที่ใดจะต้องมีของที่ระลึกติดไม้ติดมือไปด้วย แต่วัดโดยส่วนมากยังไม่มีการจัดร้านค้าของที่ระลึก แต่มีส่วนของวัดที่จัดให้มีที่เช่าบูชาพระ ก็เป็นของที่ระลึกได้เช่นกัน

4. การพัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดทางด้านแนวทางโครงสร้าง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจะต้องมีแนวทางโครงสร้าง หรือมีโครงสร้างทางด้านการจัดการท่องเที่ยวที่ดี การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวจึงต้องมีโครงสร้างการท่องเที่ยวดังต่อไปนี้

4.1 การคมนาคม การเข้าถึงวัดเป็นแนวทางสำคัญในการจัดการท่องเที่ยว สภาพการคมนาคมเป็นไปตามสถานที่ตั้งของวัด พื้นที่การวิจัยมีความสะดวกสบายในการเข้าถึงวัด จึงเหมาะแก่การจัดการท่องเที่ยว

4.2 ไฟฟ้า ในปัจจุบันไฟฟ้ามีความสำคัญ โดยส่วนมากแล้ววัดจะมีการจัดการเกี่ยวกับไฟฟ้า การให้แสงสว่างในสถานที่สำคัญของวัด ในช่วงการจัดกิจกรรมของวัดจะมีการจัดไฟฟ้าให้แสงสว่างมากกว่าปกติ และใช้ไฟฟ้าระดับประตาศถานที่ให้เป็นที่ดึงดูดใจ

4.3 การกำจัดขยะมูลฝอย ความสะอาดของสถานที่ เป็นสิ่งสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในวัดป่าศรีคุณารามมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม คือความสะอาดเป็นอย่างดี มีการกำจัดขยะมูลฝอยที่ถูกต้อง มีถังขยะอำนวยความสะดวกให้

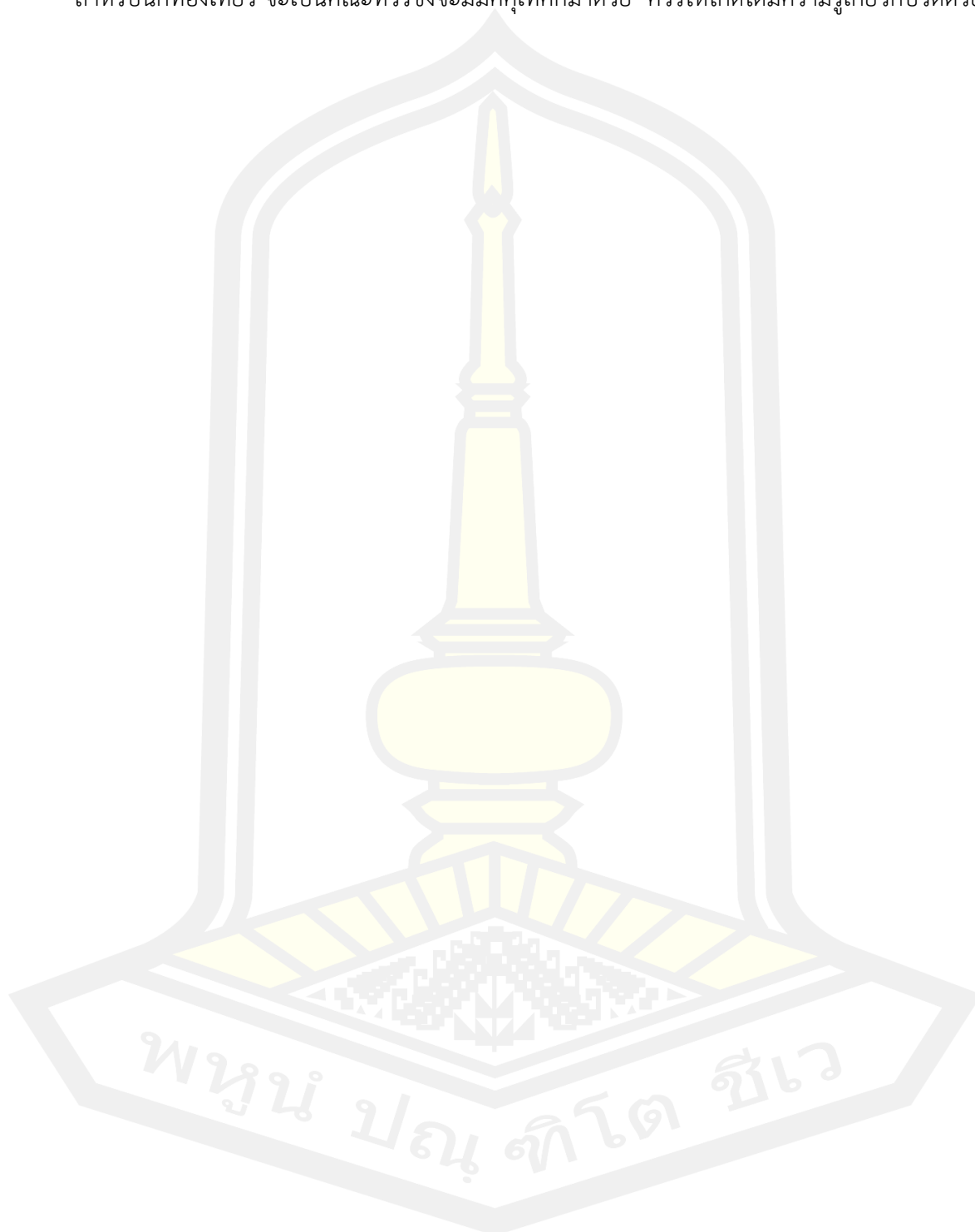
4.4 ระบบการติดต่อสื่อสาร การติดต่อสื่อสารกับทางวัดหรือการติดต่อภายนอกก็เป็นแนวทางสำคัญในการจัดการท่องเที่ยว วัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เมืองก็จะมีความพร้อมในการสื่อสารโทรคมนาคม ในพื้นที่วิจัยทั้งมีความพร้อมในด้านการสื่อสาร มีโทรศัพท์สาธารณะ และทั้ง 6 วัดที่ศึกษาอยู่ในเขตตัวเมือง และรอบเมือง จึงไม่มีปัญหาในการสื่อสาร

4.5 การบริการสาธารณะ การอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่สำคัญประการหนึ่งในการท่องเที่ยว เช่น ตู้เอทีเอ็ม สถานพยาบาล หรือแม้แต่ศูนย์อาหารหรือที่พัก ก็ควรมีไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว สำหรับวัดป่าศรีคุณารามยังไม่มีจัดการในส่วนของการบริการสาธารณะที่มากและดีพอ

นอกจากแนวทางทั้ง 4 ด้านที่กล่าวมาแล้ว การพัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมยังต้องมีแนวทางภายนอกอีกด้วย ได้แก่

1. การร่วมมือของหน่วยงานราชการกับวัด เช่น ที่การร่วมมือของพุทธสมาคมวัดป่าศรีคุณาราม ในการจัดอบรมปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางศาสนา วัดประมวลราษฎร์มีการจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชน มีการสนับสนุนหลักสูตรของกรมการศาสนา
2. การเข้ามาขายสินค้าหรือบริการสำหรับพ่อค้าแม่ค้า เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาจะต้องมีการจัดการที่ดีสำหรับพ่อค้าแม่ค้า ตรวจสอบความสะอาดถูกหลักอนามัย และกำกับดูแลการขายสินค้าที่เหมาะสมกับสถานที่ เช่น ไม่อนุญาตให้ขายสินค้ามีแอลกอฮอล์
3. นโยบายรัฐ การส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ นับได้ว่าเป็นภายนอกที่สำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพราะจะทำให้นักท่องเที่ยวมีความสะดวกในการท่องเที่ยว มีการร่วมประชาสัมพันธ์กับวัด
4. การบริการด้านสาธารณะ เป็นการบริการนอกเหนือจากทางวัดที่ได้จัดให้ เช่น รถห้องน้ำสาธารณะ ซึ่งทางวัดสามารถขอความร่วมมือกับหน่วยงานได้ เช่น งานฉลองวันคล้ายวันเกิด พระธรรมโสภณเจ้าอาวาสวัดสุทธจินดา ทางวัดได้ขอรถห้องน้ำสาธารณะมาบริการให้กับประชาชน
5. การจรรยาบรรณ มีการขอกำลังตำรวจจราจร ในการจัดกิจกรรมถ้าเป็นกิจกรรมที่ต้องมีการใช้พื้นที่ด้านนอกวัดควรมีการขอกำลังเจ้าหน้าที่จราจร เช่น การแห่เทียนพรรษามาที่วัด ควรมีจราจรให้ความสะดวกและความปลอดภัย
6. การตรวจตราความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ตำรวจนอกเหนือจากเจ้าหน้าที่ของวัดที่จัดเตรียมไว้

7. มัคคุเทศก์เป็นผู้แนะนำให้ความรู้กับผู้ที่มาท่องเที่ยวซึ่งโดยส่วนมากจะเป็นผู้ที่จัดทัวร์สำหรับนักท่องเที่ยว จะเป็นคณะทัวร์ซึ่งจะมีมัคคุเทศก์มาด้วย ควรให้ไกด์ได้มีความรู้เกี่ยวกับวัดด้วย

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอคูแก้ว จังหวัดอุดรธานี ในครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยข้อสรุปผลการศึกษา อภิปรายผลการศึกษาพร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป โดยข้อเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติพัฒนาการการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม
2. เพื่อศึกษาคติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม
3. เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอคูแก้ว จังหวัดอุดรธานี

สรุปผล

จากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. ประวัติพัฒนาการการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม

ธรรมยุติกนิกาย เป็นคณะหนึ่งของพระสงฆ์ในประเทศไทย เป็นฝ่ายวิปัสสนาธุระ ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระวชิรญาณเถระ หรือเจ้าฟ้ามงกุฎ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และเมื่อถึงรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้ พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ขึ้น เป็นครั้งแรกในประเทศไทย หลังจากวชิรญาณภิกษุตั้งนิกายใหม่ขึ้นมาแล้ว ทรงประจำ ณ วัดมหาธาตุเป็นธรรมยุตองค์แรก และย้ายไปจำพรรษาที่วัดสมอราย ตั้งวัดบวรนิเวศวิหารเป็นวัดธรรมยุติมีวัดสังกัดธรรมยุติกนิกายมากขึ้นต่อมาได้ขยายสู่ภูมิภาค พระวัดป่าธรรมยุติถือกำเนิดขึ้นในภาคอีสานครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 นิกายธรรมยุติมาด้วยกันโดยคัดเลือกพระสงฆ์ชาว

อีสานซึ่งมีความรู้ที่รูปแรกคือท่านดี พนธุโล ให้เดินทางกลับมายังหัวเมืองอุบล เพื่อมาชักชวนพระสงฆ์ในท้องถิ่นเข้ามาเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมยุติกนิกาย พระปารุปลสำคัญที่มีลูกศิษย์และแพร่กระจายสร้างวัดทั่วภาคอีสานคือ พระครูวินัยธร หรือที่นิยมเรียกด้วยความเคารพว่า "หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต" โดยวางแนวทางในการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาตามหลักธรรมสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้า แก่ประชาชน ทำให้ท่านมีพระสงฆ์และฆราวาสเป็นลูกศิษย์จำนวนมาก

การก่อตั้งวัดประวัติวัดป่าศรีคุณาราม หลายสิบปีก่อนบริเวณนี้เคยเป็นป่าดงดิบ สมัยก่อนเชื่อว่าผีดู่ไม่สามารถครอบครองพื้นที่ได้ สมัยต่อมาผืนป่าถูกบุกรุกแผ้วถางทำกินและตั้งชุมชนขึ้นมาปี พ.ศ. 2494 คณะสงฆ์แบ่งแยกการปกครองสองนิกาย พระอาจารย์มหาวินดี สุวณโณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ได้หารือญาติโยมหาสถานที่แห่งใหม่สร้างวัดขึ้นที่เหล่าปลาผา เรียกว่า วัดป่าศรีคุณารัตนาราม และเปลี่ยนชื่อเป็น วัดป่าศรีคุณาราม ปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านได้นิมนต์ พระอาจารย์บุญเกิด ยุตตธมโม มาช่วยพัฒนาวัดป่าศรีคุณารามจนรุ่งเรืองและ พ.ศ. 2518 พระอาจารย์บุญเกิด ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูชั้นสัญญาบัตรที่ พระครูวิสุทธธรรมสุนทร ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดป่าศรีคุณาราม ได้มีโครงการก่อสร้างพระมหาเจดีย์มงคล วัดมีความเจริญรุ่งเรืองตามลำดับ

2. คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม

จากการศึกษามีคติสัญลักษณ์ในการประดับตกแต่งพุทธสถานดังนี้

การสร้างกุฏิ สมัยก่อนจะแยกกันเป็นหลัง ต่อมาเมื่อพระภิกษุสามเณรมากขึ้นจึงสร้างเป็นกุฏิแถวแต่ ลักษณะอาคารที่ใช้สอยในเขตสังฆาวาสนี้ ไม่มีข้อกำหนดว่า จะต้องเป็นรูปหรือทรวดทรงอย่างไร ตามที่ปฏิบัติกันมานั้น กุฏิส่วนมากก็มีลักษณะตั้งเรือนราษฎรอยู่อาศัย เพราะพระภิกษุก็คือราษฎรที่มาบวชนั่นเอง แต่ถ้าจะมีการกำหนดจำแนกแล้ว กุฏิที่พระสงฆ์อยู่อาศัยอาจมีได้ดังนี้

1. ภิษุสร้างขึ้นเองโดยวิธีประกาศหาที่ที่ไม่มีผู้คัดค้าน และอยู่ในขนาดที่มีพุทธาณูญาติ
2. บุคคลปลุกถวายพระภิกษุด้วยความศรัทธา
3. บุคคลยกเรือนเดิมหรือมาถวายอุทิศให้พระภิกษุอยู่อาศัย โดยเฉพาะในกรณีข้อ

ลักษณะกุฏิเท่าที่นิยมสร้างกันมานั้นสังเกตว่าอาจ จำแนกวิธีการสร้างได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. กุฏิเดี่ยว เป็นกุฏิชนิดที่มีพระภิกษุอยู่อาศัยเพียงรูปเดียว มีห้องที่อาศัยหลับนอนเพียงหนึ่งห้อง มีชานนั้งหน้าห้องแบบชานพะไลเรือน กุฏิประเภทนี้มักนิยมใช้เป็นแบบกุฏิของภิกษุ ที่ปรารถนาปฏิบัติวิปัสสนาธรรมปลูกแยกห่างจากกัน เหมาะสำหรับการสร้างในที่ดอนและตามป่า
2. กุฏิแถว เป็นกุฏิเช่นเดียวกับกุฏิเดี่ยวแต่ต่อเรียง ติดกันหลายห้อง มีชานเล่นให้เดินติดต่อกันได้ตลอด กุฏิชนิดนี้เป็นกุฏิที่ต้องการ ความสะดวกในการอยู่รวมกันจำนวนมากๆ มักนิยมปลูกในวัดที่มีพระภิกษุจำนวนมาก และในที่ที่น้ำท่วมถึง

3. คณะกุฎิ เป็นกุฎิชนิดเกาะหมู่อยู่รวมกัน โดยทำเป็นกุฎิแถวล้อมสองด้านหรือสี่ด้าน มีหอฉันหรือลานอยู่กลาง กุฎิชนิดนี้มักจะทำขึ้นในวัดที่มีการแบ่งการควบคุม ดูแลเป็นกลุ่มใหญ่เรียกว่า คณะหลายๆ คณะลักษณะของกุฎิวัดป่าศรีคุณารามสร้างแบบเรียบง่ายไม่นิยมประดับตกแต่ง

ศาลาการเปรียญท้องถื่นอีสานเรียกว่า หอแจก จึงเป็นอาคารในวัดที่เป็นอาคารที่ใช้ประโยชน์ทั้งในทางพิธีกรรม เช่น การทำบุญ หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะทั่วไปของประชาชนในพื้นที่นั้นศาลาการเปรียญจึงสร้างกันอย่างใหญ่โตเพราะเป็นที่รองรับพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมทำบุญศาลาการเปรียญของวัดป่าศรีคุณารามมีการสร้างแบบร่วมสมัยเน้นความงามและประหยัดชิ้นการใช้งาน การประดับตกแต่งส่วนใหญ่มีภาพพระเถระผู้ใหญ่สายกรรมฐานและพระพุทธรูปที่วางตามที่ตั้งต่างๆ ของอาคาร รอบอาคารประดับไม้กระถาง

พระอุโบสถ ส่วนใหญ่หลังคาสูงแบบบ้านเรือนไทย นิยมสร้างบ้านชั้นเดียวติดกับพื้นยกพื้นสูงขึ้น อุโบสถ ถือเป็นอาคารที่สำคัญภายในวัดเนื่องจากเป็นสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรมซึ่งแต่เดิมในการทำสังฆกรรม ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่สังฆกรรมโดยการกำหนดตำแหน่ง "สีมา" เท่านั้น แต่ในปัจจุบันจากการมีผู้นับชมมากขึ้น อีกทั้งภายในพระอุโบสถมักประดิษฐานพระประธานที่เป็นพระพุทธรูป เขตแดนที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้แก่สงฆ์เป็นพิเศษ เรียกว่า วิสุทคามสีมา ก่อนที่จะมาเป็นโบสถ์ที่ถูกต้องตามพระวินัยจะต้องมีสังฆกรรมที่เรียกว่าผูกสีมา หรือผูกพัทธสีมาก่อน ส่วนคำว่า "พัทธสีมา" มี หมายถึงเขตหรือแดนที่กำหนดไว้สำหรับทำสังฆกรรมของสงฆ์ อุโบสถวัดป่าศรีคุณารามสร้างตามแบบอย่างของภาคกลาง

การสร้างพระธาตุ พระอาจารย์ประจักษ์ ภูริปัญโญ เจ้าอาวาสวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ผู้ดำริการจัดสร้างพระมหาเจดีย์มงคล พระบรมสารีริกธาตุ (ส่วนพระจักขุธาตุ) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนพระจักขุธาตุพระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุทั้งหลายร่วมกับคณะเจ้าภาพศิษยานุศิษย์ทุก ๆ ท่านใช้เวลาก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555-2558 โดยได้ออกจากพระธาตุล้านช้างพระธาตุในรูปแบบต่างๆ ทั้งแบบบัวเหลี่ยมแบบสี่เหลี่ยม บัวเหลี่ยมแบบแปดเหลี่ยม บัวเหลี่ยมแบบย่อมุม บัวเหลี่ยมแบบมีซุ้ม ทรงบัวเหลี่ยมที่ตั้งอยู่บนฐานสูงซ้อนกันแบบพระธาตุพนม

การสร้างประติมากรรม พระพุทธรูปเป็นคติสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า ประวัติการสร้างพระพุทธรูปบูชาปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุหลวงจีนฟาเหียน เมื่อราว พ.ศ.950 ปรากฏในตำนานพระแก่นจันทน์ หลักฐานคติการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรกที่แคว้นคันทารัฐ ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ในสมัยของพระเจ้ากนิษณะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ พ.ศ. 663 - 705 พระพุทธรูปคติการสร้างพระพุทธรูปในอินเดียได้รับอิทธิพลจาก กรีก เมื่อ พระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยจึงได้รับอิทธิพลนี้ด้วยแต่มีการส่งเสริมไปในแต่ละท้องถิ่น

คติสัญลักษณ์การสร้างพระพุทธรูปปางสมาธิหรือปางตรัสรู้ที่แสดงถึงพระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับนั่งสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองวางหงายซ้อนกันบนเขลาตักพระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์

ซ้าย พระชงฆ์ ข้างขวาทับพระชงฆ์ซ้ายความเป็นมาของปางสมาธิหรือปางตรัสรู้ พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในประธาตุสร้างจากศิลาขาวเป็นพุทธศิลป์แลลสุโขทัย พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นคติสัญลักษณ์ที่แสดงถึงประวัติเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงสามารถชนะพระยามารที่ยกพลมาฉกฉวยพระองค์ และได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งแสดงสัญลักษณ์โดยวางพระหัตถ์ขวาเหนือพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงสู่พระธรณีเป็นกิริยาเรียกพระแม่ธรณีขึ้นมาเป็นพยานในพระบารมี การบูชาพระพุทธรูปองค์นี้ จึงบูชาเพื่อช่วยชนะทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางโลกคือช่วยชนะเหนือศัตรู ทางธรรมคือช่วยชนะเหนือกิเลสทั้งปวง พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในมณฑปเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง คติสัญลักษณ์พระพุทธรูปทรงเครื่องการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องสันนิษฐานว่ามีหลายคติ เช่น พระพุทธเจ้าเคยเป็นเจ้าชายมาก่อน จึงมีศักดิ์ที่สามารถทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราชได้ หรือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเปรียบได้กับพระจักรพรรดิราชาธิราช คือเป็นพระราชาแห่งพระราชาทั้งหลาย นอกจากนี้ยังมีคติเรื่องชมพูบดีสูตร กล่าวคือพระพุทธเจ้าทรงเนรมิตพระองค์ทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิเพื่อสั่งสอนพญามหาชมพู รวมทั้งหมายถึงพระศรีอารยเมตไตรย หรือพระอนาคตพุทธเจ้า พระแก้วทรงเครื่องในบุษบกสร้างเลียนแบบเครื่องทรงพระพุทธรูปมหายานที่ประดิษฐานอยู่ คติสัญลักษณ์การสร้างพระพุทธรูปปางประทานพร คือ พระพุทธรูปที่มีการแสดงพระกรขวาในท่าทางยื่นไปด้านหน้าและหงายฝ่าพระหัตถ์ลง มีความหมายถึง การอวยพร ให้ความเป็นสิริมงคล มีการสรรค์สร้างการประทับยืนทรงเครื่องและเพิ่มเติมประภามณฑลปัจจุบันนิยมสร้างทั่ว คติสัญลักษณ์พระพุทธรูปปางนาคปรก และพระเครื่องในลักษณะการที่เรียกว่า เป็นชื่อเรียกพระพุทธรูปลักษณะนั่งสมาธิ และมีพญานาคแผ่หัวเป็นพังกาบปกป้องผนคติสัญลักษณ์พระพุทธรูปปางห้ามพระญาติแย่งน้ำในสมุทร บ้าง เรียกว่า ปางห้ามญาติ บ้าง ตามนัยนี้เรื่องพระพุทธรูปปางห้ามพระญาติ เป็นพระพุทธรูปยืนยกพระหัตถ์ 2 ข้าง คติสัญลักษณ์พระพุทธรูปปางลีลา เป็นพระพุทธรูปมีลักษณะกำลังก้าวพระบาท ตามตำนานเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

คติสัญลักษณ์สร้างรอยพระพุทธรูปบาท ความเชื่อและการนับถือบูชารอยเท้า หรือรูปฝ่าเท้าของมนุษย์ผู้มีความความศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งของเทพเจ้านั้น มีมาในประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณ ปรากฏอยู่ในทั้งศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชน และศาสนาพุทธ โดยศาสนิกชนในแต่ศาสนานั้น ต่างก็อ้างว่ารูปรอยต่าง ที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาตินั้น รอยพระพุทธรูปบาทนิยมสร้างในอินเดียมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะในสมัยแรกยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป จะมีการสร้างสัญลักษณ์อย่างอื่น เช่น รอยพระบาท รอยพระหัตถ์แทน สำหรับดินแดนไทยและภาคอีสานมีการสร้างไว้ทั้งบนผิวดินของแผ่นดิน การหล่อด้วยโลหะมีการสร้างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

สัตว์ในเทพนิยายคติสัญลักษณ์นาค หรือ พญานาค งูใหญ่มีหงอน แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา และนาคยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสายรุ้งสู่จักรวาล นาคเป็นเทพเจ้าแห่งท้องน้ำบางแห่งก็ว่าเป็นเทพเจ้าแห่งฟ้า ตำนานความเชื่อเรื่องพญานาคมีความเก่าแก่มาก ชาว

อินเดียได้จึงนับถือสูง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีตำนานเรื่องพญานาคอย่างแพร่หลาย ชาวบ้านในภูมิภาคนี้มักเชื่อกันว่าพญานาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำโขง หรือเมืองบาดาล ลักษณะของพญานาคตามความเชื่อในแต่ละภูมิภาคจะแตกต่างกันไป ชาวไทยกับคติสัญลักษณ์เกี่ยวกับนาคพบมากในงานจิตรกรรม ประติมากรรม และหัตถกรรม นาคเป็นส่วนประกอบที่สำคัญทางสถาปัตยกรรม

คติสัญลักษณ์หงส์เป็นสัตว์ในจินตนาการของกวี เป็นนกใหญ่ รูปร่าง เสี่ยงไพเราะ มีลีลาการเดินงามสง่า ตามคติพราหมณ์ หงส์เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าสามองค์ ได้แก่ พระวรุณ พระพรหม และพระสุรัสวดี ในวรรณคดีสันสกฤต ได้กล่าวถึงความสามารถของหงส์ ที่บินได้ไกลและเร็วมาก เสมอกับครุฑ หงส์ เป็น นกเทพตระกูลชั้นสูง เป็นจ้าวแห่งวิหค มีความสง่างาม รูปร่างสวยงาม เสียงร้องไพเราะ เป็นพาหนะของพระพรหม และเป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ หงส์ คือ การเริ่มต้นใหม่ที่ดี ความโชคดี มีความสุข อายุยืน

คติสัญลักษณ์ครุฑ เทพปรภมของครุฑในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นสัญลักษณ์สำคัญเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของไทยก็มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ด้วยว่าไทยเราได้รับลัทธิเทวราชของอินเดียที่ถือว่าพระมหากษัตริย์คืออวตารของพระนารายณ์ ดังนั้น ครุฑซึ่งเป็นผู้มีฤทธิ์มากและเป็นพาหนะของพระนารายณ์ จึงเป็นสัญลักษณ์แทนพระมหากษัตริย์ ดังที่ปรากฏอยู่ในดวงตราหรือพระราชลัญจกรประจำพระองค์ ประจำแผ่นดิน ประจำราชวงศ์ และประจำรัชกาล ใช้ตราครุฑเป็นพระราชลัญจกรสำหรับประทับหนังสือราชการแผ่นดินที่เป็นพระบรมราชโองการ และใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประทับหนังสือราชการแผ่นดินมาแต่โบราณกาล

คติสัญลักษณ์กนิรี เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ ร่างกายอ่อนบอบเป็นมนุษย์ ท่อนล่างเป็นนก มีปีกบินได้ ตามตำนานเล่าว่าอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เชิงเขาไกรลาส นับเป็นสัตว์ที่มีปรากฏในงานศิลปะของไทยมาก ส่วนในวรรณคดีไทยก็มีการอ้างถึงกนิรีด้วยเช่นกัน กนิรีมีต้นกำเนิดที่แท้จริงเป็นมาอย่างไรนั้นยังไม่พบตำราไหนกล่าวไว้ชัดเจน แต่ในทหะประวัติของพระพุทธรูปกล่าวไว้ว่า เมื่อท้าวอิลราชประพาสป่าแล้วหลงเข้าไปในเขตหวงห้ามของพระศิวะนั้น ท้าวอิลราช และบริวารถูกสาปให้แปลงเพศเป็นหญิงทั้งหมด ต่อมานางอิลลา คือ ท้าวอิลราชถูกสาป และบริวารที่มาเล่นน้ำอยู่ใกล้อาศรมของพระพุทธรูป เมื่อพระพุทธรูปเห็นนางเข้าก็ชอบ รับนางเป็นชายา และเสกให้บริวารของนางกลายเป็น กนิรี โดยบอกว่าจะหาผลาหารให้กิน และจะหาгимบุรุษให้

คติสัญลักษณ์ดาวเพตาล คนโบราณเชื่อว่าการดำเนินชีวิตมนุษย์จะขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงไปตามการโคจรดาวบนท้องฟ้านอกจากนี้สิ่งหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญคือโลกและดวงอาทิตย์เกิดการโคจรไปพร้อม ๆ กันกับกลุ่มดาวที่วางนักษัตรชีวิตมนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงทางดีบ้าง เส้นทางของอาทิตย์โคจรเข้าสู่กลุ่มดาวใด จะพยากรณ์เรื่องราวโรครภัยที่อาจเกิดกับเจ้าราศี และมีคำเตือนภัยคำแนะนำกำกับพร้อม ในทางโหราศาสตร์ของอินเดียได้จินตนาการให้มีเทพเจ้าประจำดวงดาว ดาวจึงเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์ที่นำตักแต่งสถาปัตยกรรมด้วย

คติสัญลักษณ์เทพพนม เทพ หรือ เทวดา เป็นคำที่คนไทติกดำบรรพร์ับอิทธิพลวัฒนธรรม ชมภูทวีปมาใช้ก่อนรับวัฒนธรรมอินเดียคนไทติกดำบรรพร์จะเรียกเทวดาที่อยู่สวรรค์ ชาวไทยพบ เห็นอยู่ทั่วไปแทบจะทุกหนแห่ง ตั้งแต่ศาลพระภูมิในบ้าน วัด ราชวัง เทวดาประนมมือ จะเป็นการ เขียนเพียงครึ่งองค์ หรือเต็มองค์ แต่ถ้าประกอบลวดลายเข้าเป็นทรงพุ่มเมื่อใด ก็เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนม" ถ้าเป็นภาพเขียนทั้งองค์ในทำนองประนมมืออยู่ตามผนัง ภายในพระอุโบสถ หรือหอพระ โดยเขียนนั่งเรียงกันเป็นแถวเรียกว่า "เทพชุมนุม" ถ้าเป็นภาพเทพนมทำยืนที่บ้าน หน้าต่างพระอุโบสถ พระที่นั่ง หอพระ หอไตร อันหมายถึงเทพารักษ์ ซึ่งมีหน้าที่อภิบาลรักษาสถานที่ หรือปูชนียวัตถุนั้นเรียกว่า "เทพนมทวารบาล" เมื่อสร้างงานศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งมาส่วนหนึ่งมักจะ มีเทพพนมประกอบ

คติสัญลักษณ์เกี่ยวกับดอกไม้สวรรค์ เชื้อหรือไม่ว่ามันคือดอกไม้ที่อยู่บนสรวงสวรรค์ หรือ เป็นดอกไม้ของเหล่าเทวดา มันคือหนึ่งในห้าของดอกไม้สวรรค์ที่มีอยู่บนชั้นดาวดึงส์ อันประกอบด้วย (ปาริชาติ) ลพทฤกษ์ มณฑารพ หริจันท์ และสันดาน ปาริชาติเมื่อบานเต็มที่แล้ว เทวดาชั้นดาวดึงส์ สมัยนั้นอริยสาวกเปรียบเหมือนปาริชาติของเทวดาชั้นดาวดึงส์ มีใบเหลือง สมัยใด อริยสาวกปลงผม และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต สมัยนั้นอริยสาวกเปรียบเหมือนปาริชาติของ เทวดาชั้นดาวดึงส์ ตามตำนานพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเสด็จดับขันธปรินิพพาน เหล่าเทวดา นางฟ้าได้โปรดดอกไม้สวรรค์เพื่อบูชาพระพุทธองค์งานศิลปะทางพระพุทธศาสนาจึงนิยมสร้างดอกไม้ ชนิดนี้

ภาพจิตรกรรม

ภายในองค์พระองค์พระธาตุได้มีการเขียนภาพทศชาติที่มีคติสัญลักษณ์เกี่ยวพระโพธิสัตว์ สิบชาติสุดท้ายก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

เตมีย์ชาติก คติธรรม บำเพ็ญเนกขัมมบารมี คติสัญลักษณ์ "เมื่อมีประสงค์ในสิ่งใดก็สมควร มุ่งมั่นตั้งใจกระทำตามความมุ่งหมายนั้นอย่างหนักแน่น อดทนอย่างเพียรพยายามเป็นที่สุด และความ พากเพียรอันเด็ดเดี่ยวแน่วแน่นั้น ย่อมนำบุคคลนั้นไปสู่ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง ชนกชาติก คติธรรม บำเพ็ญวิริยบารมี คติสัญลักษณ์ "เกิดเป็นคนควรมีความพากเพียรให้ถึงที่สุด เพื่อให้ถึงแก่สิ่ง ที่มุ่งหวัง เพียรสุดกำลังจนชีวิตหาไม่ก็จงเพียร แล้วความสำเร็จจะมาเยือน" สุวรรณสามชาติก คติ ธรรม บำเพ็ญเมตตาบารมี คติสัญลักษณ์ "ว่าด้วยเรื่องของความมีเมตตาจิต ซึ่งจะทำให้ชีวิตสุขสงบได้ โดยไร้ภัยอันตรายใดๆ ธรรมนั้นคือเกราะแก้วมิให้ถูกผู้ใดทำร้ายได้เป็นแน่แท้ เนมิราชชาติก คติธรรม บำเพ็ญอุชิฐานบารมี คติสัญลักษณ์"การหมั่นรักษาความดีประพฤติดชอบโดยตั้งใจ โดยมุ่งมั่น หากทำ ความดีแล้วย่อมได้ดี ประพฤติชั่วย่อมได้ผลชั่วตอบแทน นี่เป็นเรื่องที่สมควรยึดมั่นโดยแท้ มโหสถ ชาติก คติธรรม บำเพ็ญปัญญาบารมีคติสัญลักษณ์ "ปัญญาอันล้ำเลิศนั้นย่อมทำคุณให้แก่บุคคล ยิ่ง

กว่ามีทรัพย์นับแสน แม้มีมีปัญญาตั้งปราศรัย แต่ถ้าเป็นผู้รู้จักคิดให้รอบคอบก่อน ก็ย่อมเป็นผู้มีปัญญา และประพฤติชอบแล้ว ภูริทัตชาดก คติธรรม บำเพ็ญศีลบารมี คติสัญลักษณ์"ความโลภนั้นเป็นสิ่งชั่วร้ายเช่นเดียวกับการเนรคุณ แต่ความอดทนย่อมประเสริฐยิ่งนักแล้ว จันทชาดก คติธรรมบำเพ็ญขันติบารมี คติสัญลักษณ์ "เรื่องอาฆาตจองเวรนั้น ย่อมให้ทุกข์กลับคืนแก่ตนในที่สุด และความเขลาหลงในทรัพย์และสุขของผู้อื่นก็ย่อมให้ผลร้ายแก่ตัวได้ในไม่ช้าเช่นกัน นารทชาดก คติธรรม บำเพ็ญอุเบกขาบารมีคติสัญลักษณ์ คติสัญลักษณ์"สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ทำดีย่อมได้ดี ทำผิดบาปย่อมได้ชั่วช้า สามานย์เป็นผลตอบแทน และการคบมิตรสหายนั้นก็ส่งผลดีเลวแก่ตัวบุคคลนั้นด้วย วิทูลชาดก คติธรรม บำเพ็ญสังขบารมี คติสัญลักษณ์"เหตุแห่งความพิบัติคือการพนัน และการมีเมตตาจิตย่อมส่งผลให้ได้รับเมตตาจิตตอบด้วยในที่สุด เวสสันดรชาดก คติธรรมบำเพ็ญทานบารมี คติสัญลักษณ์สั่งสอนให้คนเราเพียรประกอบคุณความดีโดยมิท้อถอย หากรู้จักสละทรัพย์บริจาคทานเนื่องนิจก็จะเป็นที่สรรเสริญทั่วไป คนโลกคนจิต"

จิตรกรรมไตรภูมิภาคสวรรค์

ไตรภูมิคติสัญลักษณ์บุญและบาปบอกจุดมุ่งหมายในการแต่ง แล้วจึงกล่าวถึงภูมิทั้ง 3 คำว่า เถภูมิ หรือ ไตรภูมิ แปลว่า สามแดน คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ ทั้ง 3 ภูมิ แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง ความไม่แน่นอนทั้งมนุษย์และสัตว์รวมทั้งสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ภูเขา แม่น้ำ แผ่นดิน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ความเปลี่ยนแปลงนี้กวีไทยเรียกว่า อนิจจลักษณะ เถภูมิภคกถา หมายถึงเรื่องราวของโลกทั้ง 3 ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ

รูปภูมิ เป็นดินแดนของพรหมที่มีรูป มี 16 ชั้น (โสฬสพรหม)

- 2.1 พรหมปารีสัชชาภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จปฐมฌานขั้นต้น
- 2.2 พรหมบุโรหิตาภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จปฐมฌานชั้นกลาง
- 2.3 มหาพรหมภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จปฐมฌานขั้นสูง
- 2.4 ปริตตภาภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จทุติยฌานขั้นต้น
- 2.5 อัปมาณภาภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จทุติยฌานชั้นกลาง
- 2.6 อภัสสราภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จทุติยฌานขั้นสูง
- 2.7 ปริตตสุภาภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จตติยฌานขั้นต้น
- 2.8 อัปมาณสุภาภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จตติยฌานชั้นกลาง
- 2.9 สุกภินหาภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จตติยฌานขั้นสูง
- 2.10 เวทปผลาภูมิ ดินแดนของผู้สำเร็จจตุตตฌาน มีผลไฟบุลย์ พ้นจากการทำลายของน้ำ ลม ไฟ
- 2.11 อัสถุณีสัตตภาภูมิ ดินแดนของพรหมไร้นาม มีร่างกายสว่างาม

2.12 อวิหาภูมิ ดินแดนของพระอรหันต์ชั้นอนาคามี เคยเป็นสาวกของ
พระพุทธเจ้า

2.13 อตปปาภูมิ ดินแดนของพรหมผู้ไม่เดือดร้อนทั้งกาย วาจา ใจ เพราะ
สามารถระงับนิวรณ์ได้

2.14 สุทัสสาภูมิ แดนของผู้เห็นสภาวะธรรมแจ้งชัด

2.15 สุทัสสีภูมิ แดนของพรหมผู้เห็นธรรมแจ่มแจ้ง

2.16 อกนิษฐาภูมิ แดนของพรหมที่มีคุณสมบัติมากพอจะนิพพานได้

3. อรูปภูมิ เป็นดินแดนของพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่จิตหรือวิญญาณ

เป็นพรหมที่อุบัติขึ้นเพราะเหตุแห่งการบำเพ็ญ อรูปฌานกุศล โดยใช้สิ่งที่เป็นอรูป
คือไม่มีรูปเป็นเครื่องเพ่งอารมณ์ แล้วฌานที่บังเกิดขึ้นเรียกว่าอรูปฌาน เมื่อตายลงในขณะฌานไม่
เสื่อมย่อมบังเกิดในอรูปพรหมภูมิ

พรหมในอรูปภูมิ เมื่อสิ้นอายุ อาจลงมาเกิดในสุคติภูมิ แต่จะไม่เกิดในอรูปภูมิที่ต่ำ
กว่า หรือในรูปภูมิ และจะไม่เกิดในอบายภูมิ ถ้าฌานสูงขึ้นก็จะได้ไปเกิดในอรูปภูมิชั้นที่สูงกว่า
ตามลำดับความสูงต่ำของอำนาจฌาน ดังนี้

3.1 อากาสนัญจายตนภูมิ ผู้ที่จะมาเกิดในภูมินี้ ต้องเจริญสมถกรรมฐาน
จนได้ปัญจฌานมาก่อนแล้ว มาเจริญอรูปฌานที่ 1 คืออากาสนัญจายตนฌาน กำหนดเอาอากาศที่
อยู่ในปฐภาคณิมิตมาเป็นอารมณ์ จนสำเร็จอรูปฌานที่ 1 คือ อากาสนัญจายตนฌาน เมื่อสิ้นชีวิตลง
ก็จะมาเกิดในอากาสนัญจายตนภูมินี้ ซึ่งมีแต่นาม ไม่มีรูป มีอายุยืน 20,000 มหากัป

3.2 วิญญาณัญจายตนภูมิ พรหมผู้ซึ่งได้อรูปฌานที่ 2 คือ วิญญาณัญจายตน
ฌาน กำหนดวิญญาณอันหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ เป็นภูมิที่มีความสุขประณีต ละเอียดกว่าอา
กาสนัญจายตนภูมิ มีอายุยืน 40,000 มหากัป

3.3 อากิญจัญญายตนภูมิ พรหม ผู้ซึ่งได้อรูปฌานที่ 3 คือ อากิญจัญญายตน
ฌาน ด้วยการพิจารณาความไม่มีอะไร คือไม่มีทั้งอากาศและวิญญาณ ซึ่งเป็นอารมณ์ของอรูปฌานที่
1 และอรูปฌานที่ 2 เป็นภูมิที่มีความสุขประณีต ละเอียดกว่าวิญญาณัญจายตนภูมิ มีอายุยืน 60,000
มหากัป

3.4 เนวสัณญาณาสัญญายตนภูมิ พรหม ผู้ซึ่งได้อรูปฌานที่ 4 คือ เนวสัณญา
นาสัญญายตนฌาน ด้วยการพิจารณาสัญญาที่เข้าไปรู้ในบัญญัติอารมณ์ว่า มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่
ซึ่งเป็นฌานที่สูงสุดเป็นภูมิที่มีความสุขประณีต ละเอียดกว่าอากิญจัญญายตนภูมิ มีอายุยืน 84,000
มหากัป

จิตรกรรมพุทธประวัติ

จิตรกรรมคติสัญลักษณ์พุทธประวัติเป็นการแสดงถึงตั้งแต่พระพุทธเจ้าประสูติเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 ณ สวนลุมพินีวันใต้ต้นสาละ มีพระนามเดิมว่า สิทธัตถะ เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา เมื่อพระองค์ประสูติพระองค์ทรงเจ้าชายสิทธัตถะทรงดำเนินด้วยพระบาท 7 ก้าว และมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระบาท พร้อมเปล่งพระวาจาว่า "เราเป็นเลิศที่สุดในโลก ประเสริฐที่สุดในโลก การเกิดครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายของเรา" แต่หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะประสูติกาลได้แล้ว 7 วัน พระนางสิริมหามายาก็สิ้นพระชนม์ เมื่อพระองค์มีอายุได้ 8 พรรษา พระองค์ได้เรียนจบทุกหลักสูตรในสำนักครุวิศวามิตร แล้วก็ทรงอยู่ในปราสาท 3ฤดูที่พระบิดาทรงสร้างไว้ให้ เมื่อพระองค์อายุได้ 16 พรรษาพระองค์ได้อภิเษกสมรสกับพระนางพิมพาจนเมื่อมีพระชนมายุ 29 พรรษา พระนางพิมพาได้ให้ประสูติพระราชโอรส มีพระนามว่า "ราหุล" ซึ่งหมายถึง "บ่วง" พระองค์ทรงเบื่อในปราสาทสามฤดูจึงชวนสารถิปาออกไปเที่ยวที่อุทยานและพระองค์ทรงได้พบกับเทพบุตรทั้ง 4 คือเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช พระองค์จึงคิดว่านี่แหละคือธรรมชาติของโลก พระองค์จึงออกผนวชเพื่อหาทางพ้นทุกข์ พระองค์เริ่มการพ้นทุกข์จากการอดอาหาร กลั้นหายใจ กัดลิ้น แต่พระองค์ก็พบว่าไม่ใช่ทางดับทุกข์พระองค์จึงเลิกทำแล้วบำเพ็ญเพียรจนเห็นธรรม 4 หมวดหรืออริยสัจ 4 แล้วพระองค์จึงตรัสรู้แล้วแสดงธรรมเทศนาแก่นักบวชแรกคือ "ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร" ตลอดระยะเวลา 45 พรรษา ที่พระองค์ก็ได้แสดงธรรมให้กับสาวกของพระองค์และทรงปรินิพพานเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 รวมพระชนม์ 80 พรรษา และวันนี้ถือเป็นการเริ่มต้นของพุทธศักราช

การตกแต่งอาณาบริเวณ การจัดสวนเป็นศาสตร์และศิลป์ในการสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้พบเห็น คติสัญลักษณ์เกี่ยวกับบัว บัวสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา บัว ได้ถูกยกย่องให้เป็นราชินีแห่งดอกไม้ในน้ำ ด้วยความสวยงามที่ปรากฏประจักษ์แก่สายตาผู้พบเห็น เนื่องจากดอกที่ใหญ่ สีสดใส สะดุดตาที่ชูอยู่พ้นน้ำ ใบมีขนาดใหญ่ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสตรอง ทรงคำนึงว่าธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นี้ ลึกซึ้งมาก ยากที่สัตว์อื่นจะรู้ตาม จึงยังทรงมิได้รับคำทูลอาราธนาทีเดียว แต่ได้ทรงพิจารณาโดยพระญาณก่อนว่า เวไนยสัตว์ นั้นจำแนกเหล่าที่จะรองรับพระสัทธรรมได้เพียงใด จำนวนเท่าใด ทรงจำแนกด้วยพระญาณว่าเหล่าเวไนยสัตว์บุคคลที่จะรับพระสัทธรรมได้และไม่ได้มีอยู่ 4 จำพวก เปรียบได้ดังดอกบัวสี่เหล่า อันหมายถึง ปัญญา วาสนา บารมี และอุปนิสัย ที่สร้างสมมาแต่อดีตของบุคคล ซึ่งบัว 4 เหล่าอันดอกปทุมานั้นมีหลายหลากต่างชนิดกันไป เหมือนดังเหล่าเวไนยสัตว์ที่จะได้รู้ธรรมนั้นเช่นกัน ทั้งผู้มีกิเลสมาก ผู้มีกิเลสปานกลาง ผู้มีกิเลสน้อยเบาบาง ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า บุคคลที่เปรียบได้กับดอกบัวดอกที่ 1, 2, 3 นั้นสามารถให้อนุศาสน์แล้วสามารถบรรลุมรรค ผล นิพพานได้เร็วช้าต่างกันก็ด้วยปัญญา วาสนา บารมี และอุปนิสัย ที่ต่างกัน ซึ่งจำแนกเป็น พุทธเวไนย สาวกเวไนย ธาตุเวไนย ตามลำดับ ส่วนบุคคลซึ่งเปรียบเป็นบัวประเภทที่ 4 ไม่สามารถบรรลุอะไรได้ในชาตินี้

ด้วยขาดซึ่งปัญญา แต่จะเป็นอุปนิสัย วาสนา บารมีต่อไปในภายภาคหน้า เมื่อทราบด้วยพระญาณ
ตั้งนั้นแล้ว ด้วยพระกรุณาคุณ ทรงเล็งเห็นว่าโลกนี้ผู้ที่พอจะรู้ตามได้ก็คงมีอยู่บ้าง เมื่อเล็งเห็นเหตุนี้
จึงตกลงพระทัยจะสอนธรรมให้แก่สัตว์ทั้งปวง จึงรับอารณาของท้าวสหัมบดีพรหม

3. แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด
อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานีด้านการท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้านคือ ด้านศิลปกรรม กิจกรรม
สิ่งแวดล้อม และวิปัสสนา สามารถพัฒนาได้ตามปัจจัยทั้ง 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านปัจจัยจิตใจ วัดจะต้องพิจารณาความสำคัญในสิ่งต่อไปนี้ คือ สถานที่ตั้งและความสำคัญของวัดและแหล่งท่องเที่ยว งานศิลปวัฒนธรรม การจัดให้วัดเป็นสถานที่จัด
กิจกรรมชุมชน เป็นที่พักผ่อนกายและเป็นที่พักทางใจของชาวบ้าน ภายใต้ความเป็นวิถีชีวิตของของ
ชุมชนให้ประชาชนได้เข้าร่วมกิจกรรมและร่วมเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ให้มีความสุขสาน
ต้นตอในการเข้ามาสู่แหล่งท่องเที่ยว

2. ด้านปัจจัยประกอบ แหล่งท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้านจะต้องมีความดึงดูดใจอย่าง
น้อย 1 ด้าน ความดึงดูดใจในสิ่งแวดล้อมและสิ่งก่อสร้างที่เหมาะสม ภูมิทัศน์ลักษณะ สิ่งแวดล้อม
โดยรอบตลอดจนสภาพเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน นอกจากนี้ยังต้องมีปัจจัยกอบด้านความ
ปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวและคำนึงถึงภัยธรรมชาติ การอำนวยความสะดวกของส่วนภาครัฐและ
หน่วยงานราชการ

3. ด้านปัจจัยสนับสนุน สิ่งสนับสนุนแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้าน ที่ควรคำนึงถึง
ได้แก่การดูแลนักท่องเที่ยวคอยให้การต้อนรับและแนะนำสถานที่ ควรมีที่พักและอาหารตามสมควร
แก่ฐานะของวัด จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นห้องน้ำ เสื้อ หมอน เป็นต้น ควรมีการสื่อสาร
ที่เข้าใจ ใช้ภาษาไทย มีสินค้าของที่ระลึกหรือสิ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวติดใจอยากมาอีก และที่สำคัญ
ต้องมีการให้ข่าวสารและประชาสัมพันธ์ให้กับวัดด้วย

4. ด้านปัจจัยโครงสร้าง ในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือมีการคมนาคมที่
สะดวก ปลอดภัย มีไฟฟ้าแสงสว่างที่พอเพียง มีบริการสาธารณะเช่น ตู้เอทีเอ็ม โทรศัพท์
ตลอดจนที่พัก และที่สำคัญคือมีการกำจัดขยะมูลฝอย การจัดระเบียบผู้พักอาศัยในวัด การจัด
สถานที่

และการดูแลความเรียบร้อยภายในวัด

อภิปรายผล

ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยเรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมคุณค่าภูมิวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี สามารถนำมาอภิปรายได้ดังนี้

1. ประวัติพัฒนาการการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม วัดป่าหรือวัดธรรมยุตมีบทบาทด้านการถือปฏิบัติด้านสมณะและวิปัสสนาสมัยแรกเริ่มไม่นิยมสร้างถาวรวัตถุสร้างเท่าที่จำเป็นแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกแห่ง วัดในตัวเมืองเช่นวัดสุปฏิหารามวรวิหารจังหวัดอุบลราชธานี เป็นสถานที่เก่าแก่มีการสร้างอุโบสถขนาดใหญ่และสิ่งก่อสร้างอย่างอื่นจำนวนมากนอกจากนี้ยังสร้างสำนักเรียนแผนกบาลีและสงฆ์เปิดทำการสอนแก่พระภิกษุสามเณรส่วนวัดโพธิสมภร จังหวัดอุดรธานี มีลักษณะคล้ายกันและทั้งสองแห่งเป็นพระอารามหลวงเป็นศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปพร้อมกันวัดป่าหลวงปู่มน ภูริทัตโต สมัยที่ท่านยังมีชีวิตแนะนำให้พระผู้เป็นศิษย์ให้ธุดงค์เข้าวัดเป็นหลักจัดท่องเที่ยวไปตามป่าเขาไม่มีหลักแหล่งที่แน่นอนพิจารณาที่ใดสงบก็มักจะประจำหรือแนะนำให้พระพักปฏิบัติต่อเนื่องหากชาวบ้านเกิดศรัทธานิมนต์ให้อยู่ประจำจึงสร้างวัดที่ถาวรเมื่อใดถือข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัดก็จะไม่สร้างถาวรวัตถุมีเพียงเท่าที่จำเป็น กุฏิ หอฉัน แหล่งน้ำภายหลังจากหลวงปู่มนมรณภาพลงแล้วศิษยานุศิษย์ร่วมทั้งเชื้อพระวงศ์ผู้ศรัทธาในปฏิปทาของจึงได้สร้างอาคารพิพิธภัณฑน์นำเสนอประวัติ อัฐิธาตุ อัฐบริวารเครื่องใช้ตามจัดแสดงให้ผู้สนใจได้เรียนรู้ นับจากนั้นมาเมื่อพระเถระอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาพระธาตุเจดีย์ส่วนให้ออกแบบมาจากพระธาตุหลายสมัยต่อเนื่องมาสอดคล้องกับ สិทธิศักดิ์ จำปาแดง และคณะ. (2564 : 1840). ผลการวิจัยพบว่า พระธาตุล้านช้างมีต้นแบบและคติความเชื่อมาจากพระธาตุพนมและอิทธิพลศิลปะใกล้เคียง องค์พระธาตุพนมมีพื้นฐานมาจากศิลปะและสถาปัตยกรรมของศาสนสถานในคติฮินดูต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศาสนานิกายมหายานหรือยุคทวารวดี และในราวพุทธศตวรรษที่ 22 อาณาจักรล้านช้างได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยเฉพาะในทางพุทธศาสนา มีการปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรมจำนวนมากโดยพระธาตุหลายแห่งซึ่งมีพระธาตุพนมเป็นต้นแบบต่อมามีการสร้างสรรคทางศิลปะที่หลากหลาย

2. คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน ที่พบทั้งหมดสัญลักษณ์เกิดจากรวบรวมทางวรรณกรรมในพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ฮินดู ธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น โดยหลักคือเรื่องชาดกพุทธประวัติ สะท้อนพฤติกรรมของบุคคลกับความดีงามที่ควรประพฤติเพื่อจุดมุ่งหมายพระเจ้าสิขาติ เป็นชาดกหรือเรื่องเล่าการนำเรื่องบารมีทั้ง 10 สื่อให้เห็นวิระอุตสาหะที่นำไปสู่ผู้ที่เกิดความเบื่อหน่ายในสังสารวัฏ พรารณา นิพพาน เน้นสอนศาสนิกชนคติสัญลักษณ์ที่มาตั้งแต่สมัยโบราณปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาตลอด สอดคล้องกับ พระครูศรีปัญญาวิกรม (2563 : 135) รูปแบบสัญลักษณ์พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้รับการพัฒนาโดยลำดับผ่านการเวลา และกรอบความเชื่อของยุคสมัย รูปแบบจึงถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยกระทั่งกลายเป็นสัญลักษณ์เฉพาะของ

ยุคสมัย เพื่อสนองความต้องการของคนในสังคมในมิติต่าง ๆ ทั้งในแง่ของความเคารพศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ การปกป้องคุ้มครอง ประทานโชคลาภ คุณค่าที่เกิดขึ้นจากสัญลักษณ์เหล่านี้ จึงมีหลากหลายมิติตามไปด้วย ด้วย ทำให้เห็นข้อเท็จจริงประการหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาเมื่อเข้ามาสู่วิถีชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่นย่อมถูกปรับเปลี่ยนเพื่อสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ

พระพุทธศาสนาทำให้สังคมไทยเป็นปึกแผ่นเป็นส่วนหนึ่งของสร้างชาติไทยในระยะต่อมา พระพุทธศาสนาทำให้เกิดมรดกทางวัฒนธรรมในด้าน วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม เกิดความเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตเพราะหลักการในการพัฒนาตนตามแนวทางของคณฺหิวิฑูทเกี่ยวข้องกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์สอดคล้องกับ พระครูศรีปัญญาวิกรม. (2558 : 19)) การศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยพบว่า มีการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในสังคมอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รวมถึงงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในแง่ของอิทธิพลพบว่า สัญลักษณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการสัญลักษณ์ในสังคมไทยไม่มากนัก แต่กลับพบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง หรือการกำหนดสัญลักษณ์ใช้ในสังคมไทย และสัญลักษณ์เหล่านั้นก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ทำนองกลับกัน คติ ความเชื่อของสังคมไทย ก็มีอิทธิพลสำคัญต่อการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อรับใช้สังคม

การสอนธรรมะด้วยคติสัญลักษณ์ภาพถือเป็นกลวิธีอีกอย่างหนึ่งที่สามารถทำให้เข้าถึงธรรมะได้ง่าย เพราะทำให้เกิดการรับรู้ทางการมองเห็นสามารถจดจำไปประกอบความรู้ที่มีอยู่ โดยเฉพาะในยุคที่คนอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ความเป็นปริศนาธรรมยังมีประโยชน์ในแง่ของงานศิลปะที่ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดจากรูปแบบนามธรรมแสดงออกมาให้กับผู้ดูสามารถใช้ทัศนคติและจิตวิญญาณได้อย่างอิสระฐคติสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา มักนำมาประกอบงานสถาปัตยกรรม พงษ์ประดิษฐ์ธรรม (2560 : 4) กล่าวว่ารูปรธรรมนามธรรม คือกระบวนการคิดที่ไม่ได้ก่อเกิดจากตัวตนเกิดมาจากความคิด และอารมณ์เข้าสัมผัส ประจักษ์ด้วยจิตก่อเกิดความรู้สึกที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมในอดีต และยังคงมีปรากฏเรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นงานสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี หรือ แบบร่วมสมัย ก็ยังคงปรากฏในรูปแบบของ คติความเชื่อ เชิง

สัญลักษณ์ประเพณีและหลักศาสนา

คติสัญลักษณ์วัดศรีคุณารามเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ที่นำมาอธิบายการสื่อสารของมนุษย์กำเนิดของความหมาย ซึ่งการศึกษาแนวนี้จะไม่สนใจความล้มเหลวของการสื่อสาร และไม่เกี่ยวข้องกับประสิทธิผลและความถูกต้องแต่เป็นแนวทางการศึกษาเชิงสังคมหรือความแตกต่างของวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับสาร ตลอดจนความหลากหลายของความหมายภายในระบบภาษา วัฒนธรรม และความความเป็นจริง

สัญวิทยา (Semiology) จึงเป็นเข้าไปรับรู้สื่อ เช่น รูปปั้น ภาพวาด ภาพถ่าย ตัวอักษร วรรณกรรม สัญลักษณ์ต่างๆ สอดคล้องกับ สัญญาแนวคิดของเพียร์ซ (C. Peirce) อังโน กาญจนาน แก้วเทพ (2552 : 46) กล่าวว่าไอคอน (Icon) เป็นสัญลักษณ์ที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายกับ วัตถุมากที่สุด เช่น ภาพถ่าย รูปปั้น รูปวาด โดยการถอดรหัสของ Icon เพียงแค่เห็นก็สามารถถอดความหมายถึงตัววัตถุได้ง่าย ส่วนซิมโบว์ (Symbol) เป็นสัญลักษณ์ที่ไม่มีความเกี่ยวพัน เชื้อโยงอันใดเลยระหว่างตัวสัญลักษณ์กับ วัตถุจริง หากแต่ความหมายเกิดจากการตกลงร่วมกันในหมู่ผู้ใช้สัญลักษณ์เช่น ตัวอักษร หรือโลโก้ต่างๆ ที่สร้างขึ้น การถอดรหัสจึงจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ใช้สัญลักษณ์

ประติมากรรม เป็นทัศนศิลป์แขนงหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมในวัดป่าศรีคุณาราม ตั้งแต่พระพุทธรูป สัตว์ในเทพนิยาย รวมทั้งสัญลักษณ์ที่ปรากฏในตำนานพุทธศาสนาที่สร้างสรรค์รูปทรงที่มองเห็น มีลักษณะเป็นสามมิติมีความกว้าง ความยาว และความหนา หรือความสูงประติมากรรม คือ การปั้นซึ่งเป็นกรรมวิธีก่อขึ้น เพิ่มขึ้นและการแกะสลักอันเป็นกรรมวิธีของการลด สกัด ตัด ประติมากรรม เป็นทัศนศิลป์แขนงหนึ่ง เพื่อผลงานทางศิลปะ ความงาม และความนึกคิดต่างๆ การสร้างประติมากรรมได้ใช้เทคนิค การปั้น การแกะสลัก การหล่อ และการประกอบขึ้นรูป สอดคล้องกับ วันชัย พลเมืองดี (2549 : 68) การสร้างประติมากรรมได้ใช้เทคนิค 1) งานประติมากรรม การปั้น (Casting) 2) งานประติมากรรมการแกะสลัก (Caving) 3) งานประติมากรรมการหล่อ (Molding) 4) งานประติมากรรมการประกอบขึ้นรูป (Construction)

คติสัญลักษณ์ที่ประดับตกแต่งพุทธสถานเกี่ยวข้องกับการรับรู้คุณค่าความงาม ความประณีตและเรื่องราวทางศาสนา ความเชื่อประเพณีท้องถิ่นตลอดจนการประดับตกแต่งอาณาบริเวณด้วยไม้ดอกไม้ประดับ ผู้ชมรับรู้จากการมองเห็นโดยตรง คุณค่าที่รับรู้ คือ รูปทรง และเรื่องราวที่เกิดจากทัศนธาตุ ได้แก่ เส้น สีแสงเงา พื้นผิว ความกลมกลืน ซึ่งเป็นส่วนประกอบของความงามที่ทัศนศิลป์นั่นเอง การที่มนุษย์เกิดความรู้สึกซาบซึ้ง หรือรับรู้คุณค่าของสิ่งที่งาม ความประณีต และเรื่องราวต่างๆ ถือว่าได้รับสุนทรียภาพของสิ่งนั้นแล้ว สอดคล้องกับ ทวีเกียรติ ไชยยงยศ. (2528 : 3) สุนทรียภาพ เป็นความรู้สึกจากการรับรู้ที่บริสุทธิ์ในห้วงเวลาหนึ่งได้กลายเป็น ขออ้างนักปรัชญาชื่อเอมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ชาวเยอรมันที่กล่าวว่า "บางครั้งเราก็มีรู้สึกมีความสุข เพื่อความสุขเท่านั้น" แปลความหมายได้ว่าเป็นความรู้สึกพอใจในอารมณ์ โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ จอห์น ฮอสเปอร์ (John Hospers) ที่ว่า สุนทรียภาพ "เป็นลักษณะของประสบการณ์ที่ไม่มีผลในทางปฏิบัติ" นั่นก็หมายความว่า เมื่อเรามีสุนทรียภาพกับดอกกุหลาบเพราะเราเห็นความงามของมัน ดอกกุหลาบที่เบ่งบานอยู่กับต้นทำให้เราพอใจ เพลิดเพลิน ปีติปราโมทย์ มีความสุข

3. วัดในปัจจุบันหลายแห่งส่วนหนึ่ง ถูกกระตุ้นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ โดยเฉพาะมีนโยบายทางการท่องเที่ยวเกิดขึ้นกับการผสมผสานระหว่างหน่วยรัฐและท้องถิ่นรวมทั้งสำนักงานพระพุทธศาสนาส่วนกลางและระดับจังหวัด นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับเครือข่ายระดับชุมชน

ผู้ที่มีจิตศรัทธาเจ้าอาวาสเมื่อถูกกระตุ้นจากประเด็นดังกล่าวแล้ว วัดตามมติหลายแห่งจึงทำบริเวณ วัดคล้ายกันแต่สิ่งที่พบใหม่วัดป่าสายธรรมยุตจะแบ่งเขตเป็นสัดส่วนคือ เขตสังฆาวาสบริเวณกุฏิปฏิบัติ ของพระสงฆ์ เขตพุทธาวาสบริเวณที่มีสิ่งก่อสร้างที่เป็นวิหาร อุโบสถ พระธาตุ รูปเคารพ เขตฆราวาส บริเวณที่ประชาชนได้รับประโยชน์ ห้องน้ำ ลานจอดรถ สถานที่พักผ่อน สวนไม้ประดับ สำหรับวัดศรีคุณารามเป็นการจัดสวนรอบองค์พระธาตุส่วนอื่นๆ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวัดมีบทบาททั้งการศึกษา ธรรมะแหล่งพักผ่อนหย่อนใจสิ่งส่งเสริมให้วัดได้รับประโยชน์ทั้งเครือข่ายเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจ ชุมชนและการมีส่วนร่วมของสังคม สอดคล้องกับ รัฐทิตยา หิรัณยหาด (2544 : 15) กล่าวว่า การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถาน ศาสนสถาน รวมทั้งการเดินทางเพื่อชมวิถีชีวิต เทศกาลงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ สมควรที่จะรักษา วัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมไว้ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือตัดแปลงศิลปวัฒนธรรมเพื่อตอบสนอง นักท่องเที่ยว และความสอดคล้องกับ กรณีย์ ถนอมกุล (2548 : 9) ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ทางพุทธศาสนา และรวมถึงการมาท่องเที่ยวในงานประเพณีหรือ กิจกรรมทางพุทธศาสนาเป็นงานอดิเรกนักท่องเที่ยว โดยกิจกรรมทำบุญตามวัด ใช้บ้านเป็นสถานที่ พักผ่อน ศึกษาธรรมะด้วยการอ่านหนังสือธรรมะ ความคิดว่าตนเองเป็นคนรักสงบ เข้าร่วม พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้จิตใจสงบความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำบุญ บริจาคทานเพื่อช่วยเหลือสังคม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

1.1 วัดที่เป็นพื้นที่การวิจัย สามารถนำงานวิจัยนี้ไปใช้เพื่อการส่งเสริมส่งเสริมการ ท่องเที่ยววัดด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 หน่วยงานภาครัฐได้แก่กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยว กลุ่มที่มีการจัดกิจกรรมร่วมกับ วัด สามารถนำงานวิจัยชิ้นนี้ไปประกอบการเขียนแผนการดำเนินงานประจำปีซึ่งจะสามารถทำให้สามารถ ดำเนินด้านการจัดการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความเป็นไปด้วยความสะดวก และเรียบร้อย ได้รับความร่วมมือกับทางวัดและชุมชนเป็นอย่างดี

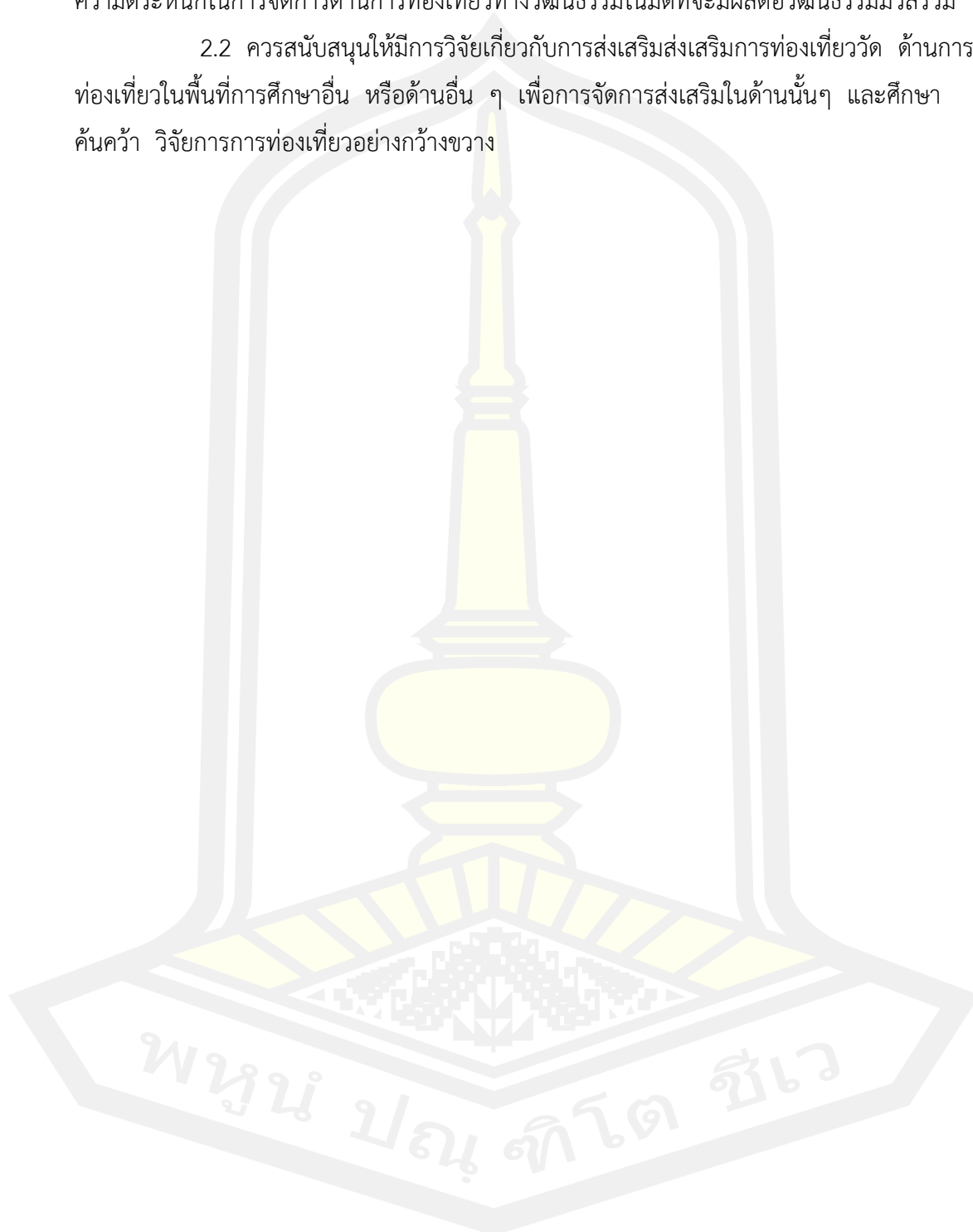
1.3 งานวิจัยชิ้นนี้สามารถให้ความรู้สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการ ส่งเสริมส่งเสริมการท่องเที่ยววัด ด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ใน งานวิจัยด้านอื่น ๆ ได้ด้วย

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยเกี่ยวกับการจัดการด้านการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรม ที่มีผลกระทบต่อส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำมากำหนดยุทธศาสตร์และแนว

ทางการส่งเสริมการลงทุนทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในระยะสั้นและระยะยาว ชุมชนมีความตระหนักในการจัดการด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในมิติที่จะมีผลต่อวัฒนธรรมมวลรวม

2.2 ควรสนับสนุนให้มีการวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมส่งเสริมการท่องเที่ยววัด ด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่การศึกษาอื่น หรือด้านอื่น ๆ เพื่อการจัดการส่งเสริมในด้านนั้นๆ และศึกษาค้นคว้า วิจัยการการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวาง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2525). *ประวัติพระพุทธรูปปางต่างๆ*. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2540). *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพฯ : ฝ่ายฝึกอบรมกองแผนงาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2541). *รายงานวิจัยแนวทางการพัฒนาพระสังฆาธิการ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2541). *คู่มือการปฏิบัติงานด้านศาสนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2538). *หลักสูตรการบริหารและการจัดการวัด*. คู่มือถวายความรู้แด่พระ สังฆาธิการ ประจำปีงบประมาณ . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2541). *วัดพัฒนาปี 42 กองพุทธศาสนสถาน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2528). *คุณสมบัติและบทบาทเจ้าอาวาสวัดในพุทธศาสนาที่เอื้อต่อการพัฒนาชนบทยากจน ในภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2530). *การวิเคราะห์การจำแนกวัดออกเป็นกลุ่มตามระดับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2539). *หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2527). *บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.(2543). *วัดพัฒนา' 43 กองพุทธศาสนสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมศิลปากร.(2545). *พระพุทธรูปสำคัญ*. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร.(2534). *รายงานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการสมโภช กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พระพุทธศักราช 2525*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร .
- กัลยา เครืออุดมชัย.(2537). *การศึกษางานปูนปั้นสกุลช่างเพชรบุรี กรณีตัวอย่าง วัดสระบัว อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กาญจนา แก้วเทพ.(2552). *การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค*. คณะนิเทศศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์.
- กาญจนา แก้วเทพ.(2554). *รายงานการประชุมกลุ่มศึกษาโครงการกระบวนทัศน์ใหม่ของการสื่อสารศึกษาไทย*. ครั้งที่ 6 กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- กัจจกร สุนพงษ์ศรี. (2539). *ศิลปะปูนปั้นไทยภาคสุโขทัย*. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ..
- กิตติกรรม บำรุงบุญ. (2561). *แนวทางการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมทวารวดี*.
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- กิริติ บุญเจือ. (2522). *แก่นปรัชญาปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชก.
- กฤตยา การหัตถ์. (2547). *การพัฒนาแผนการสอน โดยวิธีบูรณาการเนื้อหาวิชาแบบสหวิทยาการ เรื่อง วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5.ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.*
- กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์. (2545). *แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนาเถรวาท*.
วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไชศรี ศรีอรุณ. (2541). *พระพุทธรูปที่ระเบียงรอบองค์พระปฐมเจดีย์*. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- คะเนิงนิตย์ จันทรบุดร. (2532). *สถานะและบทบาทของพระพุทธรูปในประเทศไทย*.
กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- จรัส ทองเกษม. (2539). *ปรัชญาและทฤษฎีทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เฉลียว ปิยะชน. (2540.) *ประติมากรรมเทวตา และกนิษฐแห่งล้านนา*. เชียงใหม่ : สยามรัฐ.
- ชะลูด นิมสมอ. (2532). *การเข้าถึงงานศิลปะในงานจิตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ชัยสิทธิ์ คำภ. (2545). *ปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน วิชา
พระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน
ประถมศึกษา จังหวัดเลย.ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.*
- ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. (2526). *รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา
เพื่อความมั่นคงแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- เฉอมมาลย์ ราชภัณฑารักษ์. (2541). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ติก แสนบุญ. (2562). *"พุทธศิลป์อีสาน" พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลง ทางสังคม การเมือง และ
วัฒนธรรม. วารสารวัฒนธรรม ฉบับที่ 3.*
- บัวไทย แจ่มจันทร์. (2538.) *ปูนปั้นเมืองเพชร*. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- บุญศรี พานะจิตต์. (2544). *"กิจกรรม 5 ส : กลยุทธ์การพัฒนาวัด."* ใน *วัดพัฒนา 44*.
หน้า 63-72. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- ประเสริฐ ศรีรัตน. (2525). *ความเข้าใจในศิลปะ*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ประสาตร์ สิทธิเลิศ. (2542). *การบริหารงานและขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองสระบัวกับการ
มีส่วนร่วมของประชาชน : การสืบทอดวัฒนธรรมการปั้นหม้อดินเผาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*.
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

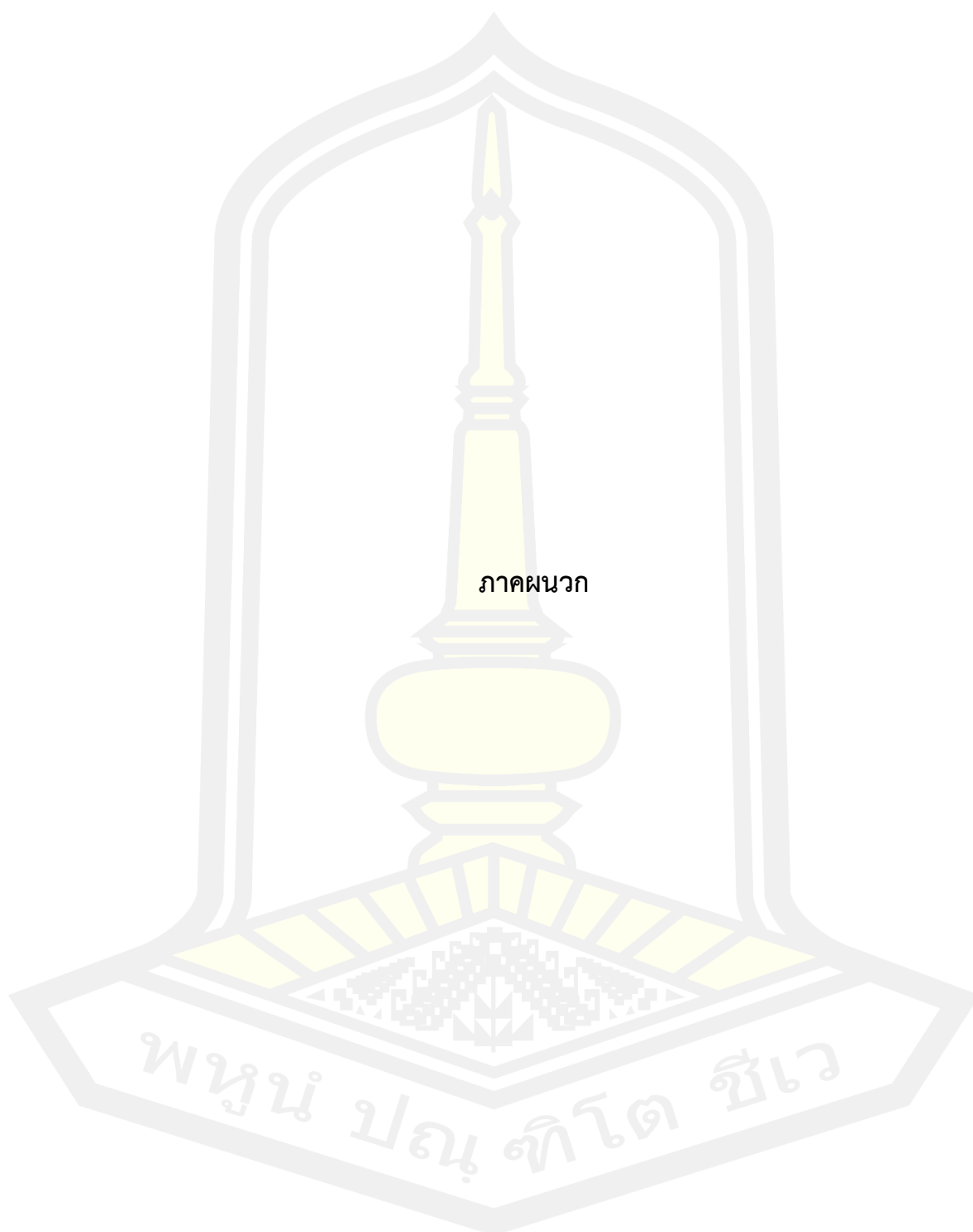
- ปถุณต์ แสงสว่าง. (2541). *การศึกษาคุณค่าศิลปะปูนปั้นไทยตามทัศนะของผู้เชี่ยวชาญงานปูนปั้น และนักศึกษาศิลปะไปรษณีย์ศิลปศึกษาในระดับปริญญาบัณฑิตในสถาบันราชภัฏ*.
วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พนม พงษ์ไพบูล. (2538). *จารึกไว้ในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542”. (2551). *ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์*. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). *ทาน ศิลป์ ภาวนา*. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ม.ป.ป.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). *ธรรมนุญชีวิต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระมหาสุภีร์ ฐิตเมโธ. (2533). *พระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารราชการ*.
วิทยานิพนธ์ ศน.ม. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุทัศน์ สุทสโน. (2535). *ความคิดทางสังคมในพระสูตรต้นตอปฏิภก*. วิทยานิพนธ์ ศน.ม.
กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระญาณวโรดม (ประยูร สุนตงโร). (2543). *ศาสนาต่าง ๆ*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ :
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). *การศึกษาที่สาละวนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย*.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระมหาชัยนาท อรรคบุตร. (2542). *แรงจูงใจในการเข้าวัดของคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ :
กรณีศึกษาวัดกัลยาณมิตรธรรมมหาวิหาร*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกริก.
- พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต. (2513). “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ใน *พุทธศาสนา
กับสังคมไทยปัจจุบัน*. หน้า 16. กรุงเทพฯ : สยามสมาคม.
- พระมหาสุภา อุดโท. (2542). *พระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า พ.ศ. 2541-2560*. กรุงเทพฯ :
สุภาพใจ. พระราชพุทธิญาณวงศ์. (2540). *คู่มือวิทยากรอบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส*.
กรุงเทพฯ : อาหารการพิมพ์.
- พระราชานันทมนี. (2517). *พระสงฆ์กับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์.
- พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระราชวิสุทธิเวที. (2536). *พระสงฆ์กับงานพัฒนาพระศาสนาและสังคม*. กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระวิเชียร สีสหาบุตร. (2537). “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระ
ธรรมมหาวิธานวัตร วัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. นครปฐม :
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระวิบูลธรรมวาที. (2537). “พระสังฆาธิการกับวัด” ใน *ที่ระลึกงานสมโภชฉลองพระบัญชาแต่งตั้ง
เจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระศรีวิสุทธิโมลี. (2516). *บทบาทของพระสงฆ์ไทยในสังคมปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : วิทยานุกูล.
- พิทยา สายหู. (2548). *ประมวลสาระชุดวิชาศิลปะกับสังคมไทย*. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พินิจ ลาภธนานนท์. (2529). *บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิสิษฐ์ บุญไชยและ ทรงคุณ จันทจร. (2540). *สถานภาพ บทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน*. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยและพัฒนาวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พลสวัสดิ์ มุมบ้านเช่า. (2549). *ประติมากรรม*. เพชรบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- ไพบูลย์ เสียงก้อง. (2544). “อุทยานการศึกษาในวัด,” ใน *คน ต้นไม้ และสายน้ำ*. หน้า 46-49. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- ภิญโญ สุวรรณคีรี. (2539). *ปูนปั้นองค์ประกอบสถาปัตยกรรม สุจิตร์งานปูนปั้น ครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- ม.ร.ว. คีฤทธิ ปราโมช. (2517). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทยคำบรรยายพื้นฐานอารยธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2533). *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มารุต อัมรานนท์. (2524). *ลายปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมในเมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังราย*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, .
- ยศ สันตสมบัติ. (2542). *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา อย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ : เคล็ด.
- รสิกา อังกูร และคณะ. (2544). *การศึกษาความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- รัชนิกร เศรษฐ์. (2526). *สังคมวิทยาชนบท*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525*. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- เลื่อน วรรณรัตน์. (2512). *พระอารามครั้งพุทธกาล*. พระนคร : โอเดียนการพิมพ์.
- วรารุช สุวรรณฤทธิ. (2530). *การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของประติมากรรมปูนปั้น แบบ ทวารวดีที่บ้านคูบัว*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วันดี ยงชูยศ. (2529). *การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของวัดและมัสยิด: ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วันชัย พลเมืองดี. (2549). *พุทธศิลป์*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา.
- วิกิพีเดีย. (2552). *ชาวบณญ์กูร์ หรือเนียะกุล และภาษาชาวบณ*. <www.wikipedia.org/wiki>

- วิชัย แข่งขัน. (2539). *หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ : เอ. พี. กราฟิคดีไซน์การพิมพ์.
- วินัย สมมิตร, บุปผา ทิพย์สภาสกุล และประเสริฐ เรือนนระการ. (2545). *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจ ของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดพระบาทน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- ศจี อนันต์นพคุณ. (2542). *กลวิธีการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ*. สงขลา : ชลบุตรกราฟิก.
- ส. ปลายน้อย (นามแฝง). (2546). *พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2540). “บันทึกเรื่อง ปูนปั้นโบราณ และงานบูรณะโบราณสถาน,” *วารสารเมืองโบราณ*. 23(4) : 3.
- สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. (2540). “ปูนหมัก-ปูนดำ,” *วารสารเมืองโบราณ*. 23(4) : 13.
- สาคร คันธโชติ. (2528). *การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สัมฤทธิ์ ทองเถื่อน. (2537). *การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของการถ่ายทอดงานปูนปั้น โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2538). *ประธานโอวาทเรื่อง บทบาท พระสงฆ์กับปรัณรงควัฒนธรรมไทย*. 29 สิงหาคม 2538 ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.
- สมเด็จพระธีรญาณมุนี. (2527). *สมเด็จพระเจ้า คิด เขียน พูด เทคนิ*. กรุงเทพฯ : เจริญการพิมพ์.
- สมพร เทพสิทธิธา. (2538). *บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ : สภาอุรวพุทธิกสมาคม แห่งชาติ ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สมพร อยู่โพธิ์. (2524). *พระพุทธรูปต่างๆและลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สวัสดิ์ พินิจจันทร์. (2538). *วัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2548). *แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี.
- สำรวย นำบัณฑิต. (2547). *การพัฒนาแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ วิชาพระพุทธศาสนา เรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เสถียร งอยผาลา. (2547). *การประยุกต์หลักพุทธธรรมกลุ่มวิชาศาสนาเพื่อใช้ในสถานการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของนักศึกษาคฤหัสถ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- สิริวัฒน์ คำวันสา. (2543). “บทบาทของวัดที่มีต่อสังคมไทย,” ใน เอกสารประกอบการฝึกอบรม หลักสูตรโครงการเสริมความรู้ถวายพระสงฆ์เพื่อการพัฒนาสังคมไทย. หน้า 39.
กรุงเทพฯ : สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมบัติ จำปาเงิน. (2545). พระพุทธปฏิมาเมืองไทย. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- สุพัตรา สุภาพ. (2536). สังคมและวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุพิศวง ธรรมพันทา. (2532). พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ดี ดี บุ๊คส์โตร์.
- สุราวดี วรรณ. (2540). คุณค่าของศิลปะปูนปั้น. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- สุวิช สติวิทยานันท์. (2529). ประติมากรรมในอีสาน. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เมืองและชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิช สติวิทยานันท์. (2534). พระพุทธรูปไม้ในจังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวรรณณี กิจสมโภชน์. (2536). การศึกษาทัศนคติเชิงจริยธรรมด้าน “หิริ – โอตตัปปะ” ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัด สมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2538). พุทธศาสนา ทรรศนะและวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : พิมพ์เศศ.
- หลวงบริบาล บุรีรัตน์. (2505). พระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทย. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน ฉาปนกิจศพนางเสงี่ยม พูลประเสริฐ และนางบุญช่วย อินทรโกเศศ. กรุงเทพฯ : เจริญรัตน์การพิมพ์.
- อนันต์ วิริยะพินิจ. (2525). บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อภิชัย พันธเสน. (2542). ทำอย่างไรจึงจะได้ป่าและพื้นที่สีเขียวคืนมา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรรถชัย สกลสุภาภรณ์. (2542). บทบาทของพระสงฆ์ที่สงเคราะห์เด็กนักเรียนที่พักอาศัยอยู่ในวัด เขตจังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์ ส.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อริยา ลิ้มสุวัฒน์. (2526). “บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนไทย” 2500 - 2520. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อารี สุทธิพันธ์. (2535). เข้าใจจิตรกรรม. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช.
- อุดม บัวศรี. (2541). มหาอุดม. ขอนแก่น : คลังนาวิทยา.
- อุดม วัฒนคุณ อุดระ. (2549). การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในจังหวัดขอนแก่น. ปริญญาโท ศศ.ม. มหาสารคาม:มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อำไพ อินทรประเสริฐ. (2542). ศิลปะการเป็นผู้นำ. กรุงเทพฯ : เสมาธรรม.

- Ashley, Sean. (2004). *Exorcising with Buddha : Palaung Buddhism in Northern Thailand*. Master's Thesis Canada : Simon Fraser University Canada.
- Borchert, Thomas Adams. (1968). *Educating Monks : Buddhism Politics and Freedom of Religion on China' Ssouthwest Border*. Doctor's Thesis Chicago : The University of Chicago.
- Cadge, Gwendolyn Anne. (1996). *Seeking the Heart : The First Generation Practices Theravada Buddhism in America*. Doctor's Thesis Chicago : Princeton University.
- Coberly, Margaret. (1997). *Transpersonal Dimensions in Hospice Care and Education : Applications of Tibetan Buddhist Psychology*. Doctor's Thesis Chicago : The University of Chicago.
- Darlington, Susan Marie. (1995). *Buddhism, Morality and Change : The Local Response to Development in Northern Thailand*. Doctor's Thesis Michigan : University of Michigan.
- Davies, John R. (2002). *Life in a Lisu Village*. Britain : Footleese Books, Great Britain.
- Diamond, Catherine. (2005). "Red Lotus in the Twenty-First : Cinemas in the Lao Performing Art," *New theatre Quarterly*. 21(1) : 34-51 ; May.
- Heikkila-Horn, Marja-Leena. (1989). *Santi Asoke Buddshism and Thai State Response Fil*. Finland : Akademi Finland.
- Kirsch, Anthony Thomas. (1976). *Phu Thai Religious Syncretism : A Case Study of Thai Eligious and Society*. Doctor's Thesis Harvard : Harvard University.
- Platz, Roland. (2003). *Buddhism and Christianity in Competition? Religious and Ethnic Identity in Karen Communities of Northern Thailand*. Switzerland : University of Switzerland.
- Rader, M. and B. Jessup. (1976). *Art and Human Value*. New Jersey : Prentice-Hall.
- Tan, Leshan. (1995). *Theravada Buddhism and Village Economy : A Comparative Study in Sipsong Panna of Southwest China*. Doctor's Thesis Cornel : Cornell University.
- Toy, Steven Leonard. (1984). The Development of A School-community Relations Plan for A Small Rural School District (Public Relations) PR, Press Relations," *Dissertation Abstracts International*. 45(7) : 224-A ; June,

ภาคผนวก

พหุมนุ ปณฺ ทิโต ชีเว

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

พหุบัณฑิตวิทยา

แบบสำรวจคติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว
จังหวัดอุดรธานี
เพื่อบันทึกข้อมูลต่างๆ เพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ ในพื้นที่ที่จะศึกษา

1. ข้อมูลพื้นฐาน

- 1.1 ชื่อคติสัญลักษณ์.....
- 1.2 ที่ตั้งคติสัญลักษณ์ หมู่บ้าน.....ตำบล.....
- 1.3 ขนาดพื้นที่.....
- 1.4 การเข้าถึงและระยะทาง.....
- 1.5 ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักเส้นทางหมายเลข.....
ระหว่าง.....กับ.....ก.ม.ที่.....
- 1.6 ตั้งอยู่ริมถนนสายรองแยกจากถนนสายหลักเส้นทางหมายเลข.....
ระหว่าง.....กับ.....ก.ม.ที่.....
- 1.7 ประวัติความเป็นมา
.....
.....
.....
.....
.....

2. โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก

- 2.1 สถานที่พักค้างแรมบริเวณคติสัญลักษณ์.....
ลักษณะที่พัก.....
ระยะทางจากที่พักถึงคติสัญลักษณ์.....กิโลเมตร
จำนวนคนที่สามารถเข้าพักได้.....คน/วัน
- 2.2 สุขาที่ให้บริการในคติสัญลักษณ์.....จุด จุดละ.....ห้อง
ความสะอาด.....
- 2.3 สถานที่จอดรถปริมาณรถที่เข้าจอดได้.....
- 2.4 การสื่อสารบริเวณคติสัญลักษณ์.....
- 2.5 ความปลอดภัยของคติสัญลักษณ์.....
- 2.6 สถานพยาบาลที่ใกล้คติสัญลักษณ์มากที่สุด.....
- 2.7 สถานีบริการน้ำมันที่ใกล้คติสัญลักษณ์มากที่สุด.....
ระยะทางจากคติสัญลักษณ์.....ก.ม.

3. ความน่าสนใจและความมีชื่อเสียง

- 3.1 เอกลักษณ์หรือลักษณะเด่น.....

3.2 ความน่าสนใจ.....

3.3 ความหลากหลายในคติสัญลักษณ์.....

3.4 กิจกรรมต่างๆในประเพณีความเชื่อของท้องถิ่น

.....

.....

4. การเข้าถึงคติสัญลักษณ์

4.1 ประเภทถนนที่เข้าถึงคติสัญลักษณ์.....

4.2 ประเภทพาหนะที่เข้าถึงคติสัญลักษณ์.....

4.3 ฤดูที่เหมาะสมสำหรับท่องเที่ยว.....

4.4 ช่วงเดือนที่เหมาะสมสำหรับท่องเที่ยว ช่วงเดือน.....จนถึงเดือน.....

4.5 เหตุผลที่ไม่สามารถท่องเที่ยวได้.....

นางสาววินรัตน์ สุวรรณภักดี

ผู้บันทึกการสำรวจ.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

พหุบัน ปณฺ ทิโต ชิว

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับผู้ที่มีเกี่ยวข้องกับวัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดอุดรธานี

เรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมคุณค่าภูมิวัฒนธรรม :

กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง ในการออกแบบสัมภาษณ์

1 การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างแต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคตจึงใคร่ขอให้ท่านได้กรุณาตอบแบบสอบถามความคิดเห็นของท่านเพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาต่อไป

2 แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลคติสัญลักษณ์วัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดอุดรธานี

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัดป่าศรีคุณาราม เพื่อการท่องเที่ยว

ตอนที่ 1. ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

1 ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

2 ที่อยู่ปัจจุบัน

3 อาชีพ.....อายุ..... ปี การศึกษาสูงสุด

4 สถานที่ท่องเที่ยว บ้าน.....

ตำบล..... อำเภอ จังหวัดอุดรธานี

รหัสไปรษณีย์.....

5 หน่วยงานที่รับผิดชอบ.....

6 เวลาที่เปิดให้บริการ.....

7 งบประมาณที่ได้รับ/ปี.....บาท

ตอนที่ 2 ประวัติพัฒนาการการพุทธสถานท้องถิ่นวัดป่าศรีคุณาราม

1. ประวัติและพัฒนาการของวัดป่าศรีคุณาราม เป็นมาอย่างไร

.....

2. จุดเด่นของวัดป่าศรีคุณาราม /คติสัญลักษณ์

.....

.....

.....

3. ให้บริการแก่พุทธศาสนิกชนในช่วงเวลาใดมากที่สุด

.....

4. เฉลี่ยมีพุทธศาสนิกชนเดินทางมาเที่ยวที่ทรัพยากรท่องเที่ยวประมาณ/วัน.....คน

5. สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับรองรับพุทธศาสนิกชนมีเพียงพอหรือไม่

.....

.....
 6. ท่านส่งเสริมวัดป่าศรีคุณาราม / คติสัญลักษณ์และอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง

.....
 7. ภาพรวมของวัดป่าศรีคุณาราม เป็นอย่างไร

ตอนที่ 3 คติสัญลักษณ์และองค์ประกอบในการประดับตกแต่งพุทธสถาน วัดป่าศรีคุณาราม

1. ท่านอำนวยความสะดวกอะไรบ้างแก่พุทธศาสนิกชนอย่างไร

.....
 2. ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการวัดป่าศรีคุณาราม / คติสัญลักษณ์บ้างหรือไม่อย่างไร

.....
 3. มีการรณรงค์ให้นุรักษ์วัดป่าศรีคุณาราม / คติสัญลักษณ์หรือไม่อย่างไร

.....
 4. รูปแบบกิจกรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร

.....
 5. รูปแบบกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ท่านต้องการเพิ่มเติม มีลักษณะอย่างไร

.....
 6. วัดป่าศรีคุณาราม มีการให้บริการที่พักสำหรับพุทธศาสนิกชนหรือไม่

.....
 7. ท่านบำรุง ดูแล รักษา วัดป่าศรีคุณาราม / คติสัญลักษณ์อย่างไร

.....
 8. งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงาน / กิจกรรมต่างๆ ส่วนใหญ่มาจากที่ใด มีปัญหาหรือไม่

.....
 9. พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มใด

.....
 10. ท่านประชาสัมพันธ์วัดป่าศรีคุณาราม / คติสัญลักษณ์หรือไม่ ในรูปแบบใด

ตอนที่ 3 ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว
 จังหวัดอุดรธานี

1. ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ ได้แก่ โบราณสถานโบราณวัตถุ กิจกรรมดีเด่น สิ่งแวดล้อมดี สำนักวิปัสสนา
 ขนบประเพณี งานฝีมือ งานศิลปะวัฒนธรรม ลักษณะการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิต

2. ปัจจัยประกอบ ได้แก่ คุณค่าดึงดูดใจของสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ
 ภูมิประเทศและลักษณะภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสะท้อนทำที่ พฤติกรรม และ
 สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ภัยธรรมชาติและการเมือง

3. ปัจจัยที่สนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ การดูแลกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว ที่พักและ
 อาหารของนักท่องเที่ยว การติดต่อเข้าใจในภาษา การให้ข่าวสารและประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวก
 สะดวกด้านการบันเทิง และร้านค้าของที่ระลึก

4. ปัจจัยทางด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม จะต้องพิจารณาถึงโครงข่ายการคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ
 และทางอากาศ ที่สะดวกสบาย บริการสาธารณะ เช่น ไฟฟ้า การกำจัดสิ่งโสโครก ตลอดจนระบบสื่อสาร
 คมนาคม

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความร่วมมือ
 นางสาวกวิรัตน์ สุวรรณภักดี
 นิสิตปริญญาโท สาขาวัฒนธรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วันที่สัมภาษณ์เวลา.....น.

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับกลุ่มผู้ให้บริการการท่องเที่ยวเอกชน

เรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมคุณค่าภูมิวัฒนธรรม :
กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง ในการออกแบบสัมภาษณ์

1. การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคต จึงใคร่ขอให้ท่านได้กรุณาตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาต่อไป

2. แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลคติสัญลักษณ์วัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดอุดรธานี

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวของการบริการท่องเที่ยว

ตอนที่ 1. ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

8 ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

9 ที่อยู่ปัจจุบัน.....

10 อาชีพ.....อายุ..... ปี การศึกษาสูงสุด.....

11 สถานที่ท่องเที่ยว บ้าน.....

ตำบล..... อำเภอ จังหวัดอุดรธานี

รหัสไปรษณีย์.....

12 หน่วยงานที่รับผิดชอบ.....

13 ผู้บริหารหน่วยงาน.....โทรศัพท์.....

14 เวลาที่ให้บริการ.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลคติสัญลักษณ์วัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดอุดรธานี

1. ท่านมีทัศนคติต่อการท่องเที่ยวอย่างไร

.....
.....

2. ภาครัฐสนับสนุนด้านการบริการการท่องเที่ยวอย่างไร

.....
.....

3. การประสานงานกับหน่วยงานต่างๆท่านดำเนินการอย่างไร

.....
.....

4. ท่านมีวิธีการอย่างไรในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชน

.....

5. วัดป่าศรีคุณาราม ไตที่เป็นคติสัญลักษณ์ใกล้สถานประกอบของท่าน

.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับส่งเสริมการท่องเที่ยวของการบริการพุทธศาสนิกชน

1. ผู้มาเที่ยวชมของท่านส่วนใหญ่มาจากจังหวัดป่าศรีคุณาราม ไต

.....

2. สถานประกอบการของท่านมีแรงงานประมาณเท่าใด.....

3. สถานประกอบการของท่านรองรับพุทธศาสนิกชนเพียงพอหรือไม่.....

4. ท่านประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างไร

.....

5. ท่านเคยนำผู้มาเที่ยวชมไปเที่ยววัดป่าศรีคุณาราม ไตบ้างในจังหวัดอุดรธานี

.....

ตอนที่ 3 ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี

1. ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ ได้แก่ โบราณสถานโบราณวัตถุ กิจกรรมดีเด่น สิ่งแวดล้อมดี สำนักวิปัสสนา
 ขนบประเพณี งานฝีมือ งานศิลปะวัฒนธรรม ลักษณะการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิต

.....

2. ปัจจัยประกอบ ได้แก่ คุณค่าดึงดูดใจของสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ
 ภูมิประเทศและลักษณะภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสะท้อนทำที่ พฤติกรรม และ
 สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ภัยธรรมชาติและการเมือง

.....

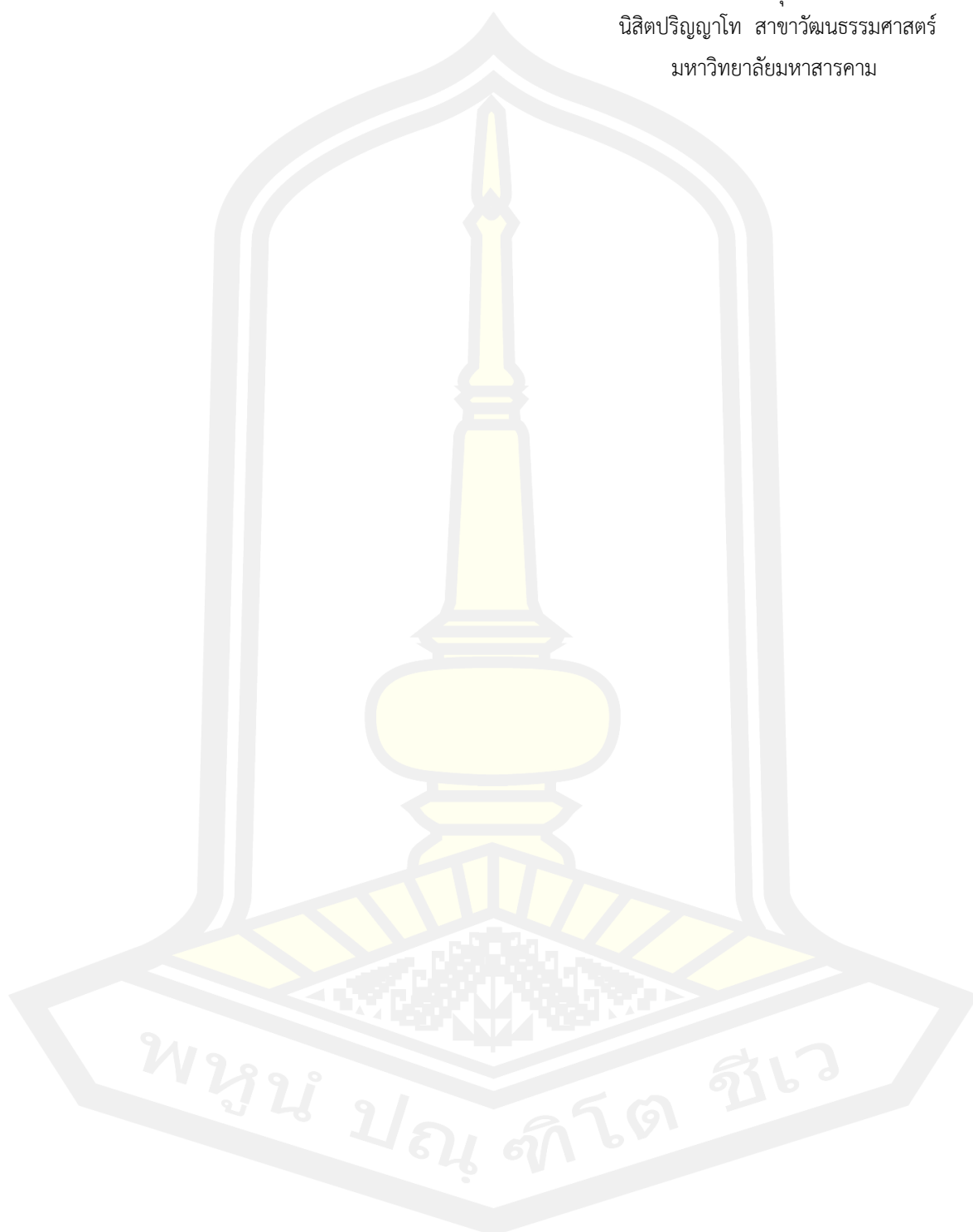
3. ปัจจัยที่สนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ การดูแลกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว ที่พักและ
 อาหารของนักท่องเที่ยว การติดต่อเข้าใจในภาษา การให้ข่าวสารและประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวก
 สะดวกด้านการบันเทิง และร้านค้าของที่ระลึก

.....

4. ปัจจัยทางด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม จะต้องพิจารณาถึงโครงข่ายการคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ
 และทางอากาศ ที่สะดวกสบาย บริการสาธารณะ เช่น ไฟฟ้า การกำจัดสิ่งโสโครก ตลอดจนระบบสื่อสาร
 คมนาคม

.....

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความร่วมมือ
นางสาววินรัตน์ สุวรรณภักดี
นิสิตปริญญาโท สาขาวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับกลุ่มผู้รู้

เรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมคุณค่าภูมิวัฒนธรรม :
กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง ในการออกแบบสัมภาษณ์

1. การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคต จึงใคร่ขอให้ท่านได้กรุณาตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาต่อไป

2. แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อความคิดเห็นด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดป่าศรีคุณาราม อุดรธานี

ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
2. ที่อยู่ปัจจุบัน.....
3. อาชีพ.....อายุ.....ปี การศึกษาสูงสุด.....
4. สถานที่ท่องเที่ยว.....บ้าน.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัดป่าศรีคุณาราม อุดรธานี
รหัสไปรษณีย์.....

ตอนที่ 2 ข้อคิดเห็นด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดอุดรธานี

1. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัฒนธรรมอย่างไรบ้าง
.....
.....
2. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรในการพัฒนาวัดป่าศรีคุณาราม ให้เป็นคติสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม
.....
.....
3. ปัจจุบันท่านคิดว่ากรณีที่พุทธศาสนิกชนเดินทางมาท่องเที่ยวในวัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดอุดรธานีประสบปัญหาด้านใดมากที่สุด
.....
.....
4. ถ้าท่านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดป่าศรีคุณาราม เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ท่าน
อย่างไรพัฒนาด้านใดเป็นการเร่งด่วน

.....
 5. ท่านต้องการให้มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมวัดป่าศรีคุณาราม เพื่อการท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง

.....
 6. ท่านต้องการให้มีการพัฒนาวัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดป่าศรีคุณาราม อุตรธานีเป็นคติสัญลักษณ์หรือไม่ อย่างไร

.....
 7. ท่านเคยไปเที่ยววัดป่าศรีคุณาราม ไต่บ้างในจังหวัดป่าศรีคุณาราม อุตรธานี (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

- วัดป่าศรีคุณาราม นครเดิม วัดพระมหาธาตุราชามัชฌิมาเฉลิมพระเกียรติ
 วัดพระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน วัดพระมหาธาตุเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ
 วัดพระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดพระธาตุตั้งเจดีย์ และ วัดป่าศรีคุณาราม ขาม
 แก่น

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับส่งเสริมการท่องเที่ยวของการบริการพุทธศาสนิกชน

1. ผู้มาเที่ยวชมของท่านส่วนใหญ่มาจากจังหวัดป่าศรีคุณาราม ไต่

2. สถานประกอบการของท่านมีแรงงานประมาณเท่าใด.....
3. สถานประกอบการของท่านรองรับพุทธศาสนิกชนเพียงพอหรือไม่.....
4. ท่านประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างไร

ตอนที่ 4 ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุตรธานี

1. ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ ได้แก่ โบราณสถานโบราณวัตถุ กิจกรรมดีเด่น สิ่งแวดล้อมดี สำนักวิปัสสนา
 ขนบประเพณี งานฝีมือ งานศิลปะวัฒนธรรม ลักษณะการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิต

2. ปัจจัยประกอบ ได้แก่ คุณค่าดึงดูดใจของสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ
 ภูมิประเทศและลักษณะภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสะท้อนทำที่ พฤติกรรม และ
 สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ภัยธรรมชาติและการเมือง

3. ปัจจัยที่สนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ การดูแลกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว ที่พักและอาหารของนักท่องเที่ยว การติดต่อเข้าใจในภาษา การให้ข่าวสารและประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการบันเทิง และร้านค้าของที่ระลึก

.....

4. ปัจจัยทางด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม จะต้องพิจารณาถึงโครงข่ายการคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ที่สะดวกสบาย บริการสาธารณะ เช่น ไฟฟ้า การกำจัดสิ่งโสโครก ตลอดจนระบบสื่อสารคมนาคม

.....

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความร่วมมือ
 นางสาววินรัตน์ สุวรรณภักดี
 นิสิตปริญญาโท สาขาวัฒนธรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับกลุ่มพุทธศาสนิกชน
เรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมคุณค่าภูมิวัฒนธรรม :
กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง ในการออกแบบสัมภาษณ์

1. การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคต จึงใคร่ขอให้ท่านได้กรุณาตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาต่อไป
2. แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย
 - ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์
 - ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของพุทธศาสนิกชนและแบบแผนการท่องเที่ยว
 - ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเพื่อแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
2. เพศ.....อาชีพ.....อายุ.....ปี
3. การศึกษาสูงสุด.....
4. อยู่บ้านเลขที่.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัดป่าศรีคุณาราม อุดรธานี รหัสไปรษณีย์.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของพุทธศาสนิกชนและแบบแผนการท่องเที่ยว

1. ท่านเคยปฏิบัติธรรมอย่างไรบ้าง (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ ไม่เคยปฏิบัติธรรม	☐ ฟังเทศน์
☐ ทำบุญตักบาตร	☐ ไหว้พระสวดมนต์ นั่งสมาธิ
☐ ศึกษาธรรมะ	☐ ร่วมกิจกรรมตามประเพณีความเชื่อ
☐ ถือบิณฑบาต	☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....

2. ท่านได้ทราบข้อมูลคติสัญลักษณ์นี้จากใคร

☐ สามเณร / ภรรยา	☐ พ่อ / แม่
☐ ญาติ	☐ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท.)
☐ อื่นๆ (โปรดระบุ)	

3. ท่านเดินทางมาท่องเที่ยวอย่างไร

☐ รถเช่า / รถนำเที่ยว	☐ รถประจำทาง
☐ รถยนต์ส่วนตัว	☐ อื่นๆ (โปรดระบุ)

4. จำนวนที่ท่านมาเที่ยวจังหวัดอุดรธานี.....ครั้ง
5. ระยะเวลาที่ท่องเที่ยวในจังหวัดอุดรธานี.....วัน
6. ในการเดินทางท่องเที่ยว ท่านไปเที่ยวจังหวัดป่าศรีคุณาราม ไต่บ้าง.....
7. ท่านมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาเที่ยวในจังหวัดอุดรธานีบาท
8. ท่านชอบทำกิจกรรมใดบ้างในการท่องเที่ยววัดป่าศรีคุณาราม (เลือกได้มากกว่า 1)
 - กราบสักการะพระธาตุ สนทนาธรรม / กราบนมัสการพระภิกษุ
 - ร่วมกิจกรรมตามประเพณี งานกฐิน / ผ้าป่า
 - ทำบุญ ตักบาตร บวชนาค
 - ชมทิวทัศน์ อื่นๆ (โปรดระบุ).....
9. ท่านเคยไปเที่ยววัดป่าศรีคุณาราม ไต่บ้างในจังหวัดป่าศรีคุณาราม อุดรธานี

.....

.....
10. คติสัญลักษณ์ประเภทวัดป่าศรีคุณาราม ที่ท่านชอบมากที่สุดในจังหวัดอุดรธานี

ชื่อคติสัญลักษณ์.....

เอกลักษณ์หรือลักษณะเด่น.....

.....

.....

ความน่าสนใจ.....

.....

ความหลากหลายในคติสัญลักษณ์.....

.....

กิจกรรมต่างๆ ในคติสัญลักษณ์.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

1. ท่านต้องการข้อมูลอะไรบ้าง ของคติสัญลักษณ์ประเภทวัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดป่าศรีคุณาราม อุดรธานี

.....

.....
2. ป้ายบอกทาง สื่อความหมาย จีพีเอส เหมาะสม แอปพลิเคชัน เข้าใจเพียงพอหรือไม่

.....

.....
3. สภาพการเข้าถึงคติสัญลักษณ์วัดป่าศรีคุณารามมีลักษณะอย่างไร

-
4. การให้บริการร้านอาหาร / เครื่องดื่ม มีเพียงพอ และสะอาดหรือไม่.....
-
5. การให้บริการห้องน้ำ / ห้องสุขา มีเพียงพอ และสะอาดหรือไม่.....
-
6. ท่านมีความปลอดภัยในการท่องเที่ยวหรือไม่.....
7. ท่านมีข้อเสนอแนะด้านศักยภาพวัดป่าศรีคุณาราม ในจังหวัดอุดรธานีเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างไร
-
-
8. ท่านต้องการให้มีการพัฒนากิจกรรมด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างไร
-
-
9. การบริการจัดการวัดป่าศรีคุณาราม เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควรมีรูปแบบหรือลักษณะอย่างไร
-
-
10. ท่านอยากให้มีการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างเร่งด่วนด้านใด
-
-

ตอนที่ 4 ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

1. ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ ได้แก่ โบราณสถานโบราณวัตถุ กิจกรรมดีเด่น สิ่งแวดล้อมดี สำนักวิปัสสนา ขนบประเพณี งานฝีมือ งานศิลปะวัฒนธรรม ลักษณะการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิต
-
-
2. ปัจจัยประกอบ ได้แก่ คุณค่าดึงดูดใจของสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ ภูมิประเทศและลักษณะภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสะท้อนทำที่ พฤติกรรม และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ภัยธรรมชาติและการเมือง
-
-
3. ปัจจัยที่สนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ การดูแลกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว ที่พักและอาหารของนักท่องเที่ยว การติดต่อเข้าใจในภาษา การให้ข่าวสารและประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการบันเทิง และร้านค้าของที่ระลึก
-
-

.....

4. ปัจจัยทางด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม จะต้องพิจารณาถึงโครงข่ายการคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ที่สะดวกสบาย บริการสาธารณะ เช่น ไฟฟ้า การกำจัดสิ่งโสโครก ตลอดจนระบบสื่อสาร คมนาคม

.....

.....

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความร่วมมือ
นางสาวกวิรัตน์ สุวรรณภักดี
นิสิตปริญญาโท สาขาวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมคุณค่าภูมิวัฒนธรรม :
กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อบันทึกข้อมูลต่างๆ เพิ่มเติมและมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับเรื่องราวต่างๆ
ในพื้นที่ที่จะศึกษาและบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2564 เวลา.....น.

ชื่อ - นามสกุล ผู้ร่วมสนทนา (นาย / นาง / นางสาว)

อายุ.....ปี อาชีพ.....บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัดป่าศรีคุณาราม

หัวข้อสนทนา.....

บันทึกรายละเอียด.....

.....
.....
.....
.....
.....

สรุป / ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....
.....

นางสาวกวิรัตน์ สุวรรณภักดี
ผู้สัมภาษณ์

พหุบัณฑิต ชีวะ

- 2.4 การสื่อสารบริเวณคดีสัญลักษณ์.....
- 2.5 ความปลอดภัยของคดีสัญลักษณ์.....
- 2.6 สถานพยาบาลที่ใกล้คดีสัญลักษณ์มากที่สุด.....
- 2.7 สถานีบริการน้ำมันที่ใกล้คดีสัญลักษณ์มากที่สุด.....
ระยะทางจากคดีสัญลักษณ์.....ก.ม.

3. ความน่าสนใจและความมีชื่อเสียง

- 3.1 เอกลักษณ์หรือลักษณะเด่น.....
- 3.2 ความน่าสนใจ.....
- 3.3 ความหลากหลายภายในคดีสัญลักษณ์.....
- 3.4 กิจกรรมต่างๆ ในคดีสัญลักษณ์.....
.....
.....

4. การเข้าถึงคดีสัญลักษณ์

- 4.1 ประเภทถนนที่เข้าถึงคดีสัญลักษณ์.....
- 4.2 ประเภทพาหนะที่เข้าถึงคดีสัญลักษณ์.....
- 4.3 ฤดูที่เหมาะสมสำหรับท่องเที่ยว.....
- 4.4 ช่วงเดือนที่เหมาะสมสำหรับท่องเที่ยว ช่วงเดือน.....จนถึง.....
- 4.5 เหตุผลที่ไม่สามารถท่องเที่ยวได้.....

นางสาวกวิรัตน์ สุวรรณภักดี
ผู้บันทึกการสำรวจ.....
วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

พูน ปณู ทิโต ชีเว

แนวทางการสนทนากลุ่ม

เรื่อง คติสัญลักษณ์ในการตกแต่งพุทธสถานเพื่อส่งเสริมคุณค่าภูมิวัฒนธรรม :

กรณีศึกษาวัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

เรื่องที่สนทนา

1. ความเป็นมาของวัดป่าศรีคุณาราม

.....

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดป่าศรีคุณาราม เจดีย์

.....

3. แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัด

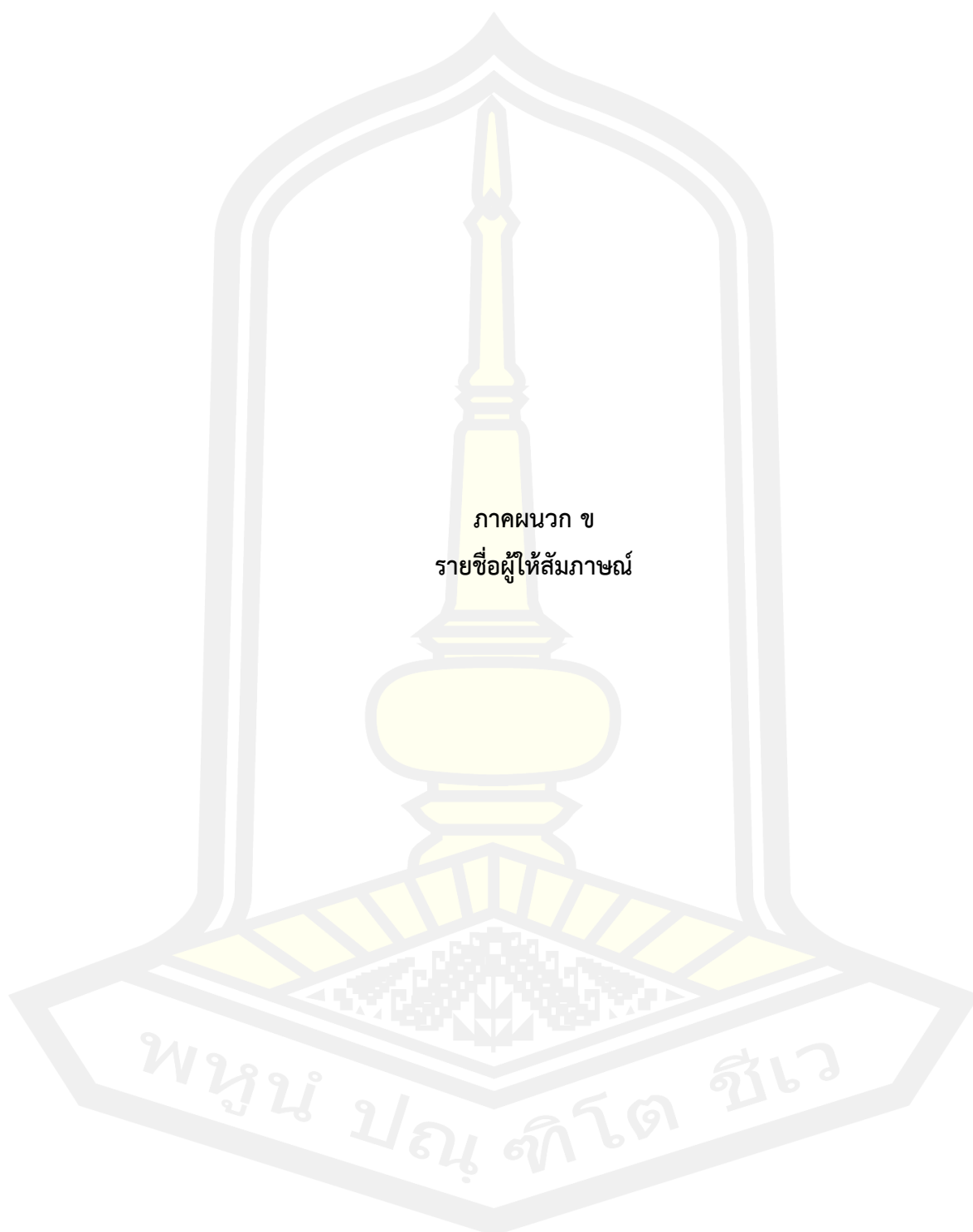
อุดรธานี.....

.....

ผู้บันทึก.....

วัน/เดือน/ปี.....

ภาคผนวก ข
รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

พหุบัณฑิต วิทโย

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

- กนกพรรณ สุ่มมาตย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม
 พ.ศ.2564
- กฤษณะ แก้วเจริญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่วัดป่าศรีคุณาราม ตำบล บ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 4 มกราคม
 พ.ศ.2565
- กัลยา กว้างขวาง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม
 พ.ศ.2564
- กัลยา สุ่มมาตย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่วัดป่าศรีคุณาราม ตำบล บ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 8
 พฤศจิกายน พ.ศ.2564
- ขวัญจิต วงษ์สิงห์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่าศรีคุณาราม
 ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ.2564
- จันทร์เพ็ญ ฤทธิมาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 19 มกราคม
 พ.ศ.2565
- จิตลาวัฒน์ บุณนาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม
 พ.ศ.2564
- จिन พละการ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่าศรีคุณาราม
 ตำบลบ้าน
 จืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2564
- เจนจิรา อุตตะกะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่
 วัดป่าศรีคุณาราม ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม
 พ.ศ.2564
- ฉัตริน ปัตวิชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, กวินรัตน์ สุวรรณภักดี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่าศรีคุณาราม
 ตำบลบ้านจืด อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ.2564

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาวกวิณรัตน์ สุวรรณภักดี
วันเกิด	วันที่ 30 เดือนเมษายน พ.ศ.2537
สถานที่เกิด	อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 50 หมู่ 2 บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี 41230
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ธุรกิจส่วนตัว
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 50 หมู่ 2 บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี 41230
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2549 ประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนมหาไถ่ศึกษา กุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2552 มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2555 มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2559 ปริญญาศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ. 2565 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูน ปลูก ทัต ชีเว